

М.М. Ільчук, О.В. Пащенко, І.І. Андросович

РОЗВИТОК РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Київ – 2016
«Аграр Медіа Груп»

УДК 338.439.62:637.12
ББК 65.9
І 45

Рецензенти:

О.Г. Шпикуляк – доктор економічних наук, професор, заступник директора з науково-організаційної та інноваційної роботи ННЦ “ІАЕ” НААН України.

Буряк Р.І. – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі НУБіП України.

*Друкується за рішенням вченої ради Національного університету біоресурсів і природокористування України
(протокол № 5 від 23 листопада 2016 року).*

Розвиток ринку молока та молочної продукції в Україні : Монографія / Ільчук М.М., Пащенко О.В., Андросович І.І. – К. : ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2016. – 428 с.

У монографії викладено теоретичні, методологічні та практичні засади розвитку ринку молока та молочної продукції, обґрунтовано основні напрями підвищення конкурентоспроможності продукції, запропоновано напрями удосконалення економічних взаємовідносин між учасниками ринку молока, вивчений досвід функціонування європейського ринку молока та його використання в Україні. Обґрунтовані економічні показники ринку молока та молочної продукції на перспективу розвитку.

Розраховано на слухачів магістерських програм економічних спеціальностей, аспірантів, науковців, керівників і спеціалістів агропромислового виробництва.

ISBN

© Ільчук М.М., Пащенко О.В.,
Андросович І.І., 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 Науково-теоретичні засади ефективного функціонування ринку молока і молочної продукції та її конкурентоспроможність	8
1.1 Теоретичні засади розвитку ринку молока і молочної продукції	8
1.2 Економічні умови забезпечення потреб виробництва продовольчих ресурсів, його стійкість та ефективність	30
1.3 Сутність конкурентоспроможності молочної продукції та основні фактори впливу на її формування	49
1.4 Методичні підходи формування попиту та пропозиції на ринку молока та молочної продукції	74
1.5 Економічна оцінка конкурентоспроможності молочної продукції	85
РОЗДІЛ 2 Економічна ситуація на ринку молока і молочної продукції та основні напрямки підвищення конкурентоспроможності продукції	101
2.1 Виробництво молочної сировини та формування пропозиції на його ринку	101
2.2 Основні чинники підвищення конкурентоспроможності молока сільськогосподарських підприємств	125
2.3 Формування попиту на ринку молока та молочних продуктів	138
2.4 Економічна ефективність виробництва та переробки молока і його реалізації	170
РОЗДІЛ 3 Інвестиційне забезпечення розвитку ринку молока та молочної продукції	181
3.1 Удосконалення інфраструктури ринку молока та молочної	

продукції	181
3.2 Обґрунтування основних показників розвитку молочного скотарства та формування попиту і пропозиції на ринку молока та молочної продукції на перспективу	195
3.3 Оптимізація виробничої структури підприємств з виробництвом молока	219
3.4 Удосконалення економічних взаємовідносин між учасниками ринку молока	226
РОЗДІЛ 4 Адаптація вітчизняного виробництва молока та молочної продукції України до світових стандартів	239
4.1 Виробництво молока та його якість	239
4.2 Конкурентоспроможність вітчизняної молочної продукції на світовому ринку	255
4.3 Гармонізація стандартів якості молочної продукції з світовими вимогами	262
4.4 Європейський досвід державної підтримки виробників молока	270
ВИСНОВКИ	283
СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ	291
ДОДАТКИ	317

ВСТУП

Ринок молока являє собою одну з головних складових продовольчої безпеки країни. Це зумовлено, по-перше, важливим значенням молока та молочних продуктів для харчування населення, по-друге, неможливістю без його розвитку ведення стабільної економічної політики в країні та, по-третє, соціальною спрямованістю галузі, де головною метою є поліпшення рівня життя населення. У 2015 р. обсяг виробництва молока в Україні становив 10,6 млн тонн. Наша держава посідає 15 місце у світі за обсягом його виробництва.

Особливі властивості молока та молочних продуктів зумовлюють необхідність стабільного розвитку виробництва і збуту згаданих продуктів, безперервного забезпечення ними населення, надходження сировини до переробних підприємств та на експорт. У зв'язку з цим, функціонування ринку молока пов'язане з діяльністю підприємств, спеціалізованих на його виробництві, переробкою та доведенням молока і молочних продуктів до споживача, а також державним втручанням на розвиток ринку молока та молочної продукції.

В аграрному секторі економіки України за останнє десятиріччя змінилися економічні умови господарювання, які ще більше поглибили протиріччя у формуванні ринкового механізму. На даний час цей механізм відзначається недосконалістю. Як наслідок, зменшилися обсяги виробництва сільськогосподарської продукції та її переробки, погіршився добробут сільського населення, знизився рівень соціального захисту, що призвело до погіршення умов життя, загострення демографічної ситуації. Низька купівельна спроможність населення стала причиною погіршення якості харчування, особливо зниження споживання молочних продуктів, що викликає дефіцит білків тваринного походження в організмі людини.

Переміщення значної частки виробництва молока з сільськогосподарських підприємств у господарства населення призвело до зниження конкурентоспроможності на внутрішніх та зовнішніх ринках молочної продукції, зробило проблематичним досягнення її якості згідно з світовими вимогами. Одним із чинників підвищення конкурентоспроможності виробників молока в Україні є поліпшення його якості, впроваджуючи новітні технології утримання худоби, доїння корів та зберігання молока-сировини. Враховуючи потенційні можливості галузі молочного скотарства, головною метою якої є формування конкурентоспроможного виробництва високоякісної продукції на такому рівні, який би забезпечував не тільки рекомендовану норму їх споживання на душу населення, а й потужні експортні ресурси, що сприятиме зміцненню економіки країни.

Важливим чинником підвищення конкурентоспроможності молочної продукції в Україні є створення вертикально інтегрованих підприємницьких структур, які об'єднують товаровиробників молока, підприємства з переробки молока-сировини, мережу роздрібної торгівлі кінцевою продукцією, виробничу та соціальну інфраструктуру.

Залучення приватних інвестицій та вдосконалення основних засад державної аграрної політики щодо підтримки товаровиробників молока повинно сприяти формуванню конкурентного середовища та еквівалентних відносин на ринку молока і молочної продукції. А це, в свою чергу, призведе до збільшення виробництва на основі підвищення інтенсивності вирощування, концентрації та спеціалізації.

Ефективний і стабільний розвиток ринку молока та молочної продукції, удосконалення системи організаційно-економічних відносин, адаптація до ринкового середовища товаровиробників і переробних підприємств, досягнення конкурентоспроможного рівня, створення дієвого економічного механізму державного регулювання процесами виробництва і реалізації якісної продукції, підтримка та захист товаровиробників молока та їх розширене відтворення

гарантуватиме ефективну діяльність молокопродуктового підкомплексу, що нині видається актуальним і потребує науково-практичного розв'язання.

Проблеми ефективного розвитку ринку молока та молочної продукції слугують предметом постійного дослідження світової економічної науки. Вагомий внесок у їх вивчення належить зарубіжним ученим, зокрема Дж. Гамільтону, Е.Дж. Доланду, Дж. Саксу, К. Єклунду, Н. Драйперу, Р. Кемпбеллу, Н.Я. Коваленку, С.І. Кованому, С.Л. Макконнеллу, Д.Е. Ліндсею, В.Д. Нордгаузу, Р.С. Піндайку, Д.Л. Рубінфельду, П.А. Семюельсону, А. Сміту.

Питання ефективного розвитку ринку молока та молочної продукції, його виробництва в підприємствах різних форм господарювання, диспаритету цін на продукцію сільського господарства і промисловості, економічних відносин між виробниками молока та переробними підприємствами, ефективності виробництва молочних продуктів досліджувалися в наукових працях українських учених: В.Г. Андрійчука, П.С. Березівського, В.І. Бойка, М.В. Калінчика, С.М. Кваші, Т.Л. Мостенської, М.К. Пархомця, О.М. Шпичака. У працях цих учених знайшли відображення проблеми розвитку аграрного виробництва, міжгалузевих відносин у системі виробництво – переробка – реалізація сільськогосподарської продукції. Однак питання розвитку ринку молока та молочної продукції пов'язано з певними проблемами у молокопродуктовому підкомплексі, низьким рівнем платоспроможності населення. Глибина цих проблем спонукала виокремити ряд аспектів, які потребують постійного аналізу та прогнозу, системного вивчення, створення модельних економічних систем. Значимість та актуальність окреслених питань зумовили вибір теми монографії, мету і завдання наукового дослідження.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ МОЛОКА І МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ

1.1. Теоретичні засади розвитку ринку молока і молочної продукції

У результаті виникнення суспільного поділу праці, приватної власності на засоби виробництва, економічне відокремлення товаровиробників і суспільне виробництво набувають товарної форми. На певному етапі розвитку дана форма стає пануючою, а товарно-грошові відносини починають опосередковувати всі відносини суспільства. Економіка, якій притаманні товарно-грошові відносини, є ринковою економікою. Розвиток цивілізації доводить, що людству поки що не відомо ефективнішої системи господарювання, ніж ринкова. Адже саме ринкова економіка створює стимули для самореалізації людини в суспільстві, підвищення її трудової і господарської діяльності, дає можливості здійснити науково-технічний прогрес. Властивий ринковій економіці механізм саморегулювання створює найдоцільнішу координацію суб'єктів ринку, раціональне використання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, збалансування економіки. В основу такої економіки покладено стимули та санації споживача, який слугує координатором товарно-грошових відносин і конкуренції.

Нині ринок став специфічною формою економічних відносин між різними господарюючими суб'єктами, виступає ефективною формою організації економічного життя суспільства. На переконання В.О. Білика, економічне життя суспільства, яке ґрунтується на принципах та закономірностях розвитку ринку, називається ринковою економікою [94, с. 134]. Ринкова економіка виявляє значення свободи, підприємництва і вибору. Споживачі вільні купувати те, що їм подобається, а підприємства – виробляти й

реалізовувати те, що вважають за потрібне, постачальники ж ресурсів за своїм бажанням знаходять місце використання матеріальних і людських ресурсів.

Складовою ринкової економіки є ринкова система – це система ринків, цін і конкуренції. Саме система ринків, цін, конкуренції забезпечує координацію, організаційні механізми, які сприяють свободі підприємницької діяльності та вибору. Ринковий механізм побудований на самостійному прийнятті рішень споживачами, виробниками, постачальниками та узгодженості їх виробничої діяльності.

Серед усієї сукупності діючих ринків П.Т. Саблук, В.І. Бойко, Т.Л. Мостенська виділяють як найважливіший продовольчий ринок – сферу взаємодії суб'єктів ринку із забезпечення виробництва і вільного руху продовольчих товарів, технології, засобів виробництва і послуг [213, с. 14].

Ринок молока являє собою одну з головних складових продовольчої безпеки країни. Це зумовлено, по-перше, важливим значенням молока та молочних продуктів у харчуванні населення, по-друге, неможливістю ведення без його розвитку стабільної економічної політики в країні та, по-третє, соціальною спрямованістю галузі, яка має забезпечувати поліпшення рівня життя населення. І.П. Болгар, М.П. Коржинський, Р.Й. Кравців та інші стверджують, що молочні продукти необхідні людині для щоденного споживання, оскільки містять поживні речовини, необхідні для життєдіяльності організму: білки, жири, вуглеводи, мінеральні солі, вітаміни [27, 111, 116].

Формування ринку молока та молочної продукції залежить від витрат молока-сировини та глибини технологічної переробки. Так, питне молоко і кисломолочна продукція з різним вмістом жиру – продукти, які швидко псуються та належать до малотранспортабельних. Тому для задоволення населення молочними продуктами з незбираного молока необхідно молокопереробні підприємства розміщувати майже в кожному населеному пункті. Такі молокопродукти, як сир, масло, молочні консерви, казеїн мають тривалий термін зберігання, високу вартість виробництва і відносяться до транспортабельних.

Молокопродуктовий підкомплекс України налічує у своєму складі такі види підприємства, які займаються переробкою молока-сировини: молокозаводи, молококомбінати, сирзаводи, заводи сухого знежиреного молока, маслозаводи. У процесі реформування вони перетворилися на акціонерні товариства.

Молочна промисловість України налічує 350 підприємств з переробки молока, з яких у Київській області знаходиться 11. Асортимент продукції цієї промисловості включає близько 250 найменувань: 180 видів незбираної молочної продукції, 30 видів сирів, 20 видів молочних консервів [269, с. 5]. Молочна промисловість характеризується такими основними напрямками діяльності виробництва молокопродукції з незбираного молока: вершкового масла, сироробна, виробництво продукції з незбираного молока, виробництво сухого молока, молочних консервів та казеїну.

О.М. Шпичак стверджує, що наявні виробничі потужності молочної промисловості дозволяють переробити 24 млн т молока за рік [268, с. 5]. У сучасних умовах спостерігається використання виробничих потужностей не в повному обсязі, що пояснюється, насамперед, зменшенням обсягів виробництва молока та низькою купівельною спроможністю населення.

Ринок молока та молочної продукції ґрунтується на існуванні ринкових відносин, які виникають внаслідок надходження молока від виробника до споживача, реалізації молокопродуктів, включаючи їх поставку та реалізацію кінцевому споживачу, а також порядку розрахунків між покупцями та продавцями за реалізовану продукцію. Згідно із Законом України “Про молоко та молочні продукти” [89, с. 9], суб’єктами ринкових відносин є підприємства усіх форм власності та форм господарювання, які здійснюють виробництво молока, підприємства системи заготівлі, зберігання, переробки та реалізації продукції, її кінцеві споживачі, які на думку Ю.С. Коваленко вступають у товарообмін, формуючи при цьому оптові й роздрібні ринки молочної продукції [106]. Т.Л. Мостенська, П.Т. Саблук відмічають, що ринок молока і молокопродуктів є системою товарно-грошових відносин між виробниками

сировини (молока) і кінцевої продукції (продуктів його переробки) та її споживачами [151, 152, 203, 216].

Відносини, які утворюються між виробниками молока-сировини і переробниками регулюються щорічним укладанням угод. Угода являє собою документ, в якому зазначено економічні відносини, умови реалізації економічних інтересів товаровиробника та переробника, обсяги поставок молока-сировини, їх періодичність, вимоги до якості молока-сировини, умови оплати.

Ринок – це економічна категорія, яка постійно розвивається. Тому у науковій і навчальній економічній літературі існує безліч визначень ринку. У працях А. Сміта і Д. Рікардо термін “ринок” не мав чіткого визначення.

Першим наукове визначення ринку зробив французький економіст А. Курно, який вважав, що ринок – це будь-який район, де відносини покупців і продавців вільні і ціни на одні й ті ж самі товари мають тенденцію легко і швидко вирівнюватися [82, с. 135].

Р. Кемпбелл і С.Л. Макконнелл, С.Л. Брю розглядають ринок як “...інститут або механізм, який зводить покупців (представників попиту) і продавців (постачальників) окремих товарів та послуг” [104, с. 61], П.А. Семуельсон, В.Д. Нордгауз вважають ринок механізмом, за допомогою якого “...продавці та покупці взаємодіють, щоб визначити ціну і кількість товару” [224, с. 74].

А.А. Чухно наголошує, що ”ринок є складним утворенням, який з одного боку, являє собою сферу обігу, сукупність процесів купівлі-продажу, які здійснюють збалансування за рахунок цін, з іншого – забезпечує зв’язок між виробництвом і споживанням, безперервність процесу відтворення, його цілісність” [164; 262, с. 148].

На нашу думку, наведені вище визначення ринку правильні, адже характеризувати його якимсь одним формуванням досить важко. Із багатьох трактувань, які трапляються в нашій і зарубіжній літературі, ми пропонуємо виокремити три, що найповніше відповідають цій категорії. Ринок, по-перше,

розуміється як місце, де можна придбати товар, тобто де зустрічаються покупець і продавець. По-друге, ринок – це сфера товарного обміну, одна з форм економічної організації суспільства. По-третє, ринок – це сфера товарно-грошового обміну, в якій реалізуються відносини купівлі-продажу та здійснюється конкретна господарська діяльність стосовно просування товарів та послуг від їх виробників до споживачів. Очевидно, що кожне з цих тлумачень правильне, бо містить загальні риси ринку і підкреслює їх, дає можливість встановити сутність, роль і його значення. Тож у широкому розумінні цього слова, на наш погляд, ринок – це сфера товарного і не товарного обміну, сукупність економічних відносин з приводу купівлі-продажу товарів, де попит і пропозиція взаємореґулюють одне одного на основі діючого ринкового механізму.

На сучасному етапі ринок – це сукупність соціально-економічних відносин, у процесі здійснення яких забезпечується гармонізація попиту та пропозиції шляхом задоволення певних потреб. Ринок – це складна система вільного обміну: товар (у тому числі й робоча сила) – гроші. Ринок можна розглядати як тісний взаємозв'язок і взаємодія багатьох людей, підприємств, галузей і видів виробництва. На наше переконання, усі ці твердження щодо розуміння сутності ринку в ринковим умовах господарювання тільки підтверджують його різнобічність і різноплановість, але є правильними.

Ринки дають можливість покупцям та продавцям спілкуватися один з одним і торгувати на взаємовигідних умовах. Тобто у процесі купівлі-продажу спостерігається сукупність економічних відносин між покупцями і продавцями. Узгодження інтересів господарюючих суб'єктів, тобто покупців і продавців, базується на використанні законів ринкової економіки – закону вартості, закону попиту та пропозиції, закону конкуренції, закону грошового обігу, закону економії часу.

Ринок опосередковує виробництво й споживання, перебуває під їх дією, а також впливає на них [3]. На ринку наявні результати діяльності, які задовольняють потреби споживачів. Також ринок показує, що необхідно

виробляти виробникам і в якій кількості. Ринок – це елемент ринкової економіки, поруч з яким розміщені сфери виробництва, розподілу та споживання.

Сучасний ринок характеризується повною самостійністю ринкових суб'єктів, тобто вони вільно розпоряджаються своїм продуктом та прибутком своєї діяльності. Найважливішим елементом сучасного ринку є споживач, який керує виробництвом і реалізацією продукції, а також держава. Господарський процес контролюється цінами та конкуренцією.

Формування ринку молока і молокопродуктів передбачає тісний взаємозв'язок між галузями, що займаються виробництвом матеріально-технічних засобів виробництва, молочного скотарства і кормовиробництва, молочної промисловості, торговельних організацій та споживачами. В ринковій економіці спостерігаються різні варіанти вибору взаємозв'язків між галузями АПК, починаючи із капіталозабезпечуючих галузей і закінчуючи магазинами роздрібною торгівлі.

Деякі науковці досліджують взаємозв'язок товаровиробника із найближчими партнерами, а не з кінцевим споживачем, або ж взаємодію виробника з кінцевим споживачем [107, 108, 232]. На наш погляд, це правильний напрям, адже ринок показує, що необхідно виробляти товаровиробникам для того, аби задовольнити вимоги споживача.

Як відмічають вчені-економісти Ю.С. Коваленко, Н.Я. Коваленко, перший підхід взаємодії з торгівлею і не включає кінцевого споживача; другий – відображає розвиток ринкових відносин, тобто задовольняє потреби споживача і стримує зростання ціни кінцевого продукту [107, 108]. Такий взаємозв'язок побудований на принципі біполяризації, кількість ланок, що відокремлюють виробника молокопродукції від споживача, зводиться до мінімуму. Основною умовою принципу біполяризації є здатність учасників ринку давати оцінку товару, адже ринок молока повинен мати інтегрованого виробника, кінцевого споживача. Ринок молока характеризується найрізноманітнішими інтегрованими формами. А.І. Шумейко вважає, що реальною

і найпоширенішою формою є інтегрування всіх ланок агропромислового торговельного ланцюга від ферми до роздрібної торгівлі, на основі інтеграції [271, с. 53-64].

Нині більшість товаровиробників намагаються створити умови для власної переробки молока-сировини і шукають канали реалізації результатів переробки. Це один із шляхів реалізації принципу біполяризації. Ще однією з форм біполяризації є подолання більшістю молокозаводів кризових явищ, використовуючи у виробничому процесі раціонально й ефективно основні та оборотні фонди, реалізуючи вироблену продукцію у фірмових магазинах. Біполяризація ринку молока, будучи складовою продовольчого ринку, залишається найкоротшим і найефективнішим шляхом надання ринку молока соціальної орієнтації [273, с. 53-64].

Тобто виробники молока-сировини здійснюють оптові поставки своєї продукції підприємствам молокопереробної промисловості, продаж молока за прямим зв'язком у торговельну мережу та через власні магазини, використання молока й молочних продуктів для громадського харчування і продаж їх працівникам господарства, оптовий збут виробленої молочної продукції переробними підприємствами через систему роздрібної торгівлі. Із ціллю зниження витрат та знаходження вигідніших шляхів реалізації молока-сировини, товаровиробники мають економічно розглянути кожний із згаданих каналів, тобто проаналізувати собівартість реалізованої продукції та її ефективність реалізації вищевказаними каналами.

Структура ієрархічних рівнів ринку молока і молочних продуктів складається з шести сфер: виробництво, переробка, зберігання, формування споживчих ресурсів, реалізація та споживання. Від їхньої взаємодії залежить ефективність функціонування ринку та справедливий розподіл доходу.

За територіальною ознакою ринок молока і молочних продуктів поділяється на місцевий, регіональний, національний (внутрішній) та світовий (зовнішній) ринки. За об'єктами обміну структура ринку молока та молочних продуктів включає ринок продукції, ринок процесу виробництва, ринок збуту.

Залежно від умов, у яких діють суб'єкти господарювання, розрізняють ринки: вільний, монопольний та регульований.

Науковцями ННЦ “Інститут аграрної економіки” УААН запропоновано класифікація ринку молока і молочних продуктів за галузевою ознакою, а саме: ринок продукції та ринок ресурсів для забезпечення виробничого процесу [202].

На наш погляд, формування різних видів ринків вченими-економістами здійснюється з урахуванням різних економічних процесів (формування платоспроможного попиту, співвідношення його із пропозицією, насичення ринку товарами, усунення дефіциту, проходження товару від виробника до споживача, оборот товару та ін.), які відбуваються в ньому і характеризують його стан та динаміку.

А.І. Шумейко відмічає, що специфічною особливістю формування ринку молокопродукції є те, що масло вершкове, тверді сири, сухе та згущене молоко являють собою транспортабельну продукцію, мають широкий ринок збуту як в Україні, так і за кордоном. Що ж до таких продуктів, як молоко незбиране, сметана, кефір, вершки, то вони не можуть зберігатися тривалий час [271, с. 41]. У цій ситуації ринок збуту тяжіє до зон виробництва і має локалізований характер [271, с. 41].

Суб'єктами ринку молока та молочних продуктів є: товаровиробники – усі категорії сільськогосподарських підприємств; переробні підприємства; посередники – державні та приватні інститути, фізичні особи, спілки, кооперативи, включаючи маркетингові фірми; підприємства торгівлі – фізичні та юридичні особи гуртової та роздрібної торгівлі, аграрні біржі тощо. При цьому ключовою ланкою молокопродуктового підкомплексу та гарантом насичення ринку залишається сільське господарство.

Основними споживачами молочної продукції виступає міське населення. Тому молокопереробні підприємства розташовані в кожному районі та в усіх містах України. Вони мають можливість виробляти малотранспортабельну та швидкопсувну продукцію – питне молоко та кисломолочну продукцію.

Молокопереробні підприємства, які виробляють продукцію тривалого терміну зберігання, що відноситься до транспортабельних (сир, масло, консерви, казеїн), розташовані у віддалених місцях від споживачів.

Як відомо, що ринок за своєю природою є саморегулюючою системою. Він вирішує три основні проблеми економіки: "що", "як" і "для чого" виробляти.

"Що виробляти" – визначається споживачем через купівлю товару.

"Як виробляти" – встановлюється конкуренцією між виробниками.

"Для чого" – зумовлюється співвідношенням попиту і пропозиції на ринках, які визначаються доходами населення.

Функціонування ринку передбачає рух товарів, послуг, грошей, цінних паперів, робочої сили. Для цього потрібні певні організаційні структури, які б обслуговували ринкові відносини. Тобто необхідно, щоб сучасна ринкова система мала відповідну інфраструктуру [255].

Інфраструктура ринку – це сукупність організаційно-правових форм, за допомогою яких здійснюється функціонування, обслуговування, поєднання в нерозривне ціле інтересів суб'єктів ринкової економіки та забезпечення їх ефективної взаємодії. У загальному вигляді вона показана на рис. 1.1.

Ринок складається не лише із тих, хто здійснює бізнес. Взаємні відносини між ними зумовлюються великою кількістю організаційних форм, які сприяють суб'єктами ринку реалізувати свої інтереси. Завдяки їм здійснюється рух потоків товарів і послуг від продавця до покупця. Одним із найважливіших інфраструктурних елементів є біржі.

Існують й інші організаційні форми продажу товару та послуг на ринку молока: ярмарки, виставки, торгово-посередницькі фірми, державна інспекція з контролю за цінами та стандартами, антимонопольний комітет, державні страхові фонди, державна податкова адміністрація, служба маркетингу.

Товаровиробники молока-сировини можуть реалізувати вироблену ними продукцію, використовуючи оптові постачання (не одиницями, а партіями) через молокозаводи та фірми, або здійснювати реалізацію, застосовуючи

роздрібний продаж (безпосередньо орієнтований на споживача в різноманітному асортименті, а також невеликими партіями) – на ринку, в магазині, ларку та ін.

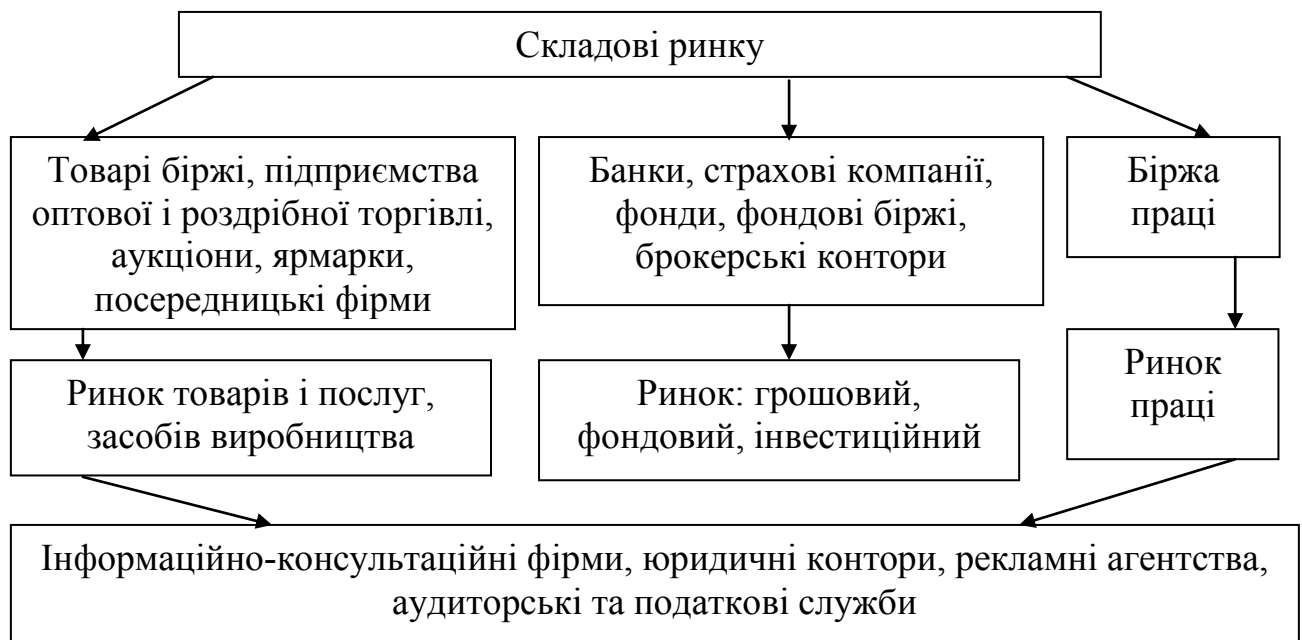

Рис. 1.1. Інфраструктура ринку*

*Розроблена на основі вивчення показників ефективності суспільного виробництва : Хан Н. Содержание и показатели эффективности общественного производства / Н. Хан, М. Песков // Экономические науки. – 1986. – № 8. – С. 23-29.

Ринок молокопродукції характеризується сегментацією. М. Гладій поділяє його на такі сегменти: ринок питного молока та кисломолочної продукції, масла тваринного, сиру, сухих молочних продуктів, молочних консервів [55]. Крім наведених вище сегментів, існують й інші. Американські економісти Пол Гейк і Пітер Джексон пропонують сегментацію ринку за такими ознаками: тип споживання, тип продукту, географічний регіон, обсяг споживання [53].

Необхідним та важливим елементом ринкової економіки є конкуренція. Конкуренція – притаманний ринковій системі господарювання метод вибору оптимального господарського рішення під тиском ринкового вибору споживача. Вона слугує стимулом досягнення найвищих результатів, суперництвом між товаровиробниками за здобуття вигідних умов виробництва та збуту товарів, змаганням за джерела сировини, сфери вкладення капіталів.

Конкурентоспроможність між товаровиробниками молокопродукції базується на боротьбі за споживачів за рахунок диференціації молокопродукції, розширення асортименту, збільшення витрат на маркетингові дії, боротьба із імпортною молокопродукцією. Також на стан конкурентної боротьби в молочній промисловості впливають коливання попиту, несвоєчасне постачання матеріалів, ціни товаровиробників, тиск споживача. Конкурентна боротьба в молочній промисловості призводить до того, що з неї виходять підприємства, які випускають продукцію, що не відповідає вимогам споживача, важко адаптується до ринкових умов та має високі витрати виробництва та реалізації. Отже, можна відмітити, що конкурентна боротьба в молокопродуктовому підкомплексі сприяє підвищенню конкурентоспроможності молокопродукції.

Одним із найпоширеніших методів конкурентної боротьби в молокопродуктовому підкомплексі є цінова конкуренція. За допомогою цін виробництво молока та молокопродукції підпорядковується потребам суспільства у вигляді платоспроможного попиту населення, стимулюється зниженням витрат на її виробництво та реалізацію, впровадженням у виробництво досягнень НТП, підвищення якості останньої. На думку В.М. Лук'янчука, П.Т. Саблука, систему ціноутворення необхідно удосконалювати таким чином, щоб ціни на сировину, оптові ціни, промислові й роздрібні відповідали суспільно необхідним витратам на відтворення виробництва, забезпечення якості продукції, співвідношення попиту і пропозиції [132, 202, 256].

Співвідношення попиту і пропозиції – найважливіший чинник ціноутворення. А. Маршалл зазначав, що всі основні проблеми економічної теорії зводяться до проблеми взаємовідносин між ними [140].

Ключовими категоріями ринку, крім конкуренції, є попит, пропозиція і рівноважна ціна. Попит на ринку відображає потребу в товарах та послугах, які забезпечені грошима, тобто є платоспроможними. Закон попиту визначає таку функціональну залежність: чим вища ціна товару, тим менший попит на нього з боку покупців [280]. І, навпаки, чим нижча ціна товару, тим більший попит на

нього [280]. Обсяг попиту обернено пропорційний ціні товару. Залежність між ціною і кількістю товару, який може купити споживач за певний період часу є справедливою для більшості товарів. Цю залежність економісти називають законом попиту, зі інших рівних умов, коли ціна на товар зростає, обсяг попиту на товар зменшується. Отже, закон попиту відображає суттєвий причинно-наслідковий зв'язок між зміною ціни і зміною попиту за інших рівних умов.

Розрізняють індивідуальний і ринковий попит. Індивідуальний попит – це кількість товарів, які конкретний споживач зможе придбати за різними можливими цінами на певному ринку за певний період. Ринковий попит – це сума індивідуальних попитів, які пред'являються кожним споживачем при різних цінах, отже, він визначається чинниками, що впливають на вимоги окремих споживачів.

Найважливішим чинником впливу на попит є ціна на одиницю продукції. Але існують і інші нецінові чинники, що впливають на нього, а саме: смаки або переваги споживачів, кількість споживачів на ринку, грошові доходи споживачів, ціни на взаємопов'язані товари, очікування споживачів щодо майбутніх цін і доходів. П.М. Макаренко стверджує, що попит залежить не тільки від динаміки цін, а й від рівня прибутків і заробітної плати в суспільстві (рівень доходів), розміру ринку певного товару, суб'єктивних смаків покупців, реклами, зростання чисельності населення, рівня податків, державної закупки [135]. Отже, в реальному економічному житті попит змінюється під впливом не тільки цінових, а й нецінових чинників. Проте споживач цікавиться насамперед ціною товару, який привертає його увагу, порівнюючи свої бажання зі своїми можливостями (доходами). Це є підтвердженням того, що попит на певний продукт залежить від ціни на товари та від частки доходу, виділеної на споживання.

Пропозиція пов'язана з обсягом молочної продукції, яка буде вироблена й реалізована на ринку за кожного рівня цін протягом визначеного періоду (витрати виробництва плюс прибуток, виходячи із середнього рівня рентабельності). Закон пропозиції характеризує таку функціональну залежність

пропозиції від ціни: чим вища ціна, тим більшою мірою зростає пропозиція товарів з боку продавців. І, навпаки, чим вища пропозиція, тим нижча ціна на них. Іншими словами, закон попиту показує, що виробники налаштовані виготовляти для продажу більшу кількість товарів за високого рівня цін, але не погоджуються це робити за низької ціни, адже висока ціна забезпечить вищі прибутки. Проте закон спадної віддачі доводить, що зі збільшенням обсягів виробництва зростатимуть витрати на одиницю продукту за незмінного основного капіталу на незмінних земельних ресурсах. Тому виникає потреба у встановленні більш високих цін на покриття значних витрат виробництва.

Між ціною товару і обсягом пропозиції існує прямопропорційна залежність. Збільшення обсягів виробництва за високих цін пояснюється тим, що з одного боку, зростання цін залучає в певну галузь нових виробників, а з іншого – за умови зростання цін товаровиробник отримує додатковий прибуток і має можливість розширити масштаби виробництва. Проте при цьому йдеться лише про тенденцію до збільшення масштабів виробництва, адже тільки до певної межі зростання зумовлює збільшення пропозиції.

Пропозиція як і попит може змінюватися під впливом не тільки ціни, а й нецінових чинників, а саме: ціни на ресурси (на робочу силу, сировину, енергоносії тощо), технологічні зміни (догляд за тваринами, повноцінна їх годівля, технологія зберігання та переробки молочної сировини), ціни на взаємопов'язані товари, кількість продавців, зміни у бюджетно-податковій політиці, очікування підприємців та часовий період.

Взаємодія попиту та пропозиції за вільного доступу на ринок покупців та продавців формує ринкову ціну і становить серцевину формування ринку. Ринкова ціна є результатом торгу, досягнутого між продавцем і покупцем. Коли ціна на молоко та молочні продукти змінюється, товаровиробник змінює рівень виробництва, щоб впевнитися, що граничні витрати дорівнюють ціні.

Рівноважна ціна є ціною рівноваги, яка збалансовує попит та пропозицію, інформує про шляхи раціонального використання ресурсів, регулює відносини між покупцями і продавцями. Механізм ринкової конкуренції є тим

інструментом, який повертає ціну до такого рівня, який зрівноважує попит та пропозицію, а також узгоджує інтереси виробників і споживачів

Отже, ринок молока й молокопродуктів являє собою структуру, основними функціями якої є обмін між товаровиробниками молока-сировини, молокопереробними підприємствами та споживачами молока й молокопродукції. Серед багатьох чинників, які впливають на попит та пропозицію молока і молочних продуктів виділяють: дохід споживачів; кліматичні умови та пори року, які впливають на кормовиробництво; податки і трансферні платежі; ціни на суміжні молокопродукти; смаки й уподобання споживачів; кількість споживачів і продавців на ринку; сезонність надходження сировини; технологія виробництва молока та молочних продуктів, ціни на виробничі ресурси, товарний асортимент, маркетинг. Під впливом цих чинників попит і пропозиція змінюються.

Особливістю ринку молока та молочної продукції є те, що виробники не можуть мобільно реагувати на зміну ринкової кон'юнктури. Так, у разі підвищення цін на молоко не відбувається зростання пропозиції, адже потрібен певний час, для того щоб збільшити поголів'я худоби та підвищити її продуктивність. І, навпаки, за зниження цін на молоко товаровиробники змушені виробляти той самий обсяг продукції. Специфіка ринку молочної продукції також пов'язана з великою часткою ринкових агентів на первинному ринку (сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, особисті господарства), необхідністю забезпечення стабільного ринку збуту для товаровиробників протягом усього ринку та гарантованого надходження сировини на переробні підприємства, а також безперебійного забезпечення населення молочними продуктами щоденного попиту [156].

Нами досліджено залежність споживчого попиту та пропозиції від рівня цін на молоко, за умови незмінного експорту. Так, на ринку споживач купує молоко, а виробник – його реалізує. Для здійснення такої операції необхідне існування певного рівня цін, який би задовольнив обидві сторони (рис. 1.2).

Наприклад, у 2015 р. виробник України реалізує 2538,3 тис. тонн молока за ціною 4347 грн/т. У свою чергу споживач готовий купити таку ж його кількість.

Графічно цю залежність показано нижче на рис. 1.2. На осі абсцис відкладено реальний обсяг виробництва молока, на осі ординат – рівень цін. Крива споживчого попиту молока буде вказувати на значення номінального обсягу споживання молока.

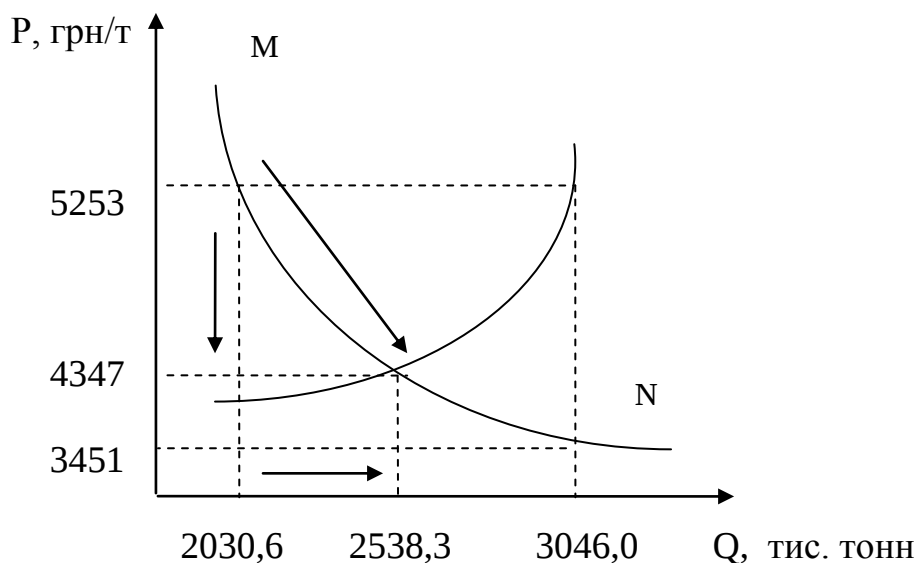

Рис. 1.2. Залежність споживчого попиту та пропозиції від рівня цін на молоко*

*Розроблено на основі проведених досліджень.

Припустимо, що ціна на молоко підвищиться або знизиться на 20 % від ціни 2015 р. і становитиме 5253 грн/т та 3451 грн/т. Також дослідимо зменшення та збільшення обсягу виробництва молока на 20 % щодо 2015 р.

Теоретично покупці при ціні 5253 грн/т будуть готові придбати продукцію у кількості 2030,6 тис. тонн, а продавці захочуть запропонувати його в кількості 3046 тис. тонн. Продукція в обсязі 1015,4 (3046,0 – 2030,6) тис. тонн становитиме на ринку надлишок, який не буде куплено. Отже, вища ціна ресурсу змушує товаровиробника зменшити виробництво. Це пов'язано з невідшкодуванням витрат підприємства на виробництво продукції, тобто собівартість молока перевищує ціну його реалізації. Тому необхідно

встановлювати таку ціну на молоко, яка б відшкодовувала витрати товаровиробника та була прийнятною для споживача.

Так, рух по кривій від точки *M* до точки *N* означає збільшення споживчого попиту на величину 1015,4 (3046,0 – 2030,6) тис. тонн. Це зумовлено зменшенням рівня цін від 5253 грн/т до 3451 грн/т.

Якби товаровиробник продовжував виробляти 3046 тис. тонн, то зазнав би втрат при виробництві останньої одиниці продукції. Фактично виробництво продукції більше за 2538,3 тис. тонн призводить до зменшення прибутку.

Для того, щоб продати надлишки, продавці молока надаватимуть знижки покупцям, ціна почне падати, доки вона не встановиться на рівні 4347 грн/т.

Аналогічна ситуація виникає, коли ціна виявляється нижчою за ціну рівноваги на 20 % і дорівнює 3451 грн/т. Неспівпадання інтересів продавців і покупців виражається у виникненні дефіциту товару в обсязі 1015,4 (3046,0 – 2030,6) тис. тонн. Бажаючи купити недоступний товар, покупці переплачуватимуть доти, доки ціна не зросте до рівня ціни рівноваги 4347 грн/т.

Отже, якщо обсяг виробництва молока менший 3046 тис. тонн і становить 2030,6 тис. тонн, то це означає, що продукції виробляється менше, ніж споживачі бажають придбати. Підвищений попит задовольняється за рахунок нарощування виробництва молока, тобто досягнення рівноважного рівня – 2538,3 тис. тонн. Якщо виробляється більше, ніж споживач налаштований придбати, тобто фактичний обсяг виробництва 3046 тис. тонн більший рівноважного 2538,3 тис. тонн, то виробник молока мусить скоротити виробництво. Поступово обсяг молока зменшується і досягається рівновага між сукупним попитом і пропозицією.

Іншими словами, ціна 4347 грн/т є рівноважною ціною, за якої продавці пропонують стільки товару, скільки покупці бажають купити. При цьому на ринку не буде ні його надлишків, ні дефіциту.

Зміна цін під впливом попиту і пропозиції є основою дії ринкового механізму. Самостійність виробника, його залежність від кон'юктур ринку,

боротьба за сировинні зони, попит споживачів породжують конкуренцію між виробниками молокопродукції.

Вивчення попиту споживачів здійснюється на основі бюджетних обстежень домогосподарств. До XIX ст. метою бюджетних обстежень було висвітлення важкого становища найбідніших верств населення. З розвитком промисловості збільшилася частка населення у містах і зменшилася у сільській місцевості. Відбулися процеси, що сприяли розвитку товарного сільськогосподарського виробництва: фермерські господарства почали забезпечувати продуктами харчування велику кількість населення міст, де зосереджувався робітничий клас.

Перші бюджетні обстеження були здійснені в Англії у XVIII ст. пастором Девісом (127 сільських бюджетів) і опубліковані в 1795 р. Двома роками пізніше в Англії таку ж роботу виконав Іден (60 сільських і 26 міських бюджетів). За його даними, 72-74 % доходів населення витрачалося на продовольство [66, с. 49].

За статистичними даними, збільшення доходу на душу населення призводить до пропорційного зростання витрат на продукти харчування. Ернст Енгель, начальник німецької державної статистичної служби, був першим статистиком, який проаналізував динамічні ряди споживання цін на хліб (на прикладі Прусії). Його праця “Виробництво і споживання у Саксонії” (1857 р.) ґрунтувалася спочатку не на бюджетах. Енгель розкрив, як змінюються великі групи витрат на продовольство, одяг, житло тощо при зміні рівня доходів. У цій же праці він показав відносний спад витрат на харчування із зростанням доходів – залежність, яка одержала назву “крива Енгеля” або “закон Енгеля”. За фундамент усіх розрахунків кривих, що відображають залежність попиту на продукти харчування від сукупних доходів, слугують два положення:

а) “зона доступності”, у межах якої відбувається споживчий вибір, що визначається рівнем доходу та цінами;

б) смаки й потреби споживача незмінні, і він здатний їх виражати, віддаючи перевагу деяким видам товарів [71, с. 58].

Під попитом економісти розуміють бажання і спроможність людей купувати товари та послуги. Важливою характеристикою попиту виступає еластичність – залежність зміни величини попиту від зміни різноманітних факторів (ціни, доходу та ін.) [155]. З математичної точки зору еластичність функції $y = f(x)$ по відношенню до x визначають як ліміт відношення відносного приросту y до відносного приросту x , коли останній наближається до 0 x [66, с. 66], формула (1.1):

$$E = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\frac{\Delta y}{y}}{\frac{\Delta x}{x}} = \frac{x}{y} * \frac{dy}{dx}. \quad (1.1)$$

Еластичність y відносно x – це відносна величина приросту (додатна еластичність) або зменшення (від’ємна еластичність) y при відносному зростанні x [66, с. 66].

Рівень внутрішнього споживання може зрости за умови збільшення валового внутрішнього продукту (ВВП) і, відповідно, заробітної плати та соціальних виплат. Щорічні темпи зростання ВВП у країнах ЄС у 70-80-х роках минулого століття досягали 2,5-2,8 % (у постійних цінах, тобто з урахуванням інфляції), а в інших країнах були ще меншими (крім Китаю – до 10 %) [241, с. 140]. Підвищення рівня споживання продуктів харчування, нарощування обсягів сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки можна досягти, що підтверджують результати дослідження, не раніше, як через п’ять років. Надлишки виробленої продукції неможливо реалізувати на внутрішньому або міжнародному ринках без заздалегідь укладених угод, контрактів [96, с. 9]. Це зумовлено загальним зменшенням дохідності у даній сфері діяльності, хоча посередницькі структури можуть одержувати (і одержують) прибутки. В Україні реальні показники річного темпу зростання доходів можуть бути дещо більшими (на рівні 5-6, а можливо й 6-9 %).

Еластичність попиту за доходами – це відносна зміна витрат на продукти харчування (або обсягу попиту) як реакція на відносну зміну доходу споживача, $E_{di} = (\Delta X/X)/(\Delta Y/Y)$ [96, с. 9]. Еластичність може змінюватися при різних

рівнях доходу, тому коефіцієнт еластичності (E_{di}) зазвичай вимірюється у відношенні невеликої (1 %) зміни доходу [241, с. 141].

Еластичність попиту на товар за доходами визначається як відношення відсоткової зміни розміру попиту на товар до відсоткової зміни доходів [96, с. 10], яка припускає, що ціна товару або послуги в даний момент не змінюється.

З урахуванням того, що людина споживає щодня в певній кількості молоко, сир, масло, інші молочні продукти, деяке зниження цін не надто вплине на збільшення попиту, а незначне зростання обсягів купівлі даної продукції може бути зумовлено суттєвим зниженням цін [66, с. 68].

Формула (1.2) середньої точки для еластичності попиту за доходами має вигляд [66, с. 68]:

$$E_D = \frac{(Q_2 - Q_1)/(Q_1 + Q_2)}{(Y_2 - Y_1)/(Y_1 + Y_2)}, \quad (1.2)$$

де Q_1, Q_2 – розмір попиту відповідно до і після зміни;

Y_1, Y_2 – розмір доходу відповідно до і після зміни.

Числове значення еластичності за доходами тісно пов'язане з поняттям нормальних товарів і товарів нижчої якості. Для нормальних товарів збільшення доходу зумовлює збільшення попиту, оскільки в цьому разі дохід і попит змінюються в одному напрямі, а еластичність попиту за доходом додатна. Для товарів низької якості збільшення доходу зумовлює зменшення попиту і в цьому разі дохід та попит змінюються в протилежному напрямі, а еластичність попиту за доходом – від'ємна.

Отже, ринок молока та молочної продукції – це сукупність обмінних відносин, за допомогою яких здійснюється виробництво, реалізація, переробка і споживання цих продуктів. Структуру ринку молока і молочної продукції відображено на рис. 1.3.

Попит на ринку молока залежить від кількості населення, розподілу його доходів, якості і вартості товарів, товарного асортименту, маркетингу. Пропозиція залежить від природних (клімат, родючість ґрунтів, рельєф),

організаційно-економічних (розвиток інфраструктури ринку, політики уряду, взаємовідносин товаровиробників молока і переробних підприємств), технологічних (догляд за тваринами, їх повноцінна годівля, технологія зберігання і переробки молочної сировини) чинників.

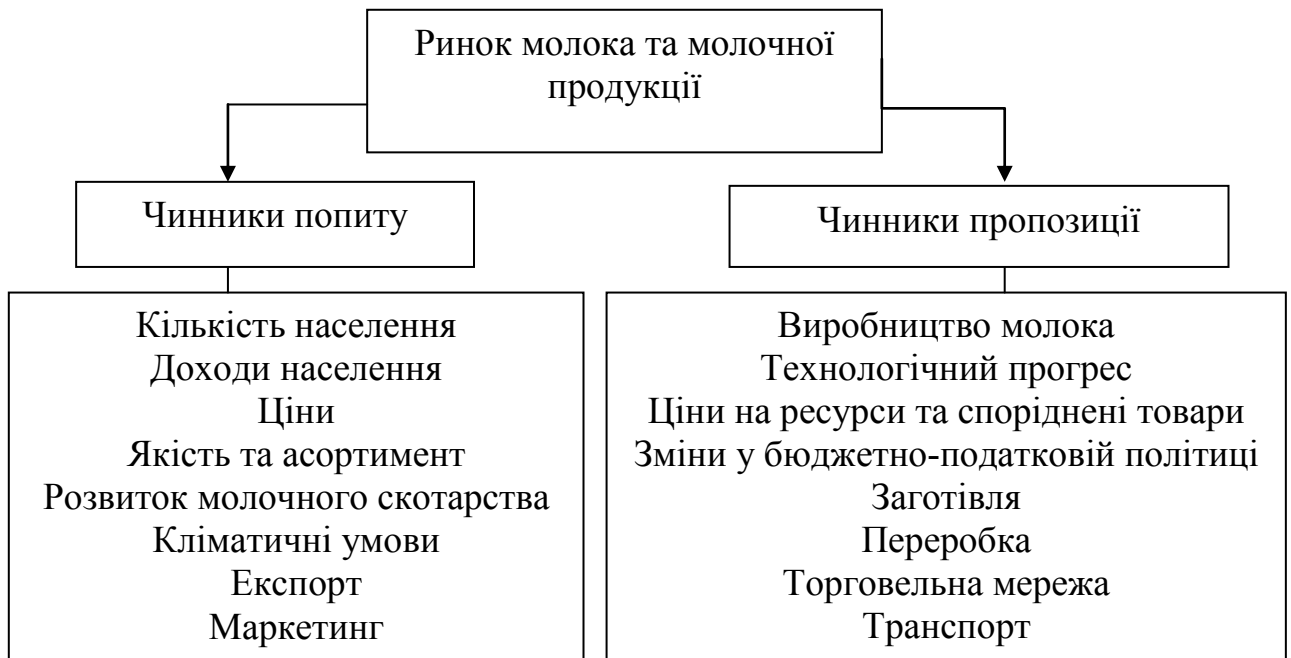

Рис. 1.3. Структура ринку молока і молочної продукції*

*Розроблено на основі проведених досліджень.

Характерними особливостями ринку молока та молочної продукції є: наявність великої кількості споживачів; попит на споживчі товари, формує попит на товари виробничого споживання; сезонні коливання надходження молока-сировини, які впливають на нерівномірність завантаження виробничих потужностей переробних підприємств, зниження продуктивності праці та додаткових витрат на зберігання запасів молока-сировини та готової молочної продукції; географічне розосередження споживачів потребує мобільних каналів просування товарів; відсутність різкої зміни попиту; малотранспортабельність і нетривале зберігання багатьох видів молочної продукції; стабільність функціонування; наявність відходів переробки молока, що потребує комплексного вирішення проблеми; задоволення смаків споживачів.

На рівень споживання впливають доходи населення, ціни на продукцію та застосування тарифів. Держава встановлює ціну на ринку нижче рівня, який би отримали виробники за відсутності державного втручання [125, с. 135]. Сільськогосподарські товаровиробники на цьому програють, адже різниця між встановленою закупівельною ціною і ціною на світовому ринку на певний продукт – це втрати виробника [202, с. 244-245].

Дослідимо використання митних заходів, які обмежують імпорт та підтримують вітчизняного товаровиробника (рис. 1.4).

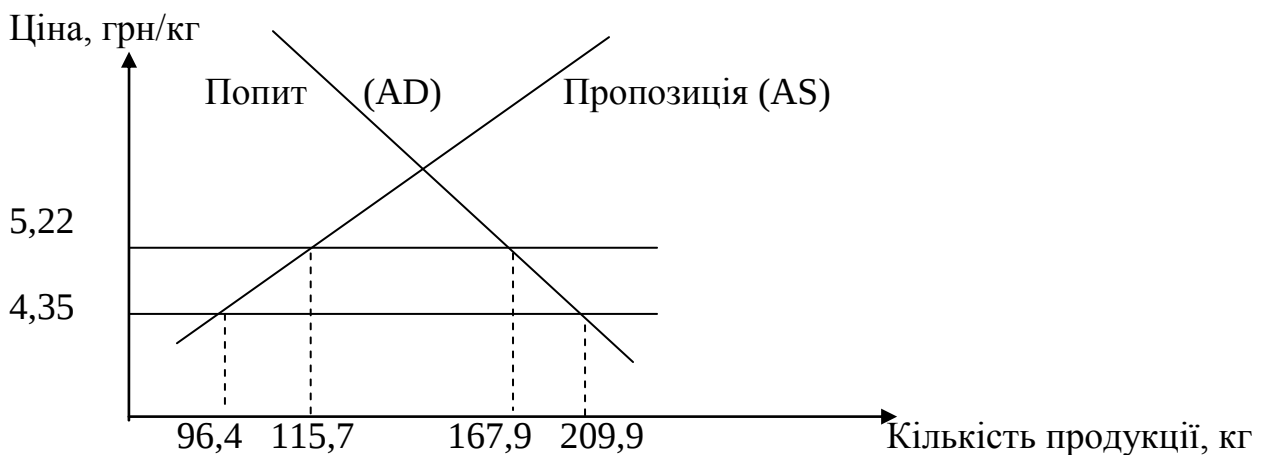

Рис. 1.4. Економічний результат підвищення цін на внутрішньому ринку молока України і вживання заходів митного протекціонізму*

*Розроблено на основі власних досліджень.

За відсутності митних платежів внутрішнє виробництво молока на одну особу у 2015 р. забезпечує пропозицію молока 96,4 кг, а споживач купує для споживання 209,9 кг по ціні 4,35 грн за 1 кг. Нестача споживання молока перекривається за рахунок імпорту 113,5 кг ($209,9 \text{ кг} - 96,4 \text{ кг}$). При застосуванні митних тарифів на ввезення товарів ціна імпорту має збільшитися на 20 % до рівня внутрішніх цін [42, с. 148]. Так, за ціною 5,22 грн/кг товаровиробники пропонують 115,7 кг молока, а споживачі мають змогу придбати його кількістю 167,9 кг. Як наслідок, обсяг імпорту молока зменшується на 52,2 кг ($167,9 \text{ кг} - 115,7 \text{ кг}$).

Необхідність державної підтримки виробництва молока пояснюється стратегічною важливістю даного продукту, нестабільністю доходів сільськогосподарських товаровиробників у зв'язку з впливом природно-

кліматичних умов на виробництво кормів та якісний стан кормової бази, мобільністю ресурсів, які використовуються в галузі, нееластичністю попиту на молоко та продукти його переробки, функціонуванням сільськогосподарського виробництва у середовищі чистої конкуренції за одночасного монополізму певних сфер агропромислового комплексу.

З урахуванням розвитку ринкових відносин необхідним є застосування системи закупівлі молока в сільськогосподарських підприємствах на основі контракту [127, с. 101], що забезпечує надходження молочної сировини від сільськогосподарських підприємств усіх форм власності до переробних підприємств централізовано, а також пропорційний розвиток галузей.

Успіх же вітчизняних товаровиробників у конкуренції на європейському ринку молочних продуктів можливий за умов впровадження у виробництво нових критеріїв оцінки якості молока, що передбачені у новому державному стандарті на молоко ДСТУ 3662-7.

Поліпшенню стану молочного скотарства сприятиме реалізація заходів, які зазначені у Законі України “Про молоко і молочні продукти” [89, с. 11]. За цим законом необхідно: встановлення на початку бюджетного року мінімальних цін на молоко-сировину, граничної межі надбавок при реалізації молочної продукції; щорічне встановлення квот на молоко та молочну продукцію; проведення атестації виробництва та переробки молока; регулювання відносин при виробництві, переробці, зберіганні, транспортуванні молока, молочної сировини та молочних продуктів [89, с. 11]. Особливу увагу слід приділити вимогам до якості молока, молоко-сировини, молокопродуктів тощо.

Отже, до особливостей формування ринку молока і молокопродуктів відносяться: низькотранспортабельність продуктів, виготовлених з молока, крім масла, продуктів із сухого молока, молочних консервів, які мають широкий ринок збуту. Під час формування ринку молока і молокопродуктів слід враховувати його специфіку, економічні відносини, що склалися між виробниками і споживачами, які базуються на системі товарно-грошових

відносин та економічній свободі в суспільстві. Від рівня розвитку молокопродуктового підкомплексу залежить задоволення потреб населення високоякісними продуктами харчування, що виробляються з молока.

1.2. Економічні умови забезпечення потреб виробництва продовольчих ресурсів, його стійкість та ефективність

Гарантування продовольчої безпеки України є основним напрямом економічного й соціального розвитку на перспективу. Ці проблеми як взаємопов'язані залежать від рівня розвитку сільського господарства та підвищення ефективності виробництва. Підвищення економічної ефективності агропромислового виробництва, раціональне використання природних умов і місцевих виробничих ресурсів, поліпшення забезпечення населення продуктами харчування значною мірою залежать, як зазначає М.К. Пархомець, від того, наскільки науково обґрунтовано функціонуватимуть як регіональні агропромислові підкомплекси, так і АПК у цілому [173, с. 7].

Нарощування обсягів промислової і сільськогосподарської продукції для забезпечення потреб населення пов'язано із залученням у виробничий процес дедалі більшої кількості природних ресурсів. Зростання потреби у продукції землеробства і тваринництва зумовило освоєння всіх придатних для сільськогосподарського виробництва земель, будівництво великих каналів для спрямування водних ресурсів з багатоводних у маловодні, розширення масштабів осушувальної й зрошувальної меліорації земель, збільшення виробництва та внесення мінеральних добрив.

Населення міст і промислових центрів потребує різноманітних видів сільськогосподарської продукції, серед яких значна частина припадає на малотранспортабельні. Це вимагає великих обсягів грошових коштів, оскільки продукція при транспортуванні втрачає якість. У зв'язку з цим її виробництво

організують у сільськогосподарських підприємствах, що розміщуються недалеко від споживачів.

Забезпечення населення продуктами харчування залежить від виробництва. Виробництво – це процес створення матеріальних і нематеріальних благ, необхідних для існування та розвитку суспільства. У ринкових умовах процес виробництва розвивається під впливом попиту і пропозиції.

Раціональне харчування населення залежить від обсягу виробництва продукції. Нині загальний обсяг виробництва продуктів харчування не задовольняє потреби населення. У 2015 р. в Україні порівняно з 2010 р. рівень виробництва молока на одну особу зменшився на 3,6 кг (від 100,0 кг у 2010 р. до 96,4 кг у 2015 р.). За свідченням експертів, а в Київській області збільшився на 2,6 кг (від 245,2 кг у 2010 р. до 247,8 кг у 2015 р.). За свідченням експертів ООН, на земній кулі щорічно вмирають від недоїдання та голоду близько 50 млн осіб [213, с. 6].

Забезпечити раціональне харчування можливо лише збільшуючи обсяг виробництва якісних продовольчих ресурсів і це є основною умовою СОТ. Адже щоденний раціон людини повинен включати білки, жири, вуглеводи. За статистичними даними, середньодобова калорійність продуктів харчування, спожитих населенням України у 2014 р. із розрахунку на одну особу, підвищилася на 6 ккал порівняно з 2010 р. (від 2933 ккал у 2010 р. до 2939 ккал у 2014 р.). Протягом 2010-2014 рр. в Україні зросло також споживання протеїну – на 16,8 г (від 87,5 г у 2010 р. до 104,3 г у 2014 р.), кальцію – на 60 мг (від 893 мг у 2010 р. до 953 мг у 2014 р.), заліза – на 0,6 мг (від 20,5 мг у 2010 р. до 21,1 мг у 2014 р.), тоді як жиру зменшилося на 1,3 г (від 99,2 г у 2010 р. до 97,9 г у 2014 р.).

Необхідна кількість поживних речовин для людини залежить від природно-кліматичних умов, віку, фізичного навантаження. Так, наприклад, добова калорійність раціону дорослої людини має становити 2850 ккал, потреба у білках – 100 г, жирах – 4 г, вуглеводах – 450 г [36]. На 1 кг маси тіла людини

на першому році її життя необхідно 5 г білка, від 1 до 3 років – 4 г, від 4 до 7 – 3,5 г, від 8 до 12 – 2,5 г, від 13 до 17 років – 1,5 г. Заняття спортом та фізична праця людини потребує збільшення споживання білків на 20 % від загальної норми [30]. Рівень споживання молока та молочних продуктів є різним в усіх групах населення, що пов'язано з неоднаковою величиною середньодушового доходу. За дослідженнями Світового банку, третина населення України, перебуває за межею бідності. Рівень споживання основних харчових компонентів і калорійність раціону населення залежить від платоспроможності (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Платоспроможність населення України, 2015 р. *

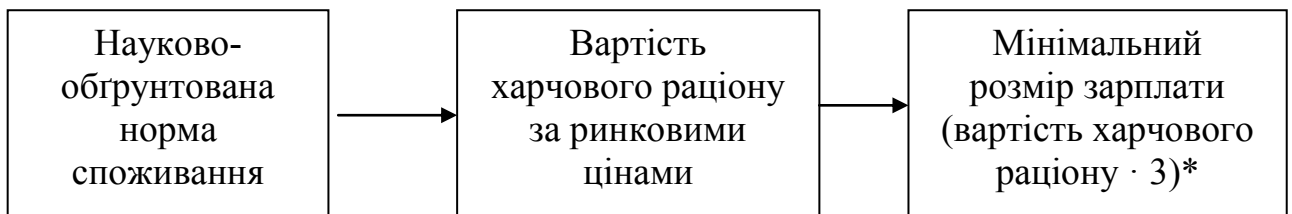
Групи населення за середньо- душовим доходом за місяць, грн	Витрати на харчування*		Кількість	
	млн грн	%	домогосподарств, які обстежували	членів сім'ї
до 1250	49985	65,3	969	3,4
1251-1500	53686	57,6	1033	2,7
1501-1750	58037	54,6	1306	2,3
1751-2000	61754	51,4	1255	2,2
2001-2500	95433	47,0	1909	2,1
2501-3000	55198	44,7	1098	1,9
3001-3500	28855	41,9	628	1,7
3501-4000	15256	38,1	330	1,6
більше 4000	29506	31,0	569	1,6
У середньому	447710	48,3	9097	2,2

*Витрати на харчування, включаючи вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель

**Джерело: дані Держстату України.

За найменшого рівня середньодушового доходу (1250 грн за місяць) середньостатистична сім'я України витрачає на продукти харчування 65,3 % загальної суми. Із збільшенням доходу (4000 грн) з цією метою використовується значно менша його кількість (31 %). У цілому у 2015 р. населення України витратило на харчування 48,3 % сукупного місячного доходу, тоді як в економічно розвинутих країнах витрачається на продукти харчування близько 9-14% сукупного сімейного доходу сім'ї.

Враховуючи те, що останніми роками зарплата втратила свою стимулюючу роль у відтворювальних процесах, обґрунтування розмірів мінімальної зарплати з урахуванням рівня харчування населення може бути тим поворотним пунктом, здатним відновити стимулюючу роль зарплати, оскільки за її основу береться показник, який визначає умови харчування [147]. Таким чином, розмір мінімальної заробітної плати доцільно визначати за таким ланцюгом (рис. 1.5) [147]. У зв'язку з цим ми повністю поділяємо позицію І.В. Кушніра, який в основі мінімальної зарплати пропонує брати норму споживання [147].

*Умова: (третина доходу витрачається на харчування).

Рис. 1.5. Ланцюг визначення розміру мінімальної зарплати [147].

Від кількості і якості споживання продуктів харчування залежить здоров'я нації, працездатність, тривалість життя людини та її інтелектуальні здібності [147]. Згідно з оцінками експертів ВООЗ здоров'я громадян на 8-12% залежить від системи охорони здоров'я в країні, на 18-20% – від генетичної схильності людини, на 68-74% – від способу життя, одним з найважливіших складових якого є харчування [147].

Вступ України до СОТ вимагає від товаровиробників виробництва якісної продукції, яка буде відповідати світовим стандартам. Згідно з ДСТУ-97, співвідношення вартості жиру і білка у структурі цін одиниці маси молока передбачено на рівні 40:60. Це означає, що при переробці молока білкові молочні продукти будуть дорожчими, а жирні – дешевшими.

Простежимо, як здійснювалося споживання молочних продуктів в Україні у 2015 році (табл. 1.2).

Як свідчать дані таблиці 1.2, із зростанням доходу підвищується споживання усіх молочних продуктів. У середньому на одну особу за місяць в

Україні цей показник становить, кг: молоко та молочні продукти – 239,6, масла та сиру – 161,9, в тому числі масла – 4. З підвищенням рівня доходів споживання молока та молочних продуктів збільшується. Проте більша частина доходів використовується не на харчові цілі, зокрема на житлово-комунальні, транспортні, освітні послуги тощо.

Таблиця 1.2

**Споживання молочних продуктів в Україні
на одного жителя у 2015 році, кг***

Групи населення за середньодушовим доходом за місяць, грн	Молоко та молочні продукти	Масло та сир	у т.ч. масло
до 1250	158,3	106,3	2,8
1251-1500	199,2	132,8	3,4
1501-1750	220,0	148,9	3,6
1751-2000	240,4	164,1	3,9
2001-2500	267,1	181,4	4,4
2501-3000	292,8	198,1	4,7
3001-3500	321,4	215,3	5,3
3501-4000	340,3	228,4	5,5
більше 4000	365,9	247,9	5,7
У середньому	239,6	161,9	4,0

* Джерело: дані Держстату України.

Отже, для задоволення потреб у молокопродуктах необхідно поліпшити економічні, соціальні та матеріально-технічні передумови виробництва молока і молочних продуктів з високою харчовою та біологічною цінністю.

Споживчі потреби населення задовольняються через ринок або за рахунок власного виробництва. Для сучасного товарообміну характерною рисою є розширення кордонів ринків молочної продукції, в тому числі тієї, що вважалася малотранспортабельною і швидкопсувною. Це відбувається за умови застосування нових технологій виробництва і перевезень продукції та за рахунок дії ринкових законів, які передбачають право товаровиробника щодо конкуренції на будь-якому ринку. Конкуренція між товаровиробниками

впливає на якість виробництва продукції, ефективність використання виробничих ресурсів.

Поняття ефективності в цілому часто пов'язують із добробутом, здатністю задовольнити потреби споживачів розподілом ресурсів. Розподіл ресурсів, що знаходяться у власності, за якого нікому не може стати краще без того, щоб комусь не заподіяти шкоди, вважають ефективним. У свою чергу, якщо комусь може стати краще без шкоди іншим, то система не вважається ефективною [37, с. 46].

Поняття ефективності розглядається в багатьох працях вітчизняних і зарубіжних учених. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва – це складне явище, яке враховує вимоги основного економічного закону щодо широкомасштабного впровадження нових науково-технічних досягнень, найповнішого забезпечення матеріальних і духовних потреб членів суспільства, збільшення обсягу конкурентоспроможної продукції, вдосконалення ринкових відносин та механізму господарювання.

Вивчення літературних джерел з досліджуваної теми дало можливість визначити сутність економічної категорії, систему показників, ефективність виробництва та фактори її підвищення.

Практично всі вчені-економісти трактують економічну ефективність по-різному. Деякі з них під цим поняттям розуміють економічну ефективність виробництва, інші – економічну та фінансову стабільність підприємницької діяльності. Розбіжність у тлумаченні поняття економічна ефективність пов'язана зі складністю та багатогранністю даного явища. З огляду на це, під поняттям ефективності розуміють результативність виробництва [70, 109, 187]. Подібне визначення ефективності виробництва характерне для країн із планово-адміністративною економікою. У країнах з ринковою економікою подібна термінологія неприйнятна, бо не враховує ринковий механізм.

В.Г. Андрійчук, Г.Б. Іваницька, С.І. Кованов, Й. Крілек, М.В. Свободіна розрізняють технологічну, економічну, соціальну й екологічну ефективність [5, 92, 218, 223]. Технічна ефективність – це підсистема, що охоплює сукупність

грунтово-кліматичних умов, технічної бази, технології й організації виробництва, взаємодія яких забезпечує виробництво продукції при визначених витратах [5, 219]. Економічна ефективність є результатом сукупного впливу виробничо-технічної ефективності та економічного механізму господарювання. Вона відображає виробничі відносини й визначається системою вартісних показників. Соціальна ефективність виробництва характеризує виробництво продукції для забезпечення умов розширеного відтворення [92, 109]. У сільськогосподарській практиці може використовуватися ще й енергетична ефективність, яка має досить важливе прикладне значення в умовах нестабільності грошової одиниці та підвищення рівня інфляції [5, 219, 223].

Розрізняють технічну ефективність та ефективність розміщення і доводить, що “поняття економічна ефективність відповідає останній стадії, коли одночасно досягається технічна ефективність та ефективність розподілу” [49, с. 49-50].

Швецький учений Клас Еклунд тлумачить ефективність як “кількість необхідних товарів, які виробляються за рахунок необхідних ресурсів” [273, с. 10-20]. Тобто він вважає, що для забезпечення ефективності необхідно, щоб кількість виробних товарів і послуг відповідали попиту споживача. При цьому виробничий процес не повинен характеризуватися надлишком виробничих ресурсів, нераціональним використанням робочої сили, засобів та предметів праці. Ми погоджуємося з таким варіантом, адже для продажу на ринку має завжди пропонуватися та кількість товару, яку споживач налаштований купити, при цьому виробник отримує прибуток. Надлишок і дефіцит у виробництві веде до збитковості.

На думку В.Г. Андрійчука, сільськогосподарське виробництво вимагає органічного поєднання і взаємодії чотирьох факторів – робочої сили, основних засобів, предметів праці та землі [5, с. 397]. У процесі виробництва здійснюється виробниче споживання вказаних ресурсів з метою отримання певних споживних вартостей, спроможних задовольнити відповідні потреби людей [5, с. 397]. Іншими словами, процес виробництва характеризується

використанням факторів виробництва та ефектом виробничої діяльності, проте не обов'язково те, що за використання факторів виробництва можна отримати ефект.

В.Я. Пласкієнко та А.В. Соломін зосереджують увагу на оцінці ефективності сукупних витрат [182, 229] і розглядають її як індикатор, що визначає необхідність державного впливу на процес відтворення, пов'язаний із специфікою виробництва, наприклад, такого продукту як молоко. Це виявляється в щорічних змінах ефективності виробництва у згаданій галузі та, відповідно, постійному платоспроможному попиті на вироблену продукцію. У такий спосіб забезпечується безперервність виробництва і навіть його розширене відтворення.

Розглянуте визначення ефективності можна використовувати як один із напрямів підвищення ефективності виробництва молока. На нашу думку, ефективність слід розглядати як систему, що утворюється складовими, кожна з яких наділена певними функціями.

Ефективність виробництва також формує економічна корисність благ. Оцінка їх здійснюється з урахуванням вимог основного економічного закону щодо задоволення матеріальних і духовних потреб суспільства, стосовно якого категорія економічна ефективність виробництва повинна відображати ступінь задоволення цих потреб.

Існує дві причини неефективності – стану, коли дійсний випуск може не досягати певного потенційного випуску. Причина одна – зайві витрати, тобто ресурси надмірно витрачаються і може бути вироблено більше певного виду продукції без скорочення виробництва іншого. Економісти іноді називають це явище: технічна неефективність, або частіше Х-неефективність (Х-невідоме), адже зрозуміло, якими були дійсні джерела таких витрат. Головне спостереження автора терміна “Х-неефективність” Харві Лібенстайна, який він запропонував у 1966 р. [283]: невдача найбільш прийнятого альтернативного вибору породжує другий вид неефективності – економічної або неефективності розподілу. Цей вид неефективності виникає, коли ресурси – праця,

устаткування, фінансовий капітал, інформація управління – неправильно розподілені між різними типами діяльності. Тут діє логічна схема “витрати – цінність”.

Пошук правильного балансу між витратами й вигодами при вирішенні проблеми альтернативи відоме як ефективність розподілу. Іншими словами, щоб максимально реалізувати всі потенційні можливості та ресурси фірми, керівникові, з огляду на поставлену мету, необхідно відповідним чином структурувати свій бізнес. Йдеться про досягнення меж виробництва, коли праця, устаткування, фінансові ресурси, матеріали і час використовуються на межі, в правильній комбінації. Економічна ефективність оцінюється з позиції ефективного використання ресурсів шляхом раціональної їх структуризації. Така точка зору максимально наближає до класичного підходу розуміння поняття економічної ефективності ринкової економіки, яка виходить з того, що економічна ефективність, як соціально-економічна категорія, застосовується для характеристики усіх стадій процесу відтворення – виробництва, розподілу, обміну і споживання. Згідно з таким підходом, Дж. Гамільтон, Е. Долан, Дж. Сакс, Р.С. Піндайк, М.А. Глинка, Н.А. Сафронов вважають, що ефективність у виробництві – це ситуація, в якій при даних виробничих ресурсах і наявному рівні знань неможливо виробити більшу кількість одного товару, не втрачаючи при цьому можливість виробити певну кількість іншого товару [51, с. 223; 56; 76, с. 12; 181; 220; 222].

Найвдалішою думкою є твердження, що економічна ефективність – це результат господарської діяльності, пов’язаний з використанням факторів виробництва. У сільському господарстві виділяють два аспекти економічної ефективності в тваринництві – максимальний ефект, тобто найбільш повне задоволення потреб членів суспільства за наявних ресурсів і мінімальні витрати, або якомога менші затрати праці на одиницю продукції. П.А. Семуельсон та В.Д. Нордгауз вважають, що ефективність означає відсутність витрат, або настільки повне використання ресурсів, наскільки це можливо для задоволення потреб чи бажань людей [225]. Як показує

трактування, увага зосереджена не на дослідженні сутності поняття, а лише на одній з його частин.

Автор пропонує визначити сутність економічної ефективності як узагальнене і повне відображення результатів використання засобів, предметів праці та робочої сили на підприємстві за певний проміжок часу і визначати її як відношення результатів до витрат на одержання продукції.

Так, професор З. Бадевіц та іншими досліджує принципи раціональної дії, вказуючи на першочерговість реалізації принципів мінімалізації й максимізації [12, с. 12-13]. Згідно з цими принципами, має досягатися заданий ступінь реалізації мети при мінімальних витратах засобів або при заданих витратах засобів повинна максимізуватися реалізація мети. Оскільки ці принципи передбачають оптимізацію, вибір є одночасно частиною раціональної дії.

У трактуванні англійських та американських економістів – В. Сайза, Ж. Нельсона, Г. Галкрова, Б. Хіл, Д. Рей ефективність виробництва – такий стан підприємства, коли воно виробляє стільки продукції, скільки це можливо при даній кількості ресурсів [279].

Не меншою мірою економічна ефективність залежить і від раціонального розподілу благ, порівняно з принципом раціональності виробництва. Ефективний розподіл не обов'язково справедливий, тому суспільство повинно покладатися на державу, яка перерозподіляє прибутки і блага між громадянами, керуючись мотивами соціальної справедливості [181, с. 527].

Ефективність є соціально-економічною категорією, оскільки охоплює всі стадії відтворювального процесу – виробництво, розподіл, обмін і споживання. В.І. Бойко, Л.М. Лифанчиков, Й.М. Петрович, А.М. Фабричнов вважають, що економічні категорії – це теоретичні узагальнення, які виражають реальні суспільновиробничі зв'язки і відносини людей [26, 130, 178, 245]. Г.Г. Кірейцев відмічає вплив на ефективність управління виробництвом обліку [105]. Отже, із наведених вище трактувань можна зробити висновок, що під економічною ефективністю слід розуміти економічну категорію, яка відображає віддачу,

результативність виробництва. Вона показує не лише збільшення обсягів виробництва, а й якість економічного зростання.

З урахуванням різноманітних аспектів досліджень вчених-економістів економічної ефективності запропоновано схему класифікації останньої (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Схема класифікації основних видів економічної ефективності

Ефективність – це співвідношення між результатами виробничої діяльності і використанням трудових і фінансових ресурсів та необоротних активів за певний період часу. Отже, зіставивши результати функціонування підприємства з витратами можна визначити ефективність його діяльності.

Механізм визначення ефективності підприємства може характеризуватися співвідношенням, відображеним формулою (1.3):

$$E_{\phi} = \frac{E}{B}, \quad (1.3)$$

де E_{ϕ} – ефективність діяльності; E – ефект (результат); B – витрати (ресурси).

Дане твердження є правильним, але не повним. Адже підприємства характеризуються різною спеціалізацією: виробництво продукції, надання послуг, виконання науково-дослідних робіт, доставка одержаної та утилізація побічної продукції. Це зумовлює визначення ефективності кожного напрямку діяльності та сумарного ефекту в цілому по підприємству. Разом із тим, слід враховувати, що витрати, наявні у складі визначення ефективної діяльності підприємства, можуть змінюватися.

Ефективність виробництва, як економічна категорія, відображає роботу об'єктивних економічних законів, які проявляються в результаті виробничої діяльності (економії робочого часу, міри витрат ресурсів, необхідних для нагромадження та використання багатства суспільства). Вона є тією формою, де здійснюється реалізація мети суспільного виробництва. Економічна ефективність відображає кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і праці, а також сукупних вкладень [275], тому розрізняють поняття “ефект” і “економічна ефективність”. Ефект – це наслідок, результат процесів, які відбуваються у сільському господарстві [275]. Наприклад, ефект від використання кормів відображається у зростанні надоїв молока та приростів живої маси; використання добрив – у підвищенні урожайності культур. Однак одержаний ефект не дає уявлення про доцільність використання кормів або добрив. Для цього його необхідно порівняти з витратами на застосування добрив чи кормів, тобто визначити економічну ефективність [85, 137, 230].

Проведений у процесі дослідження аналіз підходів щодо визначення ефекту та ефективності дає підстави зробити висновок, що за їх допомогою можна не тільки оцінити ефективність роботи підприємства, проаналізувати сумарний ефект різних його структурних підрозділів та напрямів діяльності, а й визначити стратегію розвитку, розробити прогноз та план дії на перспективу, встановити результати використання витрачених ресурсів, що визначається відношенням результатів виробництва до витрат.

Поняття “ефект” у перекладі з латинського означає “результат”. Процес визначення ефективності виробництва пов'язаний з оцінкою його результатів.

А результатами можуть бути натуральне або вартісне вираження обсягів виробленої продукції та прибуток. Проте ми не можемо знати як отримали ці результати, ефективно (неефективно) працювали підприємства. У зв'язку з цим нам необхідно оцінити витрати, які сприяли отриманню результатів. У процесі виробничої діяльності беруть участь засоби виробництва, оборотні фонди, трудові ресурси, організаційні, управлінські та технічні фактори. Тому для оцінки витрат виробництва необхідно всіх їх врахувати. Отже, економічна ефективність та ефективність молокопродуктового підкомплексу – це зниження використання оборотних та необоротних фондів, трудових і фінансових ресурсів, нематеріальних активів на одиницю продукції.

Найважливішою ознакою прибуткової діяльності є досягнення мети підприємства з найменшими витратами при виробництві продукції. Отже, під ефективністю необхідно розуміти міру витрат ресурсів, необхідних для нагромадження та використання багатства суспільства.

Нині у суспільному виробництві спостерігається порушення пропорцій виробництва. Відрив організаційної роботи щодо реформування агропромислового комплексу від створюваного економічного механізму господарювання, неврегульованість економічних відносин, допущені недоліки в приватизації переробних підприємств, порушення цілісності майнових комплексів, зниження трудової і технологічної дисципліни на всіх рівнях управління виробництвом зумовили спад в усіх галузях сільського господарства, особливо в тваринництві [213, с. 23]. Так, виробництво валової продукції протягом 2010-2015 рр. збільшилося у 1,4 раза (табл. 1.3).

Зменшення кількості сільськогосподарських підприємств сприяло збільшенню виробництва валової продукції з розрахунку на одне підприємство в 1,6 раза. Виробнича діяльність сільськогосподарських підприємств України пов'язана з одержанням прибутку.

Зростання цін на промислові засоби виробництва, негативні наслідки інфляції, високі податки, зведення державного фінансування до мінімуму погіршили економічні умови господарювання, але, незважаючи на все це,

фінансово-господарська діяльність сільськогосподарських підприємств поліпшилася. Якщо в 2010 р. прибуток сільськогосподарських підприємств становив 1414 тис. грн, то в 2015 р. він дорівнював 10526 тис. грн, тобто збільшився у 7,4 раза (див. табл. 1.3).

Таблиця 1.3

**Ефективність виробництва
в сільськогосподарських підприємствах України***

Показник	Рік					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість підприємств**	9180	9538	9160	9105	8561	8502
Валова продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.), млн грн	90792	117111	110072	133683	139058	131919
Валова продукція сільського господарства, із розрахунку на:						
одне господарство, тис. грн	9890	12278	12017	14682	16243	15516
100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	440,5	574,0	541,7	653,9	688,0	649,1
одного середньорічного працівника, тис. грн	132,7	165,2	159,7	201,2	227,8	223,3
Одержано прибутку (+)***, збитку (-), на:	12982	20240	20529	12518	35331	89488
одне господарство, тис. грн	1414	2122	2241	1375	4127	10526
100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн	70,3	109,7	110,9	66,9	194,1	504,8
одного середньорічного працівника, тис. грн	25,1	39,7	42,3	26,9	83,1	223,2
Рівень рентабельності виробництва (+), збитковості (-), %	20,7	26,4	20,2	11,5	26,3	45,4
Крім того, у тваринництві	7,8	13	14,3	11,3	13,4	22,1

*Джерело: дані Держстату України [35, 166-172].

** Великі та середні с.-г. підприємства

Узагальнюючим показником економічної ефективності є рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва, який повніше характеризує кінцеві результати господарської діяльності, його величина

показує відношення прибутку до суми матеріальних і трудових затрат на виробництво та реалізацію продукції повної собівартості [80]. Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції в 2015 р. досягнув 45,4 % і порівняно з 2010 р. збільшився в 2,2 раза.

Основним шляхом підвищення рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції є зниження собівартості та підвищення реалізаційних цін за рахунок поліпшеної якості продукції, строків продажу, організації роздрібної торгівлі, пошук вигідних шляхів збуту. В 2015 р. досліджувані сільськогосподарські підприємства України були рентабельними. Проте рентабельність виробництва в основному забезпечувалася за рахунок галузі рослинництва (50,6%), тоді як галузь тваринництва отримувала незначні прибутку (22,1%) (додаток А). Показники галузі молочного скотарства залежать значною мірою від рівня виробництва і використання кормів.

Відродження та збільшення виробництва конкурентоспроможної продукції залежить від ефективності використання біокліматичних ресурсів, економічного потенціалу регіону. Так, Кабінетом Міністрів України 27 грудня 2001 р. було прийнято Постанову "Про принципи розміщення конкурентоспроможного виробництва сільськогосподарської продукції по природно-економічних зонах залежно від ринкової кон'юнктури", в якій наголошувалося, що товаровиробник за бажанням вибирає сферу діяльності з урахуванням природно-кліматичних умов.

Україна характеризується неоднорідністю умов сільськогосподарського виробництва, де сільськогосподарські угіддя та орні землі належать до зони Степу, Лісостепу та Полісся. У ґрунтовому покриві поліської зони переважають дерново-, слабо- і середньо-опідзолені ґрунти; крім того, тут наявні дернові й лучні, болотні та світло-сірі ґрунти, які найдоцільніше використовувати в кормових і овочевих сівозмінах. У господарствах лісостепової зони переважають опідзолені чорноземи, дерново- і слабопідзолисті та сірі опідзолені ґрунти [154]. На території Північного степу ґрунти представлені в основному чорноземами з гумусними горизонтами завтовшки 80-90 см; вони

сформувалися на волого-суглинистих породах. У Південному степу переважають каштанові ґрунти й чорноземи, значно засолені в приморській смузі [154]. Земельний фонд України становить 60,4 млн га. Господарське освоєння території дуже високе – 92-95 відсотків. При цьому сільськогосподарське освоєння земель перевищує 70 % (одне з найбільших у світі), а розорювання – 56 відсотків.

Клімат України переважно помірно континентальний, лише на півдні Криму має ознаки субтропічного. Для клімату України характерна часта зміна погод, що пов'язано з надходженням циклонів (в середньому за рік їх 45) і антициклонів (36). Разом з тим, в Україні переважають дні з ясною, сонячною погодою – у середньому на рік їх 230-235. Гірські хребти Карпат і Криму захищають відповідно Закарпаття і Чорноморський берег Криму від холодних арктичних повітряних мас, які приходять з півночі.

Середньомісячна температура січня від -8°C на північному сході України та високогір'ї Карпат – до $+4^{\circ}\text{C}$ на Південному березі Криму, липня – від $+17^{\circ}\text{C}$ на Північному Заході та $+19^{\circ}\text{C}$ у високогір'ї Карпат до $+23^{\circ}\text{C}$ на крайньому Півдні. У гірських районах температура протягом року нижча порівняно з навколишніми територіями. Тривалість безморозного періоду коливається від 150-160 днів на півночі до 200-210 днів на півдні та 270 днів на Південному березі Криму. За рік над Україною проходить у середньому 45 циклонів і 35 антициклонів. Кількість опадів коливається від 1200-1500 мм/рік у Карпатах до 300 мм/рік у південній частині степової зони (Причорномор'я та Приазов'я). В лісостеповій зоні опадів випадає в середньому 550-760 мм/рік [154].

Температура повітря в липні становить $+20...+25^{\circ}\text{C}$, досягаючи іноді $+30^{\circ}\text{C}$, у січні-лютому – може знижуватися до $-20...-25^{\circ}\text{C}$, зрідка – до -30°C . Протягом останніх десятиліть спостерігається зростання глобальної та регіональної температури повітря в Україні.

У цілому природно-кліматичні умови в зонах Степу, Лісостепу і Полісся сприятливі для функціонування молокопродуктового підкомплексу, хоча серед негативних слід виділити такі явища, як заморозки, небезпечні для

теплолюбних культур (сходи кукурудзи та качани молочної стиглості пошкоджуються за $-2-3^{\circ}\text{C}$); тривалість посушливих періодів влітку до 40 днів у Лісостепу, 10-25 днів – у зоні Полісся, посухи, які часто супроводжується зливами і грозами [154].

Україна має сприятливі умови для вирощування кормових і зернофуражних культур, промислового виробництва кормів, використання відходів рільництва, промислової переробки сільськогосподарської продукції.

Важливе значення має демографічна ситуація. М.В. Гладій, А.М. Лисенко, Н.М. Скурська зазначають, що трудовим ресурсам відводиться особлива роль у підвищенні ефективності інтенсифікації сільськогосподарського виробництва [55; 129; 232]. Тому на кожному етапі розвитку продуктивних сил і виробничих відносин перед сільським господарством об'єктивно постають дедалі складніші завдання щодо формування, розвитку і раціонального використання трудових ресурсів, розміри та структура яких значно змінюються за роками (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Динаміка трудових ресурсів у досліджуваних господарствах України*

Показник	Рік						2015 р., %, до	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2014
Кількість підприємств	9180	9538	9160	9105	8561	8502	92,6	99,3
Середньорічна чисельність працівників, зайнятих у с.-г. виробництві, осіб	518178	509520	485435	466036	425314	400969	77,4	94,3
у т.ч. у рослинництві	346264	349494	337591	324863	300572	284086	82,0	94,5
у тваринництві	171914	160026	147844	141173	124742	116883	68,0	93,7
Середньорічна чисельність працівників, зайнятих у с.-г. виробництві з розрахунку на 100 га с.-г. угідь	2,8	2,8	2,6	2,5	2,3	2,3	80,5	96,8

*Джерело: дані Держстату України [166-172].

Дані, наведені у таблиці 1.4 свідчать про скорочення кількості сільськогосподарських підприємств внаслідок трансформації. Цей показник

пов'язаний також з банкрутством та припиненням їх діяльності. Чисельність працівників за період 2010-2015 рр. скоротилася на 22,6%, у тому числі в рослинництві – на 18%, тваринництві – на 32 відсотка.

Відповідно скоротилася на 19,5 % чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Така тенденція зумовлена зменшенням протягом 2010-2015 рр. на 678 кількості сільськогосподарських підприємств України. Порівняно з 2014 р. в 2015 р. середньорічна чисельність працівників зменшилась на 5,7%, у тому числі у рослинництві – на 5,5%, тваринництві – на 6,3 відсотка.

Відтік робочої сили зумовлений розвитком промисловості й будівництва у містах, демографічними змінами внаслідок погіршення соціально-економічних умов у сільській місцевості порівняно з містом, сезонним характером виробництва, несвоєчасними розрахунками роботодавців із робітниками. Багато праці селяни вкладають у ведення особистих господарств, однак облік цих трудовитрат не ведеться.

Ефективне функціонування сільськогосподарських підприємств України, забезпечення конкурентоспроможного розвитку залежить перш за все від колективу працівників, їх здатності гармонійно вирішувати поставлені перед ними завдання. Від формування персоналу сільськогосподарських підприємств значною мірою залежить ефективність використання всіх складових виробничих ресурсів, забезпечення високих результатів діяльності підприємства, його науково-технічний та соціальний розвиток. Нині в Україні спостерігається скорочення чисельності працюючих у сільському господарстві, що пов'язано з низьким рівнем оплати праці та умовами життя. Для поліпшення рівня зайнятості сільського населення необхідно збільшити обсяг виробництва продукції, сприяти розвитку особистих підсобних господарств та малого підприємництва, удосконалити організацію виробництва продукції на основі застосування новітніх технологій, ручну працю замінити на механізовану та автоматизовану, підвищити соціальний рівень, поліпшити галузеву структуру виробництва. У малонаселених районах необхідно поширювати виробництво,

яке потребує найменшої кількості населення. Врахування указаних умов може прискорити розвиток тваринницьких галузей, посилити матеріально-технічну базу підприємств, сприяти нарощуванню трудових ресурсів.

Зосередження населення у великих містах, промислових центрах, курортних зонах зумовлює потребу забезпечення його продовольчими продуктами, особливо молочними. Тому сільськогосподарські товаровиробники цих районів мають можливість поглиблювати спеціалізацію на виробництво продукції тваринництва.

В Україні створена і діє широка мережа молокопереробних підприємств, зокрема для виробництва продукції із незбираного молока, виготовлення вершків, сухих молочних продуктів, що зосереджені майже в усіх районах. Ритмічна робота цих заводів, рівномірне надходження продукції із незбираного молока до споживачів забезпечується за умови зменшення сезонних коливань у виробництві молочної сировини. Подібні умови, які б характеризувалися високою концентрацією поголів'я корів, продуктивністю останніх, можливо реалізувати для товаровиробників молока. Молокопереробні підприємства, що спеціалізуються на виготовленні сиру, консервантів, масла можуть бути розміщені на периферії з низькою щільністю населення, але розвиненим молочним скотарством, а кількість продукції цих підприємств відповідно до попиту має вироблятися для густонаселених регіонів та на експорт.

Останнім часом проведення реструктуризації, поліпшення матеріально-технічної бази, зміна структури виробництва сприяли тому, що молокозаводи збільшили радіус завезення молоко-сировини та реалізацію готової продукції.

Розміщення великих механізованих ферм також залежить від можливостей і бажання інвестора стосовно виділення певних капіталовкладень, а також власних коштів та кредитних ресурсів.

Отже, ведення молочного скотарства здійснюється з урахуванням соціальних потреб суспільства. Високу щільність поголів'я необхідно забезпечувати у районах, багатих на луки та пасовища. Значна кількість має бути зосереджена у приміських районах, районах із розвиненою

промисловістю, туризмом, із метою забезпечення населення малотранспортними та швидкопсувними продуктами.

Поліпшення фінансово-економічного становища сільськогосподарських підприємств залежить від фінансово-економічної політики держави, процесу інтенсифікації виробництва, впровадження комплексної автоматизації та механізації, поліпшення якості продукції, від загального рівня розвитку продуктивних сил, розміщення й спеціалізації сільськогосподарського виробництва, кон'юнктури зовнішнього і внутрішнього ринків, рівня інтеграції, кооперації і комбінування галузей виробництва, організації праці та управління. Усі перераховані чинники впливають на економічну ефективність сільськогосподарського виробництва, особливо виробництва молока, а найзначніше – на фінансовий стан господарств.

1.3. Сутність конкурентоспроможності молочної продукції та основні фактори впливу на її формування

З розвитком ринкових відносин для забезпечення стабільного розвитку сільськогосподарських підприємств особливого значення набуває виробництво ними конкурентоспроможної продукції. Особливу актуальність ця проблема набуває в умовах низького рівня економічної ефективності молокопродуктового підкомплексу України та зниження платоспроможного попиту переважної більшості споживачів, яке зменшує конкурентні позиції вітчизняної продукції на внутрішньому ринку молока і молочної продукції [285].

Конкурентоспроможність продукції є основою для забезпечення конкурентоспроможності підприємства, галузі та країни в цілому.

Конкурентоспроможність продукції у повній мірі проявляється в умовах ринку, який дозволяє урівноважити попит і пропозицію.

Ідея конкурентоспроможності представлена в економічній літературі починаючи з ранніх класиків, а саме Адама Сміта, який у 1768 р. написав свої “Дослідження про природу і причини багатств народів”, де він визначив три початкових фактори (земля, капітал, природні ресурси і праця), які визначають абсолютну перевагу країн в міжнародній економіці.

Категорію “конкурентоспроможність” вчені-економісти широко почали використовувати з 60-х років XX століття. Проте кожний вчений вкладав у поняття “конкурентоспроможність” свій зміст та свою систему позначень.

Тому і до теперішнього часу відсутнє термінологічне тлумачення цього поняття [10, с. 205; 48, с. 16; 248, с. 23; 265, с. 83].

У “Великому економічному словнику” за редакцією А.Н. Азріліяна викладено наступне визначення: “Конкурентоспроможність – це властивість товару, послуги, суб’єкта ринкових відносин виступати на ринку нарівні з присутніми там аналогічними товарами, послугами або конкуруючими суб’єктами ринкових відносин” [31, с. 374].

Р.А. Фатхутдінов у своїх працях розглядає поняття конкурентоспроможності як “властивість об’єкта, яка характеризується ступенем реального або потенційного задоволення ним конкретної потреби у порівнянні з аналогічними об’єктами, які представлені на даному ринку.

Конкурентоспроможність визначає здатність витримувати конкуренцію у порівнянні з аналогічними об’єктами на даному ринку... Конкурентоспроможність об’єкта визначається по відношенню до конкретного ринку або до конкретної групи споживачів, яка формується за відповідними ознаками стратегічної сегментації ринку” [48, с. 23].

Для визначення сутності конкурентоспроможності науковцями розроблено декілька методологічних підходів. Традиційно конкурентоспроможність розглядається як складна системна, комплексна категорія, що виражає обумовлену економічними, соціальними й політичними чинниками позицію країни (галузі, товаровиробника, товару) на внутрішньому та зовнішньому ринках. З метою характеристики конкурентоспроможності

застосовується поняття порівняльних переваг, яке було введено класиком теорії конкуренції і конкурентоспроможності М. Портером [188]. Він зазначив, що товар (продукція) має два основних види конкурентних переваг: більш низькі витрати та диференціація товарів [188, с. 55].

У теорії і практиці дослідження конкурентоспроможності розрізняють конкурентоспроможність продукції, підприємства, галузі, регіонів, країни в цілому. Між усіма цими рівнями існує взаємозв'язок, адже конкурентоспроможність країни і галузі залежить від здатності конкретних виробників виробляти конкурентоспроможну продукцію.

Конкурентоспроможність продукції є свого роду зовнішнім вираженням та інструментом забезпечення конкурентоспроможності виробничої системи. Підвищення конкурентоспроможності продукції призводить до послідовного зростання конкурентних переваг підприємства, галузі, регіону, країни. Проте на споживчому ринку в першу чергу конкурує продукція, тому саме вона є первинною ланкою (рівнем) ієрархічної системи конкурентоспроможності та реальним об'єктом конкуренції [93].

Конкурентоспроможність – це одна із складних економічних категорій ринкової економіки, яка характеризується різними критеріями і на різних рівнях національної економіки оцінює товари, підприємства, корпоративні структури, галузі, регіони, країни. При цьому конкурентоспроможність підприємств заснована на оцінці конкурентоспроможності продукції, яка ним виробляється.

Конкурентоспроможність галузі заснована на оцінці конкурентоспроможності підприємств, які в неї входять. А конкурентоспроможність країни заснована на оцінці конкурентоспроможності галузей, які утворюють національну економіку.

М. Варченко виділяє такі рівні конкурентоспроможності – локальний, національний та міжнародний [39, с. 68]. В.А. Гайдук поділив конкурентоспроможність на такі рівні: індивідуальний (на ринку праці), мікро- (на підприємствах), мезо- (в галузях), макрорівень (в економіці в цілому) та

глобальний (між країнами) [48, с. 22]. Досліджуючи питання конкурентоспроможності продукції І.П. Чапко здійснив поділ її видів залежно від видів конкуренції (функціональна, видова, міжгалузева, світова) [257, с. 85].

Вибір різних класифікаційних ознак поділу конкурентоспроможності на різні рівні дещо ускладнює її дослідження. Тому в останні роки конкурентоспроможність поділяють на мікро-, мезо- та макрорівень.

Мікрорівень передбачає конкурентоспроможність продукції на рівні підприємства. Мезорівень включає в себе конкурентоспроможність продукції на рівні регіонів. Макрорівень визначає конкурентоспроможність продукції на рівні держави та економіки країни в цілому при порівнянні її з аналогічною продукцією інших країн.

У науковій літературі містяться різні трактування категорії “конкурентоспроможність продукції”, які звертаючи увагу на ту чи іншу її сторони та визначаються різними елементами ринку і ринкових відносин: властивостями даного товару; властивостями конкуруючих товарів; особливостями споживачів; загрозою появи нових конкурентів або товарів-замінників; суперництвом конкурентів між собою, незалежністю постачальників; вибірковістю покупців; співвідношенням ціни і якості товару тощо [29, с. 562]. Проте майже усі автори відзначають, що конкурентоспроможність продукції проявляється лише при наявності конкуренції.

Різні трактування категорії “конкурентоспроможність продукції” можна об’єднати у три підходи: як комплекс властивостей та характеристик продукції, наявність конкурентних переваг на ринку та ступінь задоволення споживчого попиту.

Дослідники першого напрямку вважають, що конкурентоспроможність продукції це комплекс споживчих та вартісних характеристик товару, які визначають його успіх на ринку, тобто перевагу продукції над іншими в умовах широкого пропонування товарів-аналогів [87, 61, 249].

Так, Завялов П. наводить формулювання відповідно до якого “Конкурентоспроможність товару – це комплекс споживчих і вартісних (цінових) характеристик товару, які визначають його успіх на конкурентному ринку” [87, с. 11].

Фатхутдинов Р.А. розглядає конкурентоспроможність товару як “...комплекс споживчих та вартісних характеристик, які визначають його успіх на ринку, тобто спроможність саме даного товару бути обміненим на гроші в умовах широкої пропозиції до інших конкуруючих товаровиробників” [249, с. 68].

Інші дослідники вважають, що конкурентоспроможність продукції це можливість продукції бути більш привабливою для споживача у порівнянні з іншими виробами аналогічного виду та призначення завдяки кращій відповідності своїх якісних та вартісних характеристик потребам ринку та споживчим оцінкам [11, 184, 44, 99, 1].

Наприклад, А. Плясунков визначає конкурентоспроможність продукції як “...здатність бути по цінових і нецінових параметрах бути більш привабливою для споживача ніж товар конкурентів” [184, с. 13].

Фамінський І.П. зазначає “Конкурентоспроможність товару – це сукупність якісних і вартісних характеристик товару, яка забезпечує задоволення конкретної потреби покупця” [44, с.166].

Кардаш В.Я. відзначає, що конкурентоспроможність товару – це лише можливість успішного продажу товару на певному ринку в певний час [99, с.178].

На думку Р.Б. Ноздрєва й Л.І. Цигічко “Конкурентоспроможність товару – це сукупність характеристик продукту, супутньому його продажу й споживання послуг, що відрізняють його від продуктів – аналогів по ступеню задоволення потреб споживача, за рівнем витрат на його придбання й експлуатацію. Це здатність товару відповідати очікуванням споживачів, здатність товару бути проданим” [157, с. 20].

Однак у всіх цих визначеннях поняття є один недолік, конкурентоспроможність в них подається як сукупність, тобто сума всіх властивостей товару без врахування того, що для споживача більш важливим є співвідношення: якість/ціна споживання. Значна частина дослідників звертає увагу саме на цей аспект і вважають, що конкурентоспроможність продукції – це сукупність споживчих властивостей товару, яка визначає його відмінність від інших аналогічних товарів за мірою та рівнем задоволення потреби покупця та витратами на його придбання і експлуатацію [133, 50, 250].

Короткий Ю. дає таке формулювання “Конкурентоспроможність товару – це більш високе у порівнянні з товарами-замінниками співвідношення сукупності якісних характеристик товару і витрат на його придбання і споживання при їх відповідності вимог ринку або його відповідного сегменту” [113, с. 21].

Гальвановський М., Жуковська В., Трофімова І. мають аналогічний підхід до трактування поняття “конкурентоспроможність”, відповідно до якого під нею “варто розуміти співвідношення ціни і якості конкретних товарів, вироблених окремими підприємствами і фірмами, або послуг, що надаються ними” [50].

Ряд вчених дають визначення конкурентоспроможності продукції, які враховують запити споживачів, мають конкретний прояв відносності ринку і часу, проте не враховується кінцевий фінансовий результат виробництва. Так, А. Дурович дає таке визначення “Конкурентоспроможність товару – це комплексна багатоаспектна характеристика товару, яка визначає його перевагу на ринку у порівнянні з аналогічними виробами-конкурентами як по рівню відповідності конкретної суспільної потреби, так і по витратах на її задоволення, яке забезпечує можливість реалізації цього товару у відповідний момент часу на конкретному ринку” [80, с. 36].

До науковців, які пов’язують конкурентоспроможність товару з його прибутковістю, слід віднести І. Балабанову [15], І. Кононенко [110],

Н.В. Кривенко [118], О. Кусакіну [122], В. Пастущіна [174], В. Є. Реутова [201], В. Рулева [206].

Так, І. Кононенко пропонує вважати конкурентоспроможним товар, споживчі властивості і вартісні показники якого забезпечують йому комерційний успіх, тобто прибуткову реалізацію [110]. В.Є. Реутов вважає, що дослідження конкурентоспроможності доцільно поділити на три рівні: оперативний, тактичний і стратегічний. При цьому на оперативному рівні у якості показника конкурентоспроможності необхідно брати інтегральну оцінку конкурентоспроможності продукції, яка виражена середньою зваженою величиною (середньою геометричною, середньою арифметичною і т.д.) із показників ефективності окремих видів продукції, яка виробляється на підприємстві. На тактичному рівні конкурентоспроможність підприємства вчений пропонує характеризувати комплексним показником його загальногосподарського стану, а на стратегічному рівні – інвестиційною привабливістю, яка виражається величиною вартості бізнесу [201, с. 65-66].

А Гринь В.І. конкурентоспроможність продукції характеризує як здатність якісних та вартісних характеристик продукції відповідати вимогам конкурентного ринку та бути засобом повного задоволення потреб споживача, забезпечуючи при цьому високий рівень доходів його виробнику [67].

Ряд науковців В.І. Коршунов, В.І. Савченко, В.Л. Скибо, А.В. Ханюков й А.В. Таможський вважають, що конкурентоспроможна продукція повинна відповідати таким вимогам [138, с. 36]: 1) якість продукції повинна бути не нижчою аналогів наявних на ревалентному ринку; 2) виробництво продукції повинно бути рентабельним; 3) продукція може бути продана не лише на внутрішньому, а і на зовнішньому ринках.

Поняття “конкурентоспроможність товару” відносне.

Конкурентоспроможність товару можна прогнозувати в процесі проектування зразків, проте визначити її можна, по-перше, тільки за допомогою порівняння з товаром-аналогом, по-друге, кожний покупець має індивідуальний

критерій оцінки, який співвідноситься з конкретним ринком і певним часом протягом реалізації.

Аналіз визначень конкурентоспроможності товару дозволив виділити основні підходи до формування даного терміну і установити, що вони базуються лише на окремих властивостях або характеристиках досліджуваної категорії, склад яких неоднаковий.

З урахуванням достоїнств і недоліків існуючих підходів Ільїна З.М. запропонувала таке трактування даного поняття: “конкурентоспроможність товару – це його відповідність умовам ринку, конкретним вимогам споживачів не тільки по своїх якісних, технічних, економічних, естетичних характеристиках, але і по комерційних та інших умовах його реалізації (ціна, терміни поставки, канали збуту, сервіс, реклама)” [93, с. 15].

Найбільш влучним визначенням конкурентоспроможності продукції, на нашу думку, є визначення, відповідно до якого конкурентоспроможність продукції – комплексна багатоаспектна характеристика, яка відображає можливість продукції на протязі періоду її виробництва відповідати за якістю потребам конкретного ринку, адаптуватися по відношенню якості та ціни до потреб споживачів та забезпечувати вигоду виробнику при її реалізації [184, с. 7].

Як засвідчив аналіз наукових літературних джерел, серед вчених немає єдиного визначення конкурентоспроможності продукції. Проте не дивлячись на відмінності, які існують у формулюваннях, загальним є те, що конкурентоспроможність товару виявляється на ринку в момент реалізації продукції. Рівень конкурентоспроможності товару визначається у кінцевому підсумку споживачем, який, купуючи продукцію, визнає її відповідність своїм потребам.

Для характеристики конкурентоспроможності продукції важливим моментом є його співвідношення з його якістю.

У переліку стандартів ІСО-9000 Міжнародної організації по стандартизації якість визначається як “... сукупність властивостей і

характеристик продукції, які надають їй здатність задовольняти обумовлені або передбачувані потреби” [54, с. 63].

Дане визначення засвідчує, що на відміну від якості продукції її конкурентоспроможність визначається тільки тією сукупністю властивостей, які становлять безсумнівний інтерес для певної групи покупців, і забезпечує задоволення даної потреби. Інші характеристики і властивості продукції до уваги не приймаються. Товар з більш високим рівнем якості може бути менш конкурентоспроможний, якщо його вартість значно підвищилася за рахунок надання продукції нових властивостей, які є незатребувані групою споживачів, для яких він призначений [93, с. 15]. Один і той же продукт може бути конкурентоспроможний на внутрішньому ринку і неконкурентоспроможний на зовнішньому, і навпаки. Тобто при незмінності якісних характеристик продукції її конкурентоспроможність може змінюватися в широких межах, залежно від кон'юнктури ринку, реклами та інших факторів, які впливають на реалізацію цієї продукції. Зіставлення економічних категорій “якість продукції” і “конкурентоспроможність продукції” здійснено у роботах білоруських вчених Б. Білого і С. Барашкова [26], М. Долинської та І. Соловйова [78, с. 11], Ільїної З.М. [93], С. Савчука [217], І. Фаминского [44, с. 166], І. Фурси [252], В. Швеця [263, с. 9]. Розгляд цих робіт дозволив виділити п'ять основних відмінностей між ними [285].

По-перше, конкурентоспроможність є категорією динамічною, яка залежить від потреб споживачів у певний момент часу, ринкової ситуації, платоспроможного попиту, а якість продукції – категорія більш статична і стабільна так як не змінюється від потреб споживачів та кон'юнктури ринку і змінюється при зміні організаційно-виробничих умов її створення та впровадженні досягнень науково-технічного прогресу.

По-друге, аналіз якості, який проведений згідно діючих нормативних документів, ще не дає оцінки рівня конкурентоспроможності продукції, так як остання визначається в процесі збуту.

Третьою відмінністю між якістю і конкурентоспроможністю продукції є те, що якість продукції для споживача є обов'язковою характеристикою, але ще недостатньою для прийняття рішення про придбання саме цієї продукції.

По-четверте, для порівняння якості береться лише однорідна продукція, а при оцінці конкурентоспроможності за базу порівняння береться конкретна потреба, можливо зіставлення неоднорідних товарів, які можуть задовольняти одну і ту ж потребу.

П'ятою відмінністю між якістю і конкурентоспроможністю продукції є те, що, конкурентоспроможність, визначається сукупністю тільки тих властивостей продукції, які цікавлять конкретного покупця та забезпечують задоволення його потреб, інші ж властивості, які характеризують якість в розрахунок не приймаються.

Шостою відмінністю між якістю і конкурентоспроможністю продукції є те, що вони мають різні сфери прояву. Якість продукції формується на етапі проектування і сфері виробництва, а проявляється у сфері споживання у процесі її використання. Конкурентоспроможність продукції може бути визначена лише у сфері обігу при її реалізації [285].

Таким чином, поняття “конкурентоспроможність продукції” значно ширше поняття “якість”, так як остання є складовою частиною першого.

Аналіз визначень конкурентоспроможності продукції дозволяє виділити основні моменти, які необхідні для інтерпретації цього поняття:

- конкурентоспроможність продукції виступає для споживача мірою її привабливості, яка визначається ступенем задоволення сукупності потреб, що залежать як від виду продукції, так і типу споживача;

- конкурентоспроможність продукції розглядається лише стосовно конкретного ринку, конкретного аналога, до конкретного моменту часу з урахуванням змін у часі ринкової кон'юнктури, тобто конкурентоспроможність продукції має релятивістську природу і динамічний характер;

– проблему конкурентоспроможності продукції можливо розглядати за умови, що вона займає певну частку нестационарного недефіцитного ринку, що знаходиться в нерівноважному стані.

Якісна продукція може бути неконкурентоспроможною за умов:

- властивості продукції не задовольняють потреби споживача, які зазнали змін протягом певного часу;
- суттєвого підвищення вартості продукції у результаті надання продукції нових властивостей або підвищення її якості, які незатребувані споживачами;
- при зміні кон'юнктури ринку, попиту і пропозиції, купівельної спроможності населення країни;

Конкурентоспроможність продукції нерозривно пов'язана з ефективністю її виробництва. Проте не дивлячись на їх тісний зв'язок вони відрізняються між собою рядом ознак. Основною із таких ознак є те, що основною умовою конкурентоспроможності є рівень задоволення потреб покупців, а ефективність виробництва не передбачає такої умови. Ефективність виробництва також не відображає рівень корисності продукції по відношенню до продукції конкурента. Головним показником ефективності виробництва є рівень рентабельності, а базові показники конкурентоспроможності – ціна і собівартість – розглядаються як фактори другого рівня, а якість продукції – як фактор третього рівня [285].

Для того, щоб продукція була придатною для задоволення певної потреби і представляла інтерес для покупця, вона повинна володіти комплексом відповідних параметрів. Аналіз робіт Т. Ахмадалієва [7, с. 22-23], А. Головачова [59], Е. Горбашко [63, с. 61-64], А. Печенкіна і В. Фоміна [180], в яких розглянуті параметри конкурентоспроможності та їх класифікація, засвідчують, що якість продукції є не єдиною її складовою частиною, хоча і дуже важливою. Автори робіт виділяють переважно дві групи параметрів, які визначають конкурентоспроможність продукції на конкретному ринку. До першої групи відносяться внутрішні параметри, тобто параметри, які безпосередньо відображають властивості самої продукції. Друга група

параметрів – це зовнішні по відношенню до продукції фактори. Вони здійснюють вплив на ситуацію, в якій відбувається продаж продукції.

Перша група параметрів визначає споживчі властивості продукції та її ціну. Тому вони мають більш сильний вплив. Друга група параметрів задіяна на етапі виробництва та реалізації продукції шляхом застосування інструментів комплексу маркетингових комунікацій: реклама, стимулювання збуту, прямий маркетинг, брендинг тощо.

Сутність категорії конкурентоспроможності продукції зводиться до сукупності властивостей, наданих продукції під час розробки, виробництва, реалізації і післяпродажного обслуговування, що забезпечують її відмінність від аналогів (замінників), по-перше, за ступенем задоволення потреб споживача, по-друге, за рівнем витрат на її виробництво, по-третє, заступенем інформованості, доступності, зручності для споживача при купівлі та використанні, яка сприяє найшвидшій реалізації на ринку [60, с. 60].

Деякі науковці навіть визначення сутності конкурентоспроможності продукції розглядають з точки зору сукупності її параметрів і показників. На погляд російських вчених І. Ушачова та А. Серкова давати визначення конкурентоспроможності доцільно у більш вузькому сенсі, стосовно до об'єкту дослідження. При цьому базовою складовою поняття конкурентоспроможності є ефективність використання ресурсів, яка забезпечує лідерство в умовах ринкової економіки. На їх думку “під конкурентоспроможністю сільськогосподарської продукції слід розуміти систему показників її відносної привабливості на ринку по критеріях ціна та якість, а у ряді випадків – фізичної доступності, які визначають попит, а отже, і обсяг продажу відносно конкурентів” [244, с. 4].

Конкурентоспроможність продукції визначається конкурентними перевагами [69, с. 54]. Поняття конкурентної переваги відображає ті характеристики й властивості продукції, які формують для підприємства певну перевагу над його прямими конкурентами. Розрізняють зовнішню та внутрішню конкурентні переваги. Зовнішня ґрунтується на тих якостях

продукції, які створюють цінність для покупця. Внутрішня перевага формується на перевазі підприємства витратити на виробництво одиниці продукції менше коштів порівняно з своїми конкурентами.

Конкурентні переваги є концентрованим вираженням переваги над конкурентами в економічній, технічній, організаційній сферах діяльності підприємства, які можна виміряти такими економічними показниками як обсяг продажів, частка ринку, додатковий прибуток, рівень рентабельності тощо.

Конкурентна перевага є порівняльною, тому що вона може бути оцінена тільки шляхом порівняння характеристик і властивостей продукції, які впливають на економічну ефективність реалізації. При цьому що конкурентна перевага продукції не є універсальною, так як вона проявляється лише при реальних ринкових умовах.

Конкурентні переваги сільськогосподарської продукції можна охарактеризувати рівнем переваги низки параметрів, які класично групують на споживчі (властивість продукції), економічні (виробничі витрати, маркетингові витрати, ціна продукції) і маркетингові (умови платежу та постачання, розвиненість систем міжнародного маркетингу та логістики) [77, с. 278].

Споживчі параметри відображають змістове та функціональне наповнення товару і їх поділяють на “жорсткі” та “м’які”. “Жорсткі” параметри описують найбільш важливі функції та технічні характеристики товару. Наприклад, незбиране сире товарне молоко під час закупівлі у сільськогосподарських підприємств, незалежно від організаційно-правових форми власності підприємствами з переробки молока, яке призначене до переробки на молочні продукти можна класифікувати на технологічні та нормативно-регламентні (табл. 1.5) [285].

Технологічні параметри характеризують показники якості молока: масову частку жиру та білку, кислотність, ступінь чистоти за еталоном, загальне бактеріальне обсіменіння, температуру, масову частку сухих речовин, кількість соматичних клітин тощо (табл. 1.6) [285].

Таблиця 1.5

Параметри молочної сировини

1. Споживчі (консументні) параметри	2. Економічні (цінові) параметри	3. Маркетингові параметри	4. Екологічні параметри
1.1. «Жорсткі» параметри 1.1.1. Технологічні параметри: - масова частка жиру - масова частка білку - ґатунок (екстра, вищий, перший, другий) - термостійкість - густина - інші 1.1.2. Нормативно-регламентні - безпечність використання - відповідність санітарним нормам - інші 1.2. «М'які» параметри - зовнішній вигляд - консистенція - колір - смак - запах - інші	2.1. Ціна продажу 2.2. Витрати на транспортування 2.3. Витрати на підготовку до використання 2.4. Податкові платежі 2.5. Інші	3.1. Цінові знижки 3.2. Можливість відтермінування платежів 3.3. Імідж підприємства 3.4. Інші	4.1. Відношення до органічної продукції 4.2. Інші

Нормативно-регламентні параметри відображають властивості продукції, які регламентовані обов'язковими нормами, стандартами і законодавством держави. Для молочної сировини такими нормативно-регламентні параметри є такі показники безпеки молока: гранично допустимий рівень токсичних елементів, антибіотиків, пестицидів, нітратів, гормональних препаратів, радіонуклідів.

“М'які параметри” характеризують естетику та інформаційну виразність товару. Для молочної сировини це можуть бути її зовнішній вигляд, консистенція, колір, смак, запах тощо.

Таблиця 1.6

**Параметри якості молока (із жирністю 3,4% та білком 3,0%) згідно
ДСТУ 3662-97**

Показник	Гатунок екстра	Вищий гатунок	Перший гатунок	Другий гатунок	Негатун- коване молоко
Густина (за температури 20 °С), кг/м ³	> 1027				
Кислотність, °Т	16-17	16-18	< 19	< 20	< 21
Кількість соматичних клітин, тис. клітин/м ³	≤ 400	≤ 400	≤ 600	≤ 800	
Бактеріальна забрудненість, тис. бактерій/см ³	≤ 100	≤ 300	≤ 500	≤ 3000	

Економічні (цінові) параметри товарів характеризуються їх вартісними властивостями – витратами на його придбання та використання протягом експлуатації або споживання.

Маркетингові параметри оцінювання товару відображені в умовах і термінах платежу та постачання, розвитку сервісу, стимулюванні збуту тощо.

До екологічних параметрів оцінювання сільськогосподарської продукції слід віднести її відношення до органічного виробництва та її вплив при споживанні на навколишнє середовище.

Конкурентні переваги молочної продукції формуються в результаті взаємодії системи різноманітних факторів як у процесі виробництва, так і на внутрішньому і зовнішньому ринках. Досліджуючи питання конкурентоспроможності продукції вчені мають різні точки зору щодо систематизації її факторів і поділяють їх по середовищу виникнення (внутрішні і зовнішні), вартісній характеристиці (цінові і нецінові), сфері впливу (технологічні, економічні, маркетингові тощо), характеру впливу (основні і додаткові), тривалості періоду впливу (постійні і змінні) [69, с. 31-33]. У останні роки у зв'язку з широким застосуванням у процесі дослідження SWOT – аналізу рівня конкурентоспроможності переважна більшість дослідників фактори її впливу поділяють залежно від оточуючого середовища на внутрішні і зовнішні [124, с. 70; 9, 121, 141].

До внутрішніх факторів відносяться фактори, які формуються безпосередньо на підприємстві і їх реалізація можлива за рахунок потенціалу самого підприємства. До внутрішніх факторів слід віднести природно-кліматичні умови, наявність ресурсів усіх видів, менеджмент, кваліфікація персоналу та рівень його мотивації на підприємстві тощо (рис. 1.7.) [285].

При оцінюванні конкурентоспроможності молочної продукції, поряд з внутрішніми факторами необхідно зважати на зовнішні фактори регіонального, галузевого та загальнодержавного рівнів. До зовнішніх факторів відносяться фактори, які впливають на конкурентоспроможність продукції ззовні. Вони відрізняються тим, що підприємство не завжди може на них впливати, керувати ними.

Викладені фактори конкурентоспроможності молочної продукції є результатом дії політики держави, регіону, підприємства та ринкових механізмів. Дії держави на створення конкурентних переваг продукції тваринництва можуть бути прямими і опосередкованими. Прямий вплив на конкурентоспроможність продукції тваринництва здійснюють технологія виробництва, кредитно-фінансовий механізм, митно-тарифна система, система стандартизації і сертифікації тощо. Опосередкований вплив на конкурентоспроможність молочної продукції здійснюють інноваційна і підприємницька діяльність на рівні підприємства і регіону, розвиток кооперації і інтеграції виробництва, менеджмент, ефективність використання наявних ресурсів тощо [285].

Найбільшу значимість мають фактори економічного механізму, до яких відносяться ціноутворення, фінансування, кредитування, стимулювання попиту населення на продукцію, експорт продукції тощо. Основу для підвищення конкурентоспроможності молочної продукції складають фактори державного рівня управління, так як вони визначають рівень добробуту споживачів і їх попит, стратегію розвитку підприємства, регіону і країни в цілому.

Вид середовища	Рівні управління	Фактори конкурентоспроможності молочної продукції
Зовнішнє	макрорівень	• науково-технічний прогрес; • рівень платоспроможного попиту населення; • інвестиційна політика держави; • рівень підтримки вітчизняних товаровиробників (субсидії і дотації); • фінансова, податкова, кредитна політика держави; • соціально-демографічні умови; • зовнішньоекономічна політика держави (тарифні і нетарифні методи регулювання ринку продукції).
	мезорівень	• природно-кліматичні умови; • матеріально-технічне і фінансове забезпечення підприємства; • ефективність організації галузі; • рівень інформованості про ринкову кон'юнктуру; • якість інформаційної і нормативно-методичної бази управління в галузі; • доступ до якісної сировини й умови матеріально-технічного постачання; • ступінь уніфікації, стандартизації і сертифікації галузевої продукції; • стан охорони довкілля; • науково-технічний потенціал галузі; • стан інноваційної діяльності; • система підготовки і підвищення кваліфікації кадрів.
Внутрішнє	мікрорівень	• природно-кліматичні умови; • матеріально-технічне і фінансове забезпечення підприємства; • організація та управління виробництвом на підприємстві; • маркетингова діяльність на підприємстві; • інноваційна діяльність і технології виробництва продукції; • кваліфікація персоналу та рівень його мотивації на підприємстві; • обсяги виробництва продукції, спеціалізація і розмір підприємства; • стан виробничої і соціальної інфраструктури; • рівень інвестування технологічних нововведень на підприємстві; • ефективність системи контролінгу; • стан охорони довкілля.

Рис. 1.7. Система факторів конкурентоспроможності молочної продукції

Таким чином, конкурентоспроможність молочної продукції – це результат реалізації виробничих, науково-технічних, економічних, організаційних, маркетингових та інших можливостей підприємства, регіону, галузі та країни в цілому. Підвищення конкурентоспроможності молочної продукції зумовлює до послідовного підвищення конкурентних переваг підприємства, регіону, галузі та країни в цілому.

Конкурентоспроможність продукції вирізняється системою показників, які відображають узагальнені кількісні характеристики соціально-економічних явищ у єдності з їх якісною визначеністю, яка проявляється при задоволенні конкретних потреб. При цьому оцінку показників конкурентоспроможності продукції здійснюють дві сторони: з одного боку – споживачі, а з іншого – виробники [285]. Тому показники конкурентоспроможності продукції з різних точок зору будуть різними залежно від мети оцінки як і напрями її підвищення.

Основою для оцінки конкурентоспроможності молочної продукції споживачем виступає не вся сукупність її властивостей (параметрів) а певні критерії конкурентоспроможності. Критерій конкурентоспроможності продукції – це ознака, яка оцінює і встановлює особливості продукції, яка відрізняє її від продукції конкурента при просуванні її на ринку до конкретного споживача. При цьому він відображає конкурентні переваги продукції відносно лише конкурента і визначається споживачем без врахування особливостей продукції, яка оцінюється. З часом параметри молочної продукції розширюються, але окремі показники залишаються і є основою для оцінки конкурентоспроможності продукції.

На ринку молочної продукції можна виділити дві основні групи критеріїв конкурентоспроможності: цінові (ціна, собівартість, окупність, рівень рентабельності виробництва) та нецінові (якість, імідж підприємства тощо). Споживачі оцінюють продукцію на ринку зазвичай по ціні, якості і співвідношенню між ними. Кваша С.М. і Жемойда О.В. виділяють три критерії конкурентоспроможності продукції: ціна, якість та ліквідність [103, с. 121].

У вітчизняній економічній науці думки вчених щодо місця цінових і нецінових критеріїв в оцінці конкурентоспроможності розподілилися.

Значна частина вчених Л.І. Дідківська [72], Г.М. Кулешова [121], О.М. Ткаченко [239] вважають, що якість продукції формує конкурентоспроможність і на ринках сільськогосподарської продукції України домінує нецінова конкуренція. Підвищення якості сільськогосподарської продукції зазвичай забезпечує зростання ціни на неї.

Крім того, значна частина сільськогосподарської продукції на ринках має нееластичний попит, тому зміна ціни майже не змінює величину пропозиції на них.

Таким чином, якість продукції є важливим показником конкурентоспроможності продукції. Проте витрати підприємства на підвищення якості продукції мають бути виправдані (окупними).

Прихильники цінового підходу конкурентоспроможності М.С. Корнеєв [114], Н.В. Кривенко [118], П.М. Макаренко [135], Б. Пасхавер [175] вважають, що ціна є основним показником для оцінки конкурентоспроможності продукції, так як ціна ринкової рівноваги попиту і пропозиції є межею суспільного визнання витрат. Перевищення витрат над ціною свідчить про неконкурентоспроможність виробленої продукції.

Дослідження проблеми критеріїв конкурентоспроможності продукції дає можливість визначити основні напрями її підвищення.

На основі дослідженні еволюції дефініції конкурентоспроможності продукції проф. І.О. Александров і Г.П. Бурук розробили таку класифікацію джерел та підходів формування її конкурентних переваг: 1) “факторний”, або “ресурсний”; 2) “витратний”; 3) “якісний”; 4) “споживчої вартості”; 5) “граничної корисності”; 6) “диференціації”; 7) “попит” і “пропозиція”; 8) “інформаційний”; 9) “інноваційний”; 10) “адаптивний”; 11) “ключових компетенцій”; 12) “маркетингових категорій”; 13) “екологічний” [2, с. 89-99].

До представників “факторного” джерела формування конкурентних переваг можна віднести А. Сміта, Д. Рікардо та інших представників класичної

і неокласичної економічної науки, які вважали, що важливою конкурентною перевагою у виробництві продукції є ефективне використання ресурсів.

А. Сміт визначив три початкових фактори (земля, капітал, природні ресурси і праця), які визначають абсолютну перевагу країн в міжнародній економіці.

Його дослідження були продовжені Давидом Рікардо, який ввів поняття порівняльних переваг держав. Порівняльна перевага є здатність до виробництва товарів з більш низькою собівартістю по відношенню до інших товарів і порівняно з іншою країною. Основним досягненням тут стала ідея про те, що національні економіки не тільки отримують прибуток від абсолютних переваг з погляду собівартості, але при обміні товарами та послугами від нього виграють обидві країни. Теорія порівняльних переваг Рікардо заснована на прихованих витратах – тобто прихованої вартості одного товару в порівнянні з іншим, яка визначається продуктивністю праці [228].

Про важливість ефективного використання ресурсів для підвищення конкурентоспроможності продукції відзначається у працях В.Я. Амбросова [4], А.Г. Бабенка [8], А. Болоболова [28], А.Т. Єсполова [84, с. 154], В.Я. Меселя-Веселяка [143]. Як зазначає В.Я. Месель-Веселяк для досягнення розширеного відтворення в сільському господарстві з метою збільшення обсягів виробництва продукції та підвищення її прибутковості необхідно створити перш за все міцну матеріально-технічну базу [143, с. 13]. Нестача і використання застарілої техніки зумовлює невиконання сільськогосподарських робіт в оптимальні строки та збільшує витрати у розрахунку на одиницю виробленої продукції. При цьому В.Я. Амбросов та К.В. Міненко зазначають, що продукції забезпечується більшою мірою не самими ресурсами, а умовами їх використання у технологічному процесі [4]. Виходячи з цього можна стверджувати, що конкурентоспроможна продукція формується конкурентоспроможним персоналом, конкурентоспроможною технологією та конкурентоспроможними матеріальними і земельними ресурсами.

Представники “витратного” підходу Дж. Мілль, Е. Макдонелл серед основних джерел набуття конкурентних переваг відзначали стійке зниження витрат, а основною вимогою споживача – мінімізацію ціни [148].

Серед сучасних наукових праць, у яких розглядаються проблеми зниження витрат для забезпечення конкурентоспроможності продукції слід відзначити роботу Ю.Б. Голляка [58]. У ній автор відзначає, що виробничі ресурси посилюють конкурентні переваги у процесі виробництва продукції не стільки їхніми запасами, обсягами, вартістю, скільки їхньою структурою, якістю та ефективністю використання [58, с. 80].

В основі “якісного” підходу формування конкурентних переваг, основними представниками якого були Ф. Візер та інші, є постійне підвищення якості продукції, послуги, процесів та систем, що дає змогу підвищувати попит на вироблену продукцію та продавати її за більш високими цінами [13]. Серед сучасних наукових праць з управління якістю продукції та її сертифікації, у яких розглядаються проблеми забезпечення високої якості і наукоємності продукції, наведена оцінка конкурентоспроможності продукції слід відзначити роботи Б. Супіханова [235, с. 4], Д.Г. Легези [124], В. Фоміна [251], Р. Фатхутдінова [248]. На думку Д.Г. Легези якість ресурсів “є одним з основних пріоритетів підвищення конкурентоспроможності саме товарної продукції, умови застосування якої, інноваційний характер, можливість збільшення продуктивності – все це стає підґрунтям для подальшого набуття продукцією конкурентних переваг. Більше того, саме ця властивість товару дає можливість створення вартості, що в свою чергу впливає на основний показник конкурентоспроможності – норму прибутку” [124, с. 38].

Підхід “споживчої вартості” об’єднує в собі якісний і витратні підходи.

Ідея оцінювати цінність товару через фактори “споживчої вартості” та “вартості” належить К. Марксу. Споживча вартість прямо залежить від споживчих властивостей товару і є його здатністю задовольняти певну потребу людини. Ця ідея при оцінці товару дістала подальшого розвитку в теорії оцінки

якості продукції та конкурентоспроможності, зокрема у визначенні співвідношення “ціна – якість” [139].

Представники маржиналізму В. Джевонс, А. Маршалл, К. Менгер, Ф. Візер, Ф. Еджворт протиставили теорії вартості К. Маркса свою теорію “граничної корисності”, в основі якої лежала теза, що конкурентну перевагу має та продукція, яка має більшу граничну корисність, а цінність продукції визначається через рівновагу граничної корисності та граничних витрат на її виробництво. При цьому під граничною корисністю вони розуміли додаткову корисність, яку отримують споживачі від використання додаткової одиниці продукції (при незмінності використання іншої продукції). Ф. Еджворт у своїй роботі “Математична психіка” звернув увагу на проблеми виміру корисності і математичного визначення рівноваги та у дослідженні споживчого вибору разом з В. Парето став засновником ординалістської (порядкової) теорії корисності. Основні категорії маржиналізму використовуються в сучасних теоріях попиту, ціни, ринкової рівноваги [140, 281].

Подальші теоретичні дослідження питань конкуренції та забезпечення конкурентоспроможності пов’язані з роботами Е. Чемберлена та Дж. Робінсона, які відмічали, що створення на ринку якісно різнорідних одиночних товарів або диференціація продукції надає їй додаткової конкурентної переваги [258, 204].

Вплив дії співвідношення попиту і пропозиції на формування конкурентоспроможності продукції вивчали А. Маршал, Е. Бем-Баверк. Вони встановили механізм дії співвідношення попиту та пропозиції на встановлення ціни та споживання продукції в умовах необмеженої конкуренції [23].

Важливим джерелом формування конкурентних переваг продукції є знання, інформація та час. Вперше “інформаційний” підхід у дослідженні конкурентоспроможності продукції, зокрема фактор монополії на інформацію, використав Ф. Хайск. Ним були виділені такі базові стратегії для формування часових конкурентних переваг як скорочення термінів постачання продукції, скорочення виробничого циклу виробництва продукції, підвищення швидкості реагування на зміни споживчого попиту.

Він також стверджував, що ринок є каталізатором пошукової активності на монополію інформації, що створює більше конкурентних можливостей для розвитку підприємства [253].

До прихильників “інформаційного” підходу до підвищення конкурентоспроможності продукції можна віднести російських вчених Л. Волкову [46], С. Добриднева [75], Г. Рахутина [194], А. Чубинського і Д. Ракитову [261].

На думку Г. Рахутина [194], в будь-якому товарі необхідно виділяти матеріальні і інформаційні елементи [194, с. 87]. Л. Волкова вказує, що основним фактором успіху для товаровиробників на ринку є представлення продукції, яка має не лише оптимальне співвідношення ціна-якість, але і ряд інших компонентів, які важко формалізувати: сервіс, імідж, привабливість тощо [46, с. 16]. С. Добриднєв звертає увагу на необхідність включення до показників конкурентоспроможності товару такі атрибути як товарну і фірмову марку, маркування, фірмовий колір тощо [194, с. 19]. А. Чубинський і Д. Ракітова пропонують також включати у перелік критеріїв номенклатуру та імідж товару [194, с. 20].

Інноваційний підхід передбачає, що основним джерелом формування конкурентних переваг є неціновий фактор, зокрема інновації, які забезпечують виробництво нової продукції, впровадження нових технологій, нових ресурсів, нового типу організації виробництва тощо [285]. Значний вклад у вивчення впливу інновації на силу конкуренції та підвищення конкурентоспроможності продукції внесли вчені Й. Шумпетер та М. Портер.

Й. Шумпетера визнав необхідність існування великих фірм в економіці країни, так як вони можуть забезпечити найкращі умови для розвитку суспільного виробництва, сприяє реалізації потенціалу корпорацій, удосконаленню конкуренції та подоланню негативних наслідків вільної конкуренції [272].

М. Портер доводить, що стійкі переваги країни виникають не від використання галуззю специфічних факторів, якими вона володіє, а є

результатом зусиль підприємств із впровадження інновацій у розвиток нового продукту, технологій, брендів, методів задоволення споживачів.

М. Портер вводить поняття “кластер” і дає пояснення впливу кластерів на конкурентоспроможність: 1) підвищення конкурентоспроможності через розширення доступу до інформації; 2) підвищення інноваційного потенціалу фірми шляхом більш швидкого поширення технологічних знань та інновацій; 3) стимулювання високих темпів створення нових підприємств через створення працівниками фірми власних підприємств шляхом відділення [282].

До прихильників “інноваційного” підходу до підвищення конкурентоспроможності продукції можна віднести вітчизняних вчених В.К. Берегового [24], О.М. Варченка [39], Г. Волинського [45], І.І. Заводовську [86]. Усі вони відзначають, що чітке дотримання умов використання технологій сприяє досягненню конкурентних переваг при виробництві продукції. Інноваційні технології у поєднанні з сприятливими природно-кліматичними та організаційно-економічними умовами забезпечують зменшення тривалості виробничого циклу у сільському господарстві, що сприяє зниженню собівартості продукції та підвищує окупність інвестицій. Так, на думку В. Берегового: “Розміри структурних агроформувань в Україні дають змогу інтенсивно вести сільськогосподарське виробництво на основі застосування потужної техніки, науковообґрунтованих сівозмін, технологій” [24 с. 7].

Важливого значення технологічній політиці держави для підвищення конкурентоспроможності продукції надає Г. Волинський, який наголошує на потребі “здійснення технічної модернізації економіки, відкрити дорогу технологічному процесу... зацікавити підприємства в інноваціях, тобто радикально закріпити інноваційний сектор та забезпечити технологічну конкурентоспроможність українських товарів” [45, с. 72].

Так як впровадження інноваційних технологій неможливе без інвестицій, то конкурентоспроможність продукції сільського господарства тісно поєднує між собою інноваційну та інвестиційну політику держави.

Проблеми підвищення ефективності інвестиційної діяльності у сфері аграрного сектору економіки у контексті підвищення конкурентоспроможності продукції досить детально розглянуті у наукових роботах С. Гуткевич, М. Каденської, М. Кісіля, Г. Підлесецького та інших вчених.

Адаптивний підхід до формування конкурентних переваг, який був запропонований у 70-80 рр. ХХ ст., передбачає досягнення певної гнучкості та адаптивності підприємства з метою забезпечення можливостей негайного реагування на зміни потреб ринку або ініціювання виникнення цих потреб при постійній зміні вимог споживачів. Представник цього підходу Ф. Котлер вважав, що можна спонукати покупців сплачувати більш високу ціну за той чи інший товар і отримати додатковий прибуток, якщо ефективно використати рекламу та покращити якість продукції [117].

Засновником підходу “ключових компетенцій” є відомий представник європейської маркетингової школи професор Ж. Ламбен. Він розширив умови забезпечення конкурентних переваг підприємства за рахунок ключових компетенцій, які досягаються за рахунок навичок або технології, що створює унікальну цінність для споживача [123].

У підсистемі маркетингового управління був розроблений підхід “маркетингових категорій” щодо формування конкурентних переваг. Основоположник цього підходу П. Самуельсон запропонував теорію виявлених уподобань, у якій визначаються уподобання споживача на основі його поведінки. Із сучасних вчених-економістів, які досліджують джерела формування конкурентних переваг у сфері маркетингу можна відзначити наукові роботи Х. Фасхієва [247] та інших.

Екологічна складова продукції є важлива її конкурентна перевага, яка враховує рівень соціокультурних тенденцій та потреб суспільства. Серед представників екологічного підходу потрібно виділити роботи С. Ілляшенко [94], А. Воронкової [47] та інших.

1.4. Методичні підходи формування попиту та пропозиції на ринку молока та молочної продукції

Забезпечення населення продовольством та поліпшення добробуту населення залежать від розвитку сільського господарства та його ефективності, від рівня виробництва продуктів харчування.

Прибутковість у сільськогосподарських підприємствах, які спеціалізуються на молоко-сировині, забезпечується на таких етапах: у виробництві з відповідним рівнем технології, що підпорядкована одержанню кінцевого продукту; у процесі реалізації продукції. Результат господарювання залежить від сукупної дії та прояву факторів ефективності під час виробництва та реалізації продукції.

Дослідження розвитку галузі молочного скотарства в Україні за 2010-2015 рр. виявили зміни як у сфері виробництва продукції, так і її реалізації. У 2015 р. порівняно з 2010 р. спостерігається погіршення організаційно-технологічних характеристик галузі: розукрупнення ферм у сільськогосподарських підприємствах і зосередження значної кількості поголів'я корів у господарствах населення; скорочення поголів'я великої рогатої худоби, в тому числі корів; погіршення організації праці; зниження технічного рівня оснащення галузі; погіршення якості та нестабільність кормової бази; обмеженість деяких сільськогосподарських підприємств у поліпшенні породного та племінного складу поголів'я корів. За згаданих змін стан більшості молочних ферм товаровиробників України не відповідає вимогам СОТ, порівняно з такими країнами, як Данія, Німеччина, Угорщина, Франція, де умови утримання худоби знаходяться на найвищому науково-технологічному рівні.

Крім того, слід вказати і на процес покриття витрат, пов'язаних із виробництвом молока. В країні залишається незмінною ситуація щодо монополізації в молочної промисловості, відсутні стабільні ціни на молоко і молочні продукти, наявна їх залежність від доходу населення.

З урахуванням вищевикладеного виникає потреба науково-обґрунтованого аналізу молокопродуктового підкомплексу й основних шляхів перетворення його кінцевих результатів у прибуткові та конкурентоспроможні.

За рахунок показників ефективності виробництва та переробки молока аналізуються стан і динаміка економічних процесів, відображаються реальні процеси для прийняття управлінських рішень. Ефективність молокопродуктового підкомплексу базується на системі показників.

Важливим концептуальним аспектом розуміння сутності ефективності виступає поняття критерію. П.А. Ігнатовський, В.Я. Горфінкль і В.А. Швандар пропонують використовувати один конкретний “критеріальний показник” – підвищення рівня продуктивності суспільної праці. У це поняття автори включають соціальні аспекти: зниження рівня ручної праці, поліпшення умов праці тощо [65, с. 35-70; 192].

Нечітке формулювання представлено у П.А. Ігнатовським та Ф.Я. Ксельманом, які доводять, що критерієм ефективності виробництва є найбільш повне задоволення потреб людини, створення умов для всебічного розвитку особи, тобто максимізація зростання національного доходу по відношенню до витрат на його виробництво при оптимальному співвідношенні фонду споживання і доходу нагромадження [274; 276, с. 23]. На наше переконання, така категорія належала спрямуванню економічної науки так званого соціально-командного періоду і не придатна для країн з ринковими відносинами. Критерієм ефективності сільськогосподарського виробництва тут доцільно розглядати норму прибутку – співвідношення прибутку та авансованого капіталу.

М.А. Голик, А.С. Лібкінд, П.С. Лоза, К.П. Оболенський вважають, що “критерій ефективності сільськогосподарського виробництва являє собою виробництво максимальної кількості продукції з гектара землі при мінімальних затратах праці і матеріальних засобів на одиницю продукції” [57, с. 5; 126, с. 417; 134; 152; 159, с. 42; 266]. При цьому реалізація відбувається відповідно до вимог ринку. Важливим компонентом ринку є конкуренція. Вона стимулює

економію матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, спонукає до постійного оновлення асортименту продукції, зумовлює необхідність стеження за досягненням НТП та швидко впроваджувати їх у виробничий процес. А основними характеристиками ринку виступає автономність учасників, інформація, економічні зв'язки, економічна свобода, конкуренція, мобільність ресурсів, які в свою чергу впливають на ефективність сільського господарства.

У даному випадку ми не згодні з М.А. Голиком, П.С. Лозою, А.С. Лібкіндом, К.П. Оболенським щодо визначення критерію ефективності сільського господарства, адже співвідношення між обсягом продукції та сумою наведених витрат не може бути критерієм ефективності.

На підставі аналізу позицій можна зробити висновок, що за критерій економічної ефективності молокопродуктового підкомплексу слугує досягнення мети його функціонування з найменшими витратами ресурсів. Проте Н. Хан і М. Песков вважають, що головним критерієм ефективності виробництва є продуктивність праці [254, с. 14]. Таке міркування підлягає сумніву, адже даний показник характеризує ефективність трудових витрат і показує здатність праці створювати за одиницю робочого часу певну кількість продукції.

Категорія виражає окремі аспекти економічних відносин, які в сукупності характеризують економічний лад суспільства, має якісну й кількісну складові. Категорії “кількість” і “якість” взаємопов'язані. В мірі якості визначають кількість, а в кількості визначають якість. Будь-яке явище – це цілісність якісного і кількісного визначення [163, с. 13], тому можливо з єдиної позиції оцінювати й аналізувати одержані результати і знаходити оптимальні варіанти при прогнозуванні економічного розвитку.

Критерій, як мірило економічної ефективності, конкретизується через показники, які, як правило, являють собою лише кількісне вираження цього вимірника [25, с. 28] і відображають рівень або динаміку ефективності. Існує потреба критеріального підходу до вирішення економічних альтернативних проблем у кожному конкретному випадку. Тільки в такому розумінні можна

стверджувати про можливість використання окремих часткових показників як “критеріальних” [25, с. 28]. Категорії “критерій” та “показник” практично не розрізняються вченими. Але кожна категорія – це узагальнююче поняття, яке відбиває суттєві сторони економічних явищ і процесів.

Економічна ефективність залежить від багатьох об’єктивних та суб’єктивних факторів, які формують її рівень і визначають тенденції розвитку на ринку продовольства. Це стосується також і молокопродуктового підкомплексу. Нині існує безліч думок стосовно системи показників ефективності виробництва та їх вимірювання. Л.І. Бровко, С.І. Кованов, О.М. Онищенко, О.І. Сокол, В. Савицька, Г.В. Спаський, В.М. Тарасевич, Н. Хан, І.К. Уманова і Є.С. Ястремська серед усієї сукупності економічних показників виділяють окремі (обсяг виробництва, якість продукції, продуктивність праці, землеввідача, фондівддача, собівартість продукції) й узагальнюючі (загальний обсяг отриманого прибутку та з розрахунку на одиницю) [32, 109, 161, 230, 218, 234, 238, 254, 243].

Г.В. Спаський, Г.В. Черевко [234, с. 14; 260, с. 11-15], наголошують на виборі з усієї сукупності показників, прийнятних лише для конкретних випадків, тобто таких, які враховують усі сторони суспільного виробництва. Наприклад, розрахувати витрати кормів на виробництво 1 ц продукції можливо тільки по окремому виду, а в цілому по підприємству або галузі – неможливо.

Отже, перераховані вище показники дають змогу проаналізувати ресурси, які забезпечують господарську діяльність товаровиробників та ефективність їх використання.

Метою економічної діяльності є задоволення потреб населення. У зв’язку з цим будь-яка діяльність являє собою виробництво, а його бажання задовольнити потреби населення – пропозицію. Нижче проаналізовано процес формування пропозиції на прикладі ринку молока. Так, нині пропозицію молока формують в основному сільськогосподарські підприємства, господарства населення та незначна частка імпорту. У спрощеному вигляді формування пропозиції молока можна представити формулою (1.4):

$$0,49Q_1 + 0,95Q_2 + Z = Y, \quad (1.4)$$

де 0,49, 0,95 – товарність молока у господарствах населення та сільськогосподарських підприємствах;

Q_1 , Q_2 – виробництво молока у господарствах населення та сільськогосподарських підприємствах;

Z – імпорт;

Y – ефективність пропозиції молока.

Формою вираження потреби на ринку молока є попит. Останнім часом в Україні здійснюється пошук механізму регулювання сукупної пропозиції продовольства відповідно до сукупного попиту населення, в основу якого покладено існуючі та прогностичні обсяги сукупного попиту на продукцію товаровиробників – молоко-сировину та кінцеву продукцію молокозаводів. Для прогнозування ж сукупного попиту на молоко та молочні продукти можна, застосувати кореляційно-регресійний аналіз, який використовує коефіцієнти еластичності з урахуванням рівнів споживання молочних продуктів і сукупних прогностичних доходів населення. Прогностичні показники рівнів споживання з розрахунку на одну особу тут обчислюються за формулою (1.5) [97, с. 305]:

$$Y^{2020} = [1 + E_x \cdot (S - 1)] \cdot Y, \quad (1.5)$$

де Y , Y^{2020} – відповідно розрахунковий (за допомогою кореляційно-регресійного аналізу на 2015 р.) і прогностичний (на 2020 р.) рівень споживання кожного виду продукції з розрахунку на одну особу за групами доходів.

Більшість вчених стверджують, що досліджуючи узагальнюючі показники необхідно враховувати механічний (поєднання несумісних економічних показників); витратний (відношення результату до поточних витрат праці); ресурсний (відношення ефекту до ресурсу) напрями дослідження.

Показники валового та чистого доходу при визначенні ефективності тваринництва, зокрема виробництва молока, відображають не лише ефективність виробництва продукції тваринництва (молока), а й щільність поголів'я худоби. Ефективність молочного скотарства за існуючої щільності

худоби складається з рівня виробничих витрат на голову, її продуктивності та цін на продукти тваринництва.

Подібну думку висловлюють М.А. Голик, І.І. Червен та О.О. Чербан: “економічна ефективність сільського господарства, що є концентрацією критерію економічної ефективності суспільного виробництва, полягає у виробництві максимальної кількості високоякісної продукції з одиниці сільськогосподарських угідь при найменших витратах ресурсів з метою найповнішого задоволення потреб населення у продуктах харчування і легкої промисловості у сировині” [57, 259, 279]. Вважаємо, що ефективність свідчить про віддачу від сукупності вкладених коштів. В аграрних підприємствах це одержання максимальної кількості продукції з 1 га землі, або від кожної голови худоби при найменших затратах праці, витратах матеріальних і фінансових ресурсів на виробництво одиниці продукції.

В.І. Бойко, Л.І. Бровко, Е. Долан, А.М. Кравчук, Г.Т. Каленюк, М.П. Коржинський, Р.Й. Кравцева, Н.М. Малюга, О.І. Ожерельєв, П. Т. Саблук, О.М. Шпичак, К. Еклунд [26, 32, 76, 111, 117, 139, 160, 237, 256, 269] пропонують для ефективності виробництва продукції скотарства використовувати такі показники: вартість, витрати виробництва, ціна, виручка від реалізації продукції, прибуток, у тому числі на одну голову, рівень рентабельності.

Для аналізу впливу факторів на ефективність виробництва молока для господарств України застосовано методи регресійного аналізу. Було проведено дослідження величини прибутку від реалізації 1 ц молока (Y) залежно від факторів (X):

X_1 – поголів'я корів, голів;

X_2 – надій від однієї корови, кг;

X_3 – реалізаційні виробничі витрати на одну голову, грн;

X_4 – ціна реалізації 1 ц, грн;

X_5 – питома вага виручки від реалізації молока у загальній виручці від реалізації с.-г. продукції, %;

X_6 – товарність молока, %.

Регресійний аналіз дає можливість визначити вплив кожного фактора окремо і оцінити його значимість за відповідними критеріями. У нашому випадку рівняння регресії матиме вигляд (1.6):

$$Y = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 + a_3X_3 + a_4X_4 + a_5X_5 + a_6X_6. \quad (1.6)$$

Використання методу регресійного аналізу базується на застосуванні критерію, який формує вибірку дослідження із зарученням великої кількості об'єктів дослідження. Проводити розрахунки параметрів регресійної моделі за всією сукупністю об'єктів недоцільно з двох причин:

по-перше, оцінка параметрів моделі та їх достовірність, особливо коефіцієнт кореляції, залежать від кількості об'єктів у вибірці. У разі збільшення останніх він має тенденцію до зростання, що не завжди відображає реальну ситуацію; по-друге, вибірка, яка вивчається, повинна містити типові об'єкти за сукупністю факторів [165]. Під час дослідження впливу незалежних змінних на залежну необхідно врахувати близькість об'єктів за своїми характеристиками.

Відбирати з генеральної сукупності репрезентативну вибірку типових об'єктів найдоцільніше методом теорії класифікації або розпізнавання об'єктів, суть якого полягає в належності на підставі заданого набору показників, які виділені як основні характеристики класу, кожного об'єкта генеральної сукупності до того класу, від якого він найменше відрізняється, тобто в основу алгоритмів класифікації за даним принципом покладено функцію віддалення [79, 98, с. 356]. Вибір цієї функції зумовлюється тим, що найочевиднішим способом введення міри подібності для векторів об'єктів, які інтерпретуються як точки в еквівалентному просторі, є визначення їх близькості [98, с. 356].

Рівень ефективності молокопродуктового підкомплексу визначається системою показників, обробка яких здійснюється за допомогою абсолютних та відносних величин. Абсолютні величини характеризують масштаб операцій молокопродуктового підкомплексу, його виробничу потужність та результати виробничо-збутової діяльності. Абсолютні величини вимірюються в

натуральних, трудових і вартісних вимірниках (прибуток, обсяг продажу, обсяг і витрати виробництва, продуктивність праці).

Відносні ж величини відображають співвідношення, отримані розрахунковим способом (рентабельність продажу, рентабельність основного капіталу, норма рентабельності). Для оцінки ефективної діяльності молокопродуктового підкомплексу виділяють ще такі групи показників: ефективність використання основних засобів, оборотних фондів, трудових ресурсів, виробничих інвестицій.

Підсумовуючий, кінцевий результат діяльності молокопродуктового підкомплексу оцінюється загальним обсягом отриманого прибутку та його розрахунок на одиницю. Основним показником ефективності молокопродуктового підкомплексу, який характеризує інтенсивність, є рівень рентабельності. Власне розвиток підприємств даного підкомплексу залежить від фінансової віддачі та рівня прибутковості, на формування якого впливають витрати виробництва. Зіставлення витрат і прибутків свідчить про ефективну діяльність і слугує за головну мету учасників молокопродуктового підкомплексу.

Нині досить важливими є показники якості продукції молокопродуктового підкомплексу, до яких відносяться – економічний ефект від поліпшення якості молокопродукції, частка продукції, яка відповідає кращим світовим та вітчизняним зразкам тощо. Отже, безмежність потреб та обмеженість ресурсів вимагають їх ефективного використання. У зв'язку з цим економічна ефективність – це співвідношення між результатами виробництва та здійсненими у процесі їх досягнення витратами ресурсів. Складовими ефективною діяльності є повна зайнятість ресурсів, їх ефективний розподіл та максимальна віддача від зайнятості у процесі виробництва.

Зіставлення кінцевого результату діяльності товаровиробників, що спеціалізуються на виробництві молока, з витратами відображає ефективність діяльності, тобто стратегічну філософію ринкової економіки. У 2010 р. підприємства України реалізували молоко по ціні 2939 грн/т, а в 2015 р. –

4347 грн/т. Тобто молокозаводи намагаються зацікавити товаровиробників у збільшенні виробництва молока високої якості, при цьому ціна має відшкодовувати понесені витрати на його виробництво. Аналіз формування витрат на виробництво молока слугує за основу для опрацювання заходів щодо підвищення ефективності галузі. Основними показниками ефективності виробництва товаровиробниками молока-сировини виступають: витрати кормів на один центнер молока, обсяг молока, середньорічний надій, виручка від продажу, сума дотацій та доданої вартості до вартості від продажу, прибуток.

Розвиток молокопереробної промисловості залежить від зосередження сировинних ресурсів, наявності міст з великою щільністю населення. На ефективність переробних підприємств впливають виробничі потужності. Загальна нестача сировини призвела до зниження виробничих потужностей. Так, реалізація молока-сировини господарствами України до переробних заводів у 2015 р. порівняно із 2010 р. збільшилася у 1,3 раза і становить 2401 тис. тонн. Зрозуміло, що молокопереробна промисловість не дивлячись на незначне підвищення реалізації молока-сировини не здатна повноцінно працювати без необхідних поставок молока, які є нерівномірними та недостатніми. Товарні обсяги цієї продукції не в змозі забезпечити науково обгрунтоване споживання. Отже, підвищити ефективність функціонування молокопродуктового підкомплексу можливо здійснюючи постійну реконструкцію діючих виробничих потужностей та вводячи нові, а також весь час переоснащуючи основні фонди.

Нині товаровиробники та молокопереробні підприємства стикаються з проблемою високої собівартості як виробництва, так і реалізації кінцевої продукції. Зростання собівартості молочних продуктів зумовлює підвищення оптових та роздрібних цін, а це в свою чергу призводить до зниження купівельної спроможності населення. В стандартизованих правилах планування й обліку витрат та визначення виробничої собівартості продукції відсутній поділ витрат на постійні та змінні [133, с. 38-41; 268]. Сучасна методика

передбачає виробництво продукції тваринництва, у тому числі одержання молока, за елементами статті витрат, які підприємство визначає самостійно.

Розвиток молокопродуктового підкомплексу здійснюється за рахунок поглибленої інтеграції усіх його учасників, поєднанням їх економічних ресурсів і утворення об'єднань. Економічна зацікавленість таких інтеграційних формування буде відображатися у цілеспрямованій організації виробництва, гарантії збуту продукції, її здешевленні, поліпшенні якості кінцевої продукції та її асортименту. Сучасна ринкова економіка неможлива без ефективного механізму взаємодії з державою, органами законодавчої та виконавчої влади. Такий механізм виступає однією з важливих ознак високорозвинутого суспільства. Вивчення досвіду країн з розвинутою ринковою економікою свідчить, що рівень ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, який забезпечує стабільний фінансовий стан сільськогосподарських товаровиробників, є результатом їх державної фінансової підтримки [186, 231, 278]. На це звертає увагу у своїх працях, що стосуються питань державного регулювання, професор М.П. Вітковський [42, с. 288]. В основному економічно розвинені країни використовують механізм підтримки аграрного сектору.

Головна мета державного регулювання України визначається ефективною діяльністю всіх суб'єктів господарювання, становленням конкурентоспроможного виробництва, збалансованим і стабільним розвитком, задоволенням потреб населення тощо. На противагу цьому, в США, наприклад, державне регулювання економіки базується на підтримці приватного підприємництва, конкурентного середовища, встановлення мінімум та максимум цін, національному і місцевому оподаткуванні, реалізації постанов про мінімум заробітних плат, забезпечення населення продуктами харчування, державному замовленні, регулюванні грошово-кредитної політики та ін. Основною формою державного регулювання Канади є розробка й реалізація великомасштабних програм: розвитку сільського господарства, індустрії, розвитку окремих регіонів. В країнах Європи державне регулювання базується на державному плануванні, забезпеченні дієвої конкуренції, стимулюванні

інвестицій, підтримці рівня цін, вирівнюванні прибутків, збільшення виробництва у приватному секторі. Деякі країни виробили власну систему державної підтримки.

С.М. Кваша стверджує, що “...в межах державного регулювання вирішуються найрізноманітніші завдання: підтримка ціни і доходів сільськогосподарських товаровиробників, цілеспрямоване формування належних умов збуту та виробництва, ресурсне забезпечення, природоохоронна діяльність, соціальна підтримка виробників та інфраструктурна політика щодо сільської місцевості” [101, с. 93]. В.К. Терещенко вважає, що за допомогою державного і цінового регулювання можна ліквідувати дисбаланс між продукцією сільського господарства і ресурсами, які необхідні для нього [238, с. 21]. Особливо відчутним є монопольний вплив подібних галузей на виробництво тваринницької продукції, зокрема молока, що пояснюється специфічними особливостями сировини, неперервністю процесу виробництва, реалізацією продукції, низькою транспортабельністю, пов’язаною зі швидким псуванням продукту. А тому держава повинна здійснювати вплив на ринок молока та молочних продуктів.

П.Т. Саблук та О.М. Могильний стверджують, що існують дві форми державного регулювання – інтервенція та експортно-імпортний режим [150, 216, с. 119-120]. Держава застосовує, по-перше, грошові інтервенції при зниженні ринкових цін, коли вона закуповує продукцію, підтримуючи в такий спосіб попит і ціни в інтересах виробника; по-друге, товарні інтервенції полягають у пропозиціях раніше закупленої продукції вже в інтересах споживача, оскільки зростання пропозиції стимулює зростання цін; по-третє, пряме фінансування виробників сільськогосподарської продукції в межах цільових програм державного регулювання аграрного сектору [150, 216, с. 119-120]. У межах експортно-імпортного регулювання вводять експортні субсидії для компенсації перевищення внутрішніх цін над світовими та потенційні митні тарифи для внутрішнього ринку [150, 216, с. 119-120]. Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників здійснюється за рахунок

встановлення мінімальних, оптимальних, максимальних меж цін на основі використання систем нормативів і нормативних актів, спрямованих на практичну реалізацію заходів підтримки виробників, та захисту прав споживачів [90, 144].

Отже, зважаючи на наведене вище, можна зробити висновок, що ефективність формування попиту та пропозиції базується на конкретній ефективності використання ресурсів, якими володіє суспільство, досягаючи при цьому найвагоміших результатів. Слід зауважити, що розглянуті всі показники ефективності характерні для будь-яких форм господарювання. Проте в умовах дії ринкових відносин вони дещо відрізняються.

1.5. Економічна оцінка конкурентоспроможності молочної продукції

Всебічне і глибоке вивчення процесу конкурентоспроможності молочної продукції в цілому залежить від того, наскільки вірно буде обрана методика дослідження. Вона дає можливість встановити тенденції та закономірності визначення кількісної характеристики молочної продукції та вибору шляхів оптимального підвищення її конкурентоспроможності з метою поліпшення діяльності підприємства.

Результати оцінювання конкурентоспроможності молочної продукції необхідні для обґрунтування прийняття рішень щодо: вибору перспектив виробництва на підприємстві та реалізації продукції на певному сегменті ринку; закупівлі імпортової та вітчизняної продукції; напрямів комерційної діяльності підприємства; встановлення і зміни цін на експортну та імпорتنу продукцію; припинення закупівлі імпортової продукції; розробки пропозицій по обсягах і напрямах інвестування у виробничий потенціал підприємства; формування товаровиробниками політики у сфері якості та конкурентоспроможності; аналізу якості продукції; позиціонуванні продукції;

прийнятті управлінських рішень щодо доцільності витрат на удосконалення технології виробництва продукції тощо [285].

Процес дослідження конкурентоспроможності молочної продукції доцільно розбити на три стадії [285]:

- 1) підготовчу;
- 2) основну (аналітичну);
- 3) проектну.

На підготовчій стадії дослідження конкурентоспроможності молочної продукції необхідно перш за все визначитись із метою дослідження.

Якщо у процесі дослідження необхідно визначити конкурентоспроможність вибраної продукції серед аналогічної, то достатньо провести їхнє пряме порівняння за основними параметрами. При цьому слід брати до уваги існуючий попит на продукцію та тенденції, що відбуваються на ринку цієї продукції. При оцінюванні конкурентоспроможності вибраної продукції на перспективу необхідно використовувати прогнозу інформацію про неї, а також враховувати перспективні тенденції на ринку та інформацію про зміну діючих у країні стандартів і законодавства щодо виробництва даної продукції та динаміки споживчого попиту [285].

Залежно від рівня управління, на якому необхідні дані про конкурентоспроможність продукції, мета дослідження та напрями використання результатів цих досліджень може бути різною.

Результати оцінки конкурентоспроможності продукції у сільськогосподарських підприємствах використовуються при [124, с. 110-111]:

- визначенні найбільш конкурентних видів продукції на ринку, що можуть вироблятися у підприємстві;
- науковому обґрунтуванні стратегічного плану розвитку підприємства;
- розробці річної виробничої програми з рослинництва і тваринництва підприємства;
- розрахунку віддачі ресурсів при виробництві конкурентоспроможної продукції;

• оптимізації витрат та доходів підприємства для конкурентоспроможного виробництва.

Результати оцінки конкурентоспроможності продукції на рівні регіону (мезорівні) використовуються при [124, с. 117]:

- визначенні району чи області, в яких виробництво окремого виду продукції є більш конкурентоспроможне;
- визначенні конкурентного потенціалу регіону для виробництва продукції;
- науковому обґрунтуванні стратегічного напрямку розвитку сільського господарства у регіоні;
- застосуванні інвестиційно-інноваційної політики у конкурентоспроможне виробництво регіону;
- розрахунку віддачі ресурсів при виробництві конкурентоспроможної продукції залежно від регіону;
- оптимізації використання ресурсів та одержання результатів товарного виробництва.

Результати оцінки конкурентоспроможності продукції на рівні країни (макрорівні) використовуються при [124, с. 123-124]:

- визначенні конкурентоспроможності вітчизняної продукції;
- визначенні конкурентного потенціалу продукції в країні;
- визначенні конкурентного потенціалу продукції на зовнішньому ринку;
- науковому обґрунтуванні стратегічного напрямку розвитку сільського господарства у країні;
- розробці балансу продукції;
- порівнянні віддачі ресурсів виробництва продукції у різних країнах;
- оптимізації використання виробничих ресурсів та одержання результатів товарного виробництва.

Після визначення цілей дослідження конкурентоспроможності молочної продукції проводиться аналіз виробничої та комерційної діяльності суб'єктів господарювання і виявляються тенденції розвитку ринку цієї продукції.

Після попереднього аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища виробництва продукції проводиться аналіз існуючих підходів до оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та вибирається одна із існуючих або розробляється удосконалена методика оцінки конкурентоспроможності на основі існуючих.

Протягом останніх років вітчизняними вченими запропоновані різноманітні методики дослідження конкурентоспроможності продукції, підприємства, галузей, а також конкурентоспроможності аграрного сектору в цілому. Зазвичай, сутність таких методик зводиться до розрахунку інтегрованого або чи комплексного показника конкурентоспроможності об'єкту дослідження. Теоретичні основи оцінки конкурентоспроможності продукції представлені в роботах І.З. Должанського і Т.О. Загорної [77]. Методики оцінки конкурентоспроможності продукції і підприємств викладені у роботах О. Віноградова [41], Л. Джемелінської [73], М.Й. Маліка [141], І. Сало [221], О. Файчук [246].

Згідно існуючих методик оцінка конкурентоспроможності молочної продукції проводиться шляхом порівняння параметрів аналізованої продукції з параметрами бази порівняння. При цьому береться до уваги три елементи: властивість даної продукції, властивості продукції конкурентів або еталона та особливості споживачів.

Результат оцінки конкурентоспроможності молочної продукції в значній мірі залежить від вибору бази порівняння, яка може бути прийнята як [205, с. 15]: потреба покупців; конкуруючий товар; гіпотетичний зразок товару; група аналогічних товарів; величина корисного ефекту.

При виборі за базу порівняння потреб покупців береться номенклатура і встановлюються величини параметрів потреби покупців відносно продукції, яка оцінюється і конкуруюча. При наборі відомостей про параметри вибирають

ті показники, за якими споживач оцінює продукції на ринку. Так як різні параметри товару мають для покупця різну важливість, то доцільно визначити вагомість цих параметрів в їх загальному ряді [285].

Використання як бази порівняння конкуруючого товару передбачає представлення його у вигляді матеріалізованих вимог покупців, які повинна задовольняти продукція, що підлягає оцінці.

При виборі за базу порівняння гіпотетичного зразка береться середнє значення показників для продукції декількох підприємств.

Використання як бази порівняння групи аналогічних товарів береться продукція, яка реалізується на світовому ринку та має якнайкращі перспективи для подальшого розширення обсягів продажів.

При виборі оцінної бази як величини корисного ефекту за еталон береться сам корисний ефект.

Параметри аналізованої продукції оцінюють шляхом зіставлення з параметрами бази порівняння.

При аналізі споживчих властивостей, ціни споживання й організаційно-комерційних показників продукції здійснюється розрахунок одиничних, групових показників, а потім на їх основі визначаються інтегральні показники конкурентоспроможності.

Одиничні показники визначаються як відсоткове співвідношення величини параметру оцінюваної продукції до величини параметру базового зразка.

Груповий показник розраховується як сума добутків одиничних показників конкурентоспроможності продукції та визначеної ваги параметру у їх загальному ряді.

Інтегральний показник визначається шляхом ділення сумарного корисного ефекту від споживання продукції до сумарних витрат на придбання та використання цієї продукції.

Після визначення інтегрального показника на підприємстві приймається рішення щодо оцінюваної продукції. У випадку, коли показники оцінюваної

продукції перевищують показники базових зразків, тоді підприємство приймає рішення про виробництво та вихід на ринок з пробними продажами. У протилежному випадку на підприємстві здійснюється розробка технічних, економічних та організаційних та інших заходів, реалізація яких забезпечить підвищення конкурентоспроможності продукції [285].

Для оцінки конкурентоспроможності молочної продукції в економічній науці використовуються зазвичай диференціальний, комплексний і змішаний методи шляхом зіставлення параметрів аналізованої продукції з параметрами бази порівняння [285].

Диференціальний метод оцінки конкурентоспроможності ґрунтується на використанні і співставленні одиничних параметрів аналізованої продукції та бази порівняння [69, с. 231]. При умові, що за базу оцінки береться потреба, то розрахунок одиничного показника конкурентоспроможності проводиться за формулою:

$$d_i = (z_i / z_{i0}) \cdot 100\%, \quad (1.7)$$

де d_i – одиничний параметричний показник конкурентоспроможності по i -му параметру ($i = 1, 2, 3, \dots, n$); z_i – величина i -го параметра для продукції, що аналізується; z_{i0} – величина i -го параметра, за якого потреба задовольняється повністю; n – кількість параметрів.

Так, наприклад, якщо підприємство реалізувало 1000 т молока жирністю 3,8 % при вмісті білку в молоці 3,3%, то розрахунок одиничних показників конкурентоспроможності по цих параметрах здійснюється за так:

$d_{\text{жир}} = (3,8/3,4) \cdot 100\% = 111,76\%$, де 3,4% – прийнята в Україні базисна норма жиру у молочній сировині;

$d_{\text{біл}} = (3,3/3,0) \cdot 100\% = 110,0\%$, де 3,0% – прийнята в Україні базисна норма білка у молочній сировині.

Тоді обсяг молока, який реалізований підприємством молокозаводу у заліковій вазі ($Q_{\text{зал.}}$) визначається так:

$$Q_{\text{зал.}} = 1000 \cdot (3,8/3,4) \cdot 0,4 + 1000 \cdot (3,3/3,0) \cdot 0,6 = 1107,0 \text{ (т)},$$

де 0,4 і 0,6 – питомі ваги відповідно жиру і білка при розрахунку обсягу молока у заліковій вазі.

Так як параметри продукції можуть оцінюватися різним способом, то при оцінці за нормативними параметрами одиничний показник може приймати лише два значення: 1 або 0. Якщо аналізована продукція відповідає обов'язковим нормам і стандартам, показник рівний 1, якщо параметр продукції в норми і стандарти не укладається, – рівний 0.

Так, наприклад, якщо молочна сировина має густину при температурі 20°C не менше 1027 кг/м³, то вона може бути прийнята за певним гатунком. У протилежному випадку молочна сировина підприємства буде оцінена як фальсифікат і буде неконкурентоспроможна [285].

При оцінці за споживчими (консументними) й економічними параметрами одиничний показник може бути більше або рівний одиниці, якщо базові значення параметрів встановлені нормативно-технічною документацією, спеціальними умовами, замовленнями, договорами. Якщо аналізована продукція має параметр, значення якого перевищує потреби покупця, то вказане підвищення не оцінюватиметься споживачем як перевага і одиничний показник по даному параметру не може мати значення більше 100% і при розрахунках повинна використовуватися мінімальна з двох величин – 100% або фактичне значення цього показника. Якщо за базу оцінки береться зразок, розрахунок одиничного показника конкурентоспроможності здійснюється за формулою [285]:

$$d_i = (z_i / z_{i0}) \cdot 100 \%, \quad (1.8)$$

$$d'_i = (z_{i0} / z_i) \cdot 100\%, \quad (1.9)$$

де d'_i , d_i – одиничний показник конкурентоспроможності за i -тим споживчим (консументним) параметром.

З формул (1.8) і (1.9) вибирається та, в якій зростанню одиничного показника відповідають підвищення конкурентоспроможності. Якщо споживчі (консументні) параметри продукції не мають кількісної оцінки, для надання

цим параметрам кількісних характеристик використовуються експертні методи оцінки в балах.

Констатуючи факт конкурентоспроможності аналізованої продукції або наявності у неї недоліків, порівняно з товаром – аналогом, диференціальний метод не враховує вплив на перевагу споживача при виборі товару вагомості кожного параметра. За значеннями одиничних показників зазвичай неможливо однозначно оцінити рівень конкурентоспроможності продукції. Тому в економічній практиці широке поширення знайшли комплексні та змішані методи оцінки.

Комплексний метод застосовується у тому випадку, коли для характеристики якості товару потрібно використати певну сукупність параметрів, які характеризують яку-небудь властивість. Метод ґрунтується на використанні комплексних показників або зіставленні питомих корисних ефектів продукції, що аналізується та зразка.

Розрахунок групового показника за нормативними параметрами здійснюється за формулою [285]:

$$P_N = \prod_{i=1}^n d_{N_i}, \quad (1.10)$$

де P_N – груповий показник конкурентоспроможності за нормативними параметрами; d_{N_i} – одиничний показник конкурентоспроможності за i -тим нормативним параметром, що розраховується за формулою (1.8).

Особливістю формули (1.10) є те, що якщо хоч би один з одиничних показників рівний 0, що означає невідповідність параметра обов'язковій нормі, то груповий показник також рівний 0. Очевидно, що продукція при цьому буде неконкурентоспроможною.

Розрахунок групового показника за споживчими (консументними) параметрами (крім нормативних) здійснюється за формулою [285]:

$$P_S = \sum_{i=1}^n d_i w_i, \quad (1.11)$$

де P_s – груповий показник конкурентоспроможності за споживчими параметрами; w_i – вагомість i -го параметра в загальному наборі з n споживчих (консументних) параметрів, що характеризують потребу.

Груповий показник P_s характеризує ступінь відповідності даної продукції існуючій потреби по всьому набору споживчих параметрів. Чим вища його величина, тим повніше продукція задовольняє запити споживачів. Вагомість кожного споживчого (консументного) параметра в загальному наборі визначається на основі експертних оцінок, які одержані на основі результатів маркетингових досліджень. З метою спрощення розрахунків і проведення орієнтовних оцінок із споживчих (консументних) параметрів можна вибрати найбільш вагому групу або застосований комплексний параметр – корисний ефект, який надалі бере участь у порівнянні.

Визначення групового показника за економічними параметрами здійснюється на основі розрахунку повних витрат споживача на придбання і споживання (експлуатацію) продукції.

Повні витрати споживача розраховуються за формулою [285]:

$$V = V_0 + \sum_{i=1}^T SV_i, \quad (1.12)$$

де V – повні витрати споживача на придбання і споживання (експлуатацію) продукції; V_0 – одноразові витрати на придбання продукції; SV_i – середні сумарні витрати на експлуатацію продукції, що відносяться до i -го року її служби; T – термін служби; i – рік по порядку.

При цьому [285]:

$$SV_i = \sum_{j=1}^n V_j, \quad (1.13)$$

де V_j – експлуатаційні витрати за j -тою статтею; n – кількість статей експлуатаційних витрат.

Розрахунок групового показника по економічних параметрах здійснюється за формулою [285]:

$$P_E = V_{OP} / V_R, \quad (1.14)$$

де P_E – груповий показник за економічними параметрами; $V_{оп}$, V_R – повні витрати споживача відповідно оцінюваної продукції та зразку.

Формули (1.12) і (1.14) не враховують коефіцієнта приведення експлуатаційних витрат до розрахункового року, оскільки відношення повних витрат певною мірою компенсує вплив коефіцієнта приведення на величину P_E . У разі потреби врахування коефіцієнта приведення експлуатаційних витрат формули (1.12) і (1.14) приймають вигляд [285]:

$$V = V_0 + \sum_{i=1}^T SV_i \cdot \alpha_i. \quad (1.15)$$

Відповідно підрахунок групового показника по економічних параметрах проводиться за формулою:

$$P_E = (V_0 + \sum V_{опi} \cdot \alpha_i) / (V_R + \sum V_{Ri} \cdot \alpha_i), \quad (1.16)$$

де V_0, V_R – одноразові витрати на придбання відповідно оцінюваної продукції та зразка; $V_{опi}, V_{Ri}$ – сумарні витрати на експлуатацію або споживання відповідно аналізованої продукції та зразка в i -тому році; T – термін служби товару; α_i – коефіцієнт приведення експлуатаційних витрат до розрахункового року.

Розрахунок інтегрального показника конкурентоспроможності відносно зразка (K_P) проводиться за формулою [285]:

$$K_P = P_N \cdot \frac{P_S}{P_E}, \quad (1.17)$$

Показник відображає відмінність між порівнюваною продукцією в споживчому ефекті, що припадає на одиницю витрат покупця з придбання і споживання виробу. Якщо $K_P < 1$, то даний товар поступається зразку щодо конкурентоспроможності, а якщо $K_P > 1$, то перевершує.

Якщо аналіз проводиться по декількох зразках, інтегральний показник конкурентоспроможності продукції по обраній групі аналогів може бути розрахований як сума середньозважених показників по кожному окремому зразку [285]:

$$K_{P_{сep}} = \sum_{i=1}^n K_{P_i} \cdot w_i, \quad (1.18)$$

де $K_{P_{сep}}$ – інтегральний показник конкурентоспроможності продукції щодо групи зразків. K_{P_i} – показник конкурентоспроможності відносно i -го зразка; w_i – вагомість i -го зразка в групі аналогів; n – кількість аналогів.

Змішаний метод оцінки поєднує диференціальний і комплексний методи. При змішаному методі оцінки конкурентоспроможності використовується частина параметрів, які розраховані диференціальним методом і частина параметрів, які розраховані комплексним методом.

У більшості випадків дані методи використовуються відносно одного об'єкта дослідження. Автори поділяють думку Д.Г. Легези, що сутність поняття конкурентоспроможності не обмежується лише аналізом даного об'єкта порівняно з іншими. “Спроможність означає здатність об'єкта скористатися своїми можливостями. Отже, початковий етап дослідження процесу полягає у визначенні: яким чином об'єкт сільськогосподарської діяльності має використовувати свій ресурсний та інтелектуальний потенціал для завоювання свого конкурентного місця на ринку” [124, с. 71]. А для цього необхідно враховувати вплив розроблених заходів по поліпшенню діяльності сільськогосподарських підприємств на підвищення конкурентоспроможності продукції.

Для визначення конкурентоспроможності молочної продукції на рівні підприємства, регіону та країни необхідно визначитись з системою показників, які її характеризують.

Огляд літературних джерел засвідчив, що конкурентоспроможність часто розглядається з точки зору показників ефективності (собівартість, ціна реалізації, рентабельність, норма прибутку), інтенсифікації (продуктивність, ресурсомісткість), концентрації і спеціалізації (частка продукції на ринку, частка продукції у структурі грошових надходжень). Найбільш вдало, на наш погляд, показники конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції

залежно від об'єкта дослідження, який може базуватися на мікро- , мезо- чи макрорівні представлені у роботі Д.Г. Легези [124, с. 96-97].

Враховуючи обмеженість інформації та доцільність використовувати більш-менш розповсюджені форми звітності запропоновані такі показники конкурентоспроможності молочної продукції на мікрорівні:

1. Продуктивність тварин, т/гол.;
2. Виробнича собівартість продукції, грн/т;
3. Повна собівартість 1 т реалізованої продукції, грн/т;
4. Ціна реалізації 1 т продукції, грн/т;
5. Обсяги реалізації продукції, ц;
6. Рівень товарності продукції, %;
7. Рівень спеціалізації, %;
8. Прибуток у розрахунку на 1 т реалізації продукції, грн/т;
9. Рівень рентабельності, %;
10. Норма прибутку (внутрішня ставка доходності), %;
11. Темп росту обсягів виробництва (реалізації) продукції, %;

Показники конкурентоспроможності молочної продукції на мезорівні [124]:

1. Продуктивність тварин в районі, т/гол.;
2. Повна собівартість 1 т реалізованої продукції, грн/т;
3. Ціна реалізації продукції, що склалася в районі (області), грн/т;
4. Частка району (області) у загальній реалізації продукції в регіоні, %;
5. Рівень спеціалізації продукції, %;
6. Прибуток на 1 гол поголів'я тварин, грн;
7. Прибуток на 1 т реалізованої продукції, грн/т;
8. Рівень рентабельності виробництва продукції в районі (області), %;
9. Забезпеченість населення продукцією власного виробництва у районі (області), %;
10. Темп росту обсягів виробництва (реалізації) продукції, %;

Показники конкурентоспроможності молочної продукції на макрорівні [124]:

1. Продуктивність тварин, т/гол.;
2. Витрати виробництва на 1 гол. поголів'я, грн;
3. Частка обсягів виробництва країни у загальному обсязі країн, що досліджуються, %;
4. Собівартість виробництва продукції, грн/т;
5. Вплив на ємність ринку країни конкурента, %;
6. Імпортозалежність, %;
7. Потенціал експорту, т;
8. Коефіцієнт експортно-імпортного балансу, %;
9. Коефіцієнт відповідності попиту та пропозиції, %;
10. Частка експортно-сировинної орієнтації, %.

Визначити вплив на ємність ринку країни конкурента можна шляхом ділення обсягу експорту продукції дослідженої країни в країну конкурента на обсяг споживання продукції в країні конкурента і помножити на 100%. Показник імпортозалежності розраховується у відсотках. Показник імпортозалежності визначається як відношення обсягу імпорту продукції в країну до обсягу споживання продукції в даній країні.

Потенціал експорту являє собою різницю між обсягом виробництва та обсягом споживання продукції в країні. Коефіцієнт експортно-імпортного балансу розраховується розраховується як відношення обсягу експорту до обсягу імпорту продукції в дослідженій країні.

Коефіцієнт відповідності попиту та пропозиції визначається діленням обсягів споживання продукції в країні до суми обсягів виробництва та імпорту продукції без урахування експорту.

Частка експортно-сировинної орієнтації визначається як відношення вартості експорту продукції у вигляді сировини до вартості експорту продукції у переробленому виді.

Для розрахунку показників конкурентоспроможності продукції, яка уже виробляється, використовуються фактичні дані підприємств за останні 3-5 років. Для цього використовуються річна форма звітності 50 с-г, технологічні карти вирощування сільськогосподарських культур, прайс-листи на ресурси постачальників ресурсів, узагальнені статистичні дані по району (області) щодо урожайності, обсягів виробництва та реалізації, виробничої та повної собівартості, виручки від реалізації кожного виду продукції, за якими проводиться оцінка [124].

Для визначення конкурентоспроможності окремих видів продукції, яка лише планується до виробництва на підприємстві, потрібно визначити планові показники урожайності та посівних площ сільськогосподарських культур з урахуванням матеріально-технічного забезпечення підприємства, обсягів виробництва та реалізації продукції, виробничих та повних витрат з визначенням собівартості одиниці продукції, спрогнозувати рівень товарності та ціни реалізації продукції, визначити планову економічну ефективність виробництва продукції тощо.

Після встановлення показників конкурентоспроможності окремих видів продукції за різними рівнями управління розробляється методика оцінки конкурентоспроможності окремих видів продукції або приймається уже розроблена окремими науковцями методика за базу. У процесі дослідження нами за основу взята методика оцінки конкурентоспроможності окремих видів продукції Н.О. Лисенка [128]. Згідно неї конкурентоспроможність продукції визначається як площа багатокутника, що розраховується як сума площ трикутників, сторонами яких є величина показників конкурентоспроможності:

$$K = \left(\frac{1}{2} \sum_{i=1}^{10} a_i a_{i+1} w_i w_{i+1} \cdot \sin \frac{2\pi}{n} + a_{i+1} a_i w_{i+1} w_i \cdot \sin \frac{2\pi}{n} \right) / n, \quad (1.19)$$

де K – індекс конкурентоспроможності продукції; a – величина i -го показника конкурентоспроможності; w – вага показника у їх загальному ряду; n – кількість показників конкурентоспроможності.

Розраховані індекси конкурентоспроможності (К) по кожному виду продукції порівнюються один з одним і встановлюється вид продукції, що є більш конкурентоспроможною для господарства за виробничими вимогами та умовами ринку.

Для розрахунку індексу конкурентоспроможності (К) по кожному виду продукції за формулою (1.7) необхідно показники конкурентоспроможності привести до одиниць виміру у відносному вираженні – відсоткових частках. Для цього показники за номерами 7, 8, 9, 10, 11, 14 необхідно представити як відношення до максимальних показників по району, що дасть можливість визначити рівень конкурентної сили виробництва продукції конкретного підприємства порівняно з іншими підприємствами району (області). Таким чином дані показники матимуть вигляд:

1. Продуктивність тварин відносно до максимальної у районі (області), %;
2. Відношення мінімальної виробничої собівартості по району до виробничої собівартості продукції підприємства (області), %;
3. Відношення мінімальної повної собівартості по району до повної собівартості продукції підприємства (області), %;
4. Ціна реалізації 1 т продукції відносно до максимальної у районі (області), %;
5. Частка обсягу реалізації продукції у загальному обсязі району (області), %;
8. Прибуток у розрахунку на 1 т реалізації продукції відносно до максимальної у районі (області), %.

Основна (аналітична) стадія дослідження конкурентоспроможності продукції передбачає розрахунок індексів конкурентоспроможності по кожному виду продукції та встановлення виду продукції, що є більш конкурентоспроможною на макрорівні (для господарства), на мезорівні (для району або області) та на макрорівні (для країни).

Для визначення конкурентної позиції продукції у підприємстві, районі (області), країни розрахунок індексів конкурентоспроможності можна

доповнити застосуванням ABC-XYZ методу, який поєднує показники, що відображають частку продукції у структурі обсягів реалізації та стабільність реалізації продукції [124, с. 127]. До групи А відносять продукцію, що складає 80% обсягів реалізації, до групи В продукція, яка забезпечує додаткові 15% обсягів реалізації, до групи С – продукція, яка складає останні 5% обсягів реалізації. До групи Х відносять види продукції, коефіцієнт варіації обсягів виробництва чи реалізації продукції яких не перевищує 10%. До групи Y відносяться види продукції, коефіцієнт варіації яких коливається у межах від 10,1 до 30%. Якщо коефіцієнт варіації перевищує 30,1%, то продукція відноситься до групи Z.

Для виявлення впливу окремих чинників на параметри конкурентоспроможності продукції проводиться групування об'єктів дослідження за умовами виробництва продукції тваринництва з метою виявлення тенденцій конкурентоспроможного виробництва. Основними ознаками групування об'єктів дослідження можуть бути: організаційно-правова форма господарювання, рівень спеціалізації чи концентрації виробництва, рівень продуктивності тварин, величина коштів державної підтримки в розрахунку на 1 голову тварин, рівень ресурсного забезпечення, собівартість продукції, рівень рентабельності виробництва продукції тощо [285].

Проектна стадія дослідження конкурентоспроможності молочної продукції передбачає розробку заходів та обґрунтування пропозицій по поліпшенню конкурентоспроможності продукції на рівні підприємства, регіону, країни. І на основі внесених пропозицій здійснюється розробка оптимального плану конкурентоспроможного виробництва.

РОЗДІЛ 2

ЕКОНОМІЧНА СИТУАЦІЯ НА РИНКУ МОЛОКА І МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ

2.1. Виробництво молочної сировини та формування пропозиції на його ринку

Згідно з прогнозами ФАО стосовно основних тенденцій розвитку світового молочного ринку очікується, що торгівля молочною продукцією розвиватиметься швидше, ніж її виробництво. Зростання відбуватиметься по всіх продуктах, за винятком масла. При цьому більшість виробленої продукції, як і нині, реалізовуватиметься на національних ринках і ринку ЄС. Так, масштаби товарних потоків усередині останнього стабільно переважають обсяги решти глобальної торгівлі. Якщо не враховувати торгівлю всередині Євросоюзу, на світовий ринок надходить лише 14% виробленого у світі молока.

Майбутній розвиток тваринництва, у тому числі й молочного, в країнах, що розвиваються, містить як нові можливості, так і небезпеки. Так, у виробництві і переробленні продукції цілком реальним є витіснення дрібних фермерів великими інтегрованими комерційними структурами, що займають домінуючі позиції, і загострення внаслідок цього проблеми бідності та недоїдання у сільській місцевості. Неконтрольована експансія високоінтенсивних виробництв може також мати і серйозні негативні екологічні наслідки. Водночас, у разі ефективної організації галузь здатна стати каталізатором розвитку сільської економіки. Проте для цього необхідне активне сприяння з боку приватного і суспільного секторів – відмова від політики структурної деформації, яка штучно збільшує економічний ефект від зростання масштабів виробництва і пригнічує дрібних виробників; створення інституціональних й інфраструктурних можливостей для успішної інтеграції дрібних виробників у динамічну молочну індустрію; забезпечення дотримання

екологічних обмежень, у тому числі за допомогою залучення інвестицій із суспільного сектора для збільшення виробництва на основі підвищення його ефективності.

Без здійснення такої попереджуючої політики розвитку галузі вплив зростаючого світового попиту на продовольчу безпеку і безпечність продовольства, охорону навколишнього середовища і зниження рівня бідності за прогнозами міжнародних аналітиків ймовірно буде несприятливим.

Розвиток українського ринку молока і молочної продукції, який абсорбує приблизно 17% продовольчих витрат населення, забезпечуючи задоволення потреб вітчизняних споживачів у цьому виді продукції на рівні 66% від фізіологічно обґрунтованих норм, відбувається у руслі загальносвітових тенденцій. Найнагальнішими проблемами ринку визнаються недостатність пропозиції молока та переважною мірою низький рівень його якості.

Протягом 2010-2015 рр. обсяг виробництва молока в Україні в усіх категоріях господарств скоротився на 5,6 % з 11,2 млн т до 10,6 млн т (табл. 2.1) [94].

Таблиця 2.1.

Обсяг виробництва молока в Україні*

Показник	Рік						2015 р. у % до	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2014
Виробництво молока в усіх категоріях господарств:								
тис. тонн	11249	11086	11378	11488	11133	10615	94,4	95,4
%	100	100	100	100	100	100		
У тому числі:								
сільськогосподарські підприємства:								
тис. тонн	2217	2246	2535	2583	2648	2669	120,4	100,8
%	19,7	20,3	22,3	22,5	23,8	25,1		
господарства населення,								
тис. тонн	9032	8840	8842	8906	8485	7946	88,0	93,6
%	80,3	79,7	77,7	77,5	76,2	74,9		
Виробництво молока на одну особу, кг	245,2	242,5	249,5	252,5	258,9	247,8	101,1	95,7

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [227]. Збірник „Тваринництво України”

Обсяги виробництва молока зменшилися переважно через скорочення поголів'я корів, унаслідок подорожчання кормів і пально-мастильних матеріалів, до того ж темпами, що перевищували темпи зростання закупівельних цін на молоко. За цей період обсяги виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах збільшилися на 20,4%. А у 2015 р. обсяги виробництва молока збільшилися порівняно з 2014 р. на 0,8% [124]. Це зумовлене тим, що з 2011 року розпочате будівництво близько 70 комплексів молочного напрямку. У результаті цього збільшилися обсяги виробництва молока саме у сільськогосподарських підприємствах за цей період на 11,8% при значно менших темпах росту у господарствах населення. Але у господарствах населення виробляється переважна кількість молока – 74,8% його загального обсягу у 2015 р. Отже, показники, наведені в табл. 2.1. свідчать, що нарощування виробництва молока в господарствах України – процес повільний та непростий.

За результатами дослідження можна сказати, що відродження галузі молочного скотарства буде тривалим, враховуючи біологічний цикл розвитку молодняку великої рогатої худоби, повільний темп розмноження тварин, низьку окупність матеріальних і фінансових витрат [147]. Розвиток цієї галузі в господарствах буде ускладнюватися з багатьох причин, але в першу чергу пов'язаний з труднощами відбудови великих молочних ферм промислового типу, де можна виробляти значну кількість конкурентоспроможної молочної сировини при мінімальних затратах праці, енергії та матеріальних ресурсів [147].

Обсяг виробництва молока в Україні на одну особу за цей період зменшився з 100 кг в 2010 р. до 96,4 кг у 2015 р. або лише на 1,04% за рахунок скорочення чисельності населення України.

Основною причиною такої тенденції в молочному скотарстві є системна криза яка триває в цій галузі.

Економічні взаємовідносини між регіонами держави, країнами, будуються на простому постулаті, що високі рівні самодостатності регіону та

значний обсяг продажу надлишків продукції забезпечує компенсацію обсягів продукції, що не виробляється в регіоні та ввозиться без шкоди для економіки. Це сприяє раціональному використанню ресурсів, розвитку інтеграції на основі поділу праці, спеціалізації та кооперування високотехнологічного виробництва.

Самодостатність регіону на рівні науково обґрунтованих норм споживання основних продуктів харчування є критерієм його соціально-економічної ефективності, особливо щодо забезпечення населення молочними продуктами.

Серед областей країни найбільші обсяги молока у 2015 р. (7,9% від загального обсягу по Україні) були вироблені у Вінницькій області (табл. 2.2).

Протягом 2010-2015 рр. обсяг виробництва молока збільшився у Вінницькій області на 0,3%, Дніпропетровській області на 1,4%, Івано-Франківській області на 1,8%, Полтавській області на 13,3%, Рівненській області на 0,9%, Тернопільській області на 1,06%, Харківській області на 12,3% та Черкаській області на 10,7%. У решти областей протягом цього періоду спостерігається зменшення обсягів виробництва молока. Найбільший рівень зменшення обсягів виробництва молока спостерігається у Донецькій області на 32,8%, Луганській області на 44,2% причиною цього є проведення антитерористичних операцій [237].

У розвинених аграрних регіонах і регіонах, де частка виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах є незначною (Волинська, Закарпатська, Запорізька, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька), рівень зменшення обсягів виробництва молока за цей період склав 5 – 10%.

Позитивні тенденції в розвитку молочного скотарства спостерігалися і в Київській області. Споживання молока та молокопродуктів тут протягом 2010-2015 рр. підвищилося у 1,14 раза. Це призвело до структурних зрушень виробництва молока та постачання його на ринок. Обмеженість експорту та звуження попиту на внутрішньому ринку зумовили загострення конкурентної боротьби за право виробляти та реалізувати незначні обсяги молочної продукції

Таблиця 2.2.

Структура виробництва молока за регіонами України*

Регіони	2010 р.		2012 р.		2014 р.		2015 р.			
	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	частка виробництва в с-г підприємствах, %	у % до 2010 р.
Україна	11243,6	100	11373,3	100	11132,8	100	10615,4	100	25,1	94,4
АР Крим	348,0	3,1	305,9	2,7	—	—	—	—	—	—
Вінницька	836,1	7,4	847,4	7,5	852,0	7,7	838,4	7,9	23,0	100,3
Волинська	450,2	4,0	466,5	4,1	459,3	4,1	425,2	4,0	17,6	94,4
Дніпропетровська	339,8	3,0	343,4	3,0	357,2	3,2	344,6	3,2	23,7	101,4
Донецька	339,1	3,0	332,9	2,9	283,0	2,5	227,9	2,1	36,6	67,2
Житомирська	578,3	5,1	594,9	5,2	589,7	5,3	578,4	5,4	17,5	100,0
Закарпатська	391,8	3,5	401,1	3,5	409,6	3,7	358,1	3,4	1,0	91,4
Запорізька	261,7	2,3	257,5	2,3	267,5	2,4	260,7	2,5	12,5	99,6
Івано-Франківська	465,4	4,1	466,3	4,1	483,3	4,3	474,0	4,5	3,5	101,8
Київська	451,1	4,0	476,3	4,2	467,0	4,2	446,3	4,2	47,7	98,9
Кіровоградська	343,1	3,1	309,2	2,7	324,3	2,9	310,6	2,9	16,5	90,5
Луганська	284,4	2,5	282,0	2,5	251,6	2,3	158,7	1,5	26,4	55,8
Львівська	656,2	5,8	620,7	5,5	601,0	5,4	571,2	5,4	4,5	87,0
Миколаївська	364,0	3,2	367,4	3,2	369,3	3,3	343,8	3,2	11,0	94,5
Одеська	403,8	3,6	397,9	3,5	405,9	3,6	385,3	3,6	9,6	95,4
Полтавська	701,4	6,2	777,8	6,8	814,1	7,3	794,5	7,5	53,5	113,3
Рівненська	432,7	3,8	442,6	3,9	458,3	4,1	436,8	4,1	14,5	100,9
Сумська	430,5	3,8	427,3	3,8	427,1	3,8	417,6	3,9	41,9	97,0
Тернопільська	416,7	3,7	459,6	4,0	480,6	4,3	460,7	4,3	12,8	110,6
Харківська	467,2	4,2	513,3	4,5	525,5	4,7	524,5	4,9	44,3	112,3
Херсонська	305,9	2,7	310,5	2,7	302,9	2,7	300,0	2,8	13,3	98,1
Хмельницька	608,1	5,4	594,7	5,2	602,3	5,4	581,4	5,5	26,2	95,6
Черкаська	478,9	4,3	498,5	4,4	529,8	4,8	530,1	5,0	55,5	110,7
Чернівецька	308,1	2,7	298,3	2,6	299,3	2,7	294,0	2,8	5,9	95,4
Чернігівська	581,1	5,2	581,3	5,1	572,2	5,1	552,6	5,2	39,4	95,1

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [237]. Збірник „Тваринництво України”

[11, с. 51]. Україна при низькому рівні продовольчого споживання стала залежною від зовнішнього ринку [11, с. 51]. Дане твердження не є безпідставним. Обмеженість доступу до світових ринків спричинило

зменшення обсягів виробництва молока в Україні від 11,2 млн тонн у 2010 р. до 10,6 млн тонн у 2015 р., у Київській області – від 451,1 тис. тонн у 2010 р. до 446,3 тис. тонн у 2015 р. Отже, молочне скотарство знаходиться у кризовому стані. Виробництво молока у Київській області протягом 2010-2015 рр. різко скоротилося в усіх категоріях господарств (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Виробництво молока у господарствах Київської області*

Рік	Виробництво молока, тис. тонн		
	усі категорії господарств	сільськогосподарські підприємства	господарства населення
2010	451,1	196,7	254,4
2011	438,9	195,5	243,4
2012	476,3	210,8	265,5
2013	475,9	214,9	261,0
2014	467,0	217,8	249,2
2015	446,3	212,8	233,5

*Джерело: дані Державної служби статистики України [43, 237].

У 2015 р. господарства населення виробили 233,5 тис. тонн молока, що 1,1 раза більше, ніж сільськогосподарські підприємства, а реалізували тільки 85,90 тис. тонн, у тому числі 38,0 тис. тонн переробним і заготівельним організаціям. Рівень товарності молока приватного сектору становив лише 37%, а у сільськогосподарських підприємствах – 80 відсотків. Такі відмінності у товарності молока показали, що на господарства населення у продажах його переробним і заготівельним організаціям припадало 22,7 відсотка.

Зважаючи на те, що більша частка в загальному обсязі виробництва молока припадає на приватний сектор (56,4% у 2010 р. та 52,3% у 2015 р.), необхідно змінити систему організації молочного скотарства, створити відповідну ринкову інфраструктуру, пристосовану до умов виробництва продукції дрібними господарствами. Така ситуація пояснюється ознаками кризового стану в аграрному секторі та молокопродуктовому підкомплексі. Її не можна розглядати як позитивну, оскільки загальновідомо, що зростання продуктивності праці відбувається тільки за умов розвитку спеціалізації та

концентрації виробництва в молочному скотарстві, а це забезпечується лише на високомеханізованих фермах [177, с. 44-45]. Слід зазначити, що входження України до СОТ змусило товаровиробників поліпшити умови утримання худоби. Ферми мають відповідати світовим стандартам, бути високомеханізованими та сертифікованими, з удосконаленими технологіями виробництва молока й забезпечувати ефективне виробництво якісної сировини. М. Петрушенко вважає, що одним із шляхів вирішення проблеми є створення великих механізованих ферм [178, с. 8].

Так, протягом 2010-2015 рр. прослідковується поступове нарощування обсягу виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах (рис. 2.1) від 197 тис. т до 213 тис. т.

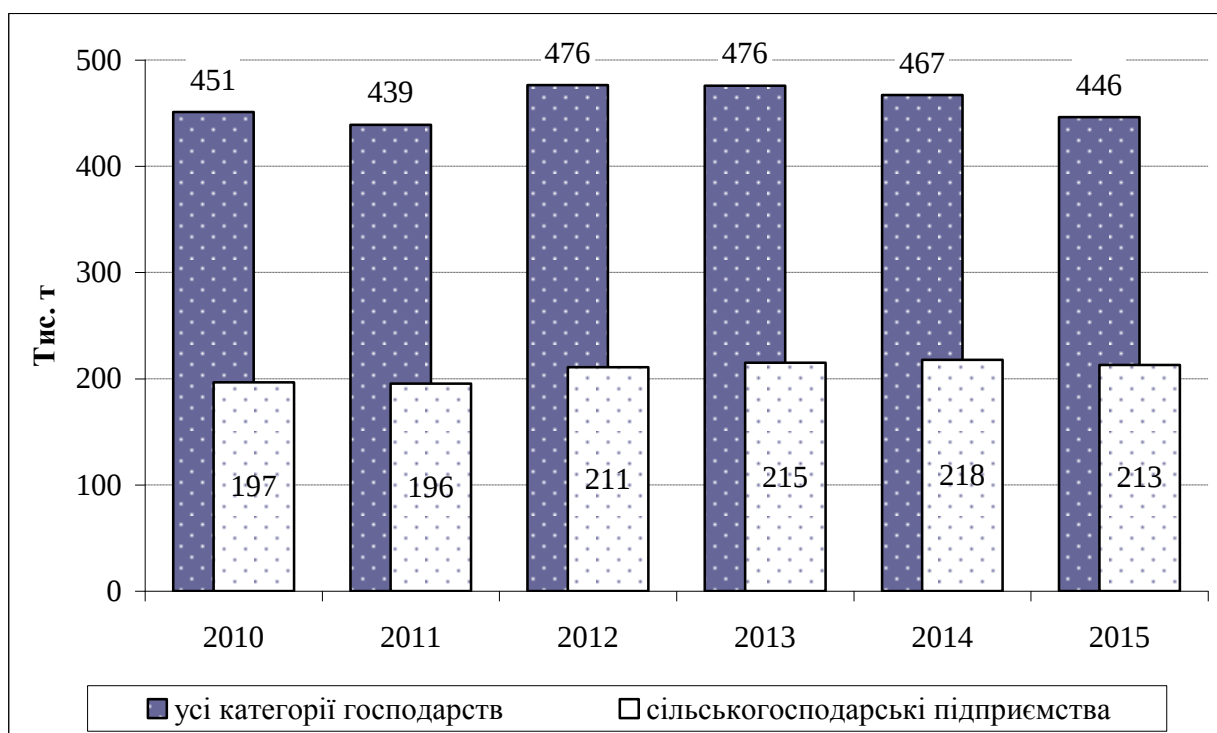

Рис. 2.1. Виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах Київської області*

*Джерело: дані Державної служби статистики України [43, 237].

Як показало групування господарств за рівнем виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України (додаток Б), для господарств з обсягом надосного молока від 500-1000 ц вкладення коштів у його виробництво невігідне. Зменшення обсягів виробництва молока з розрахунку на одне

господарство (200-741 ц) призводить до підвищення виробничої собівартості молока (343-488 грн/ц). Збільшення виробництва молока в господарстві від 7000-40000 ц сприяє зменшенню собівартості його виробництва (368,04-352,73 грн/ц).

Виробництво молока у всіх категоріях господарств України у 2015 р. становило 10615 тис. тонн, що менше порівняно з 2010 р. на 1,1 відсотка.

Із проведених досліджень, пропозицію молока на ринку формують пропозиція молока на переробку, яка досягає майже 80%, і внутрішньогосподарське споживання – 20% (випоювання телят, для потреб працівників і т. п.). Так, у 2015 р. 8492 тис. тонн становила пропозиція молока на переробку і 2123 тис. тонн – внутрішньогосподарське споживання (рис. 2.2).

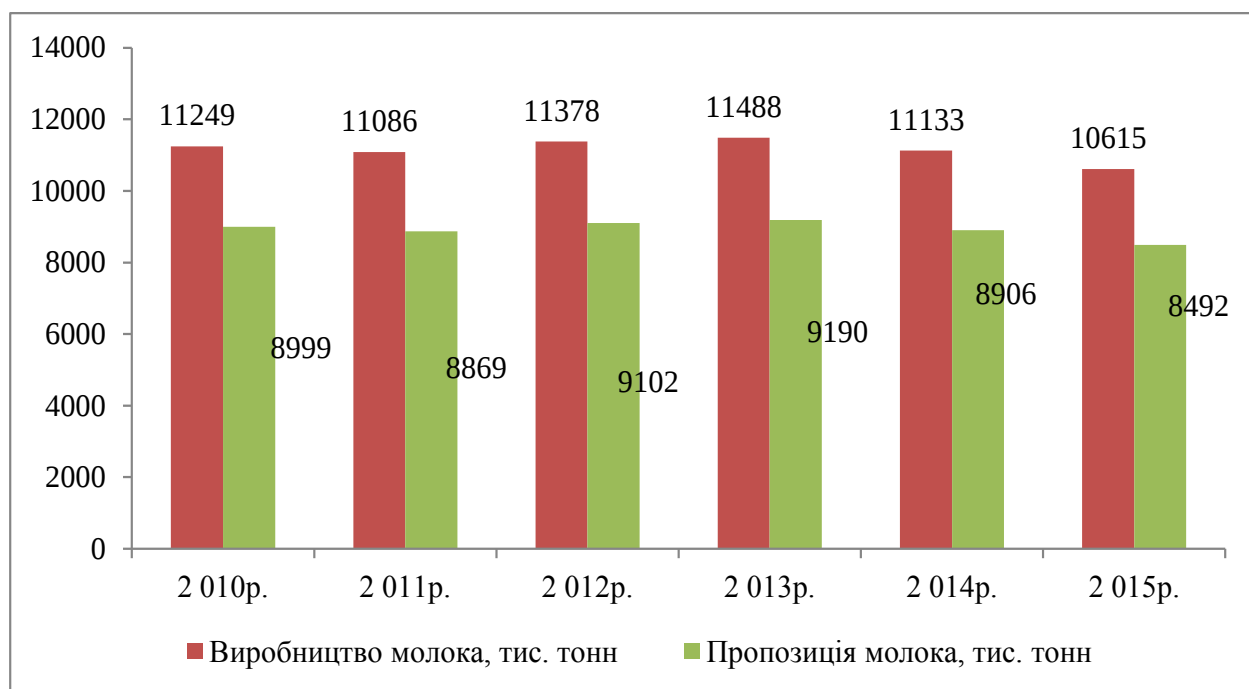

Рис. 2.2. Пропозиція молока господарствами України*

*Джерело: дані Державної служби статистики України [43, 237].

Основною причиною зменшення обсягів виробництва молока, як в цілому по Україні так і у регіонах, є скорочення поголів'я корів (табл. 2.4).

За даними Держслужби статистики України за період 2010-2015 рр. поголів'я корів в Україні скоротилося на 17,7%, а в сільськогосподарських підприємствах – на 18,6% [140].

Таблиця 2.4

Поголів'я за категоріями господарств в Україні (на кінець року), тис. голів*

Показник	Рік						2015 р. у % до	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010р.	2014р.
Поголів'я корів в усіх категоріях господарств	2631	2582	2554	2509	2263	2167	82,3	3,8
%	100	100	100	100	100	100	х	х
У тому числі:								
у сільськогосподарських підприємствах	589,1	583,7	575,2	565,4	529,2	505,1	85,7	17,0
%	22,4	22,6	22,5	22,5	23,4	23,3	х	х
у господарствах населення	2042,1	1998,5	1979,1	1943,4	1733,5	1661,5	81,4	4,9
%	77,6	77,4	77,5	77,5	76,6	76,7	х	х

* Джерело: дані Держстат України. Збірник „Тваринництво України” [237].

Протягом 2010 – 2015 рр. в Україні кількість підприємств, які займаються виробництвом молока зменшилась з 3741 до 2826 або на 915 підприємств. Також спостерігається і концентрація виробництва молока. Якщо в 2010 р. було лише 44 великих підприємств молочного напрямку, що мали корів понад 1000 голів, то в 2015 р. – 355 підприємств (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Групування сільськогосподарських підприємств за наявністю поголів'я на 1 січня 2016 р.*

Групування підприємств за наявністю поголів'я, гол.	Кількість підприємств		Кількість підприємств	
	одиниць	у відсотках до загальної кількості	одиниць	у відсотках до загальної кількості
	Україна		Київська обл.	
Підприємства всього	2826	100,0	151	100,0
з них мали голів:				
до 5 голів	191	6,8	3	2,0
6-29 голів	425	15,1	14	8,4
30-99 голів	461	16,2	16	9,7
100 – 199 голів	357	12,6	10	24,0
200 – 499 голів	580	20,5	40	24,3
більше 599 голів	457	16,2	49	29,8
більше 1000 голів	355	12,6	19	11,5

* Джерело: дані Держстат України. Збірник „Тваринництво України” [237].

Основна питома вага підприємств (20,5%) із існуючих припадає на господарства з чисельністю 200 – 499 корів [237].

Дані таблиці 2.6 свідчать про зменшення поголів'я корів також і по регіонах України [237].

Таблиця 2.6

Поголів'я корів та їх продуктивність по регіонах України

Регіони	Поголів'я корів на кінець року, тис. гол.						Річний надій на корову, кг					
	Рік					2015 у % до 2010	Рік					2015 у % до 2010
	2011	2012	2013	2014	2015		2011	2012	2013	2014	2015	
Україна	2581,1	2553,1	2507,6	2262,7	2166,6	83,9	4174	4361	4446	4508	4644	111,3
Вінницька	174,1	173,0	170,9	161,8	159,8	91,8	4683	4853	4909	4953	5137	109,7
Волинська	123,2	123,4	123,5	112,0	103,8	84,3	3846	4032	4070	4042	4082	106,1
Дніпропетровська	79,8	80,2	80,2	75,9	73,1	91,6	4164	4210	4281	4351	4387	105,4
Донецька	71,0	67,8	65,1	49,5	37,6	53,0	4422	4440	4564	4118	4426	100,1
Житомирська	137,2	134,4	128,2	119,1	111,5	81,3	4104	4423	4510	4513	4877	118,8
Закарпатська	100,7	101,1	101,2	93,7	91,1	90,5	3613	3795	3848	3844	3634	100,6
Запорізька	60,7	61,1	61,1	58,9	58,6	96,5	3975	4189	4189	4210	4266	107,3
Івано-Франківська	119,4	119,6	116,9	106,6	99,2	83,1	3656	3831	3855	4054	4354	119,1
Київська	79,3	78,6	76,9	73,2	68,6	86,5	5406	5986	6011	6023	6048	111,9
Кіровоградська	64,9	63,7	62,9	59,1	56,6	87,2	4712	4582	4873	4917	4984	105,8
Луганська	59,6	58,4	55,3	36,1	28,7	48,2	4267	4497	4551	4287	4197	98,4
Львівська	155,9	152,4	146,6	136,7	129,7	83,2	3927	4009	4087	4105	4180	106,4
Миколаївська	91,8	89,8	90,1	82,3	79,9	87,0	3906	3939	4061	4033	4110	105,2
Одеська	108,0	107,6	108,7	104,5	100,0	92,6	3640	3503	3552	3561	3502	96,2
Полтавська	135,9	133,7	132,0	129,2	131,6	96,8	5118	5545	5608	6019	6016	117,5
Рівненська	116,3	116,8	116,9	104,2	97,4	83,7	3725	3875	3938	3951	4206	112,9
Сумська	95,3	91,4	90,3	84,8	83,2	87,3	4283	4513	4708	4757	4940	115,3
Тернопільська	112,0	112,4	107,0	99,8	95,1	84,9	3710	4073	4287	4449	4561	122,9
Харківська	99,5	99,1	98,9	92,7	91,8	92,3	4521	4987	5246	5145	5483	121,3
Херсонська	77,7	77,7	72,1	71,5	69,9	90,0	3808	3966	3948	4175	4163	109,3
Хмельницька	151,0	149,8	146,3	139,7	136,2	90,2	3849	3968	3972	4136	4175	108,5
Черкаська	93,5	94,1	95,0	91,2	88,4	94,5	4779	5257	5357	5494	5724	119,8
Чернівецька	68,7	67,5	66,0	60,1	57,2	83,3	4187	4252	4313	4423	4764	113,8
Чернігівська	136,0	134,5	130,9	120,1	117,6	86,5	4239	4420	4496	4533	4735	111,7

* Джерело: дані Державної служби статистики України. Збірник „Тваринництво України” [237].

Дані таблиці 2.6 свідчать про пряму залежність зменшення обсягів виробництва молока по регіонах від скорочення поголів'я в них. Так, в промислових регіонах (Київська, Дніпропетровська області) поголів'я корів у 2015 році становило менше 13,5 – 26,9% рівня 2010 року. В той же час як у

Закарпатській, Вінницькій, Полтавській областях поголів'я корів зменшилось за цей період лише до 3,2 – 9,5%, що зумовлено збільшенням поголів'я корів у господарствах населення [237]. І хоча різкого зниження загального поголів'я корів не відбулося, але в цілому по всіх категоріях господарств воно скоротилося.

Збільшення поголів'я великої рогатої худоби залежить від вихідного поголів'я кожного виду і групи тварин, а також від організації відтворення стада. Для того, щоб виявити зміни вихідного поголів'я стада, потрібно простежити рух тварин по джерелах надходження і вибуття (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Рух поголів'я великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств,
тис. голів***

Джерела надходження і вибуття тварин	Рік			
	2012	2013	2014	2015
Україна				
Наявність на початок року	4425,8	4645,9	4397,7	3884,0
У т. ч. корів	2166,6	2166,6	2167,6	2166,6
Приплід	2583,3	2518,2	2321,8	2194,9
Куплено, одержано	389,2	375,6	359,4	336,8
Усього надійшло (включаючи наявність)	7398,3	7539,7	7078,9	6415,7
Падіж	49,0	48,5	45,0	36,2
Релізовано на забій	2335,7	2602,2	2716,4	2312,0
Продано, передано	367,7	355	433,5	317,2
Усього вибуло	2752,4	3005,7	3194,9	2665,4
Наявність на початок року	4645,9	4534	3884	3750,3
Київська обл.				
Наявність на початок року	148,3	154,9	146,6	135,8
У т. ч. корів	68,6	68,6	69,6	68,6
Приплід	71,4	70,3	67,4	65,4
Куплено, одержано	20,8	20,6	18,5	19,7
Усього надійшло (включаючи наявність)	240,5	245,8	232,5	220,9
Падіж	1,9	1,6	1,2	0,8
Релізовано на забій	63,4	78,1	77,2	66,6
Продано, передано	20,3	19,5	18,3	19,2
Усього вибуло	85,6	99,2	96,7	86,6
Наявність на початок року	154,9	146,6	135,8	134,3

*Джерело: дані Держстату України [207-212, 237].

Скорочення поголів'я великої рогатої худоби зумовлено зменшенням надходження приплоду, спричиненого яловістю корів, мертвонародженим

приплодом, незадовільними умовами утримання худоби, низьким рівнем годівлі, незадовільною організацією штучного осіменіння тварин, несвоєчасним вибракуванням, відсутністю джерел фінансування, нестачею кормів, тваринницьких приміщень, несприятливою кон'юнктурою ринку.

Протягом 2015 року в основне стадо в Україні надійшло 2194,9 тис. голів, в Київській області 65,4 тис. голів, що становило 56,5% та 48,2% від наявного поголів'я на початок року. В сучасних економічних умовах доцільно вести інтенсивне розширення стада корів, що можливо за умови збільшення введення в стадо первісток. Якщо врахувати, що у 2015 р. в Україні було реалізовано на забій 2312 тис. голів, а в Київській – 66,6 тис. голів та продано і передано 5,8 тис. голів, падіж – 317,2 тис. голів та 19,2 тис. голів, то сумарно це складає 2665,4 тис. голів та 86,6 тис. голів, що були виведені зі стада. На кінець 2015 року поголів'я великої рогатої худоби налічувало 3750,3 тис. голів та 134,3 тис. голів, що менше на 899,6 тис. голів та 20,6 тис. голів, ніж у 2012 р. При цьому придбано, одержано в обмін та інші надходження становили лише 336,8 тис. голів та 19,7 тис. голів, або 8,67% та 14,5% від наявної чисельності корів.

Сучасний період розвитку молочного скотарства відзначається підвищеними вимогами до селекційно-племінної роботи. Вагомого значення набуває проблема формування породного складу стада корів, яке найповніше відповідає особливостям ведення галузі в напрямі її інтенсифікації. Основою відтворення у тваринництві виступає маточне стадо. Однак у разі неінтенсивного його використання зменшується вихід приплоду, що знижує ефективність галузі. Яловість маточного поголів'я призводить до щорічного недоодержання 15-20 % приплоду телят. Відомо, що чистопородні тварини найбільш повно передають свої господарсько-корисні ознаки. Обов'язковими умовами правильного ведення племінної роботи в стаді має бути щорічне кваліфіковане бонітування тварин, систематичний облік племінного поголів'я, реєстрація худоби в племінній книзі. На кожному племзаводі та в племінному господарстві таку роботу слід вести за селекційно-племінним планом.

Одним з основних напрямів підвищення економічної ефективності розвитку галузі є вдосконалення структури стада та поліпшення умов утримання худоби. Із збільшенням частки корів підвищується молочний потенціал стада, зростає чисельність ремонтного молодняку. Це, у свою чергу, створює умови для вибракування тварин і формування бажаного складу поголів'я. Господарства України повинні формувати репродуктори із кращих високопродуктивних корів власного стада, що відповідатимуть комплексу вимог племінних тварин відповідної породи. Розширене відтворення корів слід здійснювати за рахунок власних корів, при максимальній кількості 95 телят від 100 корів, осіменіння телиць живою масою 300 кг і більше. Відтворення поголів'я худоби в основному залежить від стану організаційно-зооветеринарних заходів стосовно раціонального використання маточного поголів'я [147]. У зв'язку з цим в кожному господарстві мають бути розроблені і впровадженні організаційно-зооветеринарні заходи, які будуть направлені на ліквідацію яловості корів та телиць. Потрібно розв'язати проблему збільшення у стаді високопродуктивних корів, особливо біля великих міст, промислових центрів.

Станом на 1 січня 2012 р. у всіх категоріях господарств України частка корів у стаді великої рогатої худоби становила 48,96%, а станом на відповідну дату 2015 року – 55,79%. У всіх категоріях господарств Київської обл. цей показник становив відповідно 46,26% і 50,52 відсотка. Отже, структурні зрушення можна вважати позитивними. Значна частка наявних корів України та Київської області зосереджена в господарствах приватного сектору, оскільки продаж молока на місцевих ринках є більш прибутковим порівняно з виробництвом яловичини.

Отже, ефективність тваринництва залежить від правильної організації виробництва, яка створює задовільні умови для утримання тварин, раціонального використання площ приміщень, обслуговування з урахуванням віку, виробничого призначення та фізіологічних особливостей худоби.

Нині невідкладною проблемою для розвитку галузі є стабілізація поголів'я та його продуктивності, з подальшим нарощуванням і досягненням показників рівня виробництва, поголів'я та продуктивності на рівні їх фізіологічних можливостей. За рівнем продуктивності молочного скотарства досліджувана Україна та Київська область, як і інші регіони країни, значно поступається за відповідним показником перед розвинутими країнами світу. У 2013 р. річна продуктивність корів у Ізраїлі досягла 11038 кг, США – 9902, Данії 8766, Канаді – 8394 кг, тоді як в Україні у 2015 р. – 4644, а в Київській області – 6048 кг [227].

Значні обсяги виробництва молока (зокрема, в Україні у 2010-2015 рр. – 76,2-74,9% та Київській області – 43,6-52,3%) та його заготівлі (близько 74,9% та 52,3%) зосереджені в особистих господарствах населення, майже 90% яких утримують по 1-2 корови, що перешкоджає впровадженню новітніх технологій утримання й годівлі тварин, а також їх належному ветеринарному обслуговуванню, а отже, у підсумку технологічно не дозволяє забезпечити отримання високоякісної молочної продукції. Так, молоко, вироблене у господарствах населення, відповідає вимогам лише другого гатунку, тоді як вироблене у великих сільськогосподарських підприємствах – у переважній більшості реалізується вищим і першим гатунком. Проблему погіршує й низька продуктивність наявних в Україні молочних корів, яка майже вдвічі нижча за рівень, досягнутий в економічно розвинених країнах (рис. 2.3).

Обсяг виробництва молока в Україні за 2010-2015 рр. зменшився лише на 5,6% завдяки підвищенню середньорічного надою молока від однієї корови з 4082 кг до 4644 кг. Сільськогосподарські підприємства Київської та Полтавської областей одержали від однієї фуражної корови у 2015 р. понад 6000 кг молока. Проте досягнутий рівень надою молока в цілому по Україні не є достатньо високим порівняно з країнами Західної Європи і США (в країнах ЄС – понад 6500 кг, США – понад 9500 кг).

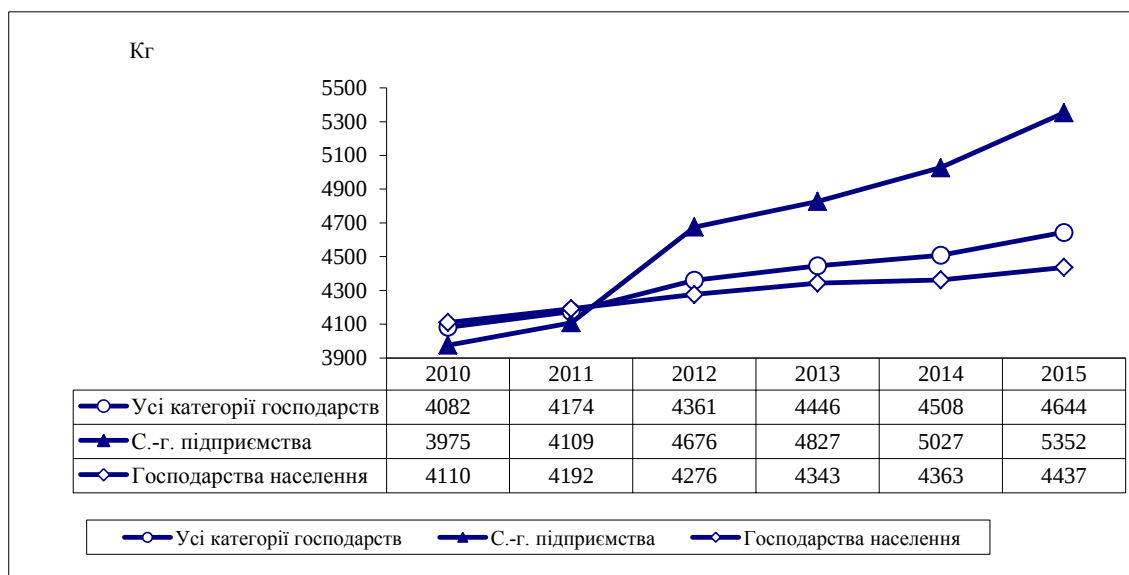

Рис. 2.3. Середньорічний надій на корову в усіх категоріях господарств України*

*Джерело: дані Держстату України [43, 237].

У всіх категоріях господарств Київської області рівень продуктивності корів коливається по роках. У 2015 р. порівняно з 2010-м молочна продуктивність корів у сільськогосподарських підприємствах підвищилася на 19% (6065 кг), у господарствах приватного сектору зросла на 12% (6031 кг). Результати оцінки загальної тенденції зміни середньорічних надоїв молока протягом 2010-2015 рр. по категоріях господарств Київської області наведено на рис. 2.4.

Отже, актуальною за сучасних умов залишається продуктивність корів. Тільки при одержанні молока від корів на рівні їх фізіологічних можливостей можна розраховувати на підвищення економічної ефективності галузі молочного скотарства.

Головним важелем підвищення продуктивності корів є якість кормових ресурсів. Невідповідність між наявністю, потребою та якістю кормів зумовлює стримування розвитку галузі молочного скотарства та перевитрати кормів на одиницю продукції. Кормовиробництво виступає посднувальною ланкою між рослинництвом і тваринництвом, складовою частиною рослинництва, важливим фактором, що впливає на обсяги виробництва та якість молока.

Підвищити економічну ефективність галузі молочного скотарства неможливо без розвитку кормовиробництва. Основним джерелом отримання кормів є польове кормовиробництво. Продукція природних кормових угідь, які займають невеликі площі в земельному балансі (8% сільськогосподарських угідь) становить незначну частку в кормовому балансі (2,5% валового збору кормів), що пояснюється низькою продуктивністю сіножатей і пасовищ, яка підвищує собівартість зеленої маси та сіна [285].

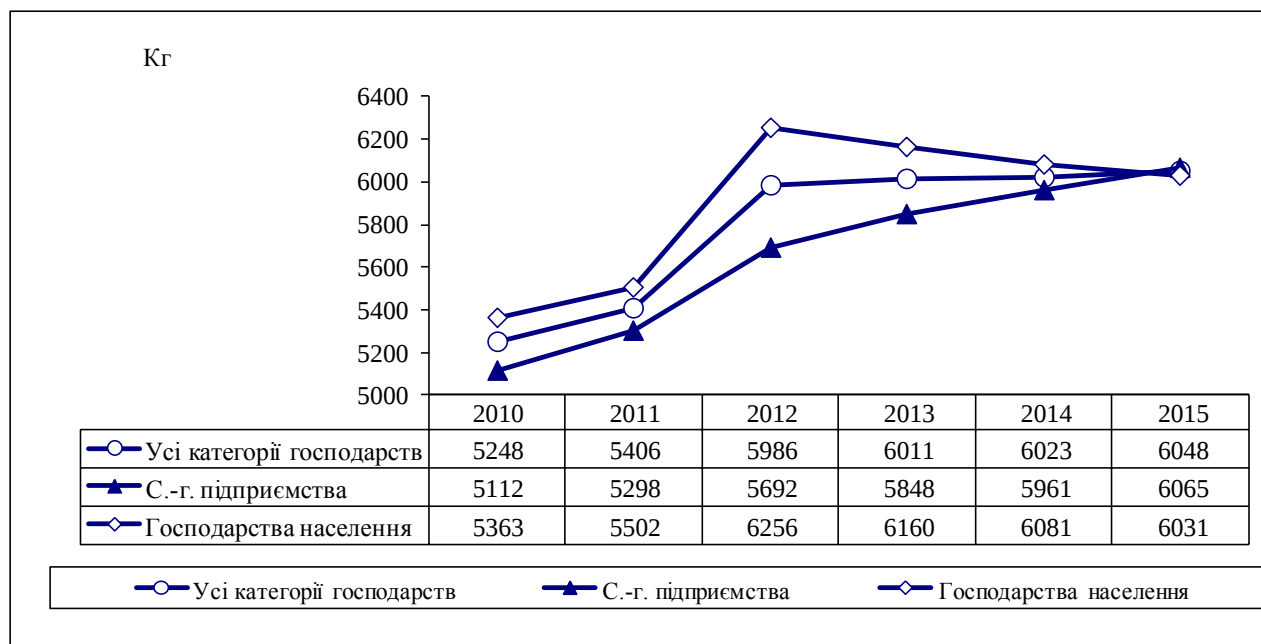

Рис. 2.4. Середньорічний надій на корову в усіх категоріях господарств Київської області*

*Джерело: дані Держстату України [43, 237].

Для виробництва кормів господарства використовують великі площі ріллі (50%). Тому, враховуючи територіальну обмеженість та розташування навколо міст, постає головне завдання збільшити виробництво кормів з гектара землі на основі інтенсифікації кормовиробництва. Одержання високих надоїв залежить від раціону годівлі корів – високої поживності сіна, якісних силосу та сінажу, коренеплодів, зелених кормів.

Підвищення економічної ефективності власного кормовиробництва забезпечує здешевлення кормів і зниження собівартості 1 ц молока. Разом із тим, підвищення рівня годівлі корів виправдане лише тоді, якщо зростає продуктивність і на цій основі підвищується оплата корму продукцією, коли з

розрахунку на одиницю згодованих кормів збільшується обсяг виробленої продукції. Від ефективності використання корму залежить собівартість виробництва молока, адже в структурі витрат на молоко корми посідають провідне місце. Групування підприємств України за рівнем годівлі наведено в табл. 2.8.

Таблиця 2.8

**Вплив рівня годівлі на продуктивність корів у
сільськогосподарських підприємствах України, 2015 р.***

Групи за витратами кормів на 1 корову, ц к.од	Витрати кормів на 1 корову		Витрати кормів на 1 ц		Надій на 1 корову, кг
	усього	у т.ч. концентрованих	усього	у т.ч. концентрованих	
28,0-45,8					
Закарпатська	28,3	9,4	1,24	0,41	2284
Луганська	31,8	13,4	0,88	0,37	3613
Одеська	41,6	14,9	1,17	0,42	3553
Львівська	43,3	14,1	1,14	0,37	3799
Донецька	44,0	17,9	1,06	0,43	4152
Рівненська	45,8	18,8	0,95	0,39	4818
В середньому по групі	41,3	16,1	1,03	0,40	4010
46,0-50,0					
Кіровоградська	46,0	17,4	0,87	0,33	5282
Миколаївська	46,5	19,2	0,97	0,40	4798
Сумська	46,9	15,0	0,94	0,30	4990
Чернівецька	47,1	21,2	1,02	0,46	4615
Запорізька	49,3	17,3	1,20	0,42	4109
В середньому по групі	47,0	16,5	0,96	0,34	4880
51,0-59,0					
Житомирська	51,4	17,9	1,26	0,44	4079
Дніпропетровська	53,1	22,3	0,93	0,39	5714
Чернігівська	54,4	17,8	1,16	0,38	4691
Івано-Франківська	56,3	16,2	1,15	0,33	4899
Хмельницька	58,4	19,1	1,04	0,34	5617
Вінницька	58,6	21,0	1,03	0,37	5685
Черкаська	58,7	24,1	0,95	0,39	6178
В середньому по групі	56,3	20,4	1,05	0,38	5348
59,5-64,1					
Полтавська	59,5	31,3	0,97	0,51	6133
Харківська	59,9	27,7	0,95	0,44	6302
Київська	60,7	24,9	1,00	0,41	6065
Тернопільська	61,4	19,3	1,05	0,33	5844
Волинська	62,3	19,4	1,32	0,41	4720
Херсонська	64,1	26,7	1,01	0,42	6347
В середньому по групі	60,3	27,3	1,00	0,45	6017
В середньому по Україні	54,6	21,7	1,02	0,41	5350

*Джерело: дані Держстату України [43, 237].

За даними таблиці, з підвищенням рівня годівлі від 28,0 до 60,3 ц к. од. на одну корову за рік надій зріс у 2,8 раза, середньорічний надій молока в останній групі порівняно з першою – у 1,5 раза. Це свідчить, що понаднормовані витрати кормів призводять до зниження їх окупності продукцією й ефективності використання в цілому. Витрати корму на виробництво центнера молока залежать від забезпеченості та збалансованості раціону за всіма поживними речовинами, фізіологічного стану тварин. Нераціональність витрат корму зумовлює до здорожчання вартості згодовуваних кормів і зниження рівня рентабельності виробництва молока.

Велике значення щодо підвищення продуктивності корів має підвищення генетичного потенціалу порід, поліпшення їх структури. Згідно даних Національного об'єднання по племінній справі найвищу молочну продуктивність мають корови української червоно-рябої та української чорно-рябої порід.

Протягом досліджуваного періоду спостерігається зменшення господарствами приватного сектору продажу молока заготівельним організаціям стосовно загального обсягу продажів молока та молокопродуктів України від 59,7% (у 2010 р.) до 48,7% (у 2015 р.), а Київської обл. від 51,7% (у 2010 р.) до 22,7% (у 2015 р.) (табл. 2.9). Не дивлячись на те, що їх частка у виробництві молока зменшилась в Україні від 80,3 % (у 2010 р.) до 74,9% (у 2015 р.), а в Київській обл. збільшилась від 43,6% (у 2010 р.) до 52,3% (у 2015 р.).

Протягом 2010-2015 рр. відбулося зменшення виробництва молока та фонду його споживання, продажу молока і молочних продуктів (у перерахунку на молоко) заготівельним організаціям, витрат на корм тваринам.

Таблиця 2.9

Формування пропозиції на ринку молока

Показник	Рік					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна						
Виробництво молока, тис. тонн	11249	11086	11378	11488	11133	10615
У т.ч. населенням	9032	8840	8842	8906	8485	7946
Поголів'я великої рогатої худоби (на кінець року), тис. голів	4494	4426	4646	4534	3884	3777
У т.ч. корів	2631	2582	2554	2509	2263	2172
Витрачено на годівлю, тис. тонн	1099	1020	1072	1252	1153	1097
Продаж молока та молокопродуктів (у перерахунку на молоко) заготівельним організаціям, тис. тонн	4787	4794	4949	4918	5051	4701
У тому числі:						
сільськогосподарські підприємства	1930	2001	2300	2325	2428	2410
господарства населення	2857	2793	2649	2593	2623	2291
Частка господарств населення у продажу молока, %	59,7	58,3	53,5	52,7	51,9	48,7
Частка господарств населення у виробництві молока, %	80,3	79,7	77,7	77,5	76,2	74,9
Київська обл.						
Виробництво молока, тис. тонн	451,1	438,9	476,3	475,9	467,0	446,3
У т.ч. населенням	196,7	243,4	265,5	261,0	249,2	233,5
Поголів'я великої рогатої худоби (на кінець року), тис. голів	150,6	148,3	154,9	146,6	135,8	134,3
У т.ч. корів	80,9	79,3	78,6	76,9	73,2	68,6
Витрачено на годівлю, тис. тонн	39,2	39,3	42,9	38,0	35,5	31,9
Продаж молока та молокопродуктів (у перерахунку на молоко) заготівельним організаціям, тис. тонн	310,6	259,7	298,8	263,1	225,0	205,1
У тому числі:						
сільськогосподарські підприємства	204,7	179,6	220,8	191,0	167,3	167,1
господарства населення	105,9	80,1	78,0	72,1	57,7	38,0
Частка господарств населення у продажу молока, %	51,7	44,6	35,3	37,7	34,5	22,7
Частка господарств населення у виробництві молока, %	43,6	55,5	55,7	54,8	53,4	52,3

*Джерело: дані Держстату України [207-212, 237].

У процесі проведених досліджень проаналізовано зміни основних напрямів використання молока і молочних продуктів (у перерахунку на молоко) за 2010-2015 рр. (рис. 2.5).

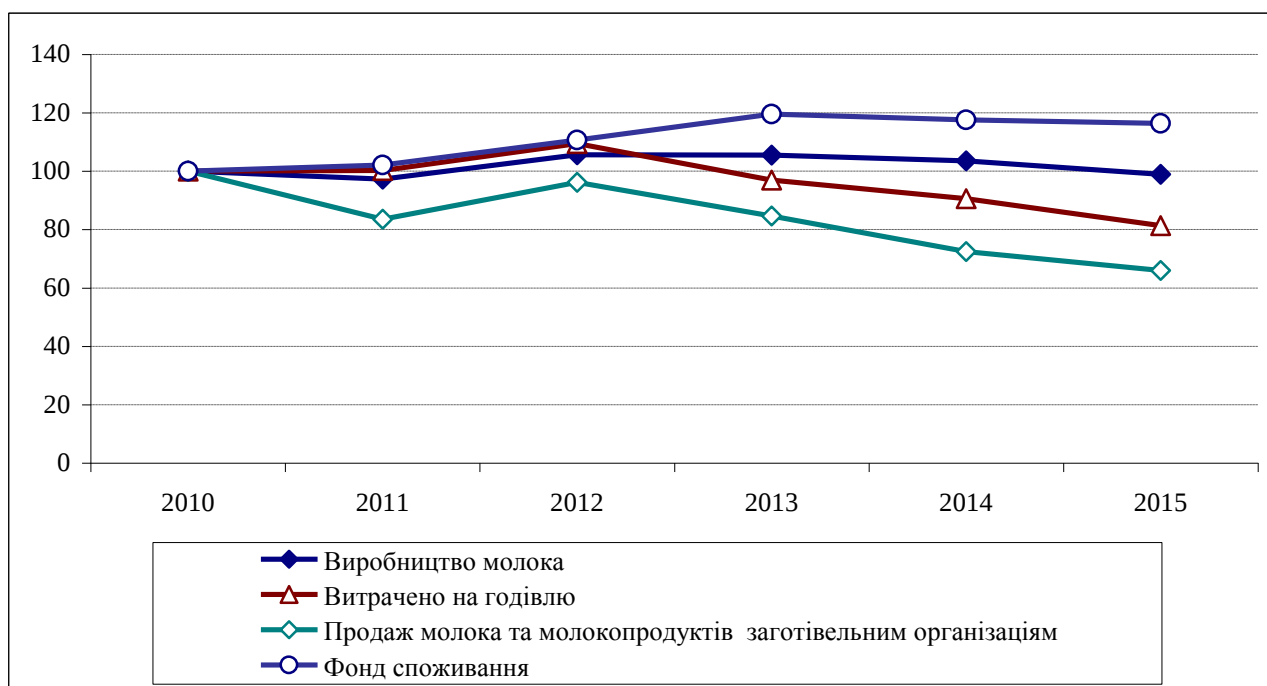

Рис. 2.5. Напрями використання молока та молочних продуктів Київської області (у % до 2010 року)*

*Джерело: дані Держстату України [237].

На рис. 2.5 простежується майже одночасне зменшення виробництва молока та фонду споживання протягом 2010-2015 рр. Дуже різке зменшення відзначається у продажу молока та молочних продуктів заготівельним організаціям. Невелике зростання до 2012 р. спостерігається щодо витрачання кормів, а потім настає спад.

Використання молочної продукції у годівлі тварин показано на рис. 2.6.

За наявною динамікою, зменшення обсягів молока у годівлі тварин пов'язане із зменшенням власне поголів'я великої рогатої худоби на 11% та свиней на 8 відсотків. Водночас додавання молока у раціон скоротилося на 19 відсотків. Зменшення попиту на молоко змусило селян використовувати його як корм. Також встановлено, що у 2010 р. на одну умовну голову було витрачено 485 кг, у 2015 році – 465 кг молока.

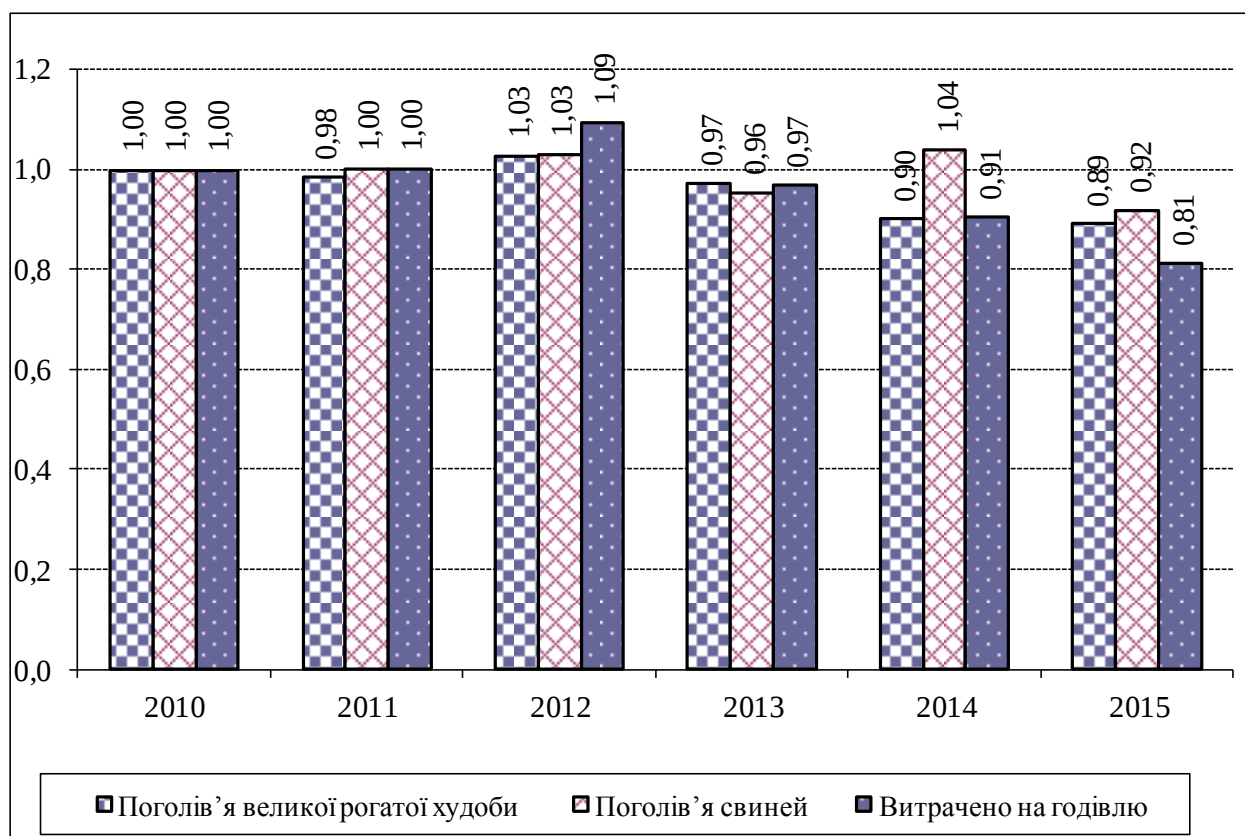

Рис. 2.6. Використання молочної продукції у годівлі тварин Київської обл. (у коефіцієнтах)*

*Джерело: дані Держстату України [207-212, 237].

Стосовно валового виробництва витрати молока на корм зменшилися від 8,7% у 2010 р. до 7,1% у 2015 р. У країнах світу витрати молока і вторинних ресурсів становлять 1-4% [100 с. 3]. Ці обставин вплинули на конкурентоспроможність вітчизняної молочної продукції на світовому ринку.

В.П. Дем'янчук досліджував такі схеми годівлі телят молочними кормами (включаючи замінники та вторинні ресурси) [71, с. 39]: маломолочні (до 250 кг на одну голову за рік), середньомолочні (250-600 кг) і молочні (понад 600 кг молока на одну голову за рік). Товаровиробники країн світу нині застосовують маломолочні схеми годівлі. Як вказує В.П. Дем'янчук, відмова від молочної схеми годівлі сприяє підвищенню економічної ефективності молочного скотарства та удосконаленню молочних порід [71, с. 39].

Скорочення попиту на молопродукцію спричинило перехід товаровиробників до м'ясної відгодівлі тварин (700-800 кг молока за рік), а деякі великі виробники взагалі відмовилися від виробництва молока, оскільки

воно не окупувало витрати, пов'язані з його одержанням. Ця ситуація спонукала зосередження виробництва молока у дрібних виробників – господарствах населення.

У додатку В представлено ряди динаміки виробництва молока в господарствах населення та сільськогосподарських підприємствах Київської обл. за 2010-2015 рр. За декомпозицію часового ряду виробництво молока можна оцінити у хронологічному порядку обсягів його одержання за кожний аналізований рік. Показники досліджуваної таблиці свідчать, що в сільськогосподарських підприємствах абсолютний базисний приріст характеризуються збільшенням виробництва молока, а ланцюговий – його зменшенням. У господарствах населення протягом 2010-2015 рр. спостерігається зменшення абсолютного та базисного приростів. У 2015 р. базисний темп виробництва молока у господарствах населення характеризується зменшенням на 3,9% порівняно з 2010 р. і становив 97,7%, тоді як у сільськогосподарських підприємствах навпаки спостерігається його зростання на 8,8% і становив 108,2 відсотка. Тобто, в сільськогосподарських підприємствах виробництво у 2015 р. порівняно із 2010 р. збільшилося на 8,2%, а в господарствах населення зменшилося на 8,2 відсотка.

За результатами дослідження, ланцюговий темп зростання у сільськогосподарських підприємствах знаходиться на рівні 97,7%, а в господарствах населення – 93,7%, тобто відбувається зменшення виробництва молока на 2,3% та 6,3 відсотка.

Нижче проаналізовано виробництво, реалізація та споживання молока протягом 2010-2015 рр. на прикладі Київської обл. – по кварталах (табл. 2.10).

Таблицю побудовано з використанням даних аналізу, прогнозування та розкладання часового ряду на середній рівень, тренд, сезонний компонент [82].

За цими даними, найменші обсяги виробництва молока відзначаються у I та IV і найбільші – у II та III кварталах.

Таблиця 2.10

Декомпозиція часового ряду виробництва молока на тренд і сезонний компонент *

Рік	Квартал	Вироблено, тис. тонн	Сума чотирьох попередніх періодів	Ковзна середня для двох періодів	Коефіцієнт сезонності
2010	I	101,5	—	—	—
	II	124,9	—	—	—
	III	123,0	457,5	457,1	0,269
	IV	108,1	456,7	452,2	0,239
2011	I	100,7	447,7	444,0	0,227
	II	115,9	440,2	439,4	0,264
	III	115,5	438,5	441,2	0,262
	IV	106,4	443,8	448,1	0,237
2012	I	106,0	452,4	448,2	0,237
	II	124,5	466,6	472,2	0,264
	III	129,7	477,9	480,6	0,270
	IV	117,7	483,3	483,4	0,243
2013	I	111,4	483,5	479,8	0,232
	II	124,7	476,1	472,6	0,264
	III	122,3	469,1	468,5	0,261
	IV	110,7	467,9	467,8	0,237
2014	I	110,2	467,7	468,3	0,235
	II	124,5	468,9	468,0	0,266
	III	123,5	467,0	467,1	0,264
	IV	108,8	461,1	456,9	0,238
2015	I	104,3	452,7	450,1	0,232
	II	116,1	447,4	446,9	0,260
	III	118,2	446,3	—	—
	IV	107,7	—	—	—

*Джерело: дані Держстату України [195-200, 237].

Науковці О.О. Шеремет і Н.Я. Слободян наголошують на важливості організаційних заходів, що сприятимуть усуненню сезонності виробництва, підвищенню якості сировини, ретельному контролю вмісту шкідливих для організму людини речовин у складі молока, а також молочної продукції [266, с. 91].

Крива пропозиції молока показує, що у 2015 р. сільськогосподарські підприємства реалізували 2438 тис. тонн молока на ринку за ціною 4347,3 грн/т (рис. 2.7), а споживачі налаштовані його купити за цією ціною.

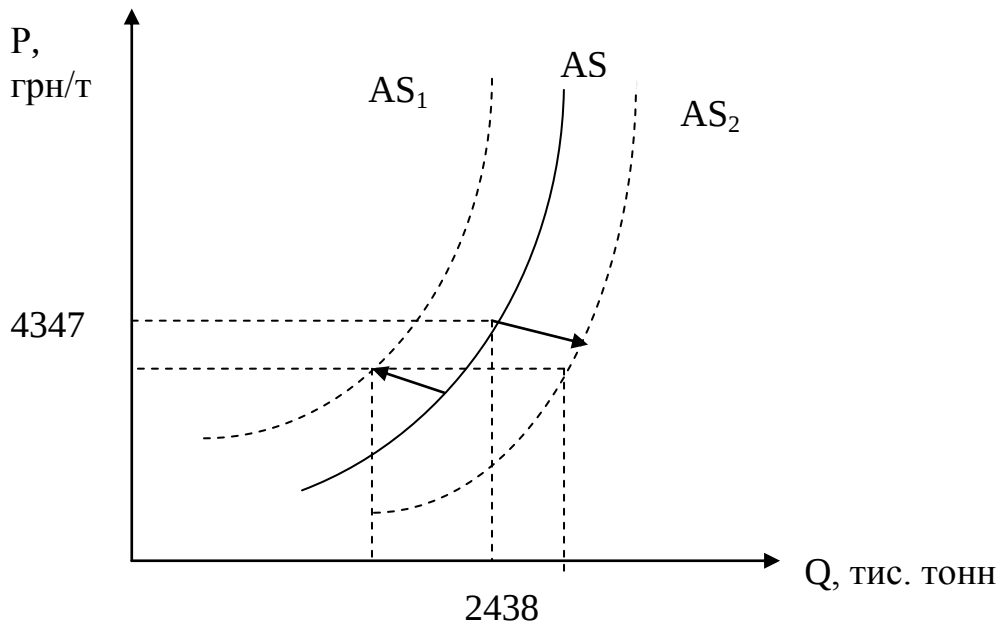

Рис. 2.7. Зміна пропозиції на ринку молока України у 2015 р.*

*Джерело: дані Держстату України [195-200, 237].

На формування пропозиції впливають рівень цін, цінові очікування, напрям та величина передбачуваної зміни ціни, цін на ресурси, технологія виробництва, кількість продавців на ринку.

Дія хоча б одного з цих факторів сукупної пропозиції на ринку молока призводить до переміщення кривої сукупної пропозиції (див. рис. 2.7). Так, зміщення кривої AS вправо від AS до AS₂ означає зростання сукупної пропозиції, тобто продукції має вироблятися більше 2438 тис. тонн, бо підвищується купівельна спроможність споживачів. Зміщення кривої AS вліво від AS до AS₁ вказує на зменшення сукупної пропозиції, що свідчить про зниження купівельної спроможності споживачів молока на ринку. Це змусить товаровиробників скоротити обсяг виробництва молока у бік зменшення від 2438 тис. тонн.

Отже, зміна економічних відносин між виробниками та переробними підприємствами, зниження платоспроможності населення та сільськогос-

подарських підприємств, зменшення витрат кормів, недосконалість грошово-кредитної політики негативно вплинули на всі фактори виробництва молока.

Щоб виправити ситуацію необхідно запровадити у виробництво комплекс заходів з боку сільськогосподарських товаровиробників, переробних підприємств, торговельних організацій. Насамперед слід поліпшити умови виробництва молока, посилити контроль і відповідальність за стан розвитку молочної галузі на всіх рівнях управління аграрним виробництвом.

2.2. Основні чинники підвищення конкурентоспроможності молока сільськогосподарських підприємств

Підписання економічної частини Угоди про асоціацію, в тому числі договору про всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС відкриває нові можливості для України щодо виходу на ринки ЄС та загрози щодо експорту продукції в Росію та інші країни СНД. Згідно з Угодою про асоціацію всі продукти харчування, які призначені для продажу, в Україні необхідно виробляти відповідно до європейських норм, що дасть можливість експортувати їх без додаткової сертифікації в країни-членів ЄС. Нині продукція українських молокопереробних підприємств лише частково відповідає високим стандартам якості ЄС. Тому основним завданням для українських виробників є забезпечення високої якості як молочної сировини так і продуктів її переробки [285].

Аналіз різних точок зору, як вчених, так і практиків, присвячених питанням забезпечення молокопереробних підприємств сировиною високої якості, дає підстави визначити основні чинники зниження якості молока-сировини, серед них: порушення санітарно-гігієнічних умов виробництва молока, недотримання вимог очищення, охолодження молока після доїння, неналежний первинний контроль якості, порушення умов транспортування.

В результаті, надане для переробки молоко, не відповідає чинним нормам за мікробіологічними показниками, мають місце перевищення норм вмісту

антибіотиків, пестицидів, рослинних замінників, фальсифікату молока водою і т.п.

Характерна для України система перевірки безпеки та якості продуктів харчування орієнтована на кінцевий результат. А саме, аналізу підлягають окремі зразки продукту, які вибираються контролером. У разі отримання позитивних результатів, підтверджується доброякісність продукції та реалізації підлягає вся партія [285]. Однак такий підхід не гарантує повної безпеки та абсолютної якості цієї продукції.

Найважливішими проблемами ринку молока нині в Україні є недостатність пропозиції молока та переважною мірою низька його конкурентоспроможність та якість. Тому важливим чинником стабільного розвитку галузі молочного скотарства є підвищення якості й конкурентоспроможності продукції цієї галузі (табл. 2.11).

За оцінками деяких експертів конкурентоспроможність молока на 80% залежить від його якості. Тому підвищення якості молока є важливим чинником підвищення його конкурентоспроможності в сільськогосподарських підприємствах України. Позитивною тенденцією 2015 р. стало поліпшення якості молока. Сільськогосподарськими підприємствами реалізовано молока гатунку “екстра” 10,3%, вищого гатунку 35,2% і першого гатунку 49,6% від загального обсягу.

Дані таблиці 2.11 свідчать, що найбільші обсяги молока закуплено переробними підприємствами у сільськогосподарських підприємствах Київської (12,4%), Полтавської (17,6%), Вінницької (11,6%), Харківської (8,8%) областей.

Найбільш якісне молоко реалізують підприємства Київської та Херсонської областей. Сільськогосподарськими підприємствами цих областей реалізовано молока гатунку “екстра” 26,3% та 81,0% і вищого гатунку 35,6% та 8,3% від загального обсягу. У підприємств 14 областей у 2015 р. не було вироблено молока гатунку “екстра”. А у 6 областях (Волинській, Івано-

Франківській, Кіровоградській, Луганській, Полтавській і у Харківській) не було закуплено навіть молока вищого гатунку.

Таблиця 2.11

**Якість молока коров'ячого закупленого переробними підприємствами від
сільськогосподарських підприємств за ДСТУ 3662-97
за регіонами у 2015 р., тонн**

Регіони	Куплено молока у перерахунок на молоко встановленої базисної жирності	У тому числі за гатунками									
		екстра	у % до загального обсягу	вищого гатунку	у % до загального обсягу	I гатунку	у % до загального обсягу	II гатунку	у % до загального обсягу	негативного	у % до загального обсягу
Україна	2412817	247633	10,3	849929	35,2	1196910	49,6	113001	4,7	5344	0,2
Вінницька	279123	8094	2,9	101156	36,2	165788	59,4	3791	1,4	294	0,1
Волинська	2519	-	-	-	-	2519	100,0	-	-	-	-
Дніпро-петровська	109795	3527	3,2	67029	61,1	35704	32,5	3535	3,2	-	-
Донецька	14416	-	-	2063	14,3	12285	85,2	51	0,4	17	0,1
Жито-мирська	107790	10224	9,5	29440	27,3	46837	43,4	21015	19,5	274	0,3
Запорізька	34218	-	-	16187	47,3	16984	49,7	696	2,0	351	1,0
Івано-Франківська	9847	-	-	-	-	2053	20,8	7758	78,8	36	0,4
Київська	298865	78615	26,3	106512	35,6	104164	34,9	9396	3,1	178	0,1
Кірово-градська	774	-	-	-	-	774	100,0	-	-	-	-
Луганська	9561	-	-	-	-	7071	74,0	2431	25,4	59	0,6
Львівська	22153	-	-	6254	28,2	14472	65,3	907	4,1	520	2,4
Миколаївська	83679	-	-	63723	76,2	18419	22,0	1537	1,8	-	-
Одеська	11121	-	-	165	1,5	10362	93,2	533	4,8	61	0,5
Полтавська	424906	-	-	-	-	174269	41,0	4879	1,1	816	0,2
Рівненська	114868	3132	2,7	22013	19,2	89249	77,7	454	0,4	20	0,0
Сумська	146388	10009	6,8	34611	23,7	71861	49,1	29785	20,3	122	0,1
Терно-пільська	119972	-	-	38244	31,9	81208	67,7	520	0,4	-	-
Харківська	211465	-	-	-	-	111213	52,6	2589	1,2	1667	0,8
Херсонська	33051	26773	81,0	2725	8,3	3179	9,6	374	1,1	-	-
Хмельницька	94298	-	-	758	0,8	88850	94,2	3854	4,1	836	0,9
Черкаська	156624	27642	17,7	45009	28,7	76577	48,9	7385	4,7	11	0,0
Чернівецька	2682	-	-	616	23,0	2066	77,0	-	-	-	-
Чернігівська	115809	10554	9,1	37087	32,0	56586	48,9	11500	9,9	82	0,1

* Джерело: дані Державної служби статистики України [237].

Особливо низької якості молоко закупають переробні підприємства у господарств населення (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Якість молока коров'ячого закупленого переробними підприємствами від господарств населення за ДСТУ 3662-97 за регіонами у 2015 р., тонн

Регіони	Куплено молока у перерахунку на молоко встановленої базисної жирності	У тому числі за гатунками									
		екстра	у % до загального обсягу	вищого гатунку	у % до загального обсягу	I гатунку	у % до загального обсягу	II гатунку	у % до загального обсягу	негатункового	у % до загального обсягу
Україна	1346066	34	0,0	995	0,1	119195	8,8	1162860	86,4	62982	4,7
Вінницька	260351	-	-	67	0,0	23036	8,9	234568	90,1	2680	1,0
Волинська	4892	-	-	-	-	-	-	4892	100,0	-	-
Дніпропетровська	21294	-	-	537	2,5	10095	47,4	10662	50,1	-	-
Донецька	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Житомирська	90343	-	-	-	-	481	0,5	88488	98,0	1374	1,5
Закарпатська	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Запорізька	58118	-	-	-	-	14345	24,7	40173	69,1	3600	6,2
Івано-Франківська	12137	-	-	-	-	-	-	10944	90,2	1193	9,8
Київська	37955	-	-	-	-	610	1,6	37267	98,2	78	0,2
Кіровоградська	3861	-	-	-	-	309	8,0	3549	91,9	3	0,1
Луганська	15271	-	-	-	-	-	-	2954	19,3	12317	80,7
Львівська	15630	-	-	-	-	4662	29,8	10594	67,8	374	2,4
Миколаївська	84543	-	-	72	0,1	19770	23,4	64701	76,5	-	-
Одеська	2040	-	-	-	-	-	-	731	35,8	1309	64,2
Полтавська	90151	-	-	-	-	85	0,1	89839	99,7	-	-
Рівненська	96109	-	-	-	-	-	-	89586	93,2	6523	6,8
Сумська	40678	34	0,1	107	0,3	7177	17,6	33347	82,0	13	0,0
Тернопільська	75661	-	-	-	-	4556	6,0	71105	94,0	-	-
Харківська	38400	-	-	-	-	5416	14,1	32983	85,9	-	-
Херсонська	52786	-	-	-	-	20566	39,0	26313	49,8	5907	11,2
Хмельницька	104552	-	-	125	0,1	4174	4,0	89478	85,6	10775	10,3
Черкаська	165655	-	-	-	-	1897	1,1	163677	98,8	81	0,1
Чернівецька	286	-	-	-	-	-	-	286	100,0	-	-
Чернігівська	75353	-	-	86	0,1	2016	2,7	56723	75,3	16528	21,9

* Джерело: дані Державної служби статистики України [237].

Дані таблиці 2.12 свідчать, що від господарств населення переробними підприємствами закупається 86,4% від загального обсягу молока II гатунком. Молоко вищого гатунку складає лише 0,1%. Значну питому вагу молока I гатунку мають господарства населення Дніпропетровської області (47,4%), Херсонської (39,0%), Львівської (29,8%) і Запорізької (24,7%) областей. Такі показники є досить низькими для країн ЄС. Так, у Польщі сортом “екстра-клас” було прийнято на молокопереробні підприємства 95% сировини. В Україні якість молока регулює ДСТУ 3662-97 “Молоко коров’яче незбиране. Вимоги при закупівлі”. Його вимоги значно поступаються вимогам ЄС до якості та безпечності молока. Якщо порівнювати українське молоко вищого гатунку з європейським, то за кількістю соматичних клітин допускається їх більше в чотири рази, за бактеріальним обсіменінням – у десять раз. Лише молоко гатунку “екстра” відповідає вимогам європейського законодавства [285].

Наближення законодавства нашої країни до європейських стандартів за умов членства України в СОТ сприятиме підвищенню ефективності молочних господарств за сприяння кооперативів.

Базисні показники молока в Україні поки що є найнижчими серед країн Європи та світу табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Базисні показники молока за країнами у 2015 р.*

Показник	Україна	Білорусь	Польща	Естонія	Литва	Латвія	Німеччина	Нідерланди	Фінляндія	Нова Зеландія
Жир, %	3,4	3,6	3,7	3,7	3,7	3,7	4,0	4,2	4,2	4,2
Білок, %	3	3	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4

*Джерело: Дані Faostat3.fao.org [83].

Нині засобом підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних молокопереробних підприємств є система управління якістю, яка базується на економічних методах управління, які передбачають управління

економічними показниками якості продукції та витратами на її забезпечення. Важливим чинником підвищення конкурентоспроможності молока в сільськогосподарських підприємствах є підвищення рівня надою молока на корову (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Групування сільськогосподарських підприємств України (включаючи фермерські господарства) за рівнем надою молока на корову, 2015 р.*

Показник	Групи підприємства за річним надоєм молока на одну корову, кг					Разом
	До 3500	3500-5000	5001-6500	6501-8000	понад 8000	
Кількість підприємств	623	420	316	183	87	1629
Поголів'я корів, тис. гол.	108	107	122	97	55	489
Поголів'я корів на одне підприємство, голів	174	254	386	532	629	300
Виробництво молока, тис. т	269,7	461,0	693,4	691,8	499,4	2615,2
Реалізовано молока, тис. т	240,0	423,8	646,9	651,3	475,2	2437,3
Річний надій на корову, кг	2494	4316	5681	7112	9130	5348
Виробнича собівартість 1 т молока, грн	3060	3751	3541	3533	3553	3528
Виробничі витрати на корову, грн	7631	16190	20116	25125	32436	18871
Повна собівартість 1 т молока, грн	3429	4140	3825	4085	4017	3948
Ціна реалізації 1 т молока, грн	4075	4230	4398	4596	4689	4447
Прибуток на 1 т молока, грн	645	90	573	512	673	499
Прибуток, всього млн грн	154,9	38,1	370,8	333,2	319,6	1216,7
Рівень рентабельності, %	18,8	2,2	15,0	12,5	16,7	12,6

*Джерело: Розраховано авторами на основі даних статистичної форми № 50-сг.

Дані таблиці 2.14 свідчать, що підвищення рівня надою молока на корову в сільськогосподарських підприємствах України в 2015 р. сприяло підвищенню економічної ефективності виробництва молока. У підприємствах I-V групах з підвищенням рівня надою молока на корову відбувалось послідовне зниження собівартості і зростання ціни реалізації 1 т молока, що забезпечило зростання величини прибутку у розрахунку на 1 т реалізованого молока. Така тенденція сприяла підвищенню рівня рентабельності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах. У підприємствах I-V груп виробництво молока було прибутковим. Найвищий рівень рентабельності спостерігався у I

групі (річний рівень надою до 3500 кг) і становив 18,8%, у підприємствах II-V груп рівень рентабельності послідовно підвищується від 2,2 до 16,7 відсотка.

Важливим чинником підвищення конкурентоспроможності молока в сільськогосподарських підприємствах є збільшення концентрації поголів'я корів на фермах (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Групування сільськогосподарських підприємств України (включаючи фермерські господарства) за поголів'ям корів, 2015 р.*

Показник	Групи підприємства за поголів'ям корів					Разом
	до 200	201-500	201-1000	1001-1500	понад 1500	
Кількість підприємств	934	472	154	33	36	1629
Поголів'я корів, тис. гол.	84	150	104	39	112	489
Поголів'я корів на одне підприємство, голів	90	318	673	1192	3097	300
Виробництво молока, тис. т	323,7	755,5	657,4	257,6	621,0	2615,2
Реалізовано молока, тис. т	288,6	695,3	612,5	244,1	596,7	2437,3
Річний надій на корову, кг	3835	5035	6340	6551	5570	5348
Виробнича собівартість 1 т молока, грн	3571	3498	3617	3606	3418	3528
Виробничі витрати на корову, грн	13695	17609	22934	23624	19034	18871
Повна собівартість 1 т молока, грн	3914	3840	3989	3898	4067	3948
Ціна реалізації 1 т молока, грн	4009	4339	4510	4661	4631	4447
Прибуток на 1 т молока, грн	95	500	521	763	564	499
Прибуток, всього млн грн	27,5	347,5	318,9	186,3	336,5	1216,7
Рівень рентабельності, %	2,4	13,0	13,0	19,6	13,9	12,6

* Джерело: Розраховано авторами на основі даних статистичної форми № 50-сг.

Концентрація виробництва дає змогу застосовувати науково-розроблені технології утримання та годівлі тварин, також впроваджувати ефективні, раціональні технічні засоби для комплексної механізації всіх виробничих процесів, використовувати високопродуктивні породи тварин.

Дані таблиці 2.15 свідчать, що збільшення концентрації поголів'я корів на фермах в сільськогосподарських підприємствах України в 2015 р. сприяло підвищенню економічної ефективності виробництва молока. У підприємствах I-IV груп зі збільшенням поголів'я корів на фермах відбувалось послідовне зниження собівартості і зростання ціни реалізації 1 ц молока. У підприємствах

V групи, які мали стадо корів понад 1500 голів, річні виробничі витрати на корову були меншими порівняно з підприємствами IV групи, що призвело до зниження продуктивності корів та до підвищення повної собівартості 1 т молока. Для виявлення чинників та їх рівнів, які забезпечують ефективне виробництво молока в Україні було проведено групування сільськогосподарських підприємств за рівнем рентабельності (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

**Групування сільськогосподарських підприємств України
(включаючи фермерські господарства)
за рівнем рентабельності виробництва молока в 2015 р., %***

Показник	Групи підприємства за рентабельністю молока, %					Разом
	до 0	0,1- 15,0	15,1- 30	30,1- 45	понад 45	
Кількість підприємств	544	459	255	150	170	1578
Поголів'я корів, тис. гол.	129	141	90	56	72	488
Поголів'я корів на одне підприємство, голів	237	307	353	375	426	309
Виробництво молока, тис. т	582,4	783,8	532,0	359,8	356,0	2614,0
Реалізовано молока, тис. т	538,8	726,4	502,6	338,2	331,4	2437,3
Річний надій на корову, кг	4520	5568	5906	6405	4914	5353
Виробнича собівартість 1 т молока, грн	4208	3767	3390	3170	2461	3529
Виробничі витрати на корову, грн	19021	20977	20025	20306	12091	18890
Повна собівартість 1 т молока, грн	5169	4153	3729	3326	2476	3948
Ціна реалізації 1 т молока, грн	4321	4423	4509	4513	4541	4447
Прибуток на 1 т молока, грн	-849	270	780	1187	2065	499
Прибуток, всього млн грн	-457	196	392	401	684	1217
Рівень рентабельності, %	-16,4	6,5	20,9	35,7	83,4	12,6

* Джерело: Розраховано авторами на основі даних статистичної форми № 50-сг.

Дані таблиці 2.16 свідчать про те, що у 2015 р. майже у 35% підприємств із загальної кількості підприємств, які займаються виробництвом молока, виробництво цієї продукції було збитковим і ними було вироблено 22,3% загального обсягу молока. Основною причиною збитковості виробництва молока у цих підприємствах став низький рівень продуктивності корів (в середньому 4520 кг) при досить високих виробничих витратах на корову.

Результати досліджень свідчать, що виробництво молока може бути прибутковим при продуктивності корів понад 4900 кг.

Дані таблиці 2.16 свідчать, що у 2015 р. рівень рентабельності виробництва молока понад 45% мали 170 підприємств. На прибутковість виробництва молока позитивно впливає крім продуктивності корів також і розмір стада. Так, у підприємствах, які мали рівень рентабельності виробництва молока понад 45%, річна продуктивність корів була ненайвищою із виділених груп (4914 кг), а поголів'я корів на одне підприємство становило 426 голів при середньому стаді по підприємствах України 309 голів.

Розвиток галузі молочного скотарства за природно-кліматичними умовами України має свої особливості (табл. 2.17 – 2.19).

Таблиця 2.17

**Групування сільськогосподарських підприємств зони
Степу України (включаючи фермерські господарства)
за рівнем рентабельності виробництва молока в 2015 р., %***

Показник	Групи підприємства за рентабельністю молока, %					Разом
	до 0	0,1-15	15,1-30	30,1-45	понад 45	
Кількість підприємств	164	91	43	18	26	342
Поголів'я корів, тис. гол.	35	26	12	3	5	80
Поголів'я корів на одне підприємство, голів	213	287	268	167	183	235
Виробництво молока, тис. т	142,2	139,9	63,8	14,8	32,3	393,1
Реалізовано молока, тис. т	129,5	124,3	59,5	12,9	30,9	357,1
Річний надій на корову, кг	4075	5361	5535	4914	6793	4895
Виробнича собівартість 1 т молока, грн	4325	3767	3392	2877	3136	3822
Виробничі витрати на корову, грн	17623	20193	18773	14141	21307	18711
Повна собівартість 1 т молока, грн	5466	4101	3651	3140	2813	4375
Ціна реалізації 1 т молока, грн	4316	4308	4413	4351	4818	4374
Прибуток на 1 т молока, грн	-1150	207	763	1211	2005	-1
Прибуток, всього млн грн	-148,9	25,8	45,4	15,6	61,8	-0,3
Рівень рентабельності, %	-21,0	5,1	20,9	38,6	71,3	0,0

* Джерело: Розраховано авторами на основі даних статистичної форми № 50-сг.

Результати досліджень свідчать, що виробництво молока в підприємствах зони Степу України є менш прибутковим порівняно з середнім його рівнем по

Україні в цілому. Тут у 2015 р. 48% підприємств із загальної кількості підприємств, які займаються виробництвом молока у цій зоні, виробництво цієї продукції було збитковим і ними було вироблено 36,2% загального обсягу молока. У підприємствах цієї зони річна продуктивність корів була на 820 кг нижчою порівняно з середньою по Україні в цілому, а поголів'я корів на одне підприємство становило лише 213 голів. У підприємствах зони Степу виробляють молоко з вищими витратами на одиницю продукції порівняно з іншими зонами. Проте і завдяки підвищеному попиту на молочну продукцію у цій зоні ціна закупівлі молока молокозаводами є також вищою порівняно з зонами Лісостепу та Полісся.

Таблиця 2.18

Групування сільськогосподарських підприємств зони Лісостепу України (включаючи фермерські господарства) за рівнем рентабельності виробництва молока в 2015 р., %*

Показник	Групи підприємства за рентабельністю молока, %					Разом
	до 0	0,1-15	15,1-30	30,1-45	понад 45	
Кількість підприємств	252	256	139	81	93	821
Поголів'я корів, тис. гол.	71	89	60	37	54	312
Поголів'я корів на одне підприємство, голів	282	349	435	452	583	379
Виробництво молока, тис. т	349,8	525,4	379,7	254,1	263,4	1772,5
Реалізовано молока, тис. т	327,3	491,4	362,0	241,8	250,6	1673,1
Річний надій на корову, кг	4928	5887	6282	6939	4855	5689
Виробнича собівартість 1 т молока, грн	4183	3745	3418	3184	2355	3474
Виробничі витрати на корову, грн	20614	22047	21471	22097	11435	19766
Повна собівартість 1 т молока, грн	5117	4151	3774	3348	2364	3875
Ціна реалізації 1 т молока, грн	4333	4452	4541	4516	4485	4462
Прибуток на 1 т молока, грн	-783	301	767	1168	2120	587
Прибуток, всього млн грн	-256,4	147,9	277,7	282,5	531,2	982,9
Рівень рентабельності, %	-15,3	7,2	20,3	34,9	89,7	15,2

* Джерело: Розраховано авторами на основі даних статистичної форми № 50-сг.

Дані таблиці 2.18 свідчать, що в сільськогосподарських підприємства зони Лісостепу в 2015 р. було вироблено 67,81% загального обсягу молока, що вироблено в сільськогосподарських підприємствах України. Тут виробництво

молока є більш прибутковим порівняно з середнім його рівнем в Україні в цілому. У 2015 р. 30,7% підприємств із загальної кількості підприємств, які займаються виробництвом молока у цій зоні, виробництво цієї продукції було збитковим і ними було вироблено 19,7% загального обсягу молока. У підприємствах цієї зони річна продуктивність корів була на 336 кг вищою порівняно з середньою по Україні в цілому, а поголів'я корів на одне підприємство становило 379 голів.

Дані таблиці 2.18 свідчать, що в 2015 р. рівень рентабельності виробництва молока понад 45% мали 89,7 підприємств зони Лісостепу. На прибутковість виробництва молока позитивно вплинули як рівень продуктивності корів (4855 кг) так і розмір стада (583 голови). Підприємства цієї групи виробляли молоко з найменшими витратами і реалізовували його за високими цінами.

Таблиця 2.19

Групування сільськогосподарських підприємств зони Полісся України (включаючи фермерські господарства) за рівнем рентабельності виробництва молока в 2015 р., %*

Показник	Групи підприємства за рентабельністю молока, %					Разом
	до 0	0,1-15	15,1-30	30,1-45	понад 45	
Кількість підприємств	128	112	73	51	51	415
Поголів'я корів, тис. гол.	23	25	18	17	13	96
Поголів'я корів на одне підприємство, голів	179	227	248	325	264	232
Виробництво молока, тис. т	90,3	118,5	88,4	90,9	60,3	448,4
Реалізовано молока, тис. т	82,0	110,6	81,1	83,4	50,0	407,1
Річний надій на корову, кг	3938	4662	4887	5494	4486	4650
Виробнича собівартість 1 т молока, грн	4119	3866	3273	3179	2559	3485
Виробничі витрати на корову, грн	16219	18025	15993	17466	11479	16206
Повна собівартість 1 т молока, грн	4913	4219	3588	3291	2831	3873
Ціна реалізації 1 т молока, грн	4281	4423	4440	4527	4656	4447
Прибуток на 1 т молока, грн	-632	204	852	1236	1825	575
Прибуток, всього млн грн	-51,8	22,5	69,1	103,1	91,2	234,0
Рівень рентабельності, %	-12,9	4,8	23,7	37,5	64,5	14,8

* Джерело: Розраховано авторами на основі даних статистичної форми № 50-сг.

Дані таблиці 2.19 свідчать, що в сільськогосподарських підприємствах зони Полісся в 2015 р. було вироблено 17,1% загального обсягу молока, що вироблено в сільськогосподарських підприємствах України. Тут виробництво молока є більш прибутковим серед природно-кліматичних зон України. У 2015 р. 30,8% підприємств із загальної кількості підприємств, які займаються виробництвом молока у цій зоні, виробництво цієї продукції було збитковим і ними було вироблено 20,1% загального обсягу молока. У той же час, 51 підприємство має рівень рентабельності молока понад 45 відсотків.

У підприємствах зони Полісся річна продуктивність корів становила лише 4650 кг, що на 703 кг є нижчою порівняно з середньою по Україні в цілому, а поголів'я корів на одне підприємство становило 264 голови.

Природно-кліматичні умови зони Полісся є сприятливими для виробництва кормів, що забезпечило підприємствам цієї зони зниження витрат на виробництво молока. Повна собівартість 1 т молока у підприємствах зони Полісся на 1,9% є нижчою порівняно з собівартістю молока у підприємствах України в цілому.

Про рівень конкурентоспроможності, якості та ефективності виробництва молока в ВП НУБіП України "Великоснітинське НДГ ім. О.В. Музиченка" свідчать дані таблиці 2.20.

Дані таблиці 2.20 свідчать про низький рівень продуктивності корів у ВП НУБіП України "Великоснітинське НДГ ім. О.В. Музиченка" порівняно з підприємствами України в цілому. Основними чинниками низької продуктивності тварин у ВП НУБіП України "Великоснітинське НДГ ім. О.В. Музиченка" є низький рівень їх годівлі, незбалансованість раціонів, недотримання технологічної дисципліни, невмотивованість працівників, несвоєчасне виконання необхідних ветеринарних заходів тощо. Як наслідок – низька економічна ефективність виробництва молока. Протягом 2011- 2015 рр. собівартість 1 ц молока зросла у 2 рази у той час середня ціна реалізації підвищилась на 62 відсотка. Що зумовило зменшення рівня прибутковості виробництва молока у науково-дослідному господарстві.

Таблиця 2.20

**Ефективність виробництва молока в ВП НУБіП України
"Великоснітинське НДГ ім. О.В. Музиченка"***

Показник	Рік					2015 р. у % до 2011 р.
	2011	2012	2013	2014	2015	
Поголів'я корів, гол.	592	579	579	571	500	84,46
Річний надій на 1 корову, кг	3601	4447	4381	4535	3609	100,2
Вихід телят на 100 корів, гол.	76	71	65	67	77	101,3
Жирність молока, %	3,7	3,7	3,8	3,7	3,6	97,3
Товарність молока, %	85,8	88,6	87,0	88,6	88,0	102,8
Реалізовано молока (у заліковій вазі) , ц	20078	22819	22069	22949	18043	90,00
Собівартість 1 ц молока, грн	227,74	231,5	318,78	367,87	457,24	201,00
Середня ціна реалізації 1 ц молока, грн	269,24	308,56	361,13	382,52	434,78	162,00
Виручка, тис. грн	5405,9	7041,1	7969,8	8778,5	7844,7	146,00
Прибуток з 1 ц молока, грн	41,50	77,06	42,35	14,65	-22,47	55,00
Прибуток, всього, тис. грн	833,3	1758,5	934,6	336,2	-405,3	48,64

*Джерело: розраховано авторами.

Отже, для підвищення конкурентоспроможності молока в сільськогосподарських підприємствах України і ВП НУБіП України "Великоснітинське НДГ ім. О.В. Музиченка" зокрема необхідно [285]:

- розробити та реалізувати заходи щодо гармонізації законодавства у сфері гігієни продуктів харчування та наближення до законодавства ЄС у сфері відстеження харчового ланцюга "від лану до столу";

- здійснити імплементацію системи Hazard Analysis Critical Control Point на підприємствах та в органах контролю, а також перевірку мережі державних лабораторій та підготовку до їх акредитації відповідно до стандартів ISO;

- перейти на сучасні технології утримання корів, доїння і вчасного охолодження молочної сировини;

- сприяти будівництву та реконструкції великих сучасних молочних комплексів;

- удосконалювати кормовиробництво та кормову базу;

- запровадити виробничі, маркетингові та організаційні стратегії, які дозволять суттєво прискорити процес адаптації підприємств до конкурентного середовища;
- сприяти розвитку інтеграційних процесів у молокопродуктовому підкомплексі країни;
- сприяти кадровому забезпеченню виробників молока, молочної сировини і молочної продукції та поліпшенню професійного рівня їх фахівців;
- удосконалювати митно-тарифний захист вітчизняних виробників молока та молочної продукції тощо.

2.3. Формування попиту на ринку молока та молочних продуктів

Визначення попиту та пропозиції на ринку молока є найголовнішим питанням у ефективному веденні галузі молочного скотарства та підприємства. Нині в Україні спостерігається низька здатність населення оплатити свої потреби на цю продукцію. Основними причинами тут виступають розмір доходів споживачів, політика ціноутворення, доступність товарів, мобільність коштів, що залучаються, та фактори виробництва, адаптація виробника і споживача до ринкових змін [213, с. 297]. За таких обставин доцільно знижувати, а не підвищувати як це відбувається нині, ціни на молоко та молочну продукцію.

У 2015 р. в Україні щорічне споживання молока й молочних продуктів значно зменшилося і становило всього 222,6 кг на душу середньостатистичного населення. Однією з причин цього стало зменшення кількості виробленого молока. Дослідження показало, що господарства населення, утримуючи певну кількість корів, не використовують його на власні потреби та для виготовлення інших молокопродуктів, а лише продають, щоб залучати в сімейний бюджет додаткові грошові кошти.

У 2014 р. молочна галузь України працювала стабільно і порівняно із загальним станом економіки вона показала задовільні результати. У 2014 р.

було реалізовано молочної продукції на 297,0 млрд грн. Проте структура молочної продукції зазнала суттєвих змін внаслідок зниження купівельної спроможності населення. Стосовно більшості видів молокопродуктів, виготовлених у промислових умовах, протягом 2012-2015 рр. зафіксовано тенденцію зростання в сегменті якісної продукції середньої та вищої цінової категорії, особливо у 2014 р. Так, на внутрішньому ринку відмічено скорочення виробництва і споживання твердих сирів. Водночас зростає частка обробленого молока, вершків, сухого знежиреного молока і казеїну. Крім того, в Україні було вироблено 1100876 тис. т вершкового масла (в 2013 р. – 92811 тис. т) [115]. Молочний ринок розподілився на користь тих його суб'єктів, які вчасно змогли зорієнтуватися і утримати обсяги експорту. В той час деякі молочні підприємства втратили свою частку ринку (2.21).

Таблиця 2.21

Виробництво основних молочних продуктів в Україні, тис. тонн*

Найменування продукції за номенклатурою продукції промисловості	Рік				2015 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014	2015	
Молоко рідке оброблене	909272	946218	1080069	965579	106,2
Молоко (та вершки) для дитячого харчування незгущене і без цукру	10761	12571	14312	13753	127,8
Молоко та вершки, жирністю більше 6%, неконцентровані та непідсолоджені	36245	42859	63762	61446	169,5
Молоко і вершки сухі	62774	60153	66243	60504	96,4
Масло вершкове	88204	92811	114497	100876	114,4
Сир свіжий неферментований	78649	82823	74348	67204	85,4
Сир кисломолочний та вироби з нього для дитячого харчування	4600	3986	4248	4102	89,2
Сири сичужні (тертий, порошковий, голубий та інший неплавлений сир)	144658	140412	104070	96059	66,4
Плавлений сир	21165	23437	24645	26478	125,1
Молоко та вершки, згущені або з додаванням цукру	64821	56695	53588	48478	74,8
Йогурт та інші ферментовані чи сквашені молоко та вершки	486136	517930	469666	426049	87,6
Продукти кисломолочні для дитячого харчування	2296	7697	6738	5030	219,1

*Джерело: дані Держстату України «Виробництво промислової продукції за видами в Україні»

Як свідчать дані таблиці 2.21, протягом 2012-2015 рр. виробництво молока обробленого збільшилося на 56907 тис.т, масла вершкового – 12670 тис. т, плавленого сиру – 5313 тис. т, продуктів кисломолочних для дитячого харчування – на 2734 тис. тонн. Разом із тим, одержано менше сиру свіжого на 11445 тис. т, сиру кисломолочного для дитячого харчування – на 498 тис. т, сиру сичужного – на 48599 тис. т, йогурту – на 60087 тис. тонн.

Якість молока та молокопродуктів в Україні поліпшується, але не відповідає світовим стандартам. За нормативними показниками, наприклад, у Норвегії, Англії загальна кількість бактерій у молоці не повинна перевищувати 20 тис./куб.см, Данії – 30 тис./куб. см, більшості європейських країн – 50-100 тис./куб.см, а в Україні – 300 тис./куб.см. Тому для поліпшення ситуації, що склалася в Україні, необхідні іноземні інвестиції. На даний час щодо цього виявили інтерес німецькі компанії Nordmilch та Vion, які планують побудувати підприємства та розглядають можливість придбання заводів у південних і центральних регіонах країни [285]. Експерти пов'язують активність іноземців зі змінами відносин на європейському ринку. На початку червня 2007 р. Європейський союз відмінив субсидії на експорт молочної продукції, що примусило виробників розглянути можливість відкриття виробництва на стратегічно важливих ринках.

Виробничі потужності молокопереробних підприємств складають біля 15 млн т по сировині і в останні роки завантажені лише на 30-40%. Кількість переробних підприємств в Україні, які здійснюють переробку молока-сировини, у 2013 р. становила 266, тоді як у 2010 р. таких підприємств було 285. Найбільші потужності з переробки молока в Україні зосереджені в п'яти областях – Полтавській (2610 т/добу), Хмельницькій (1984,4 т/добу), Вінницькій (1876,0 т/добу), Харківській (1730,0 т/добу), Черкаській (1570 т/добу).

Найбільш впливовими на українському ринку молока та молочних продуктів є компанії [285]:

- “Данон Україна” (торгові марки “Био-Баланс”, “Галактон”, “Кремез”, “Простоквашино”, “Украинское”, “Веселый Пастушок”, “Живинка”, “Активиа”, «Даниссимо», ‘Растишка’);
- “Молочний Альянс” (торгові марки “Славія”, “Пирятинь”, “Златокрай” та «Яготинське»);
- “Люстдорф” (торгові марки “На здоров’я”, “Селянське”, ‘Бурєнка’, “Люстдорф” и “Тотоша”);
- “Терра Фуд”;
- “Галичина”;
- “Вімм Білль Дан Україна”.

У 2014 р. на лідируючі позиції вийшла ГК “Терра Фуд”, яка збільшила виробництво продукції на 20% порівняно з 2013 р. “Терра Фуд” – молочна компанія, що є лідером ринку вершкового масла, рослинно-вершкових сумішей і сиру в Україні. Продукція компанії експортується більш ніж до 30 країн світу [68].

Протягом 2014 р. також збільшили обсяги молочної продукції підприємства “Альміра”, “Геркулес”, Комбінат “Придніпровський”, Тернопільський молокозавод, “Молочна слобода”, “Моліс” і “Агроальянс”.

У всіх інших підприємствах відбулося зниження обсягів виробництва молочної продукції порівняно з 2013 р. При цьому найбільш відчутні втрати понесли виробники сирів. Це такі компанії як “Молочний Альянс” та “Мілкіленд”. Проте, у другому півріччі всі виробники даної продукції переорієнтувалися і почали виробляти сухе знежирене молоко і масло, які не є високоприбутковими, але виявилися досить вигідними для експортерів.

Незважаючи на ембарго Російської Федерації, загальна кількість експортованої молочної продукції з України у 2014 р. не зменшилася порівняно з 2013 р. При цьому частка Росії значно знизилася. Збільшилися частки таких країн СНД як Білорусь і Казахстан. Частка інших країн зросла з 7% в 2013 р. до 17% в 2014 р. і збільшилася на \$38 млн. По країнах Митного союзу відбулося зниження частки експорту молочної продукції порівняно з 2013 р. У 2014 р.

українські виробники змінили структуру експорту. Так, відчутно скоротилася частка сирів (з 10% до 6%), згущеного молока, кисломолочних продуктів. Проте збільшилася реалізація на зовнішні ринки вершкового масла – в 3,7 раза, сухого молока – в 2,2 раза, технічного казеїну – на 73 відсотка. При цьому імпорту молочної продукції зменшився з огляду на те, що через девальвацію гривні імпортована молочна продукція стала більш дорогою.

Низький рівень споживання молочних продуктів в Україні обумовлений не відсутністю потенціальних можливостей виробництва, а низькою купівельною спроможністю населення (науково обґрунтований норматив – 380 кг). Особливо помітне зменшення протягом 2010 – 2015 рр. молока на одну особу за регіонами України (табл. 2.22).

Низький рівень споживання молока (190-210 кг на особу) спостерігається в промислових регіонах: Луганській, Запорізькій, Донецькій, Дніпропетровській, Кіровоградській, Херсонській та Одеській областях. У Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Одеській, Кіровоградській та Херсонській областях відзначається нестача виробництва молока для потреб населення регіону. Виробляється молока більше потреби населення регіону (при фактичному рівні споживання на особу) у Київській, Полтавській, Тернопільській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій, Волинській, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Чернігівській областях.

В Україні, як і на решті агропродовольчих ринків країни і світу, цінова ситуація на ринку молока і молочних продуктів є нестабільною. Зазвичай донедавна внутрішні ціни коливалися, під впливом фактора сезонності виробництва молока (у грудні-січні закупівельні ціни могли вдвічі перевищувати червневі). То останнім часом усе більший вплив на ціни на молоко справляють світові цінові тенденції, які пов'язані зі зростанням агропродовольчого попиту і різким загостренням енергетичної кризи – підвищення світових цін на фуражні сільськогосподарські культури, пально-мастильні матеріали та молокопродукти [285].

Таблиця 2.22

**Споживання молока та молочних продуктів в Україні
на одну особу за рік, кг***

Регіони	Рік					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	206,4	204,9	214,9	220,9	222,8	209,9
Вінницька	216,0	210,7	218,9	218,9	216,7	214,0
Волинська	240,1	240,9	242,1	242,1	235	221,3
Дніпропетровська	178,9	170,6	190,4	200,5	205,5	194,7
Донецька	178,2	182,7	200,5	207,1	200,1	171,2
Житомирська	243,1	233,1	237,5	240,9	235,4	230,8
Закарпатська	236,6	242,4	244,8	253,2	247,7	223,0
Запорізька	176,5	178,0	185,1	190,1	194,6	186,4
Івано-Франківська	264,7	260,1	259,9	269,8	260,9	259,3
Київська	196,3	199,9	215,5	231,2	226,3	222,8
Кіровоградська	202,9	192,7	200	208,5	208,5	207,8
Луганська	173,6	175,2	185,9	196	190,6	144,8
Львівська	210,5	207,6	226,1	238,7	247,4	235,5
Миколаївська	219,7	212,2	230,2	227,2	227,2	206,8
Одеська	185,0	180	185,4	192	205,5	194,5
Полтавська	219,7	222,5	230,9	240,5	235,8	223,6
Рівненська	246,5	239	239	232,4	222,2	213,1
Сумська	216,1	210,7	209,4	212,8	217,1	203,5
Тернопільська	237,2	234,6	246,4	241,8	236,3	235,1
Харківська	216,8	217,7	227,7	229,5	237,2	228,3
Херсонська	186,5	184,6	196,2	199,6	211	195,6
Хмельницька	242,1	242,1	240,6	249,2	244,3	233,0
Черкаська	221,2	218,1	233,9	231,8	237,6	226,9
Чернівецька	242,2	243,9	243,9	241,5	249,6	243,9
Чернігівська	251,7	241,5	239,1	241	243,6	239,2

*Джерело: дані Державної служби статистики України

Протягом 2010-2015 рр. в Україні фонд споживання молочної продукції не досягнув раціональної межі, а навпаки, зменшився у 1,06 раза (із 9470 тис. тонн у 2010 р. до 8995 тис. тонн у 2015 р.). Споживання є кінцевою стадією суспільного відтворення виробництва та впливає на всі інші його стадії. Виробництво молока на душу населення в Україні скоротилося протягом 2010-2015 рр. на 3,6 кг, проте в Київській обл. підвищилося на 2,6 кг, а споживання підвищилося на 13,6 кг та 16,4 кг і становило відповідно 209,9 кг та 222,8 кг (табл. 2.23).

Таблиця 2.23

**Динаміка виробництва і споживання молока та молочних продуктів
на душу населення, кг***

Рік	Виробництво		Споживання	
	кг	до попереднього року, %	кг	до попереднього року, %
Україна				
2010	100,0	–	196,3	–
2011	97,0	97,0	199,9	101,8
2012	104,7	107,9	215,5	107,8
2013	103,9	99,2	231,2	107,3
2014	101,4	97,6	222,8	96,37
2015	96,4	95,1	209,9	94,20
Київська обл.				
2010	245,2	–	206,4	–
2011	242,3	98,9	204,9	99,27
2012	249,5	102,9	214,9	104,90
2013	252,5	101,2	220,9	102,80
2014	258,9	102,5	226,3	102,44
2015	247,8	95,7	222,8	98,50
Норма споживання	–	–	380,0	170,56

*Джерело: дані НДІ гігієни та харчування.

Досягнутий показник споживання молока нижчий порівняно з провідними країнами Європи та від науково обгрунтованого нормативу (380 кг) і вказує на низьку самодостатність регіону [185].

За даними обстеження господарств населення Київської області, в регіоні у 2009 р. було спожито 933,8 тис. тонн молока і молочних продуктів, у 2007 – 963,2 тис. тонн, у 2004 р. – 941,2 тис. тонн, у 2005 р. – 927,9 тис. тонн, у 2006 р. – 992,6 тис. тонн.

Перевищення пропозиції над попитом споживання молока і молочних продуктів компенсується за рахунок ввезення останніх із інших областей. Причиною зменшення попиту є низька купівельна спроможність населення (63,1 % до раціональної фізіологічної норми) (табл. 2.24).

Показник споживання молока і молочних продуктів залежить від рівня доходів. Так, групування населення за середньодушовим сукупним доходом на

місяць свідчить, що сім'ї з доходом 3000 грн споживають 292,8 кг молочних продуктів, що в 1,8 раза більше від першої групи (до 1250 грн доходу) та в 1,2 раза менше від останньої групи (понад 4000 грн доходу). Максимальний рівень споживання – 365,9 кг досягає населення із середньодушовим сукупним доходом на місяць більше 4000 грн.

Таблиця 2.24

**Споживання молочних продуктів України
на одного жителя у 2015 році, кг***

Групи населення за середньодушовим доходом за місяць, грн	Молоко та молочні продукти	Масло та сир	у т.ч. масло
до 1250	158,3	106,3	2,8
1251-1500	199,2	132,8	3,4
1501-1750	220,0	148,9	3,6
1751-2000	240,4	164,1	3,9
2001-2500	267,1	181,4	4,4
2501-3000	292,8	198,1	4,7
3001-3500	321,4	215,3	5,3
3501-4000	340,3	228,4	5,5
більше 4000	365,9	247,9	5,7
У середньому	239,6	161,9	4,0

* Джерело: дані Держстату України.

При цьому, коли споживання молока та молочних продуктів нижчий за раціональну норму споживання (380 кг), то підвищити його можливо насамперед за умов поліпшення рівня життя. З підвищенням доходів споживання молока та молочних продуктів населенням зменшується. Причина цього полягає у використанні доходів на нехарчові цілі (житлово-комунальні та транспортні послуги), а також у придбанні інших продуктів харчування.

Дослідження показало, що власне розбалансованість між доходами населення і цінами на молокопродукти є головною причиною низького платоспроможного попиту. У країнах світу якщо змінюються середньодушові доходи населення, то змінюються і ціни на молочну продукцію в такій же самій або більшій пропорції. Наприклад, у США найбільшні верстви населення (за

ступем нерівності доходів 8,9%) можуть купити яловичину за 20-80 центів за 1 кг, тоді як у великих супермаркетах – до 10 дол. за 1 кг високоякісної яловичини та телятини [190, с. 315].

В Україні більша частина населення та суб'єктів підприємницької діяльності спрямовують свої зусилля на натуральне виробництво, використовуються бартерні операції, які призводять до негативних явищ (викривлення структури витрат у собівартості продукції, падіння виробництва, розширення тіньового обігу) [213, с. 294].

Ринок молока та молочних продуктів має свої специфічні особливості, а саме: малотранспортабельність, швидке псування, непридатність до тривалого зберігання, а тому повинен існувати стабільний ринок збуту для виробника протягом усього періоду, гарантоване надходження молока-сировини до молокозаводів та безперебійне забезпечення населення цією продукцією.

Перехід до конкурентного ринку зумовлює боротьбу пропозицій, тому на ринку споживача не йдеться про обмеження обсягу споживання у конкретний проміжок часу обсягом виробництва, якщо ці дії не зумовлені політикою підприємства, спрямованою на ажіотажний попит на товар [213, с. 295]. Ще однією специфічною категорією ринку молока й молочних продуктів виступає попит, який являє собою потребу в цих продуктах, забезпечену грошима, тобто є платоспроможним попитом. Попит і пропозиція – це категорії, які показують взаємозв'язок виробництва і споживання на ринку, характеризують його кон'юнктуру. Отже, до основних причин, які впливають на обсяги виробництва та споживання, належать: доходи населення, ціна, акумулювання грошових активів, пристосування всіх суб'єктів ринку до умов ринкової кон'юнктури.

Удосконалення розвитку виробництва молока має вестися у напрямі: більш повного задоволення попиту і пропозиції, підвищення самозабезпечення регіонів молоком і молокопродуктами, що вважаються малотранспортабельними та швидкопсувними, поліпшення використання кормових ресурсів, зростання економічної ефективності виробництва, переведення галузі на

самофінансування, раціональне використання основних фондів, трудових ресурсів.

Необхідність задоволення потреб населення у різноманітних молокопродуктах визначається регіональним та місцевим розміщенням виробництва молока стосовно пунктів споживання. Нижче наведено аналіз виробництва та споживання молока і молочних продуктів у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення за період 2011-2015 рр. (табл. 2.25, додаток Г).

Таблиця 2.25

Баланс молока у господарствах України, тис. тонн*

Показник	Рік				
	2011	2012	2013	2014	2015
Сільськогосподарські підприємства					
Надходження					
Запаси на початок року	2,3	2,2	2,5	2,3	3,3
Вироблено	2647,5	2535,3	2582,5	2647,5	2669,2
Інші надходження	71,3	68,4	37,6	71,3	30,6
Використання					
Витрати на корм	183,7	219	208,5	183,7	178,4
Продано заготівельним організаціям	2428,2	2300,3	2325,1	2428,2	2410,1
Продаж на ринку	34,7	41,8	39,5	34,7	33,8
Видано в рахунок оплати праці	3,1	4,6	4,2	3,1	2,7
Інші витрати	0,3	0,5	0,4	0,3	0,2
Запаси на кінець року	67,8	37,2	42,6	67,8	73,9
Господарства населення					
Надходження					
Запаси на початок року	32,6	32,3	32,6	31,9	31,2
Вироблено	8840,1	8842,3	8905,7	8485,3	7946,2
Куплено в торговельних організаціях	4094,2	4449,2	4659,6	4246,5	4015,0
Одержано в рахунок оплати праці	4,8	4,6	4,2	3,1	2,7
Куплено на ринках	1085,6	987,9	859,5	814,4	784,2
Інші надходження	511,2	698,7	1060,8	1232,6	1011,7
Використання					
Витрачено на корм	804,6	853,1	1043,2	969,5	918,1
Продано заготівельним організаціям	2793,3	2649	2592,9	2623	2290,8
Продаж на ринку	1047,5	926,1	868,7	779,7	750,4
Видано в рахунок оплати праці	20,6	19,3	17,3	16,8	17,0
Інші витрати	507,7	738,3	917,9	812,8	790,8
Запаси на кінець року	32,3	32,6	32,8	31,2	29,1
Витрачено на споживання	9363	9797,1	10050	9581,1	8995

*Джерело: дані Держстату України [16-21].

Вивчаючи баланс виробництва і споживання молока та молокопродуктів у сільськогосподарських підприємствах, можна зробити висновок про нестабільність запасів виробництва, втрати сировини при зберіганні та використанні молока на корм. У сільськогосподарських підприємствах України за 2011-2015 рр. обсяг виробництва молока підвищився на 1,01%, скоротилось його використання для годівлі – на 1,03%, зменшився продаж заготівельним організаціям – на 1,01%, продаж на вільному ринку – на 1,03%.

Аналіз виробництва і споживання балансу молока та молокопродуктів у господарствах населення України за 2011-2015 рр. свідчить про зменшення виробництва молока на 1,11%. Обсяг реалізації молочної продукції торговельними організаціями зменшився на 1,02 відсотка. Спостерігається збільшення його використання на корм – на 1,14%, а обсяг продажу на споживчому ринку зменшився на 1,40% (див. табл. 2.25). Як зазначалося, у 2011 р. споживання молока і молокопродуктів становило 9363 тис. тонн, а в 2015 р. – 8995 тис. тонн, тобто зменшилося на 368 тис. тонн. За даними таблиці 2.25 можна зробити висновок, що в сільськогосподарських підприємствах та господарствах приватного сектору надходження молока перевищує загальні витрати його на споживання.

Скорочення кількості молока, що надходить на промислову переробку, призвело до виникнення в галузі несприятливої ситуації щодо використання виробничих потужностей при одержанні молочної продукції.

Нині, крім великих підприємств молокопереробної промисловості, існують малі цехи з виробництва молочної продукції. Багато сільськогосподарських підприємств збудували переробні цехи й переорієнтувалися на самостійну реалізацію власних молокопродуктів. Ці тенденції мають як позитивні, так і негативні сторони. Позитивним є те, що в короткостроковому періоді підприємства з'явилися додаткові канали реалізації молока в умовах низької платоспроможності населення, тоді як у довгостроковому періоді існує негатив:

1) великі переробні підприємства втрачають власні сировинні зони, внаслідок чого їх виробничі потужності повністю не завантежені;

2) малі підприємства та переробні цехи за наявного технічного і технологічного стану не можуть забезпечити належний контроль якості продукції, яка виробляється;

3) на малих підприємствах глибина переробки сировини значно менша, ніж на потужних, що призводить до збільшення витрат сировини та зменшення виходу готової продукції з тонни молока і негативно впливає на собівартість [213, с. 246].

Сучасні технології дозволяють підвищити строки зберігання швидкопсувної продукції з незбираного молока до 7-14 діб, а у разі впровадження інновацій терміни реалізації питного молока зростають до 3-6 місяців, сиру жирного – до 14-21 діб. Однак це впливає на підвищення собівартості молокопродуктів, тому виробництво незбираного молока залишається наближеним територіально до споживача [213, с. 246].

Слід зазначити, що за умов низької виробничої потужності підвищується собівартість виробництва продукції при високих питомих витратах (витрат мийних засобів, гарячої води, пари тощо). Отже, найефективніше виробництво молока має зосереджуватися у великих товаровиробників. Тільки вони мають можливість знизити його собівартість. За сучасних умов знизити собівартість продукції неможливо, адже постійно спостерігається підвищення цін на ресурси, тому товаровиробники мають витрати виробництва окупувати результатами виробничої діяльності.

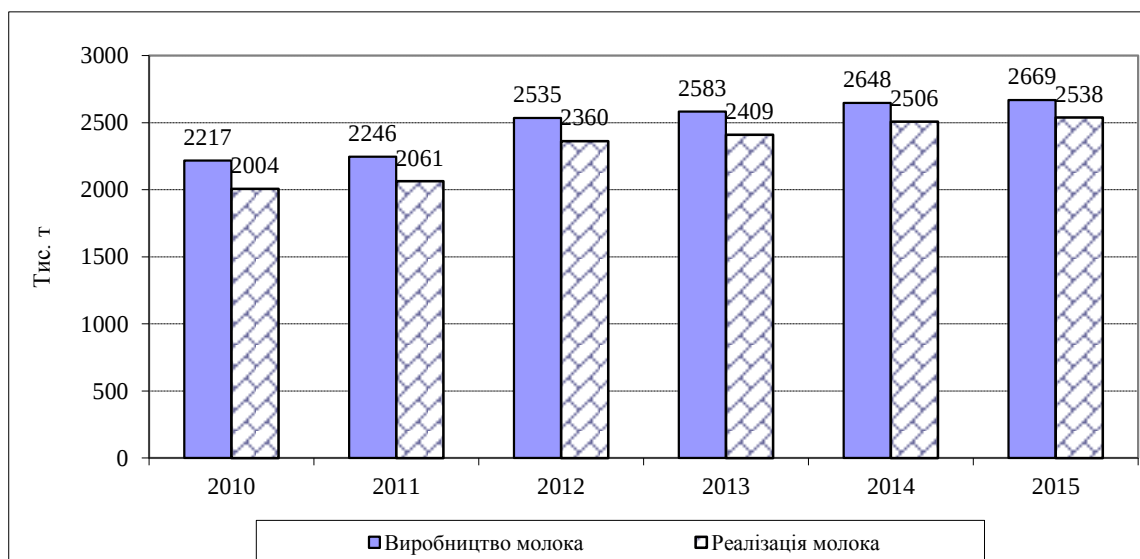

Рис. 2.8. Обсяги виробництва і реалізації молока в сільськогосподарських підприємствах України за 2010 – 2015 рр.

Ситуація, що склалася в економіці стосовно виробництва та реалізації молока, позначилися на його товарності. Рівень товарності молока в Україні є досить низьким. Якщо сільськогосподарські підприємства реалізують близько 95,0% виробленого молока, то господарства населення лише 36,8% (рис. 2.8).

У 2010 р. товарність молока у сільськогосподарських підприємствах України становила близько 90,4%, а в 2015 р. – 95,1%, тобто підвищилася на 4,7%. У господарствах населення цей показник знаходиться на рівні 47,7% та 49,0% і відповідно підвищився на 1,3 пункта (табл. 2.26).

Таблиця 2.26

Товарність молока в господарствах суспільного сектору України*

Показник	Рік					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
У сільськогосподарських підприємствах						
Виробництво молока, тис. тонн	2217	2246	2535	2583	2648	2669
Реалізація молока, тис. тонн	2004	2061	2360	2409	2506	2538
Товарність, %	90,4	91,8	93,1	93,3	94,7	95,1
У господарствах населення						
Виробництво молока, тис. тонн	9032	8840	8842	8906	8485	7946
Реалізація молока, тис. тонн	4309	4317	4186	4225	4142	3894
Товарність, %	47,7	48,8	47,3	47,4	48,8	49,0

*Джерело: дані Держстату України [195-200].

Низька товарність молока в господарствах населення пояснюється в основному власним його споживанням, без використання на корм та незначної частини реалізації. Також вона зумовлена невисокою якістю молока-сировини, великими витратами, пов'язаними з доставкою до молокозаводів. Для молочних заводів наявність цих двох особливостей створює проблеми в конкуренції та зберіганні на ринках молочних продуктів у промислових центрах.

У 2015 р. в Україні переробні підприємства закупили 4701 тис. тонн молока. При цьому частка сільськогосподарських підприємств зросла, а господарств населення скоротилася. Нині на господарства населення припадає понад 74,9% від загального виробництва молока в Україні. Але від даної категорії господарств на підприємства надходить недостатня кількість молока – 48,7% від валового його виробництва в господарствах населення.

У 2015 р. у Київській області переробні підприємства закупили 205,1 тис. тонн молока. При цьому частка сільськогосподарських підприємств зросла, а господарств населення скоротилася. Нині на господарства населення припадає понад 52,3% від загального виробництва молока в Київській області. Але від даної категорії господарств на підприємства надходить недостатня кількість молока – 22,7% від валового його виробництва в господарствах населення. Населення не зацікавлене у реалізації молочної сировини молокопереробним підприємствам, оскільки реалізаційні ціни молока на ринках вищі від закупівельних цін. Тому господарства більшу частину молока використовують на власні потреби, реалізуючи незначну його частку на стихійних ринках. Разом із тим, слід зазначити, що за умов розширеного виробництва закупівлю товарного молока слід здійснювати у сільськогосподарських підприємствах, які мають можливість охолоджувати його, а також проводити пастеризацію.

Зменшення товарності молока господарствами населення триватиме, оскільки постала невідкладна потреба вийти на зарубіжні ринки з високим асортиментом молочної продукції (не лише сухе молоко та казеїн) [112, с. 17],

що спонукатиме господарства до інтегрованої співпраці з великими підприємствами при виробництві свіжоодержаного молока. Господарства населення, які спеціалізуються на молочному скотарстві, мають довести поголів'я до 15 корів, оскільки сама така їх кількість дасть можливість запровадити механізовану систему виробництва молока.

Молокопереробні підприємства України мають значні потужності і можуть переробляти до 20 млн тонн молока на рік, фактично ж протягом останніх 5 років переробляється в середньому 3 млн тонн молочної сировини. У структурі випуску переважають сири, цільномолочна продукція, масло, сухе молоко та казеїн. Більшу частину виробленого молока (89,97%) сільськогосподарські підприємства реалізують переробним підприємствам (табл. 2.27).

Із загального обсягу реалізованого молока у 2015 р. лише незначна частина молока була реалізована на ринку (1,2%) та за іншими каналами (4,2%). У 2015 р. порівняно з 2014 р. сільськогосподарські підприємства збільшили обсяги його реалізації на 1,3% [227].

Загальний обсяг збуту молока сільськогосподарськими підприємствами Київської області збільшився. Так, у 2015 р. він становив 233,8 тис. тонн, тобто збільшився порівняно з 2010 р. на 45,5 тис. тонн (табл. 2.27).

Із 2002 року сільськогосподарські підприємства відійшли від бартерних операцій. Відносини між постачальниками молока-сировини та молокопереробними заводами регулюються щорічними угодами. В угоді визначаються обсяги поставок, їх періодичність, ціни, вимоги до якості молока, умови оплати. У 2015 р. реалізовано найбільше молока заготівельним організаціям – 93,5%, на ринку – 0,4%, за іншими каналами – 6,1 пункта.

На перспективу у вітчизняній молокопереробній промисловості прогнозуються продовження концентрації ринку через поглинання дрібних виробництв великими компаніями, кількість яких на ринку у підсумку очікується близькою 10 та пришвидшення процесу створення вертикально інтегрованих структур.

Таблиця 2.27

Структура реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами за напрямками реалізації, тис. тонн*

Канал реалізації	Рік					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна						
Реалізовано, всього, тис. тонн	2004,1	2061,3	2360,1	2409,0	2506,2	2538,3
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
У тому числі:						
переробним підприємствам, тис. тонн	1857,6	1949,5	2218,9	2263,6	2379,4	2401,3
%	92,7	94,6	94,0	94,0	94,9	94,6
в рахунок оплати праці, тис. тонн	6,9	4,9	4,3	3,9	3,1	2,6
%	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
видано пайовикам в рахунок орендної плати, тис. тонн	0,7	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3
%	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
на ринку, тис. тонн	37,8	37,0	37,8	36,3	32,0	30,3
%	1,9	1,8	1,6	1,5	1,3	1,2
за іншими каналами, тис. тонн	108,0	74,2	102,9	108,7	94,4	106,4
%	5,4	3,6	4,4	4,5	3,8	4,2
Київська область						
Реалізовано, всього, тис. тонн	192,7	198,0	218,0	219,1	226,5	233,8
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
У тому числі:						
переробним підприємствам, тис. тонн	188,3	192,9	209,3	203,9	213,3	218,5
%	97,7	97,4	96,0	93,1	94,1	93,5
на ринку, тис. тонн	0,7	0,9	1,4	1,0	1,4	1,0
%	0,3	0,4	0,6	0,4	0,6	0,4
за іншими каналами, тис. тонн	3,8	4,2	7,3	14,2	11,9	14,2
%	2,0	2,1	3,3	6,5	5,2	6,1

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [195-200, 227].

Значне зменшення обсягів виробництва молока зумовило і зменшення рівня реалізації молока за регіонами України (табл. 2.28).

Помітне збільшення обсягів виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах у 2010-2015 рр. зумовило збільшення обсягів його реалізації. Найбільший рівень зменшення обсягів реалізації молока за цей період (45%) спостерігається у регіонах, у яких частка виробництва молока у господарствах населення є значною (Закарпатській області), а також промислових регіонах, в

яких поголів'я корів в сільськогосподарських підприємствах значно зменшилось (Донецькій, Запорізькій, Одеській, Чернівецькій областях).

Таблиця 2.28

**Обсяги реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами
України, тис. тонн***

Регіони	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 у % до 2010 р.
АР Крим	27,1	27,4	25,9	19,2	—	—	—
Дніпропетровська	57,9	57,9	68,9	77,9	81,9	83,1	143,6
Донецька	117,7	118,5	121,6	115,8	102,7	83,9	71,2
Запорізька	31,1	27,7	30,1	29,6	29,4	27,9	89,5
Кіровоградська	35,3	35,0	39,2	41,2	47,9	47,4	134,3
Луганська	41,3	44,9	50,5	49,3	40,6	38,6	93,5
Миколаївська	28,7	33,2	38,6	41,3	42,0	41,7	145,5
Одеська	32,6	29,9	31,2	28,8	31,3	28,2	86,7
Херсонська	24,7	26,5	31,6	33,1	38,1	38,9	157,7
<u>Зона Степу</u>	396,4	401,0	437,5	436,4	413,9	389,7	98,3
Вінницька	117,1	117,0	135,9	138,5	142,7	153,7	131,2
Київська	192,7	198,0	218,0	219,1	226,5	233,8	121,3
Полтавська	275,7	294,7	377,8	394,4	424,8	426,5	154,7
Сумська	134,7	124,9	140,2	138,6	143,1	150,2	111,5
Тернопільська	30,5	35,6	40,2	44,9	49,9	56,5	185,3
Харківська	166,1	163,6	194,8	206,5	218,9	222,9	134,2
Хмельницька	91,4	88,0	104,1	111,7	130,6	137,2	150,2
Черкаська	202,5	209,3	247,7	255,7	276,1	277,4	137,0
Чернівецька	18,0	19,2	19,6	17,2	16,7	16,2	89,9
м.Київ	10,3	12,5	13,8	13,6	16,5	20,7	200,8
<u>Зона Лісостепу</u>	1239,0	1262,7	1492,0	1540,1	1645,8	1695,0	136,8
Волинська	63,9	64,3	77,5	71,7	71,3	70,9	111,0
Житомирська	68,8	66,4	82,4	84,8	87,0	87,6	127,3
Закарпатська	3,0	2,7	3,3	2,8	2,0	1,3	45,1
Івано-Франківська	8,6	9,1	11,1	12,0	12,1	13,2	153,9
Львівська	18,9	19,3	21,9	22,1	20,6	21,9	115,6
Рівненська	39,0	40,6	49,5	51,5	57,6	62,5	160,2
Чернігівська	166,6	195,1	184,9	187,5	195,9	196,2	117,8
<u>Зона Полісся</u>	368,8	397,6	430,5	432,5	446,6	453,6	123,0
<u>По Україні</u>	2004,1	2061,3	2360,1	2409,0	2506,2	2538,3	126,7

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [195-200].

У країнах Європи майже 96% молока переробляється на молочні продукти. У 2015 р. в Україні лише 38,53% від усього виробленого молока

надійшло на промислову переробку: від сільськогосподарських підприємств – 2412,8 тис.т, від господарств населення – 1346,1 тис.т, від інших господарських структур – 330,9 тис. т [153] (табл. 2.29).

Таблиця 2.29

Надходження молока на підприємства, що займаються його переробкою, тис. тонн*

Показник	Рік					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна						
Надійшло всього,	4737,2	4547	4691,6	4545,3	4617	4089,8
у тому числі від						
с-г підприємств	1890,4	2030,1	2277,7	2325,1	2428,3	2412,8
господарств населення	2544,2	2155,3	2007,2	1824	1737	1346,1
інших господарських структур	302,6	361,6	406,7	396,2	451,7	330,9
Київська обл.						
Надійшло всього,	316,2	304,5	353,2	383,8	388,6	355,8
у тому числі від						
с-г підприємств	175,8	198,7	253,7	282,6	302,6	298,9
господарств населення	105,9	85,5	78,0	72,1	57,7	38,0
інших господарських структур	34,5	20,3	21,5	29,1	28,3	19,0

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [227].

У 2015 р. в Київській області 87,07% від усього виробленого молока надійшло на промислову переробку: від сільськогосподарських підприємств – 298,9 тис.т, від господарств населення – 38,0 тис.т, від інших господарських структур – 19,0 тис. т (табл. 2.25). Наявні обсяги виробництва молока за останні роки в межах 12,7-11,4 млн т забезпечує споживчий попит населення в молочних продуктах в середньому на рівні 199,1-209,9 кг на одну особу в рік [227].

При цьому біля 5% молока використовується з експортною метою, при імпорті близько 0,7% молочних продуктів (табл. 2.30).

Необхідно зазначити, що для виробників молока-сировини вигідно мати мінімальну кількість заготівельників, що дасть змогу здійснити організований збут молока, мінімізувати витрати та зменшити втрати продукції.

Ефективність молочного скотарства залежить від закупівельних цін на молоко-сировину, які мають відшкодовувати витрати виробництва та забезпечувати норму прибутку, необхідну для розширеного відтворення галузі.

Таблиця 2.30

Баланс молока та молочних продуктів України, тис. тонн*

Показник	Рік							
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Виробництво	12658	13714	11249	11086	11378	11488	11133	10615
Зміна запасів на кінець року	-394	27	-11	-9	90	-45	85	-41
Імпорт	50	112	273	257	410	548	357	78
Усього ресурсів	13102	13799	11533	11352	11698	12081	11405	10734
Експорт	1100	1901	956	964	820	769	527	464
Витрачено на корм	2203	1270	1099	1020	1072	1252	1153	1097
Втрати	10	3	8	5	9	10	14	15
Фонд споживання: всього	9789	10625	9470	9363	9797	10050	9581	8995
у розрахунку на душу населення, кг	199,1	225,6	206,4	204,9	214,9	220,9	222,8	209,9

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [227].

Підвищення закупівельних цін на молоко протягом 2010-2015 рр. здійснювалось як внаслідок зростання попиту на молоко і молочні продукти та відсутності в достатній кількості якісної молочної сировини так і за рахунок інфляційних процесів. За період з 2010 р. до 2015 р. вони зросли майже у 1,5 раза (рис. 2.9).

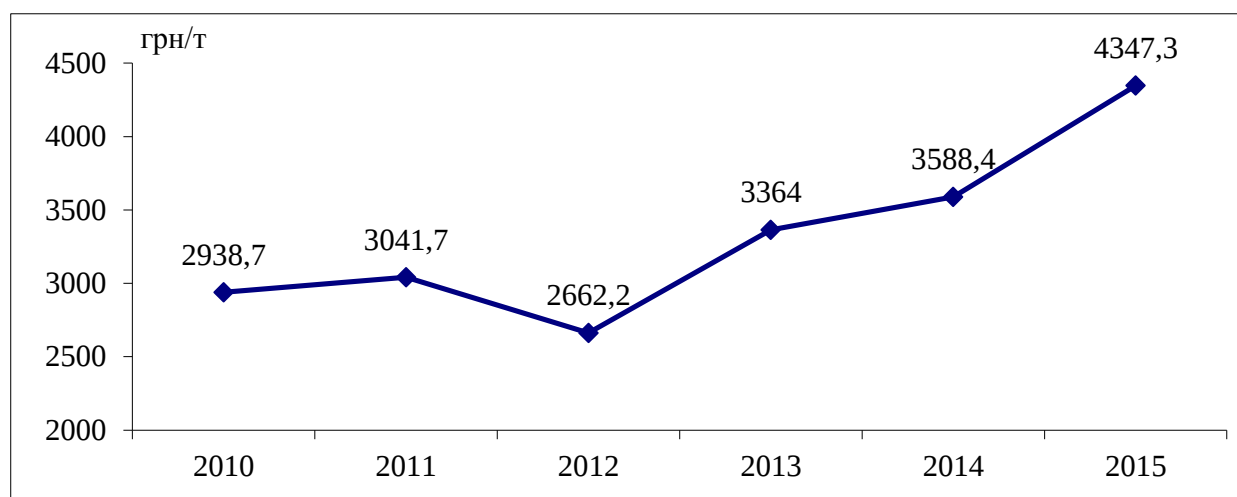

Рис. 2.9. Середня ціна реалізації молока в сільськогосподарських підприємствах України, грн/т*

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [227].

Аналізуючи закупівельні ціни сільськогосподарських підприємств на молоко по каналах реалізації, можна стверджувати, що залежно від спрямування вони суттєво змінюються (табл. 2.31).

Таблиця 2.31.

Ціни реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами по різних каналах, грн/т*

Канал реалізації	Рік					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна						
Середня ціна по всіх каналах реалізації	2938,7	3041,7	2662,2	3364,0	3588,4	4347,3
У тому числі:						
переробним підприємствам	2949,6	3027,2	2628,5	3346,3	3570,1	4336,8
видано пайовикам	2493,1	2596,4	2849,4	3137,9	3247,3	3593,2
на ринку, через власні магазини, ларки, палатки	3087,7	3709,0	3706,2	3874,8	4068,3	4637,6
Київська обл.						
Середня ціна по всіх каналах реалізації	2992,7	3102,4	2811,9	3340,9	3580,5	4532,4
У тому числі:						
переробним підприємствам	2766,0	2687,9	3903,8	4088,3	4260,6	5342,0
видано пайовикам	2475,0	2975,0	2633,3	2575,0	2410,3	3740,3
на ринку, через власні магазини, ларки, палатки	2923,4	3217,9	4218,9	3734,9	3878,8	4844,7

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [227].

Формування цін на молоко залежить значною мірою від співвідношення пропозиції та попиту на неї в різні періоди року та платоспроможності населення. Так, із 2010-2015 рр. середні закупівельні ціни сільськогосподарських підприємств на молоко по каналах реалізації змінилися, тобто зросли за 2015 р. до 4347,3 та 4532,4 грн/т, або в 1,5 раза порівняно з 2010 р. З 2013 р. товаровиробникам Київської області вигідніше було реалізувати молоко заготівельним організаціям, де ціни реалізації в 1,1 раза перевищували закупівельні ціни на ринку.

Особливо відчутне коливання цін на молоко спостерігається в окремих регіонах країни. Так, розмах коливань навколо середніх по країні значень цін на

молоко і молочні продукти в окремих областях відрізняється майже в 1,5 раза. Це, зокрема, свідчить про необхідність посилення міжрегіональної конкуренції на молочному ринку для вирівнювання абсолютних рівнів цін і покращення тим самим цінової ситуації на агропродовольчому ринку країни в цілому (табл. 2.32).

Таблиця 2.32

Середні ціни реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами, грн/т

Регіони України	Рік						2015 у % до 2010 р.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
А Р Крим	3118	3413	3105	3489	—	—	0,0
Дніпропетровська	3196	3165	2867	3564	3796	4402	137,8
Донецька	2927	3068	2838	3497	3753	4247	145,1
Запорізька	2897	2941	2755	3237	3598	4158	143,5
Кіровоградська	2691	2824	2403	3122	3431	4204	156,2
Луганська	2724	3125	2878	3301	3671	3955	145,2
Миколаївська	2789	2986	2569	3368	3563	4373	156,8
Одеська	2487	2677	2626	2972	3351	3872	155,7
Херсонська	3066	3182	2735	3610	3769	4458	145,4
Зона Степу	2897	3054	2772	3395	3657	4247	146,6
Вінницька	2946	3065	2860	3432	3669	4300	145,9
Київська	2993	3102	2812	3341	3581	4532	151,4
Полтавська	3173	3060	2575	3403	3627	4454	140,4
Сумська	2894	2929	2372	3145	3342	4128	142,6
Тернопільська	3054	3104	2691	3444	3735	4569	149,6
Харківська	2980	3188	2877	3494	3664	4276	143,5
Хмельницька	2889	3017	2512	3387	3535	4324	149,6
Черкаська	2901	3098	2705	3426	3645	4442	153,1
Чернівецька	2859	3064	2634	3354	3536	4294	150,2
м. Київ	3417	3335	2955	3611	3777	4504	131,8
Зона Лісостепу	2996	3078	2681	3391	3604	4389	146,5
Волинська	2789	2830	2399	3234	3428	4312	154,6
Житомирська	2732	2897	2538	3322	3580	4368	159,9
Закарпатська	2751	3659	3669	3419	3903	5226	190,0
Івано-Франківська	2683	2936	2477	3052	3229	3978	148,2
Львівська	2722	2954	2664	3148	3505	4330	159,1
Рівненська	2806	2918	2516	3271	3485	4356	155,3
Чернігівська	2823	2933	2453	3211	3433	4208	149,0
Зона Полісся	2789	2915	2487	3237	3467	4278	153,4
По Україні	2939	3042	2662	3364	3588	4347	147,9

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [227].

Найвищий рівень цін у 2015 році спостерігався у промислово-розвинених областях та на півдні країни. А найнижчий рівень цін відмічений у Одеській, Луганській, Івано-Франківській, Сумській, Запорізькій, Кіровоградській, Чернігівській областях [172].

В Україні зростає інтерес до промислового виробництва молока, а в дрібних господарствах – падає, про що свідчить поступове зменшення поголів'я великої рогатої худоби. Таким чином у перспективі можна чекати збільшення частки виробництва молока на промислових комплексах.

Підвищення попиту на молоко і молочні продукти, а також дефіцит молочної сировини до листопада 2013 року сприяли підвищенню закупівельних цін в Україні до рівня світових (рис. 2.10). Закупівельна ціна на молоко характеризується сезонністю. У літній період вона знижується у зв'язку з збільшенням пропозиції молока, а у зимовий період у зв'язку зі зменшенням пропозиції молока – підвищується. Протягом 2013 р. ціна реалізації молока по Україні коливалась від 3400 до 4001 грн/т, протягом 2015 р. – від 4239 до 5013 грн/т залежно від його якості, обсягів та графіків постачання.

Девальвація національної валюти у 2014 році та зниження попиту на продукцію скотарства на внутрішньому ринку, яке пов'язане зі зниженням купівельної спроможності населення [285], зумовили зниження цін на молоко у доларовому еквіваленті в Україні у II кварталі 2015 р. до 19 центів/кг.

Виробництво молока в значній кількості підприємств і в господарствах населення стало збитковим. У результаті поголів'я великої рогатої худоби станом на 1 червня 2015 р. порівняно з аналогічною датою минулого року зменшилося на 8,0% до 4 млн 429,1 тис. голів, а поголів'я корів – на 6,5% до 2 млн 274,7 тис. тварин.

Результати досліджень свідчать, що якщо у 2013 р. лише 6% обсягу виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України було збитковим, то у 2015 р. при неприйнятті відповідних заходів 25-30% обсягу молока буде вироблено зі збитком. Зупинити падіння цін на молоко можна лише шляхом збільшення обсягу його експорту. Розрахунки свідчать, що для

того щоб утримати ціну на молоко на рівні 5,0-5,2 грн/кг до кінця 2015 р. Україні потрібно експортувати 52-55 тис. т молока і молочних продуктів у перерахунку на молоко в місяць. Найбільш перспективними ринками є ринки Азії та Африки, що обумовлено великим попитом у порівнянні з європейськими країнами, де українська молочна продукція не є достатньо конкурентоспроможною. Торгівля продукцією скотарства з країнами Європи, США, країнами Азії пов'язана з проблемою одержання ряду ветеринарних сертифікатів [285].

Підвищення закупівельних цін у 2015 р. порівняно з 2014 р. позитивно вплинуло на рівень рентабельності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах (рис. 2.11).

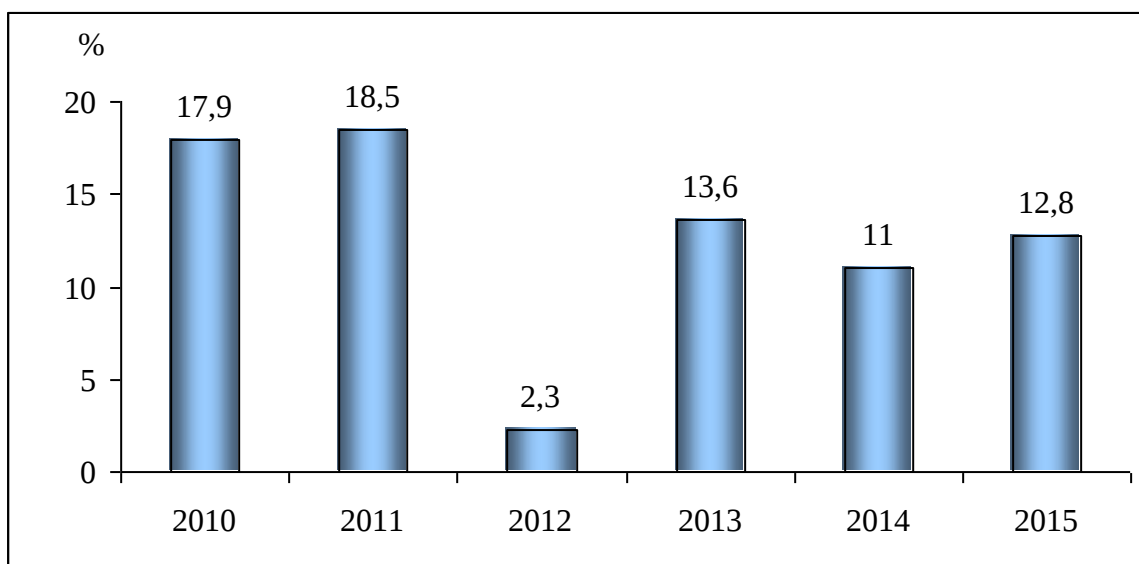

Рис. 2.11. Рівень рентабельності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України*

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [227].

За підсумками економічних результатів основної діяльності сільськогосподарських підприємств, рівень рентабельності виробництва молока у 2015 році склав 12,8 відсотків.

Проте в 4 областях України (Дніпропетровській, Запорізькій, Кіровоградській і Одеській) коефіцієнт доходності виробництва молока був менше 1 (0,918 та 0,993) (табл. 2.33). Найвищий коефіцієнт доходності (понад

1,2) мали підприємства Волинської, Закарпатської і Тернопільської областей. У сільськогосподарських підприємствах Полтавської області, яка має найбільше поголів'я корів, рівень доходності виробництва молока склав 1,165 і це при майже найкращих показниках надоїв корів по Україні – 6379 кг в рік на середнє поголів'я.

Таблиця 2.33

Конкурентоспроможність виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах по регіонах 2015 р.*

Регіони	Річна продуктивність корів, кг	Повна собівартість 1 т, грн	Ціна реалізації 1 т, грн	Коефіцієнт доходності	Рівень спеціалізації, %	Рівень товарності, %	Середньорічні темпи приросту (2010-2015), %
Україна	5351	3948	4447	1,126	3,8	93,2	1,038
Вінницька	5017	3889	4381	1,126	4,1	94,1	1,067
Волинська	5084	3616	4381	1,212	8,0	90,1	1,009
Дніпропетровська	5587	5001	4590	0,918	2,2	94,8	1,052
Донецька	5023	4339	4345	1,001	4,2	92,2	0,917
Житомирська	3985	4013	4509	1,124	5,6	93,1	1,026
Закарпатська	2641	3509	4952	1,411	0,9	68,0	0,898
Запорізька	4143	4209	4143	0,984	0,9	71,9	0,983
Івано-Франківська	5183	3759	4488	1,194	1,5	76,6	1,081
Київська	5213	3936	4446	1,130	5,0	94,4	1,016
Кіровоградська	5324	4312	4282	0,993	1,1	90,6	1,047
Луганська	4118	3838	4043	1,054	3,0	91,7	0,956
Львівська	4285	3987	4586	1,150	1,3	91,8	1,023
Миколаївська	5045	4362	4647	1,065	1,4	94,0	1,053
Одеська	3300	4087	3877	0,949	0,8	85,4	0,974
Полтавська	6379	3923	4570	1,165	6,2	95,1	1,070
Рівненська	5456	3959	4513	1,140	6,2	94,4	1,084
Сумська	4663	3690	4280	1,160	4,7	94,3	1,042
Тернопільська	5851	3762	4586	1,219	2,6	93,4	1,113
Харківська	6411	3757	4400	1,171	5,5	94,9	1,058
Херсонська	6356	4046	4628	1,144	1,8	93,4	1,089
Хмельницька	5552	3906	4397	1,126	3,7	93,2	1,083
Черкаська	6162	3911	4549	1,163	6,7	94,1	1,064
Чернівецька	4776	4421	4460	1,009	3,2	93,7	0,976
Чернігівська	4673	3875	4402	1,136	4,2	90,0	1,024

*Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики [172].

Дані таблиці 2.33 свідчать, що найвищий виробничий і природний потенціал для виробництва молока мають підприємства Вінницької, Волинської, Житомирської, Закарпатської, Івано-Франківської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Черкаської, Харківської, Херсонської, Хмельницької та Чернігівської областей, так як вони мають найвищі виробничі показники конкурентоспроможності молока відносно середньогалузевого рівня.

Найбільш високі цінові показники конкурентоспроможності молока відносно середньогалузевого рівня мають підприємства Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Львівської, Миколаївської, Полтавської, Рівненської, Тернопільської, Херсонської та Черкаської областей. Високим рівнем конкурентоспроможності виробництва молока відзначаються підприємства, які досягли найвищих індексів конкурентоспроможності від 1,086 до 1,120 (Харківської, Рівненської, Волинської, Полтавської та Черкаської областей) (рис. 2.12).

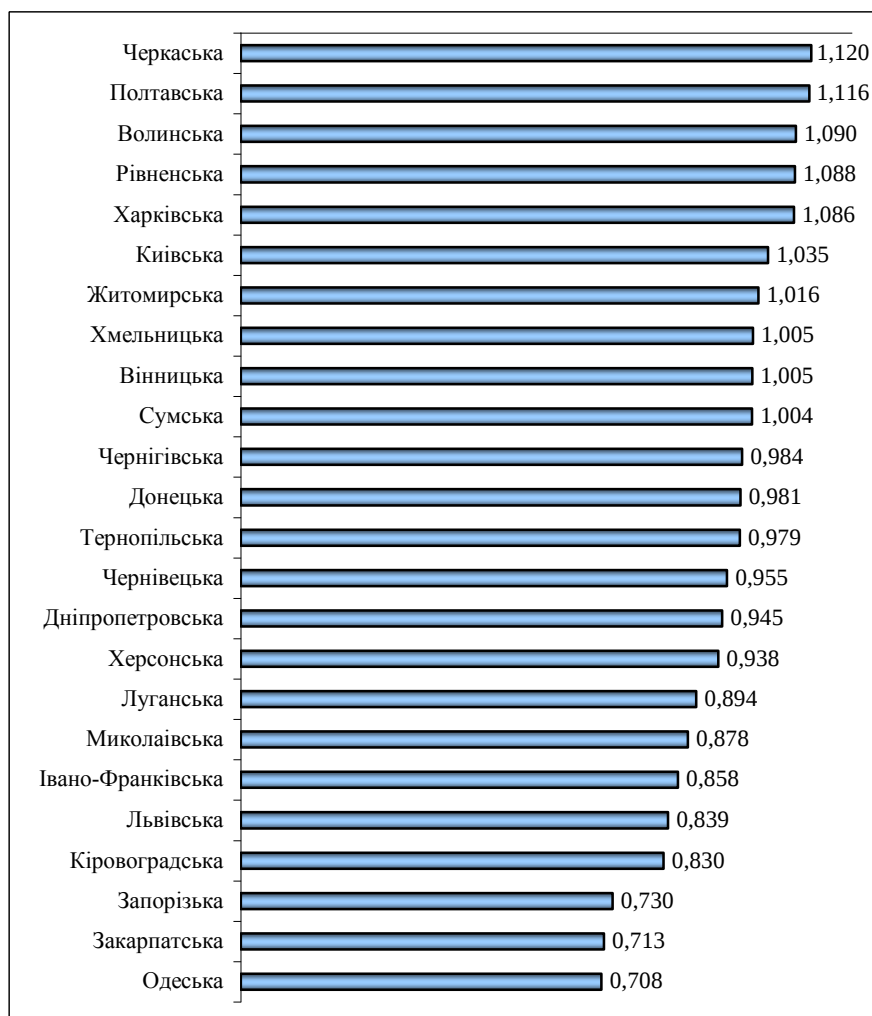

Рис. 2.12. Рейтинг областей за результатами комплексної оцінки виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами України у 2015 р.

Величина індексів конкурентоспроможності графічно являє собою площу багатокутника, радарями якого є 9 показників (критеріїв) конкурентоспроможності виробництва молока (рис. 2.13).

Радар конкурентоспроможності виробництва молока побудований таким чином [285]:

- коло ділиться радіальними оцінними шкалами на рівні 9 секторів за кількістю критеріїв;
- у міру віддалення від центру кола значення критерію покращується;
- шкали на радіальних прямих градуюються так, щоб всі значення критеріїв лежали усередині оцінного кола;
- всі критерії оцінки конкурентоспроможності молока визначається за 100 бальною шкалою;
- показник конкурентоспроможності виробництва молока має значення нижче нормативного, то він нулем, що співпадає з центром кола.

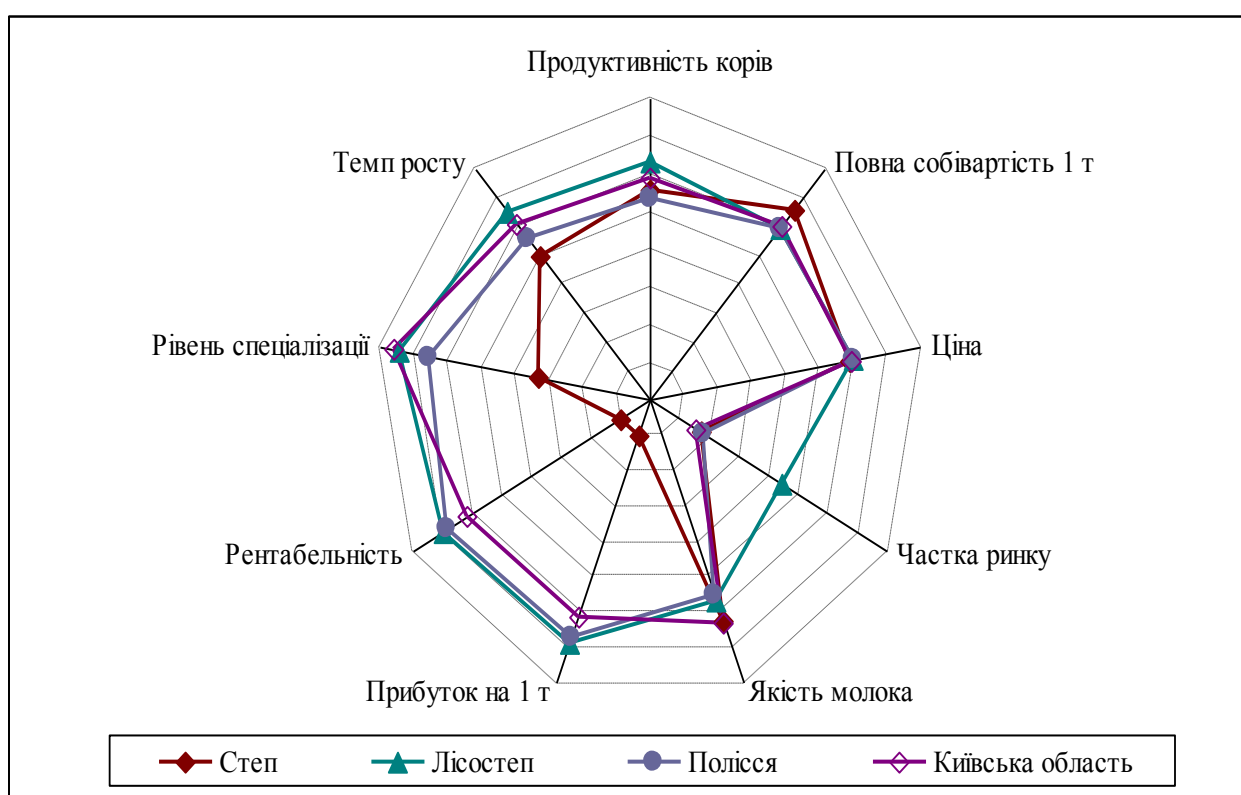

Рис. 2.13. Багатокутник конкурентоспроможності виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах окремих областей України, 2014 р.*

*Джерело: Розроблено авторами

Для підвищення рівня конкурентоспроможності виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах необхідно комплексно і системно впроваджувати заходи, які забезпечать підвищення продуктивності корів, високу ефективність галузі та поліпшення якості молочної продукції.

Державна підтримка є одним із важливих елементів у розвитку молочного скотарства (табл. 2.34) [172].

Таблиця 2.34

Державна підтримка виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах за регіонами у 2014 р.

Регіони	2010 р.				2014 р.			
	За рахунок бюджетних дотацій		За рахунок податку на додану вартість		За рахунок бюджетних дотацій		За рахунок податку на додану вартість	
	на молоко тис. грн	на одну корову, грн	на молоко тис. грн	на одну тону реалізованого молока, грн	на молоко тис. грн	на одну корову, тис. грн	на молоко тис. грн	на одну тону реалізованого молока, тис. грн
Україна	60657	3,2	712422	376	82892,0	3,4	517543	212
АР Крим	1142	4,8	5016	211	-	-	-	-
Вінницька	2061	1,9	34476	317	355,0	0,3	11637	83
Волинська	69	0,1	30389	523	2975,9	4,7	8796	139
Дніпропетровська	-	-	19000	342	0,0	0,0	13974	184
Донецька	5969	5,4	16132	146	1746,4	1,8	17035	175
Житомирська	986	1,5	21143	324	2894,8	3,7	4330	55
Закарпатська			502	204	25,4	1,7	263	178
Запорізька	72	0,3	10898	394	2379,5	10,0	3693	155
Івано-Франківська			2614	431	956,1	9,8	674	69
Київська	15293	8,3	62178	336	986,9	0,3	95063	319
Кіровоградська			9199	293	3266,0	7,1	7014	153
Луганська	428	1,2	5025	139	754,0	2,2	5560	161
Львівська	754	4,7	7050	438	199,5	1,4	2574	174
Миколаївська			12849	479	0,0	0,0	8617	227
Одеська	627	2,0	7476	242	953,6	3,3	4097	140
Полтавська	9561	3,3	131652	459	24334,5	6,0	54388	134
Рівненська	777	2,3	12425	366	6869,5	12,7	2750	51
Сумська	462	0,4	87618	750	11204,4	8,3	29708	220
Тернопільська	9	0,0	10573	371	0,0	0,0	10776	218
Харківська	11781	7,7	34099	222	13552,5	6,5	29855	143
Херсонська	2109	9,4	8295	371	2939,1	8,3	4915	138
Хмельницька	94	0,1	32429	385	0,0	0,0	26315	215
Черкаська	6329	3,2	58792	299	5859,6	2,2	122722	460
Чернівецька	270	1,5	7578	414	351,3	2,2	3301	206
Чернігівська	1861	1,2	79528	501	0,0	0,0	46690	249
м. Київ	-	-	5487	650	288,0	1,9	2798	180

За продане переробним підприємствам молоко товаровиробникам перераховуються дотації з податку на додану вартість. Крім того, в державі запроваджено спеціальні дотації, зокрема, за приріст поголів'я корів молочного напрямку, продуктивності, закуплені племінні нетелі або племінні корови, закуплені сільгосппідприємствами телиці для поповнення основного стада і т. д.

Дані табл. 2.34 свідчать, що протягом аналізованого періоду обсяги державної підтримки сільськогосподарських виробників нерівномірно розподілені по регіонах України. Середній розмір державної підтримки на 1 корову за рахунок бюджетних дотацій у 2014 р. становив 3,4 тис. грн. Найбільшу величину підтримки у розрахунку на 1 корову за цим напрямом одержали підприємства Рівненської (12,7 тис. грн), Запорізької (10 тис. грн), Івано-Франківської (9,8 тис. грн), Херсонської та Сумської (8,3 тис. грн) областей. Середній розмір державної підтримки на 1 т молока за рахунок податку на додану вартість у 2014 р. становив 212 тис. грн. Найбільшу величину підтримки за цим напрямом у розрахунку на 1 т молока одержали підприємства Черкаської (460 тис. грн), Київської (319 тис. грн) Чернігівської (249 тис. грн) областей. Основним напрямом підвищення ефективності виробництва молока є підвищення якості та конкурентоспроможності цієї продукції на основі формування системи управління якістю.

Обсяг молока, що надійшов на підприємства молокопереробної промисловості Київської області, наведено в табл. 2.35.

У 2015 р. молоко приймалося відповідно до ДСТУ 3662-97. У 2015 р. частка молока екстра по Київській області становила – 26,3%, вищого ґатунку – 38,4 %, І – 55,8, ІІ – 34,9, неґатункового – 0,1 відсотки. Різке зменшення обсягів реалізації молока вищого ґатунку пояснюється збільшенням частки товарного молока приватного сектору, якість якого досить низька. Звідси існує потреба у збільшенні кількості сільськогосподарських підприємств, виробників молока. Важливим принципом ціноутворення у молокопродуктовому підкомплексі є

забезпечення економічних інтересів усіх його складових частин на достатньому рівні для розширеного відтворення.

Таблиця 2.35

Кількість молока, реалізованого сільськогосподарськими підприємствами переробним підприємствам Київської області, тис. тонн*

Показники якості молока	ДСТУ 3662-97					
	Рік					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Прийнято молока в перерахунку на базисне молоко, всього	167787	186320	238043	264383	286882	283170
У тому числі:						
охоłodженого до 10 °С	155305	176246	172847	252315	275353	272022
з вмістом жиру, %	3,56	3,63	3,62	3,63	3,59	3,59
Закуплено молока у перерахунку на молоко встановленої базисної жирності	175756	198747	253695	282633	302575	298865
У тому числі:						
екстра	10952	17271	32298	55304	74165	78615
у % до загального обсягу	6,2	8,7	12,7	19,6	24,5	26,3
вищого гатунку	65831	85204	110810	122136	116153	106512
у % до загального обсягу	37,4	42,9	43,7	43,2	38,4	35,6
I гатунку	89573	88246	102722	99051	104931	104164
у % до загального обсягу	51	44,4	40,5	35,1	34,7	34,9
II гатунку	5930	6647	7282	6043	7178	9396
у % до загального обсягу	3,4	3,3	2,9	2,1	2,4	3,1
негатункового	3470	1379	583	99	148	178
у % до загального обсягу	2	0,7	0,2	0	0	0,1
Ціна реалізації, грн/т	3047,3	3302,9	2964,0	3496,4	3521,2	4294,9
Дохід від реалізації, млн грн	535,6	656,4	752,0	988,2	1065,4	1283,6

*Джерело: дані Держстату України [195-200].

Ціна на молоко й молочні продукти формується під впливом попиту та пропозиції. Основу ціни становлять витрати. Формування цін діє як механізм переливання капіталу та розподілу ресурсів. Головним фактором, що впливає на попит, є: ціна продукції, якість продукції, дохід споживачів, цінові очікування. Недосконалість процесу ціноутворення зумовила кризову ситуацію в молочному підкомплексі. Закупівельні ціни на молоко в 2015 р.,

порівняно з попереднім роком, підвищилась в 1,2 раза, а в порівнянні з 2010 р. у 1,4 раза (табл. 2.35).

Підвищення закупівельних цін відбулося внаслідок цінової домовленості молокопереробних заводів, а можливо, це жорстка реальність, зумовлена конкурентною боротьбою на ринку молока й молочних продуктів та нерозвиненістю інтеграційних процесів у молокопродуктовому підкомплексі. Щоб встановити причини цього, нижче проаналізовано ситуацію, за якої складалася реалізаційна ціна на сировину – молоко, а також фактори її збільшення.

Так, у 2010 р. молокозаводи Київської області при високих закупівельних цінах на молоко 3047,3 грн/т одержали 535,6 млн грн прибутку, в 2013 р. – при високій закупівельній ціні 3496,4 грн/т – 988,2 млн грн прибутку, а в 2015 р. – при високій закупівельній ціні 4294,9 грн/т – 1283,6 млн грн прибутку. Тобто молокозаводи намагаються зацікавити товаровиробників у виробництві молока. Реальний обсяг виробництва молока, що здатні купити споживачі у певний період за будь-якого рівня цін на ринку, є попитом. Попит сільськогосподарських підприємств Київської області – це платоспроможний попит. Залежність між попитом і рівнем цін обернена. Це означає, що із зростанням рівня цін попит зменшується, і навпаки (рис. 2.14).

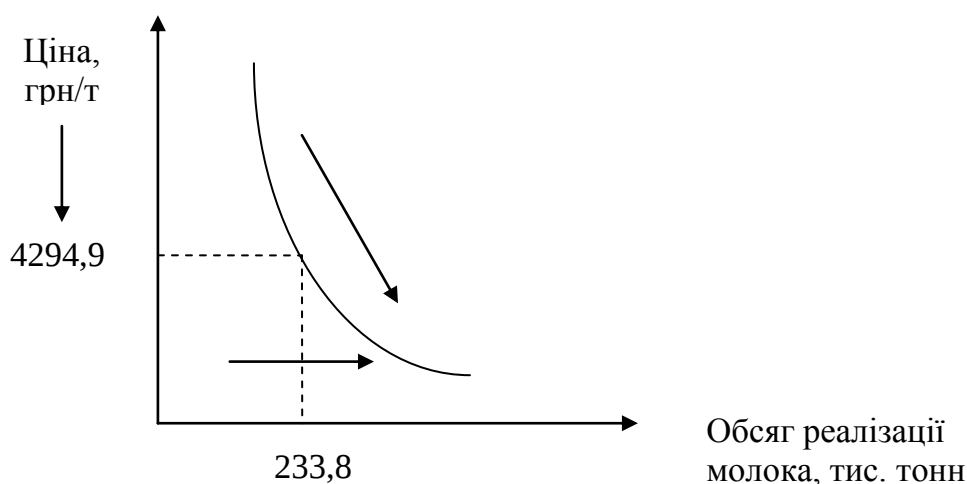

Рис. 2.14. Залежність попиту споживачів молочної продукції від рівня цін*

* Джерело: дані Держстату України [195-200].

У 2015 р. молоко споживачам Київської області реалізовувалося за ціною 4294,9 грн/т. Така ціна прийнятна, адже влаштовує споживачів. Якщо вона збільшиться від рівня 4294,9 грн/т, то попит знизиться. Наслідком цього стане скорочення реальної грошової маси товаровиробників, що означає зниження рівня купівельної спроможності споживачів стосовно купівлі молока. Зменшення ціни на молоко стимулюватиме споживачів до зростання їх купівельної спроможності. Але така реакція споживачів на ціну не має відношення до попиту, оскільки він характеризує попит на сукупний товар.

Споживчий попит на молоко залежить від впливу таких нецінових чинників, як чисельність населення, рівень факторних доходів, рівень податків і трансфертів, рівень добробуту, відсутність або наявність заборгованості, оптимістичні та песимістичні очікування. Також мають значення цінові фактори: відсоткова ставка, накопичення, імпорт. Знання цих факторів сприяє виявленню зміни попиту.

Дослідження свідчить, що нерівність між доходами населення та цінами на молоко й молочні продукти позначаються на його попиті. Зміна ж попиту на згадані продукти призводить до зміни пропозиції – обсягу виробництва. Сучасний ринок вимагає стабільного надходження якісних молочних продуктів.

2.4. Економічна ефективність виробництва та переробки молока і його реалізації

Економічна категорія "ефективність господарювання", властива ринковим відносинам, до набуття Україною незалежності не висвітлювалась у вітчизняній науковій літературі. Ефективність господарської діяльності в країні розглядалася з позицій виконання завдань, що встановлювалися для сільськогосподарських підприємств у вигляді планів.

В умовах розвитку ринкових відносин такий підхід неприйнятний, оскільки нині аграрні підприємства самостійно вирішують, яку виробляти

продукцію, в яких обсягах, за якою ціною її реалізувати та якому споживачеві. Вміння налагоджувати ефективну господарську діяльність є умовою виживання аграрного підприємства в конкурентній боротьбі [119].

На думку М.П. Коржинського та Ю.М. Макаренка, стабілізація й подальше нарощування виробництва молока має супроводжуватись підвищенням економічної ефективності розвитку молочного скотарства, отриманням необхідної кількості прибутку, як основного регулятора виробництва в ринковому середовищі [111, с. 38].

Здатність ринкового механізму до відновлення економічної рівноваги не піддається часовому визначенню. Тому шлях до неї лише за допомогою ринкового механізму може бути тривалим і супроводжуватися великими економічними і соціальними втратами. Щоб скоротити його тривалість та зменшити втрати, необхідне державне втручання.

В Україні відбувається процес формування якісно нових структур. Перехід одного підприємства в інше може бути присутній завжди. При цьому, перетворювальні процеси впливають на можливості сільськогосподарських підприємств виробляти конкурентоспроможну продукцію (табл. 2.36).

Як свідчать дані таблиці, виробництво молока в сільськогосподарських формуваннях прибуткове – 12,6 % (Україна) та 13 % (Київська обл.): у підприємствах приватної форми власності – 19,3 % та 2,5 %, фермерських господарствах – 22,9 та 23,5, у сільськогосподарських виробничих кооперативах – 33,0 та 146,7 відсотків.

Нині молокозаводи намагаються зацікавити товаровиробників у виробництві молока-сировини. По-перше, вони збільшили закупівельні ціни на 25-30% для постачальників за якість, по-друге, укладають договори з підприємствами, які виробляють більше 2,5 тонн молока.

Контракти, що укладаються між молокозаводом та виробниками молока, контролюються створеними союзами молочників і професійними галузевими організаціями. Молокозаводи мають допомагати підприємствам, що

спеціалізуються на виробництві молока, залучаючи інвестиції у технологічний процес виробництва. З підвищенням вимог стандартів до якості молочної

Таблиця 2.36

**Ефективність виробництва молока в підприємствах
різних форм господарювання, 2015 р.***

Господарство		Виробництво молока		Рівень товарності, %	Середньорічний надій, кг	Повна собівартість 1ц молока, грн	Рентабельність виробництва молока, %
категорія	кількість	на одне господарство, ц	на 100 га с.-г. угідь, ц				
Україна							
Господарські товариства	888	18949	454	93,7	5761	411,42	9,6
Приватні підприємства	369	12518	491	93,1	5393	373,10	19,3
Виробничі кооперативи	147	15038	714	94,1	3626	311,38	33,0
Інші недержавні	32	19891	302	90,9	4994	463,79	-2,7
Державні підприємства	73	10939	253	86,2	4582	408,77	0,3
Фермерські господарства	120	8838	349	89,7	5274	346,68	22,9
Усього	1629	16054	452	93,2	5348	394,76	12,6
Київська обл.							
Господарські товариства	71	25218	544	93,9	6750	451,91	0,5
Приватні підприємства	24	13067	313	94,8	6077	426,38	2,5
Виробничі кооперативи	9	57885	5484	98,4	2734	172,37	146,7
Інші недержавні	3	9592	465	95,8	4641	388,34	1,1
Державні підприємства	6	17667	792	83,1	5982	465,86	-13,4
Фермерські господарства	6	9615	483	90,1	6325	382,67	23,5
Усього	119	23676	599	94,4	5213	393,58	13,0

*Джерело: дані Держстату України [227].

продукції та членством у СОТ в Україні почали створюватися великі виробництва молока-сировини. У процесі одержання продукції тут впроваджуються нові технології первинної та вторинної обробки молока, механізовані й автоматизовані нововведення, що дають можливість випускати продукцію високого ґатунку (табл. 2.37).

За показниками табл. 2.37, продуктивність худоби становить вирішальний фактор формування економічної ефективності виробництва

молока. Звідси можна зробити висновок, що з підвищенням його обсягів на одне господарство від 5000 до 25000 ц і більше, середньорічна продуктивність

Таблиця 2.37

Вплив концентрації виробництва молока на економічну ефективність його виробництва в сільськогосподарських підприємствах, 2015 р.*

Групи по виробництву молока на одне господарство, ц	Кількість господарств	Виробництво молока на одне господарство, ц	Поголів'я корів, голів	Середньорічний надій, кг	Виробнича собівартість 1 ц молока, грн	Рентабельність виробництва молока, %
Україна						
до 1000	235	435	28	1576	366	-10,1
1001-2500	227	1711	72	2381	365	-9,7
2501-5000	253	3699	130	2839	356	-1,7
5001-10000	292	7295	184	3972	357	5,6
10001-15000	180	12372	262	4724	356	9,1
15001-25000	182	19566	370	5292	350	12,2
Понад 25000	260	64644	1020	6339	352	15,3
Усього	1629	16054	300	5348	353	12,6
Київська обл.						
5001-10000	27	7462	159	4682	392	1,0
10001-15000	18	12654	215	5878	370	3,4
15001-25000	20	18793	309	6091	358	10,2
Понад 25000	22	88468	1727	5124	308	16,5
Усього	119	23676	454	5213	328	13,0

*Джерело: дані Держстату України [172, 227].

корів зростає до 6339 кг та 5124 кг, а виробнича собівартість знижується на 14 грн та 84 грн. Це сприяє зменшенню збитковості виробництва молока від -10,1% до 16,5 відсотків. Отже, основним напрямом розвитку молочного скотарства України є збільшення поголів'я і нарощування продуктивності корів. Ефективність виробництва молока залежить від багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів. Рівень організації виробництва молока виступає першоосновою отримання високої результативності за будь-яких умов.

Динаміку економічної ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах характеризують дані табл. 2.38.

Таблиця 2.38

**Показники ефективності виробництва молока
в сільськогосподарських підприємствах***

Показник	Рік					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна						
Виробництво молока, тис. тонн	2125	2165	2403	2480	2634	2616
Середньорічний надій, кг	3990	4124	4598	4849	5060	5351
Витрати кормів на 1 ц молока, ц	1,18	1,12	1,05	1,03	1,02	1,00
у т.ч. концентрованих	0,37	0,35	0,37	0,37	0,39	0,41
Собівартість 1 ц молока, грн	228,94	264,30	266,52	304,25	328,26	394,78
Ціна реалізації 1 ц молока, грн	269,81	313,12	272,74	345,75	364,49	444,67
Реалізовано молока, тис. тонн	1893	1962	2203	2278	2447	2438
Товарність, %	89,1	90,6	91,7	91,9	92,9	93,2
Рівень рентабельності, збитковості (-), %	17,8	18,5	2,3	13,6	11,0	12,6
Київська обл.						
Виробництво молока, тис. тонн	200,4	203,9	217,0	221,4	312,8	281,7
Середньорічний надій, кг	5077	5405	5747	5910	4840	5213
Витрати кормів на 1 ц молока, ц	1,02	1,03	1,04	1,01	1,00	0,95
у т.ч. концентрованих	0,37	0,35	0,38	0,40	0,42	0,41
Собівартість 1 ц молока, грн	253,3	281,2	271,9	314,2	348,3	393,6
Ціна реалізації 1 ц молока, грн	278,9	322,6	293,2	338,8	336,6	444,6
Реалізовано молока, тис. тонн	185,2	186,8	201,4	206,7	297,7	265,8
Товарність, %	92,4	91,6	92,8	93,3	95,2	94,4
Рівень рентабельності, збитковості (-), %	10,1	14,7	7,8	7,8	-3,4	13,0

*Джерело: дані Держстату України [168-172, 227].

За наведеними показниками, ситуація на ринку молока стосовно рівня цін на реалізоване молоко змінилася у 2015 р. Реалізаційна ціна протягом 2010-2015 рр. підвищилася в Україні від 278,9 грн у 2010 р. до 444,7 грн у 2015 р., у Київській обл. від 269,81 грн у 2010 р. до 444,6 грн у 2015 р., або в 1,6 раза. У результаті поліпшилися фінансові показники від реалізації молока. Якщо у 2014 р. прибуток товаровиробників від виробництва 1 ц молока на господарство в середньому становив 36,27 грн, то у 2015 р. – 49,92 грн (табл. 2.38).

Вплив різноманітних факторів на виробництво молока відбивається на рентабельності останнього, тобто має відхилення по групах господарств, які забезпечують його товарне виробництво (табл. 2.39).

Таблиця 2.39

Рентабельність виробництва молока сільськогосподарських підприємств України та фактори, що її формують*

Групи за рентабельністю виробництва молока, % (прибуток, збиток)	Кількість господарств у групі	Виробництво молока на одне господарство, ц	Реалізовано молока, тис. ц	Повна собівартість 1 ц, грн	Ціна реалізації 1 ц, грн	Прибуток (збиток) виробництва 1 ц молока, грн	Середній по групі рівень рентабельності (збитковості) виробництва молока, %
2014 рік							
До -15	305	10418	9773	459,26	334,57	-124,69	-27,2
від -15 до 0	331	12039	11034	379,53	353,46	-26,08	-6,9
0,1-15	439	15048	13977	340,40	364,57	24,17	7,1
15,1-30	262	21183	19897	304,70	370,70	66,00	21,7
30,1-45	173	16572	15313	274,35	376,70	102,35	37,3
більше 45	173	23722	22035	226,80	381,54	154,74	68,2
Усього	1683	15621	14524	328,25	364,52	36,27	11,0
2015 рік							
До -15	271	9373	8672	590,48	431,60	-158,87	-26,9
від -15 до 0	273	12027	11127	460,07	432,48	-27,59	-6,0
0,1-15	459	17075	15825	415,28	442,29	27,00	6,5
15,1-30	255	20862	19709	372,91	450,94	78,03	20,9
30,1-45	150	23989	22544	332,60	451,25	118,65	35,7
більше 45	170	20942	19492	247,65	454,14	206,50	83,4
Усього	1578	16565	15445	394,76	444,67	49,92	12,6

*Джерело: дані Держстату України [171-172, 227].

Як свідчать дані, за рік кількість сільськогосподарських підприємств, які спеціалізувалися на виробництві молока і реалізували його за різними каналами, зменшилася від 1683 господарств у 2014 р. до 1578 господарств у 2015 р. Збільшилась кількість реалізованого ними молока на 921 ц. Так, у 2014 р. було реалізовано 14524 тис. ц, а в 2015 р. – 15445 тис. ц. При цьому, збільшилась кількість підприємств, які одержали збитки від реалізації молока –

від 505 господарств у 2014 р. до 706 господарств у 2015 р. Як позитив можна вказати те, що кількість молока, виробленого у прибуткових підприємствах, збільшилася. Крім того, з підвищенням рівня рентабельності реалізації молока зростають обсяги його виробництва товаровиробниками (табл. 2.40).

Таблиця 2.40

Групування сільськогосподарських підприємств України за обсягом реалізації молока на 1 господарство*

Групи за обсягом реалізації на одне господарство, ц	Кількість господарств	Виробництво молока на одне господарство, ц	Реалізовано молока, тис. ц	Витрати на одне голову, грн	Повна собівартість 1 ц, грн	Реалізаційна ціна 1 ц молока, грн	Рівень рентабельності (збитковості) виробництва молока, %	Рівень товарності молока, %
2014 рік								
До 2500	505	1398	1039	6794	349,44	311,75	-10,8	74,3
2501-5000	290	4121	3625	8753	328,95	336,03	2,2	88,0
5001-10000	308	8125	7239	11499	325,81	343,04	5,3	89,1
10001-15000	166	13634	12330	14097	321,66	355,99	10,7	90,4
15001-20000	97	18577	17437	15085	334,42	358,39	7,2	93,9
20001-40000	180	29511	27530	16478	314,23	364,43	16,0	93,3
Понад 40000	137	91302	87186	18032	333,79	375,72	12,6	95,5
Усього	1683	15621	14524	14967	328,25	364,52	11,0	93,0
2015 рік								
До 2500	451	1449	1042	8379	413,77	369,68	-10,7	71,9
2501-5000	255	4110	3645	11329	386,12	384,70	-0,4	88,7
5001-10000	285	8051	7223	14390	391,62	417,59	6,6	89,7
10001-15000	177	13358	12193	17124	388,28	426,53	9,9	91,3
15001-20000	98	18819	17106	17824	374,68	430,43	14,9	90,9
20001-40000	170	29370	27649	21179	387,33	441,56	14,0	94,1
Понад 40000	142	91143	87182	22553	401,87	462,80	15,2	95,7
Усього	1578	16565	15445	18890	394,76	444,67	12,6	93,2

*За даними Держстату України [171-172, 227].

За даними таблиці, повна собівартість щороку підвищувалась і в 2015 р. становила 394,76 грн/ц. Товаровиробники, в яких повна собівартість перевищувала реалізаційну ціну, не мали змоги відшкодувати витрати, понесені на виробництво молока. Головною причиною підвищення собівартості молока є

збільшення матеріальних витрат внаслідок подорожчання матеріально-технічних засобів (корми, пальне, електроенергія), які використовуються в сільському господарстві.

В сучасних умовах підвищення рентабельності виробництва молока виступає важливим вартісним показником, який характеризує економічну ефективність виробництва продукції і дає об'єктивну оцінку господарської діяльності товаровиробників [213, с. 179]. Оптимальний рівень рентабельності, а це 30-50%, забезпечує розширене відтворення, зростання фондів матеріального стимулювання; характеризує ефективність витрат і обґрунтовує галузеву структуру та отримання прибутку [213, с. 179].

У 2015 р. серед більшості товаровиробників України спостерігається низька продуктивність тварин і висока собівартість. Так, 16% сільськогосподарських підприємств у 2015 р. отримали від корови за рік до 5000 кг молока собівартістю 1 ц 316,12 грн (додаток Д), 18% – близько 10000 кг і 391,62 грн, 11% – до 15000 кг і 388,28 грн, 6% – до 20000 кг і 374,68 грн, понад 6% – понад 20000 кг і 401,87 грн, відповідно. Собівартість молока по Україні в середньому становить 394,76 грн.

За низької собівартості молока необхідно забезпечити ощадливе використання енергоносіїв, ефективне застосування засобів механізації, обладнання, а також за допомогою передових технологій удосконалювати організацію його виробництва.

Найприбутковіші товаровиробники мають змогу отримувати в процесі своєї діяльності продукцію із собівартістю, яка нижча за ціну реалізації на 30%.

Підвищення економічної ефективності молочного скотарства залежить від продуктивності корів, системи охолодження молока на фермах та дотримання вимог Держстандарту України ДСТУ 3662-97 “Молоко коров'яче незбиране” (вимоги при закупівлі), досягнень науки і техніки, які сприятимуть розвитку виробництва продукції на промисловій основі та його інтенсифікації.

Таке виробництво передбачає великотоварний тип організації, спеціалізації, концентрації і кооперування у скотарстві [36]. Спеціалізація

молочного скотарства зумовлює в основному виробництво однорідної продукції – молока і сприяє найбільш ефективному використанню матеріально-грошових засобів, трудових ресурсів, досягнень науково-технічного прогресу [213, с. 206, 240].

Разом із тим, для одержання вищого рівня рентабельності, вищих прибутків, має значення, на яких закономірностях побудовані взаємовідносини між молокозаводами та сільськогосподарськими товаровиробниками (табл. 2.41).

Таблиця 2.41

**Залежність економічної ефективності
від рівня виробництва молока за добу, 2015 р.***

Групи господарств за рівнем виробництва молока на добу, ц	Кількість господарств, од.	Припадає на одне господарство виробництва молока, ц	Одержано молока за день, ц	Наявність корів на 100 га с.-г. угідь, голів	Середньорічний надій молока на одну корову за рік, кг	Повна собівартість 1 ц молока, грн	Ціна реалізації 1 ц молока, грн	Товарність молока, %	Рівень рентабельності, %
Україна									
До 5	368	780	2,1	54	1925	411,25	361,39	74,6	-12,1
5,01-10	216	2670	7,3	125	2482	407,05	377,96	86,1	-7,1
10,01-20	290	5322	14,6	248	3552	380,06	399,26	90,2	5,1
20,01-40	299	10599	29,0	330	4490	389,01	419,82	91,3	7,9
40,01-60	147	17819	48,8	522	5158	389,99	434,92	92,3	11,5
60,01-100	137	27813	76,2	576	5824	382,81	440,18	93,0	15,0
Понад 100	172	82245	225,3	692	6413	400,81	461,48	94,9	15,1
Усього	1629	16054	44,0	452	5348	394,76	444,67	93,2	12,6
Київська обл.									
До 5	16	730	2,0	64	2165	456,68	461,16	76,7	1,0
5,01-10	10	2908	8,0	200	4227	406,96	365,50	89,7	-10,2
10,01-20	19	5599	15,3	353	4587	439,32	419,07	90,5	-4,6
20,01-40	28	10316	28,3	307	5500	391,34	416,67	93,8	6,5
40,01-60	19	16643	45,6	661	5870	411,58	430,77	94,6	4,7
60,01-100	13	28233	77,3	1004	6184	383,15	443,11	89,2	15,6
Понад 100	14	121307	332,3	743	5006	389,48	454,82	96,0	16,8
Усього	119	23676	64,9	599	5213	393,58	444,63	94,4	13,0

*Джерело: дані Держстату України [172, 227].

За аналізом наведених даних виявляється чітка закономірність – істотна зміна показників залежно від масштабів виробництва. Із підвищенням обсягів виробництва молока від найменшої до найбільшої групи собівартість зменшується в 1,0-1,2 раза, продуктивність корів підвищується у 2,3-3,3 раза, реалізаційна ціна за молоко зростає на 24-27%. Це підтверджує [95; 96, с. 107], що великі й потужні сільськогосподарські підприємства працюють на молокозаводи-монополісти, які мають можливість платити вищу ціну порівняно з іншими.

Простежимо дану закономірність на рівні регіонів досліджуваної області (додаток 3). По області з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь спостерігається зростання концентрації поголів'я корів від 8-20 голів у господарствах Запорізького, Волинського, Одеського, Тернопільського, Хмельницького, Івано-Франківського, Житомирського, Полтавського, Рівненського, Вінницького, Черкаського регіонів порівняно з показниками країни. Порівняно з показниками області у 2015 р. на 6-27% зросла молочна продуктивність корів у господарствах Волинського, Київського, Полтавського, Сумського, Херсонського, Хмельницького, Харківського, Тернопільського регіонів. Вищі ціни на 5-13% відзначено у господарствах Сумського, Волинського, Харківського, Житомирського регіонів. Рівень концентрації поголів'я корів (до 21 корів на 100 га сільськогосподарських угідь) та їх молочної продуктивності (41-64 ц за рік) низький порівняно з показниками розвинених країн (відповідно 50-80 корів та 60-90 ц), з якими виробники України прагнуть конкурувати на світових ринках за набуття членства в міжнародних торговельних структурах ГАТТ/СОТ.

Нині великі молокопереробні підприємства (понад 150 т виробництва молока) захоплюють все більшу частку ринку, нарощують обсяги виробництва продукції та витісняють регіональних конкурентів. Вони закупають за високою ціною молоко-сировину у товаровиробників, реалізують молоко через оптово-роздрібні фірмові супермаркети за високою ціною, мають високі рівні завантаженості підприємств (100%) і рентабельності виробництва, виробляють

широкий асортимент продукції, а номенклатура дрібних заводів (від 30-150 тонн виробленого молока за добу) складає кілька найменувань: масло, сири, казеїн, сухе молоко. Великі молокозаводи, завантажуючи власні виробничі потужності, не знижують закупівельні ціни на молоко, залучають до співпраці потужні господарства з його виробництва, вкладають грошові кошти в розвиток молочного тваринництва наданням товарних кредитів, кормозбиральної техніки, племінної худоби. Це дало можливість великим підприємствам отримувати якісну молочну продукцію та заощаджувати на транспортних перевезеннях.

Поліпшення економічного стану молокопродуктового підкомплексу за умов вузького споживання молочних продуктів на внутрішньому ринку можливе за стабільного їх експорту. Як вважають науковці, проблемами експорту продукції молокопродуктового підкомплексу є незадовільний технічний та технологічний рівень оснащення молокозаводів, що призводить до виробництва продукції, яка не відповідає правилам і нормам міжнародних стандартів. Також негативним чинником виступає низький рівень наукового та організаційно-управлінського забезпечення конкурентоспроможного виробництва продукції молокопереробними підприємствами.

Отже, в Україні основна увага зосереджена не лише на збільшенні виробництва молока та молочних продуктів, а й на підвищенні їх ефективності та поліпшенні якості, що характеризує динамічний і стійкий розвиток товаровиробників, забезпечення населення цією продукцією. Досліджувалася співпраця молокозаводів з підприємствами, які відзначаються найбільшою концентрацією обсягів молока. Була приділена увага виробництву молока одним господарством за добу.

РОЗДІЛ 3

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

3.1. Удосконалення інфраструктури ринку молока та молочної продукції

Однією з важливих умов існування ринку молока та молочних продуктів є розвинута ринкова інфраструктура. Від її рівня залежить ефективне функціонування ринкової економіки, ступінь розвитку ринку молока і молокопродуктів та ринкових відносин. Вона становить невід'ємну складову ринкового середовища (виробниче та кредитно-фінансове обслуговування, сфера заготівлі, переробки, реалізації продукції, інформаційно-консультаційного забезпечення). У зв'язку з цим дієвість ринкових відносин залежить від інфраструктури ринку.

О. Шмига пропонує таке визначення: інфраструктури ринку – це сукупність посередницьких підприємств, які покликані обслуговувати товаровиробників, забезпечуючи процес ринкового товарообміну, здійснювати рух товару до споживача шляхом купівлі-продажу продукції та продовольства з участю покупців і продавців та генерувати ринкові ціни як ціни попиту і пропозиції [267].

Отже, звідси, інфраструктура ринку – це система економічних відносин, зумовлених спеціалізацією суб'єктів господарювання, спрямованих на підвищення ефективності виробництва та розподілу продукції.

Ефективність ринкової інфраструктури залежить від державної політики, направленої на розвиток організованої форми торгівлі та налагодження роботи ринку через його інфраструктури. Пріоритетним є визначення ціни пропозиції на сільськогосподарську продукцію. Керівник будь-якого підприємства, як відмічають науковці Л.М. Мілаш, Н.М. Міщенко, повинен знати ціну пропозиції на свою продукцію, вміти

управляти цією ціною залежно від кон'юнктури ринку [85, 146, 149]. Ціни пропозиції кожного сільськогосподарського товаровиробника узагальнюються й інтегруються в єдину ціну пропозиції по кожному виду продукції на рівні регіону і потім передаються агроторговому дому [85, 146, 149].

Саме інфраструктура ринку має виконувати функцію генератора ринкових цін, на основі яких формуються ціни попиту та пропозиції [238]. Початкова ціна пропозиції орієнтується на величину витрат на виробництво продукції, а на стадії визначення ринкової ціни між ціною попиту та пропозиції встановлюється, які втрати не будуть враховуватися ринком. І коли пропозиція в результаті встановлення рівноважної ціни виявляється на такому рівні, який не забезпечує рентабельне виробництво, то на державному рівні може бути прийняте рішення про підтримку сільгосподарських товаровиробників методами державного регулювання [238].

Схема інфраструктури ринку молока та продуктів його переробки у молокопродуктовому підкомплексі України представлена на рис. 3.1. Тут наведено кілька підсистем інфраструктури ринку молока та молочних продуктів. Перша підсистема являє собою процес надання послуг для злагодженої роботи всіх елементів молокопродуктового підкомплексу; друга – відображає наявність суб'єктів, які беруть участь у процесі надходження молока від молокозаводів на ринок. Третя підсистема включає шляхи надходження молока та молочних продуктів до споживача.

Інфраструктура ринку молока та молочних продуктів заповнює економічний простір від виробника до споживача. Маючи кінцеву продукцію, отриману в результаті діяльності всіх її суб'єктів, вона організовує процес укладання контрактів щодо постачання молока-сировини до молокозаводів, просування молока й молокопродуктів по регіонах, контролює збут та обслуговування всієї системи виробництво–переробка–реалізація молока. У зв'язку з цим ефективність ринкової економіки залежить від ефективності інфраструктури ринку молока та молокопродуктів.

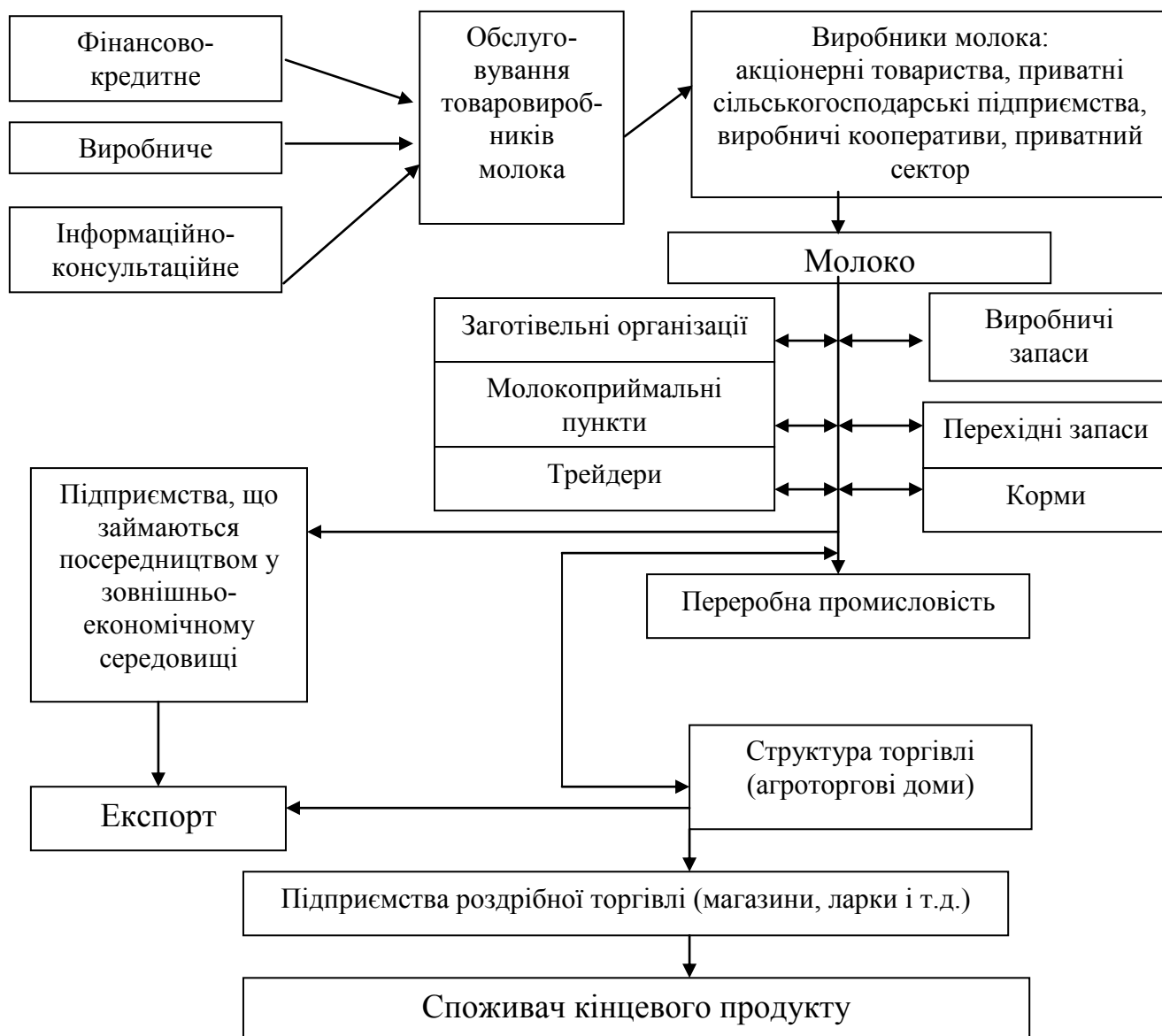

Рис. 3.1. Схема інфраструктури ринку молока та продуктів його переробки

Отже, існуюча інфраструктура ринку молока в Україні забезпечує повною мірою рух продукції від виробника до споживача. В умовах формування сучасної інфраструктури ринку молока регіону необхідна оптимізація інфраструктури складових ринку (банків, агроторгових домів, страхових компаній, аудиторських і фінансово-кредитних організацій, консалтингових і дорадчих служб). Нині інфраструктура ринку молока знаходиться на етапі становлення й інтеграції у загальнодержавну та регіональну системи, а в подальшому має удосконалюватися з урахуванням

потреб аграрних виробників і особливостей сільськогосподарського виробництва, зокрема сезонності, підвищення ризику, територіальної розосередженості та віддаленості від заготівельних, переробних підприємств, постачальницьких та інших обслуговуючих служб.

Щодо галузевого розвитку, то на ці тенденції впливає фактор складності виробництва та галузевого поділу праці. До складних галузей належить молочне скотарство, для ефективного виробництва в якому необхідні інвестиції в оновлення стада (закупівля ремонтних телиць), селекцію тварин, кормовиробництво, зберігання кормів, реконструкцію ферм, будівництво (реконструкція) доїльних залів, холодильників тощо. Інтегрована система – від відновлення стада й до одержання охолодженого високоякісного молока – забезпечує зростання цін реалізації до 40%, а відповідно і дохідності цієї галузі.

Система "виробництво-переробка-споживання" має економічні інтереси різного напрямку. Товаровиробники зацікавлені реалізувати молоко-сировину переробним заводам по високих цінах. Метою молокозаводів є закупівля дешевої сировини та реалізація якнайдорожче продукції споживачам. У споживачів власні інтереси – купити якісну й по можливості дешеву продукцію переробників. Задовольнити існуючі інтереси усіх можливо при виробництві високоякісної молоко-сировини, на що здатні тільки великі сільськогосподарські підприємства. У свою чергу, виготовлення якісної молочної продукції, тобто виготовлення молочних десертів, йогуртів, молочних запіканок та іншої молочної продукції вимагає від молокозаводів вкладень у технічне переозброєння, купівлю дорогого устаткування. Такі витрати можуть передбачити тільки великі молокозаводи, для малих та середніх вони нереальні. Нині більша частина малих та середніх молокозаводів стали базами або регіональними збирачами великих.

В Україні з 1 грудня 2015 р. діє Інструкція “Про проведення закупівлі молочної сировини у сільськогосподарських товаровиробників усіх форм власності та господарств населення”. В ній зафіксовано порядок закупівлі

молоко-сировини у товаровиробників усіх форм власності, її транспортування.

Особливу увагу слід приділити налагодженню контрактних зв'язків молокопереробних підприємств із виробниками молока – передусім фізичними особами. Особливо важливо це в регіонах, де виробництво молока сконцентровано в господарствах населення. У такому випадку молокозаводи можуть працювати через систему створених молокоприймальних пунктів. Для цього слід вирішити проблеми технологічної оснащеності молокоприймальних пунктів охолоджувальним та іншим обладнанням для первинної обробки молока, надання допомоги селянам в утриманні корів (забезпечення їх комбікормами, мінеральними добривами тощо), а молокопереробні підприємства та інші заготівельні організації повинні проводити аналогічну роботу з іншими організаційно-правовими формами господарювання.

Добре налагоджена система заготівлі продукції може стати важливою передумовою поліпшення функціонування сільського господарства та переробної сфери. У системі заготівлі враховуються інтереси всіх її учасників. Найпоширеніший канал заготівлі молока представлено на рис.

3.2.

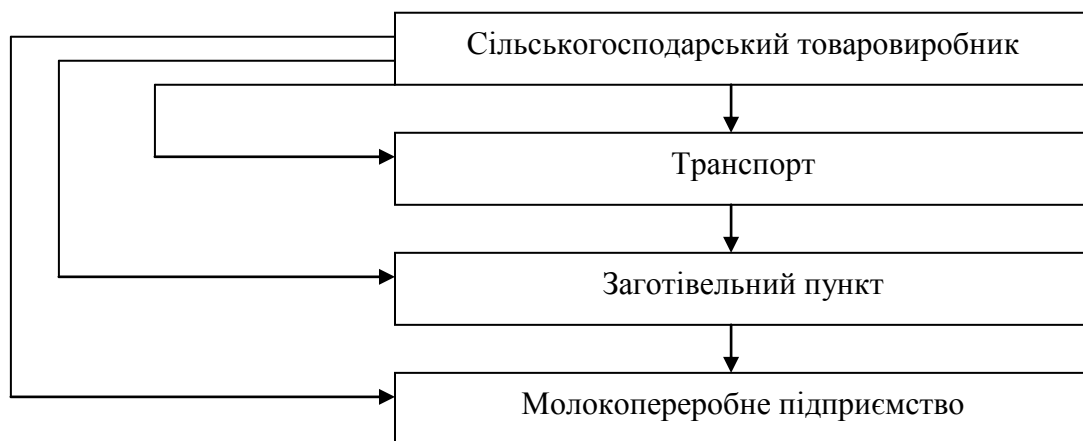

Рис. 3.2. Схема основного каналу заготівлі молока молокопродуктового під комплексу

Яготинський молокозавод, наприклад, завжди був лідером із закупівлі молока від населення. У сировинних зонах цього заводу створюються власні

приймальні пункти. При молочних фермах розширюються мережі власних магазинів. Завод своєчасно розраховується за молоко готівкою від власної торгівлі, перераховуючи кошти на відкриті в сільськогосподарських підприємствах спецрахунки, а також товарами щоденного попиту. Хоча молокозавод платив селянам трохи менше, ніж покупець на ринку, вони залишилися задоволеними від того, що їм не доводилося возити молоко на ринок, а можна продавати його на місці. У сільськогосподарському виробничому кооперативі – агрофірма “Перемога” Кагарлицького району Київської області молоко закуповується агрофірмою “Кагма” з м. Кагарлик, відстань до якого 8 км. Надосне молоко в той же день власним транспортом доставляється на завод. Завод переказує кошти на розрахунковий рахунок підприємства протягом трьох днів після поставки кожної партії продукції. СК “Совки” здійснює поставку молока молочному комбінату №1. Поставка молока здійснюється транспортом заводу. Ціни встановлюються відповідно до угод, але не нижче тих, що склалися на вітчизняному ринку. Розрахунки за молоко здійснюються грошима, які перераховуються на розрахунковий рахунок.

Нині постала потреба поліпшити централізоване вивезення молока спеціальним транспортом заготівельників на молокопереробні заводи. Цей захід потребує зміцнення матеріальної бази в господарствах: придбання спеціального автотранспорту, обладнання молочних пунктів, де здійснюється охолодження, очищення та зберігання молока, реконструкції під’їзних шляхів до пунктів приймання молока, поліпшення стану приміщень для миття цистерн після зливання з них відвіток. У сукупності це сприятиме скороченню витрат, збереженню якості молока при доставці його на молокопереробні заводи, відмови від перевезення молока на великі відстані, зменшення матеріально-технічних витрат. Наближення господарств виробників молока до споживачів, а підприємств переробної промисловості до джерел сировини дасть змогу знизити витрати у сфері обігу. З урахуванням наведених вище вимог досягається економічна ефективність

централізованого вивезення, що у свою чергу сприятиме економії транспортних витрат, скороченню втрат молока, збереженню його якості.

Продукція, закуплена дрібними посередниками, потрапляє на стихійні продовольчі ринки. Безконтрольність і некерованість стихійного ринку спрацьовує на користь підприємцям тіньового бізнесу. Через недосконалий ціновий механізм молокопереробного підкомплексу за останні роки розширилися канали реалізації молока сільськогосподарськими товаровиробниками через власні магазини та кіоски. Інша частина молока закуповується молокопереробними підприємствами. На даний час у зв'язку із прийняттям суперечливих у деяких положеннях законів та інших обставин молокопереробні підприємства стали монополістами в межах свого регіону відносно закупівлі молока як від сільськогосподарських підприємств, так і підприємств приватної форми власності.

Успішне функціонування молочних заводів потребує розробки комплексу заходів щодо здійснення товарної, асортиментної, цінової, збутової, рекламної політики [215]. Насамперед необхідно опрацювати оптимальні стратегії проникнення в ринкову нішу, ґрунтуючись на максимальній концентрації в регіонах, які є найпривабливішими з точки зору збуту продукції. Як показує світова практика, продаж продукції невеликими партіями малоефективний, тому у зв'язку із цим підприємства мають створити потужну мережу збуту продукції на найбільш перспективних ринках [216].

Необхідно створити потужну дистриб'юторську мережу, налагодити прямі зв'язки із споживачами – оптовими фірмами, універсами, супермаркетами, дрібнооптовими ринками [243]. В сучасних умовах основним місцем здійснення покупок є дрібнооптові ринки, продовольчі магазини: 48 % споживачів відають перевагу дрібнооптовим ринкам, 20 – продовольчим магазинам, 18 – універсамам, супермаркетам, 10 – гастрономам, 4 – кіоскам, ларкам, палаткам на вулицях [243].

При врахуванні специфіки розрахунків та оподаткування дрібнооптові ринки найбільш рентабельні порівняно з іншими формами збуту. У зв'язку з цим молокозаводи намагаються відкривати власні пункти реалізації молокопродукції. Об'єднання інтересів та створення сприятливих умов для виробництва, переробки і реалізації молочної продукції можливе за рахунок створення кооперативів по організації приймання молока і реалізації його переробним заводам. Створення фірмових магазинів, де здійснюватиметься реалізація молокопродуктів цілодобово, дасть можливість ефективно здійснювати реалізацію молокопродуктів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Їм надана повна свобода діяльності, завдяки чому за короткий час збільшено товарообіг майже утричі. А для приваблення клієнтів вони використовуватимуть різноманітну систему знижок та наявні форми оплати.

Новоствореним молокопереробним підприємствам необхідно запроваджувати у свою діяльність маркетинг. Підприємства можуть виробляти основну продукцію (цільномолочну продукцію, масло), яка направляється на масовий ринок, та додаткову, з відходів. Асортимент молокопереробних підприємств може змінюватися під впливом кон'юнктури ринку. Продукція молокопереробних підприємств має відповідати їх іміджу та наявній товарній марці.

Становлення ринкової інфраструктури слід розпочинати з відродження племінної справи, виведення молочних порід із високим генетичним потенціалом, найбільш пристосованих до місцевих умов, формування кормової бази. Тому необхідно створювати кооперативи з обслуговування молочного стада, поголів'я корів, осіменіння та заготівлі молоко-сировини. Інфраструктура ринку молока має доповнюватися банківськими структурами, які б забезпечували своєчасність і гарантованість розрахунків покупців і продавців, особливо виробниками молока.

Молокопродуктовий комплекс посідає в продовольчій безпеці важливе місце. Особливі властивості молока і продуктів його переробки зумовлюють

необхідність стабільного розвитку виробництва і збуту цих продуктів: безперервного забезпечення населення молоком та молочними продуктами щоденного попиту, гарантованого надходження молочної сировини до переробних підприємств. Отже, діяльність молокопродуктового підкомплексу залежить від функціонування підприємств, пов'язаних з виробництвом молока-сировини, її переробкою та реалізацією молока і молокопродуктів.

Нині на вітчизняних підприємствах молокопродуктового підкомплексу здійснюється процес модернізації та впровадження у виробництво нових технологій, нарощується виробнича потужність, що наближає виробництво до європейських стандартів. Це сприяє зниженню витрат сировини, розширенню асортименту молочної продукції і можливості виробляти високоякісну молочну продукцію.

Необхідним і важливим елементом ринкової економіки є конкуренція. Основними напрямками конкурентної боротьби, яка ведеться між товаровиробниками молока, є такі: боротьба за споживачів за рахунок розширення пропозиції, розширення асортименту продукції, підвищення витрат на маркетингові дії та боротьба з іноземними виробниками.

Слід зазначити, що крім конкурентної боротьби на внутрішніх ринках, досить гостро постало питання конкуренції з іноземними виробниками. Проаналізовано діяльність молокопродуктового підкомплексу України на ринку Казахстану.

Особливе місце в зовнішньоекономічних зв'язках підприємств молокопродуктового підкомплексу України належить відносинам з Казахстаном, оскільки частка Казахстану у вітчизняному експорті молочної продукції складає понад 13,5 відсотків. Зважаючи на це, можна стверджувати, що ринок Казахстану на даний час є і в найближчій перспективі залишатиметься основним зовнішнім ринком збуту вітчизняної молочної продукції. Крім того, зростання економіки в Казахстані об'єктивно призводить до збільшення попиту на продукти харчування, в тому числі й на

молокопродукти, в результаті зростають імпорتنі закупки такої продукції, що має суттєве значення для українських підприємств-експортерів. Співпраця ж України з Казахстаном базується на двосторонніх договорах.

У 2015 році зовнішньоторговельний обіг сільськогосподарської продукції з Казахстаном склав 248806 тис. дол. США, що становить 13,5% зовнішньоторговельного обігу з країнами СНД. Але протягом 2013-2015 рр. спостерігається зростання зовнішньоторговельного обігу сільськогосподарської продукції з Казахстаном від зовнішньоторговельного обігу сільськогосподарської продукції між Україною та з країнами СНД – на 7,2% (від 6,3 до 13,5%). Це свідчить про розширення торговельних відносин України з Казахстаном та розширення зовнішньоекономічних зв'язків з іншими країнами світу.

Порівняно з 2013 р., зовнішньоторговельний обіг з Казахстаном у 2015 р. зменшився в 1,2 раза (від 301839 тис. дол. США до 248806 тис. дол. США) внаслідок зменшення цін на експорт/імпорт продукції та обсягів поставок продукції. Експорт сільськогосподарської продукції України до Казахстану в 2015 р. склав 239635 тис. дол. США, що становить 16% (від 1507365 тис. дол. США) експорту в країни СНД. У 2015 р. порівняно з 2013 р. експорт зменшився у 2,4 раза – на це вплинуло зменшення обсягу поставок та цін. Імпорт сільськогосподарської продукції з Казахстану в Україну в 2015 р. становив 2,7% від імпорту продукції з країн СНД. У 2015 р., порівняно з 2013 р., він зменшився у 3,2 раза. Отже, імпорт продукції з Казахстану в Україну зменшується швидше, ніж експорт української продукції до Казахстану і свідчить про експортну залежність Казахстану від України (табл. 3.1).

Як показує аналіз табл. 3.1, у 2015 р. порівняно з 2013 р. в Україні зменшився експорт сиру у 1,7 раза та молочної сироватки у 1,1 раза і був відсутній імпорт, що відбулося через зниження ціни у 2,6 та 2,2 раза. Проте не дивлячись на те, що протягом досліджуваного періоду експортна ціна на

молоко згущене та масло тваринне знизилась у 1,2 та 2,0 раза обсяг їх експорту збільшився у 3,1 та 3,6 раза, при відсутності імпорту.

Таблиця 3.1

Обсяги експорту молокопродуктів з України до Казахстану*

Продукція	2013 р.		2014 р.		2015 р.	
	експорт	імпорт	експорт	імпорт	експорт	імпорт
Молоко і вершки незгущені:						
обсяг, тонн	1	–	1	–	1	–
вартість, тис. дол.	3	–	3	–	2	–
середня ціна, дол. США	3000,0	–	3000,0	–	2000,0	–
Молоко згущене:						
обсяг, тонн	1311	21	6471	–	4001	–
вартість, тис. дол.	2898	25	20681	–	7561	–
середня ціна, дол. США	2210,5	1190,5	3196,0	–	1889,8	–
Молочна сироватка:						
обсяг, тонн	3121	–	4619	–	2868	–
вартість, тис. дол.	4546	–	6043	–	1858	–
середня ціна, дол. США	1456,6	–	1308,3	–	647,8	–
Масло тваринне:						
обсяг, тонн	275	–	2210	–	999	–
вартість, тис. дол.	1530	–	8452	–	2785	–
середня ціна, дол. США	5563,6	–	3824,4	–	2787,8	–
Сири:						
обсяг, тонн	5997	–	3333	1,0	3445	–
вартість, тис. дол.	35632	–	20291	12	13551	–
середня ціна, дол. США	5941,6	–	6087,9	12000,0	3933,5	–

*Джерело: дані Держстату України [242].

Отже, до Казахстану Україна з усіх видів молочної продукції найбільше експортує молоко згущене (4001 тонн) та сири (3445 тонн). Отже, в експорті вітчизняних молокопродуктів у Казахстан найбільша частка припадає на молоко згущене 35,7% та сири – 30,45%.

Дослідженнями встановлено, що обсяг експорту молочної продукції залежить від обсягів їх виробництва, експортної ціни, попиту на зовнішньому ринку та інших факторів. Необхідно відмітити, що обсяг виробництва молочної продукції в загальному зменшився від 1909,58 млн тонн у 2012 р.

до 1875,56 млн тонн у 2015 р., обсяг виробництва молоко-сировини у 2015 р. зменшився на 6,7% порівняно з 2012 роком. Причиною цього є зменшення поголів'я великої рогатої худоби протягом 2012-2015 рр. на 15,1% у всіх господарствах країни, не зважаючи на те, що надій молока від однієї корови збільшився на 6,5 відсотка.

Розрив між виробництвом молока і його споживанням в Україні компенсується за рахунок імпорту, показники якого наведено в табл. 3.1. Слід відмітити, що у 2015 р. Казахстан став імпортером сиру (1 тонн). Разом із тим, під час експорту молокопродукції країн СНД до Казахстану перевага віддається Україні.

Обсяги імпортних поставок українських молочних продуктів за 2011-2015 рр. зменшився у 3,9 раза. При цьому найзначніше зменшилась питома вага сирів. Так, у 2015 р. їх обсяг склав 23465 тис. тонн, що у 2,9 раза менше, ніж у 2002 році (68048 тис. тонн). Проте у структурі молокопродукції протягом досліджуваного періоду змінилася частка імпорту сиру від 49,6% у 2011 р. до 66,3% у 2015 р.

На підставі власних досліджень прогностичні розрахунки експорту сирів здійснювались аналітичним вирівнюванням рядів динаміки по середньому абсолютному приросту (рис. 3.3). Зв'язок між значеннями функції і незалежних змінних (коефіцієнт кореляції) $R=0,7131$.

Прогнозований експорт сирів на кінець 2017 р. країн СНД у Казахстан становить 6900 тонн.

Одним із способів проведення прогностичних розрахунків експорту сирів жирних є аналітичне вирівнювання рядів динаміки по середньому абсолютному приросту, середньому коефіцієнту зростання та способів найменших квадратів [36, с. 194]. Використання вказаних методів дозволяє швидко розрахувати, отримати кілька варіантів прогнозу, порівняти результати, отримані різними шляхами, і тим самим підвищити надійність прогностичних розрахунків [36, с. 194].

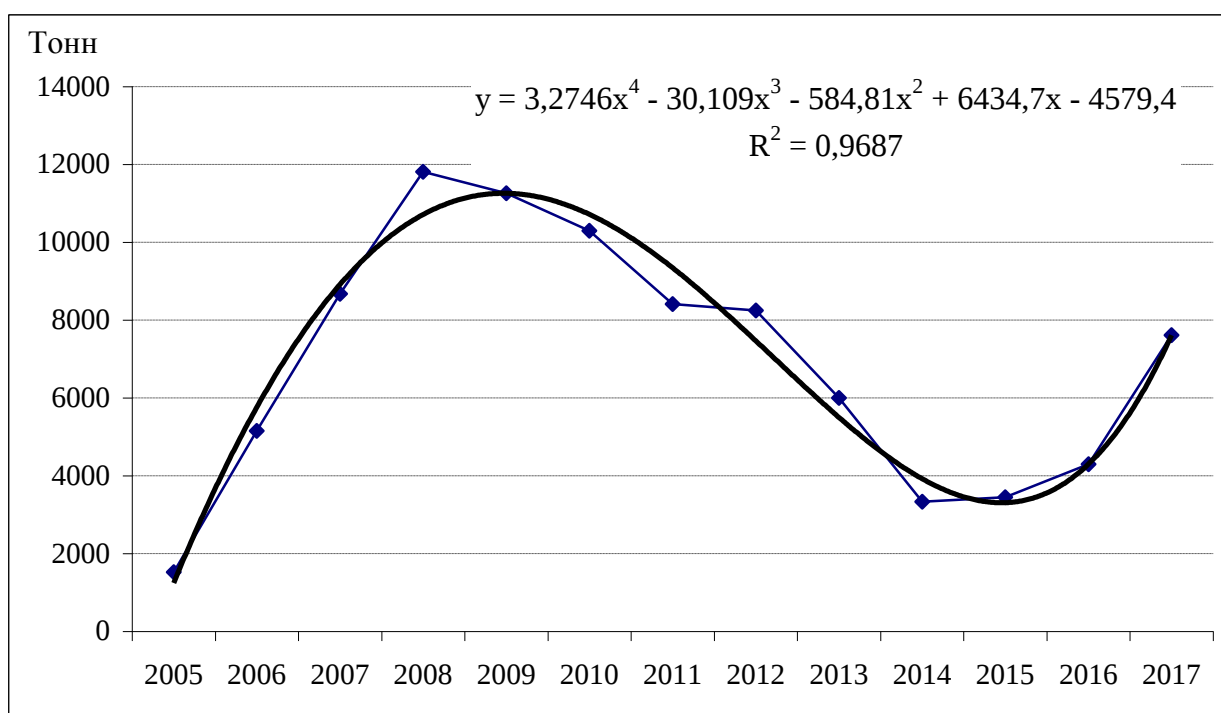

Рис. 3.3. Прогноз експорту сирів жирних до Казахстану

Проведення прогнозних розрахунків експорту сирів жирних аналітичним вирівнюванням рядів динаміки по середньому абсолютному приросту дослідимо на прикладі прогнозу експорту сирів жирних до Казахстану Україною на 2016-2020 роки. Інформацію для здійснення таких розрахунків представлено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Основна інформація прогнозу експорту сирів до Казахстану*

Рік	Експорт, тис. тонн	Абсолютний приріст, тис. тонн	Питома вага сирів в експорті молочної продукції, %	Темпи зростання 2015 р. до 2010 р., %	Середні темпи приросту за 2011-2015 рр., %
2011	8410	–	49,2	–	–
2012	8245	-165	50,3	–	–
2013	5997	-2248	45,1	–	–
2014	3333	-2664	44,6	–	–
2015	3445	112	66,3	40,96	244,12

*Джерело: даними Держстату України.

Розрахунок середнього приросту експорту сирів жирних за 2010-2017 рр. здійснюється за формулою (3.1) [64, с. 194]:

$$\Delta \bar{y} = \frac{\Delta y_1 + \Delta y_2 + \Delta y_3 + \Delta y_4 + \Delta y_5}{5} = \frac{\sum_{n=1}^y \Delta y}{n} ; \quad (3.1)$$

$$\Delta \bar{y} = \frac{-165 + -2248 + -2664 + 112}{4} = \frac{2301,2}{4} = 575,31 \text{ тис. тонн.}$$

Стосовно цієї формули експорт сирів жирних буде таким:

на 2016 рік відповідно $y_{2016} = y_{2015} + \Delta \bar{y} = 3445 + 575,31 = 4020,3$ тис. тонн;

на 2017 рік відповідно $y_{2017} = y_{2016} + \Delta \bar{y} = 4020,31 + 575,31 = 4595,62$ тис. тонн;

на 2018 рік відповідно $y_{2018} = y_{2017} + \Delta \bar{y} = 4595,62 + 575,31 = 5171,93$ тис. тонн;

на 2019 рік відповідно $y_{2019} = y_{2018} + \Delta \bar{y} = 5171,93 + 575,31 = 5746,24$ тис. тонн;

на 2020 рік відповідно $y_{2020} = y_{2019} + \Delta \bar{y} = 5746,24 + 575,31 = 6896,86$ тис. тонн.

Середньорічний приріст експорту сирів жирних становитиме: $(66,3 - 49,2)/5 = 3,4$. Стосовно цього питома вага у наступному році – $66,3 + 3,4 = 69,7$ відсотка.

Визначимо експорт сирів жирних у 2015 році за умови, що обсяг експорту знаходитиметься на рівні 2015 р. і складатиме 3445 тис. тонн:

$$\frac{3445 \times 69,7}{100} = 2401,2 \text{ тис. тонн.}$$

Із врахуванням середнього темпу приросту обсяг сирів жирних у 2015 р. буде таким:

$$\frac{34451 \times 244,12}{100} = 84101,8 \text{ тис. тонн.}$$

При прогнозуванні експортного обсягу, який характеризується коливаннями, використовують метод класичної декомпозиції, тобто розкладання часового ряду на середній рівень, тренд і сезонний компонент, тобто середньої ковзної.

Для підвищення попиту на українську молочну продукцію казахстанськими споживачами, а також збільшення обсягів експорту необхідно у першу чергу підвищити якість продукції, що випускається. Прогнозований експорт сиру в Казахстан на 2017 р. складе приблизно 6900 тонн, що дасть можливість Україні збільшити доходи від експорту у 2 рази. Пропонований українськими експортерами товар (сири та сухе молоко) не повинен оцінюватися для покупців на 15-25% дешевше, ніж продукція з аналогічною назвою з країн ЄС. Просування українських молочних продуктів на казахстанський ринок необхідно здійснювати таким чином, щоб інформація про них приваблювала потенційного споживача, викликала зацікавленість та бажання придбати такий продукт.

3.2. Обґрунтування основних показників розвитку молочного скотарства та формування попиту і пропозиції на ринку молока та молочної продукції на перспективу

Підвищення ефективності молочного скотарства має важливе значення щодо забезпеченості населення повноцінними продуктами харчування, а промисловість – сировиною. Його ефективне функціонування та стабілізація зумовлені трьома основними причинами: поліпшення системи племінної справи; удосконалення технологій утримання тварин; поліпшення умов годівлі та догляду за тваринами, виробництва молока.

Існуючі умови складного економічного становища молочної галузі диктують необхідність здійснення невідкладних комплексних заходів, спрямованих на докорінне поліпшення ситуації, та обґрунтувати основні показники розвитку скотарства в Україні на перспективу.

Величина попиту населення на молочні продукти у значній мірі залежить від величини річного доходу на одну особу. Тому для обґрунтування обсягів виробництва молока в Україні була встановлена

математична залежність попиту на молоко від рівня річного доходу на одну особу.

Результати досліджень засвідчили, що для прогнозування попиту на молочні продукти доцільно використовувати степеневу функцію вигляду [285]:

$$y = a_0 x^{a_1}, \quad (3.2)$$

де y – величина річного попиту на молоко у розрахунку на особу, грн;

x – річний дохід на одну особу, грн;

a_0, a_1 – постійні коефіцієнти (параметри рівняння).

Дослідження даних вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України за 2015 р. щодо споживання молока за рівнем річного доходу на особу підтвердило аналогічну тенденцію. Модель попиту на молоко залежно від річного доходу на особу має вигляд (рис. 3.4):

$$y = 20,111 x^{0,4477} \quad (3.3)$$

де y – попит на молоко, грн;

x – річний дохід на особу, тис. грн.

Про високий тісний зв'язок між річним доходом на особу і попитом на молоко свідчить величина коефіцієнта детермінації, що дорівнює 0,969.

Коефіцієнт 0,86 є коефіцієнтом еластичності споживання від доходу. Він показує, що в 2015 р. при зміні річного доходу на особу на 1% попит на молоко збільшувався у середньому на 0,4477%, тобто попит був недостатньо еластичним.

Результати розрахунків свідчили, що щорічне збільшення рівня річного доходу на одну особу на 5-6% протягом 2016-2020 рр. буде сприяти збільшенню споживання молока та молочних продуктів з 209,9 кг у 2015 р. до 242,8 кг у 2020 р. Підвищення якості молока, яке виробляється у великотоварних господарствах до рівня міжнародних стандартів буде сприяти збільшенню обсягу експорту молочних продуктів з 464 тис. т у 2015 р. до 1032 тис. т у 2020 р.

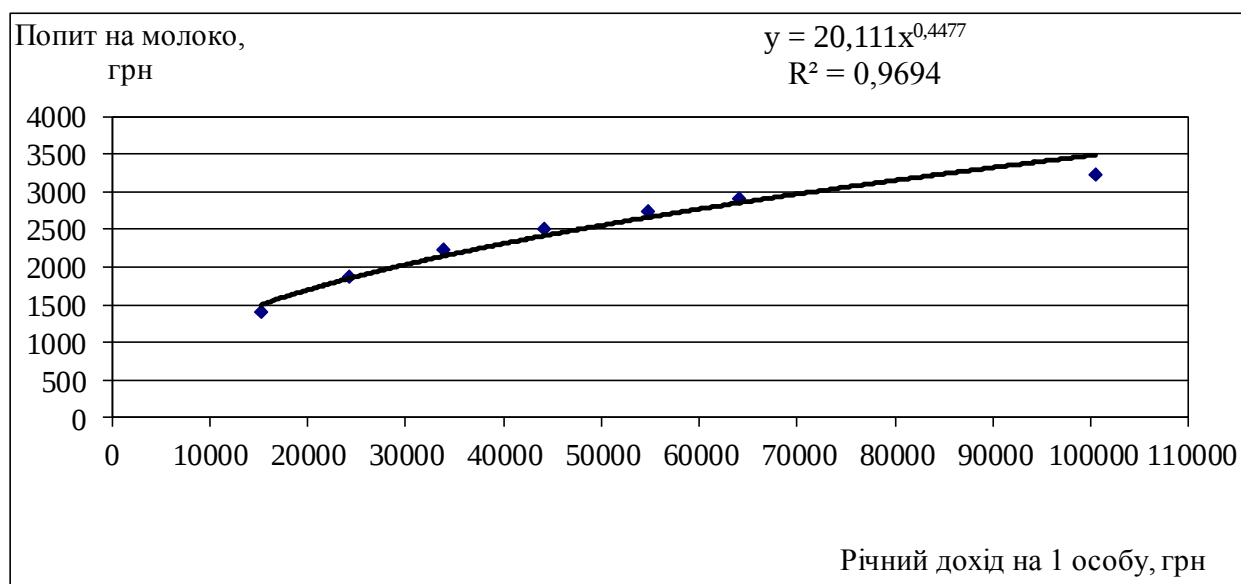

Рис. 3.4. Графік залежності попиту на молоко від величини річного доходу на особу в Україні за даними 2015 р.

Для досягнення таких показників необхідно виробити у 2020 р. в усіх категоріях господарств 12458,4 тис. т молока, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах 4381,7 тис. т, що на 1599,4 тис. т більше порівняно з 2015 р. (табл. 3.3) [285].

Таблиця 3.3

**Баланс молока та молочних продуктів
(за календарний рік, тисяч тонн)***

	2015 р. фак.	Рік прогнозу				
		2016	2017	2018	2019	2020
Виробництво	10615	11137	11459	11719	12091	12458,4
Зміна запасів на кінець року	-41	-12	23	-16	18	20
Імпорт	78	248	224	197	171	137
Усього ресурсів	10734	11397	11660	11932	12244	12575
Експорт	464	506	597	716	860	1032
Витрачено на корм	1097	1145	1160	1170	1180	1195
Втрати	15	11	12	13	12	13
Фонд споживання	8995	9736	9891	10032	10192	10336
у розрахунку на одну особу, кг	209,9	227,1	231,1	234,8	239,0	242,8
Населення млн. осіб*	42,96	42,86	42,79	42,72	42,65	42,57

*Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Для збільшення обсягів виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах протягом 2016-2020 рр. потрібно збільшити поголів'я корів на 271,7 тис. голів, тобто щорічно вводити в експлуатацію молочні комплекси із загальним поголів'ям 52-60 тис. корів.

Для прийняття рішення щодо прийняття ефективної стратегії збільшення обсягів і підвищення конкурентоспроможності виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами України в процесі дослідження були розроблені інвестиційні проекти будівництва товарної ферми на 400 корів (додаток К), реконструкції товарних ферм на 800 корів (додаток Л), реконструкції товарних ферм на 1200 корів (додаток М), племінної ферми на 800 корів (додаток Н) [285]. Використання фінансових моделей цих інвестиційних проектів дало можливість дослідити різні варіанти розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах України на перспективу.

У процесі дослідження фінансова модель інвестиційного проекту будівництва товарної ферми на 400 корів була використана для виявлення впливу річної продуктивності корів на економічні показники діяльності комплексу (табл. 3.4) [285] та оцінювання ефективності інвестицій за різних варіантів їх здійснення (табл. 3.5) [285].

Дані таблиці 3.4 свідчать, що підвищення річної продуктивності корів з 6500 до 7500 кг молока зумовлює зниження собівартості 1 т молока на 8,1% і як наслідок збільшується рівень рентабельності цієї продукції з 55,34% до 68,93%. Рівень рентабельності виробництва продукції скотарства підвищився з 36,59% до 45,21%.

Зменшення обсягу інвестицій при реконструкції ферми порівняно з її будівництвом зумовлює підвищення економічної ефективності виробництва продукції скотарства: собівартість 1 т молока зменшується на 4,1% при збільшенні рівня рентабельності на 5,3 відсотка; собівартість 1 т продукції вирощування в живій масі зменшується на 3,5% при збільшенні рівня рентабельності на 4,0 відсотка.

Таблиця 3.4

**Основні показники діяльності товарної ферми на 400 корів за
різного рівня їх продуктивності***

Показники	Варіант будівництва		Варіант реконструкції	
	Річна продуктивність корів, кг			
	6500	7500	6500	7500
Кількість працівників, осіб	17			
Площа посіву для виробництва кормів, га	754	816	754	816
Реалізація молока, т	2560,2	2954,1	2560,2	2954,1
Реалізація тварин на вирощування і забій (жива маса), т	110,9	110,9	110,9	110,9
Виручка від реалізації продукції скотарства, млн грн	18,22	20,32	18,22	20,32
Повна собівартість 1 т, грн: молока	3443,75	3166,68	3302,12	3043,93
продукції вирощування (жива маса)	32816,31	32908,04	31654,71	31746,44
Собівартість реалізованої продукції, млн грн	12,46	13,01	11,97	12,52
ПДВ, млн грн	1,19	1,43	1,23	1,46
Виручка після сплати ПДВ, млн грн	17,02	18,90	16,99	18,86
Прибуток, млн грн	4,56	5,88	5,01	6,34
Рівень рентабельності виробництва продукції скотарства, %	36,59	45,21	41,88	50,61
Ут.ч.: молока	55,34	68,93	62,00	75,75
продукції вирощування	11,40	11,09	15,49	15,16

*Джерело: [285].

Підвищення прибутковості виробництва продукції скотарства при підвищенні продуктивності тварин та при здійсненні варіанту реконструкції ферми сприяли підвищенню показників ефективності інвестування капіталу в проект. Дані таблиці 3.5 свідчать, що будівництво молочного комплексу на 400 корів доцільно лише при досягненні річної продуктивності понад 7500 кг молока на корову і при відшкодуванні 50% вартості будівництва ферми, 25% вартості обладнання та часткового відшкодування витрат на закупівлю племінних тварин у сумі 12 тис. грн на одну голову [285].

Таблиця 3.5

**Показники ефективності інвестування капіталу в проект
будівництва і реконструкції товарної ферми на 400 корів (період
розрахунку – 184 місяці)******

Показник	Будівництво ферми				Реконструкція ферми*			
	Річна продуктивність корів, кг							
	6500		7500		6500		7500	
	I**	II***	I	II	I	II	I	II
Інвестиції – всього, млн грн	78,97				61,35			
у т.ч. в основний капітал	65,23				50,62			
Період окупності проекту (PP), міс.	153	118	126	98	130	97	106	82
Період окупності проекту після введення комплексу на повну потужність, міс.	138	103	111	83	115	82	91	67
Внутрішня норма рентабельності (IRR), %	2,6	6,73	5,88	9,82	6,07	10,23	9,25	13,65
Індекс прибутковості (PI)	0,67	0,94	0,86	1,10	0,88	1,12	1,09	1,33

* При реконструкції ферми передбачалися витрати на неї у розмірі 55% вартості нового будівництва та 100% вартості нового обладнання та племінних нетелей.

** I – варіант, що не передбачає часткового відшкодування вартості будівництва або реконструкції ферми, обладнання та витрат на закупівлю нетелей;

***II – варіант, що передбачає відшкодування 50% вартості будівництва або реконструкції ферми, 25% вартості обладнання та часткового відшкодування витрат на закупівлю племінних тварин у сумі 12 тис. грн на одну голову.

****Джерело: [285].

Реконструкція молочного комплексу на 400 корів доцільна при досягненні річної продуктивності понад 6500 кг молока на корову і при відшкодуванні 50% вартості будівництва ферми, 25% вартості обладнання та часткового відшкодування витрат на закупівлю племінних тварин у сумі 12 тис. грн на одну голову.

Реконструкція молочного комплексу на 400 корів без часткового відшкодування витрат доцільна при досягненні річної продуктивності понад 7500 кг молока на корову [285]. На ефективність виробництва молока значний вплив має концентрація і спеціалізація (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Основні показники діяльності товарних ферм різних розмірів за умови їх нового будівництва та реконструкції*

Показник	Розмір ферм, голів корів				
	200	300	400	800	1200
Кількість працівників, осіб	10	14	17	30	43
Площа посіву для виробництва кормів, га	408	612	816	1631	2447
Річна продуктивність 1 корови, кг	7500	7500	7500	7500	7500
Виробництво молока (фізична маса), т	1500,0	2250,0	3000,0	6000,0	9000,0
Виробництво продукції вирощування (жива маса), т	56,6	84,9	113,1	226,3	339,4
Реалізація молока (залікова маса), т	1477,1	2215,60	2954,10	5908,20	8862,4
Реалізація тварин (жива маса), т	55,4	83,10	110,90	221,70	332,60
Виручка від реалізації продукції скотарства, млн грн	10,16	15,24	20,32	40,64	60,967
<i>Будівництво ферми</i>					
Повна собівартість 1 т, грн: молока	3330,25	3226,97	3166,68	3087,06	3055,62
продукції вирощування (жива маса)	34329,75	33432,78	32908,04	32211,99	31937,33
Собівартість реалізованої продукції, млн грн	6,83	9,94	13,01	25,40	37,73
ПДВ, млн грн	0,70	1,06	1,43	2,87	4,32
Виручка після сплати ПДВ, млн грн	9,46	14,18	18,90	37,77	56,65
Прибуток, млн грн	2,63	4,24	5,88	12,37	18,92
Рівень рентабельності виробництва продукції скотарства, %	38,58	42,68	45,21	48,72	50,14
Рівень рентабельності виробництва, %: молока	60,64	65,78	68,93	73,29	75,07
продукції вирощування (жива маса)	6,49	9,35	11,09	13,49	14,47
<i>Реконструкція ферми</i>					
Повна собівартість 1 т, грн: молока	3201,65	3100,71	3043,93	2967,81	2938,71
продукції вирощування (жива маса)	33112,83	32237,99	31746,44	31083,57	30831,04

<i>Продовження таб. 3.6</i>					
Собівартість реалізованої продукції, млн грн	6,57	9,56	2,52	24,44	36,33
ПДВ, млн грн	0,72	1,09	1,46	2,94	4,43
Виручка після сплати ПДВ, млн грн	9,44	14,15	18,86	37,70	56,65
Прибуток, млн грн	2,87	4,59	6,34	13,25	20,21
Рівень рентабельності виробництва продукції скотарства, %	43,66	48,03	50,61	54,22	55,65
Рівень рентабельності виробництва, %: молока	67,09	72,53	75,75	80,25	82,04
продукції вирощування (жива маса)	10,41	13,40	15,16	17,61	18,58

*Джерело: [285].

У процесі дослідження фінансова модель інвестиційного проекту будівництва товарної ферми на 400 корів та реконструкції товарних ферм на 800 і 1200 корів були використані для виявлення впливу розміру ферм на економічні показники її діяльності (табл. 3.6) та оцінювання ефективності інвестицій за різних варіантів їх здійснення (табл. 3.7) [285].

Таблиця 3.7

Показники ефективності інвестування капіталу в проект будівництва ферми різних розмірів (період розрахунку – 184 місяці)*

	Розмір ферми, голів корів				
	200	300	400	800	1200
Інвестиції – всього, млн грн	41,33	60,54	78,97	153,65	226,84
У т.ч. в основний капітал	34,20	50,17	65,23	127,53	188,35
<i>Будівництво ферми без часткового відшкодування коштів</i>					
Період окупності проекту (PP), міс.	143	136	126	122	120
Період окупності проекту після введення комплексу на повну потужність, міс.	128	121	111	107	105
Внутрішня норма рентабельності (IRR), %	3,54	4,68	5,88	6,37	6,8
Індекс прибутковості (PI)	0,73	0,79	0,86	0,89	0,92
<i>Будівництво ферми за умови відшкодування 50% вартості будівництва ферми, 25% вартості обладнання та часткового відшкодування витрат на закупівлю племінних тварин у сумі 12 тис. грн на одну голову</i>					
Період окупності проекту (PP), міс.	110	103	98	94	92

<i>Продовження табл. 3.7</i>					
Період окупності проекту після введення комплексу на повну потужність, міс.	95	88	83	79	77
Внутрішня норма рентабельності (IRR), %	7,778	9,0	9,82	10,8	11,27
Індекс прибутковості (PI)	00,989	1,05	1,10	1,16	1,18

*Джерело: [285].

Дані таблиці 3.7 свідчать про позитивний вплив концентрації виробництва молока на підприємствах. Зі збільшенням поголів'я корів постійні витрати у розрахунку на виробництво одиниці продукції зменшується і як наслідок зменшується собівартість одиниці продукції та підвищується рівень рентабельності виробництва продукції скотарства. Підвищення прибутковості виробництва продукції скотарства сприяє підвищенню показників ефективності інвестування капіталу в проект будівництва та реконструкції товарних ферм з виробництва молока (табл. 3.7 і 3.8) [285].

Таблиця 3.8

Показники ефективності інвестування капіталу в проект реконструкції ферми різних розмірів (період розрахунку – 184 місяці)*

	Розмір ферми, голів корів				
	200	300	400	800	1200
Інвестиції – всього, млн грн	32,10	46,95	61,06	119,42	176,50
у т числі основний капіт	26,55	38,89	50,62	99,14	146,60
<i>Реконструкція ферми без часткового відшкодування коштів</i>					
Період окупності проекту (PP), міс	118	110	106	102	99
Період окупності проекту після введення комплексу на повну потужність, міс.	103	95	91	87	84
Внутрішня норма рентабельності (IRR), %	7,13	8,40	9,25	10,24	10,70
Індекс прибутковості (PI)	0,94	1,02	1,09	1,16	1,19
<i>Реконструкція ферми за умови відшкодування 50% вартості будівництва ферми, 25% вартості обладнання та часткового відшкодування витрат на закупівлю племінних тварин у сумі 12 тис. грн на одну голову</i>					
Період окупності проекту (PP), міс	92	84	82	79	78
Період окупності проекту після введення комплексу на повну потужність, міс.	77	69	67	64	63
Внутрішня норма рентабельності (IRR), %	11,39	12,77	13,65	14,72	15,19
Індекс прибутковості (PI)	1,19	1,27	1,33	1,40	1,43

Для забезпечення товарних молочних комплексів і господарств населення високопродуктивними племінним ремонтним молодняком виникає необхідність у створенні підприємств-репродукторів з вирощування нетелей.

Інвестиційний проект з будівництва племінної ферми на 800 корів представлений в додатку Н [285].

У процесі дослідження фінансова модель інвестиційного проекту будівництва племінної ферми на 800 корів була використана для оцінювання ефективності інвестицій за різних варіантів їх здійснення (табл. 3.9) [285].

Таблиця 3.9

Основні показники діяльності племінної ферми на 800 корів за різних варіантів інвестування*

Показники	Варіант будівництва	Варіант реконструкції
Кількість працівників, осіб	35	
Площа посіву для виробництва кормів, га	1849	
Виробництво молока (фізична маса), т	6800,0	6800,0
Реалізація молока (залікова маса), т	6696,0	6696,0
Реалізація племінних тварин (жива маса), т	115,1	115,1
Реалізація худоби на вирощування і забій (жива маса), т	88,0	88,0
Виручка від реалізації продукції скотарства, млн грн	51,20	51,20
Повна собівартість 1 т, грн:		
молока	3014,56	2892,12
племінна худоба	56856,5	54931,87
худоба на забій (жива маса)	29568,9	28567,98
Собівартість реалізованої продукції, млн грн	31,14	29,95
ПДВ, млн грн	3,42	3,51
Виручка після сплати ПДВ, млн грн	47,79	47,69
Прибуток, млн грн	16,65	17,75
Рівень рентабельності виробництва продукції скотарства, %	53,47	59,26
У т.ч.: молока	77,46	84,97
племінної худоби	37,19	41,99
худоба на забій (жива маса)	26,14	30,56

*Джерело: [285].

Дані таблиці 3.9 свідчать про можливість досягнення високих показників виробництва продукції скотарства при новому будівництві племінної ферми та при досягненні високих показників продуктивності тварин (річний надій на корову – 8500 кг) та реалізації виробленої продукції за проектними цінами.

Рівень рентабельності виробництва продукції скотарства може досягати 53,47 відсотків.

Зменшення обсягу інвестицій при реконструкції ферми порівняно з її будівництвом зумовлює підвищення економічної ефективності виробництва продукції скотарства: собівартість 1 т молока зменшується на 4,1% при збільшенні рівня рентабельності на 7,51 відсотка; собівартість 1 т продукції вирощування племінної худоби в живій масі зменшується на 3,4% при збільшенні рівня рентабельності на 6,8 відсотка. Величина прибутку в цілому по фермі збільшується на 1,1 млн грн.

Підвищення прибутковості виробництва продукції скотарства при здійсненні варіанту реконструкції ферми сприяли підвищенню показників ефективності інвестування капіталу в проект (табл. 3.10) [285].

Дані таблиці 3.10 свідчать, що створення племінного комплексу на 800 корів при їх продуктивності 8500 кг є доцільним як при новому будівництві, так і при реконструкції старої ферми. При цьому показники оцінки ефективності інвестування в проект значно покращуються, якщо передбачається відшкодування 50% вартості будівництва (реконструкції) ферми, 25% вартості обладнання та часткового відшкодування витрат на закупівлю племінних тварин у сумі 12 тис. грн на одну голову. Період окупності проекту після введення комплексу на повну потужність складає 5 – 6 років.

Таблиця 3.10

**Показники ефективності інвестування капіталу в проект
будівництва і реконструкції племінної ферми на 800 корів (період
розрахунку – 184 місяці)******

Показник	Будівництво ферми		Реконструкція ферми*	
	I**	II***	I	II
Інвестиції – всього, млн грн	220,96		176,96	
У т.ч. в основний капітал	183,69		147,43	
Період окупності проекту (PP), міс.	107	86	92	76
Період окупності проекту після введення комплексу на повну потужність, міс.	92	71	77	61
Внутрішня норма рентабельності (IRR), %	9,4	13,61	12,93	16,48
Індекс прибутковості (PI)	1,1	1,33	1,38	1,58

* При реконструкції ферми передбачалися витрати на неї у розмірі 55% вартості нового будівництва та 100% вартості нового обладнання та племінних нетелей.

** I – варіант, що не передбачає часткового відшкодування вартості будівництва або реконструкції ферми, обладнання та витрат на закупівлю нетелей;

***II – варіант, що передбачає відшкодування 50% вартості будівництва або реконструкції ферми, 25% вартості обладнання та часткового відшкодування витрат на закупівлю племінних тварин у сумі 12 тис. грн на одну голову.

****Джерело: [285].

Прогнозування обсягів споживання та інших каналів використання (включаючи експорт) молочної продукції, розроблення інвестиційних проектів з будівництва і реконструкції скотарських ферм дозволило визначити основні показники розвитку цієї галузі в Україні на перспективу (табл. 3.11) [285].

Дані таблиці 3.11 свідчать, що протягом 2016 – 2020 років поголів'я корів в сільськогосподарських підприємствах необхідно збільшити на 271,7 тис. голів. Враховуючи необхідність дотримання вимог в екологічній сфері та природокористуванні, подальшого розвитку сільських територій робимо припущення, що додаткове поголів'я корів (по 20%) буде розміщено на новозбудованих та реконструйованих фермах з поголів'ям 200, 300, 400, 800 та 1200 корів. Тоді потреба у будівництві і реконструкції ферм різних розмірів буде становити 749 шт.

Таблиця 3.11

**Основні показники розвитку галузі скотарства в Україні
на перспективу***

Показник	2015 р. факт.	Рік прогнозу				
		2016	2017	2018	2019	2020
Виробництво молока, всього тис. т	10859	11137	11459	11719	12091	12458
у т.ч. в с.-г. підприємствах	2442,0	2784,4	3173,2	3502,6	3945,6	4381,7
Поголів'я корів в с.-г. підприємствах, тис. гол	476,3	528,7	586,7	630,6	691,7	748,0
Загальна потреба в інвестиціях для збільшення поголів'я великої рогатої худоби в с.-г. підприємствах, млн грн	-	12175	13452	10177	14168	13049
у т.ч. в основний капітал	-	10243	11317	8562	11920	10978

*Джерело: [285].

Зробивши припущення, що 50 % цих об'єктів необхідно побудувати а 50% – реконструювати, можна визначити загальну суму інвестицій, яка необхідна для реалізації цих заходів по Україні в цілому протягом 2016 - 2020 рр. За розрахунками вона складатиме 63019,8 млн грн, у тому числі в основний капітал – 53019,9 млн грн. При прийнятті урядом рішення про відшкодування 50% вартості будівництва ферми, 25% вартості обладнання та часткового відшкодування витрат на закупівлю племінних тварин у сумі 12 тис. грн на одну голову загальна величина складе 21526,1 млн грн [285].

Для досягнення цих показників розвитку молочного скотарства необхідні: належна державна підтримка галузі, ефективна організація ринку продукції скотарства, використання важелів збільшення притоку інвестицій тощо.

Для подальшого аналізу впливу факторів на ефективність виробництва молока для господарств України застосовано методи регресійного аналізу. Було проведено дослідження величини прибутку від реалізації 1 ц молока залежно від факторів.

З метою визначення ефективності виробництва молока у товаровиробників України і залежно від вибраних факторів й розрахунку його

прогнозних величин регресійний аналіз [97, 165] застосовувався у такій послідовності: класифікація господарств за сукупністю показників для визначення трьох типів підприємств: високо-рентабельних, типових і низькорентабельних; аналітична обробка інформації методом регресійного аналізу у кожному класі (групі) і встановлення параметрів моделі для розрахунку прогнозних значень залежної змінної для різних груп підприємств. Результати класифікації наведено у додатку П та табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Результати класифікації господарств України

Опис	Прибуток на 1 ц, грн	Поголів'я, голів	Надій від однієї корови, кг	Витрати на одну голову, грн	Ціна 1 ц, грн	Питома вага виручки від реалізації молока у загальній виручці від реалізації с.-г. продукції, %	Товарність, %	Кількість об'єктів
<u>Середні</u>								
Кластер 1	39,0	370	5369	18773	421,5	22,2	91,5	684
Кластер 2	51,4	607	7071	31417	446,8	30,1	93	171
Кластер 3	-30,0	182	2609	9528	383,4	17,6	82,8	723
<u>Дисперсія</u>								
Кластер 1	98,7	474,1	890,9	5360,4	49,1	20,4	11	0
Кластер 2	91,5	809	4642,4	17311,5	47,6	20,1	12,5	0
Кластер 3	171,3	699,5	917,4	4511,5	122	21,7	17,7	0
<u>Варіація</u>								
Кластер 1	253,3	128,3	16,6	28,6	11,7	92	12	0
Кластер 2	178,1	133,2	51,2	55,1	10,7	66,8	13,4	0
Кластер 3	570,5	384	35,2	47,3	31,8	123,6	21,4	0

За даними табл. 3.14, усі господарства розподілені на 3 кластери, чітко прослідковується залежність прибутку від концентрації поголів'я корів у господарств, надою від 1 корови, витрат на 1 голову, частки молока у структурі товарної продукції та товарності.

Наступним кроком дослідження стало кількісне визначення впливу відібраних факторів на прибуток від реалізації 1 ц молока окремо по кожному кластеру [97, 165].

Алгоритми регресійного аналізу описано в літературі з математичної статистики, у розрахунках вірогідних границь і прогнозних значень використовуються значення таблиць розподілу Фішера і Ст'юдента з вірогідною ймовірністю $P = 0,95$ [165, с. 70]. У додатках П, Р, С, Т, У, Ф, Х представлено дані розрахунку параметрів рівняння для трьох кластерів.

Досліджена модель першого кластера наведена в таблиці 3.15 і додатку Р. Проаналізуємо рівняння регресії у визначеному кластері. Коефіцієнт кореляції $R=0,7842$, отже тіснота зв'язку між факторами сильна. Вірогідна границя множинного коефіцієнта кореляції $R_{gr} = 0,1950$, що підтверджує його статистичну значимість з ймовірністю $P = 0,95$ [165, с. 70].

Критерій Фішера, або F -критерій свідчить про статистичну достовірність рівняння. Його розрахунковий критерій $F = 216,53$, а табличне значення коефіцієнта з ймовірністю $0,95$ дорівнює $F_{gr} = 2,23$.

Коефіцієнти регресії схильні до коливань у невеликих за обсягом вибірках, тому слід перевіряти їх на істотність при лінійному зв'язку. Достовірність коефіцієнтів регресії перевіряємо за допомогою t -критерію Ст'юдента [165, с.70], граничне значення якого з ймовірністю $P = 0,95$ $T_{gr}=2,1$. Параметри рівняння регресій та їх оцінка наведено в табл. 3.30. За розрахунками, не достовірним виявився вплив першого фактору – поголів'я корів. Для інших змінних розрахунковий t -критерій більший табличного t -критерію Ст'юдента. Це свідчить про статистичну значимість коефіцієнтів рівняння при змінних X_2, X_3, X_4, X_5, X_6 , а з імовірністю $0,95$ підтверджує вплив цих факторів на результативну величину. Значення коефіцієнтів рівняння регресії за даними кластера 1 ($a_2 = 0,0616, a_3 = - 0,0157, a_4 = 0,7529, a_5 = 0,2448, a_6 = 0,5411$) визначає коефіцієнт збільшення змінної Y при зростанні X_i на одиницю відносно середнього. Отже, можна зробити висновок, що для цієї групи господарств зі збільшенням надою від однієї

корови на 1 кг прибуток 1 ц молока збільшується на 0,0616 грн, зменшення виробничих витрат на одну голову на 1 грн підвищує прибуток на 0,0157 грн, за збільшення реалізаційної ціни 1 ц молока на 1 грн прибуток зростає на 0,7529 грн. Збільшення спеціалізації та товарності молока на 1% збільшує прибуток на 0,2448 та 0,5411 грн відповідно.

Для оцінки впливу кожної незалежної змінної на залежну визначимо часткові коефіцієнти кореляції. Частковий коефіцієнт кореляції $r_{yx_2 \cdot x_3 x_4 x_5 x_6} = 0,6009$, тобто коефіцієнт кореляції прибутку з продуктивністю корів при виключеному впливу на них x_3, x_4, x_5 та x_6 . Аналогічно: $r_{yx_3 \cdot x_2 x_4 x_5 x_6} = -0,7524$, $r_{yx_4 \cdot x_2 x_3 x_5 x_6} = 0,5003$, $r_{yx_5 \cdot x_2 x_3 x_4 x_6} = 0,0774$, $r_{yx_6 \cdot x_2 x_3 x_4 x_5} = 0,0946$. Вірогідна границя часткових коефіцієнтів кореляції з рівнем ймовірності $P = 0,95$ дорівнює $G_r = 0,195$.

Можна зробити висновок, що з-поміж включених у модель факторів прибутку від реалізації 1 ц молока найвагомішими є витрати на одну голову, продуктивність корів та ціна молока.

Аналогічна модель розрахована для другого та третього кластерів (табл. 3.13 та додатки С, Т).

Другий кластер містить 171 господарство з чисельністю поголів'я корів 607 голів, продуктивністю корів – 7071 кг та витратами на одну голову більше 30 тис. грн. У цих господарствах на 1 ц молока отримують у середньому 51,4 грн прибутку. Розрахунки регресійної моделі (додатки С) підтверджують наші припущення про залежність прибутку від вибраних раніше факторів – коефіцієнт кореляції $R=0,61$ свідчить про значний зв'язок між факторами, статистична значимість рівняння за критерієм Фішера. За t -критерієм Ст'юдента статистично незначимими є коефіцієнти рівняння при змінних x_1 та x_6 , тому ці фактори (поголів'я корів та товарність молока) було виключено з моделі. У другому кластері найвпливовішими факторами виявляються витрати, ціна та продуктивність корів.

Таблиця 3.13

Рівняння регресії та їх характеристика

Статистичний показник	a_0	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5	a_6
Рівняння регресії для кластера 1							
$Y = -368,95 + 0,0616 X_2 - 0,0157 X_3 + 0,7529 X_4 + 0,2448 X_5 + 0,5411 X_6$							
Стандартна помилка коефіцієнтів рівняння	28,6845		0,0031	0,0005	0,0500	0,1211	0,2187
Критична межа коефіцієнтів рівняння	12,8622		19,5744	29,7446	15,0453	2,0220	2,4743
Табличне значення t -коефіцієнта	1,9600						
Коефіцієнт множинної кореляції	0,7842						
Коефіцієнт Фішера (розрахований)	216,530						
Табличне значення критерію Фішера	2,26						
Часткові коефіцієнти кореляції			0,5345	-0,5342	0,3046	0,2248	0,5345
Критична межа коефіцієнтів кореляції	0,1950						
Рівняння регресії для кластера 2							
$Y = -231,4 + 0,0224 X_2 - 0,061 X_3 + 0,5469 X_4 + 0,0901 X_5$							
Стандартна помилка коефіцієнтів рівняння	57,7406		0,0028	0,0007	0,1327	0,3031	
Критична межа коефіцієнтів рівняння	4,0077		8,1492	8,1417	4,1208	2,973	
Табличне значення t -коефіцієнта	1,9600						
Коефіцієнт множинної кореляції	0,6100						
Коефіцієнт Фішера (розрахований)	24,5929						
Табличне значення критерію Фішера	2,41						
Часткові коефіцієнти кореляції			0,5345	-0,5342	0,3046	0,2248	
Критична межа коефіцієнтів кореляції	0,1950		0,5345	-0,5342	0,3046	0,2248	
Рівняння регресії для кластера 3							
$Y = -330,38 + 0,0488 X_1 + 0,1287 X_2 - 0,0333 X_3 + 0,5856 X_4 + 0,7075 X_6$							
Стандартна помилка коефіцієнтів рівняння	24,229	0,0107	0,0056	0,0011	0,0411		0,2282
Критична межа коефіцієнтів рівняння	13,6359	4,5632	23,1476	29,0039	14,2455		3,1004
Табличне значення t -коефіцієнта	1,9600						
Коефіцієнт множинної кореляції	0,7842						
Коефіцієнт Фішера (розрахований)	232,378						
Табличне значення критерію Фішера	2,26						
Часткові коефіцієнти кореляції		-0,168	0,654	-0,7348	0,4697		0,115
Критична межа коефіцієнтів кореляції	0,1950						

Третій кластер містить 723 господарства з малою чисельністю корів, низькими продуктивністю та витратами на одну голову (2609 кг і 9528 грн відповідно), найнижчими цінами реалізації (383 грн), низьким рівнем спеціалізації (17,6%) та товарності молока (82,8%) (додаток Т). За t-критерієм Ст'юдента статистично незначимим є коефіцієнт рівняння при змінній X_5 , тому цей фактор (частка молока у структурі товарної продукції) було виключено з моделі. Більшість господарств цього кластера – збиткові. Високий коефіцієнт кореляції $R=0,7864$ свідчить про сильний зв'язок прибутку від вибраних раніше факторів.

Теорія регресійного аналізу використовується для вирішення задач обґрунтованого прогнозу, тобто визначення границь, у яких із наперед заданою точністю буде міститися величина, яка нас цікавить, якщо величини, що з нею пов'язані, приймають обумовлене значення [165, с. 54-55; 233]. У рамках регресійної моделі можна визначити очікуваний рівень показника-функції Y за певних значень факторів X_i [165, с. 77; 233].

Граничним значенням змінної у кожному випадку будуть верхня і нижня межі її середнього значення, що визначаються за формулою [165, с. 77]:

$$\overline{X}_{gr} = \overline{X} \pm \frac{S}{\sqrt{n}} \cdot t_{\alpha}, \quad (3.4)$$

де $\overline{X}_{gr}$ – граничне значення середнього, S – середнє квадратичне відхилення змінної, n – кількість об'єктів у виборці, t_{α} – коефіцієнт розподілу Ст'юдента, який у даному випадку буде дорівнювати 1,96, $\overline{X}$ – середнє значення змінної.

Основні характеристики та їх вірогідні граничні значення для господарств першого кластера наведено у таблиці 3.14.

Виходячи із вищевикладеного, обчислимо прогноз прибутку скориставшись значеннями таблиці 3.14. При цьому, за рівнянням зростання продуктивності, ціни реалізації, питомої ваги та товарності молока збільшують прибуток, а виробничі витрати на одну голову – зменшують.

Таблиця 3.14

Основні характеристики та їх вірогідні граничні значення

Показник	Y	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆
Середнє значення	39,0	5369	18773	421,5	21,9	91,5
Середні квадратичні відхилення	98,7	891	5360	49,1	19,9	11,0
Стандартна помилка середнього	3,8	34,1	205,0	1,9	0,8	0,4
Верхня межа середнього	46,2	5434	19164	425,0	23,4	92,3
Нижня межа середнього	31,8	5304	18382	417,9	20,5	90,7

Будемо по черзі, починаючи з X_1 , надавати змінній X_i ($i = 2, 3, 4, 5$ та 6) значення верхньої (або нижньої) межі середнього із тієї ж таблиці, надаючи іншим змінним їх середнє значення. Розрахунки наведено у табл. 3.15 (додаток У).

Таблиця 3.15

Розрахунок прогнозних значень для кластера 1

X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₅	Y	Приріст прибутку на 1 ц молока
5434	18773	421,5	21,9	91,5	43,2	4,2
5369	18382	421,5	21,9	91,5	45,4	6,4
5369	18773	425,0	21,9	91,5	41,9	2,9
5369	18773	421,5	23,4	91,5	39,6	0,6
5369	18773	421,5	21,9	92,3	39,7	0,7
5434	18382	425,0	23,4	92,3	52,9	13,9

Змінюючи значення незалежних змінних можна розрахувати прибуток для різних факторних ознак. Найбільший приріст прибутку 1 ц (13,9 грн) спостерігатиметься при граничних значення змінних, а саме: для верхньої межі X_2 (5434 кг), X_4 (425 грн/ц), X_5 (23,4%), X_6 (92,3%), та нижньої межі X_3 (18382 грн). Аналогічним чином розраховано прогнозні значення прибутку для господарств другого і третього кластерів (табл. 3.16, додаток Ф, Х).

За даними табл. 3.16, перспективний рівень прибутку від реалізації 1 ц молока для господарств першого кластера становитиме 7,06 грн, або зросте на 21,7 грн проти середнього по кластеру за умови збільшення

продуктивності корів на 147 кг, підвищення ціни реалізації на 5,5 грн, частки в структурі товарної продукції на 4,2%, товарності молока на 1,9%.

Таблиця 3.16

Прогнозні значення прибутку від реалізації 1 ц молока для господарств другого та третього кластерів на 2020 рік

Показник за межами кластерів	Поголів'я, голів (X_1)	Продуктивність, кг (X_2)	Витрати на одну голову, грн (X_3)	Ціна реалізації 1 ц, грн (X_4)	Частка у структурі товарної продукції, % (X_5)	Товарність, % (X_6)	Прибуток від реалізації 1 ц, грн (Y)
Кластер 2							
Фактичні (середні по кластеру)		7071	31417	446,8	28,8		51,4
Прогнозні		7767	28822	454,0	31,9		88,6
Прогнозні до фактичних (+, -)		696	-2595	7,1	3,1		37,2
Кластер 3							
Фактичні (середні по кластеру)	166	2642	9528	383,4		82,9	-29,9
Прогнозні	199	2712	9199	392,3		84,2	-5,4
Прогнозні до фактичних (+, -)	34	70	-329	8,9		1,3	24,4

Дослідимо результати діяльності сільськогосподарських та переробних підприємств по реалізації молока та молочних продуктів з урахуванням того, що в обсяги надходжень молока на молокопереробні підприємства не включалася продукція на давальницькій основі (табл. 3.17).

Як показує аналіз табл. 3.17, діяльність сільськогосподарських підприємств протягом 2015 р. є прибутковою, а переробних – збитковою.

Одним із способів проведення прогнозних розрахунків формування пропозиції на ринку молока є аналітичне вирівнювання рядів динаміки по середньому абсолютному приросту, середньому коефіцієнту зростання і способом найменших квадратів [64, с. 194].

Таблиця 3.17

Результати діяльності сільськогосподарських та переробних підприємств України*

Показник	2015 р.
Сільськогосподарські підприємства	
Кількість продукції, тис. т	1581
Повна собівартість продукції, тис. грн	9626514,3
Ціна реалізації 1ц молока, грн	444,67
Чистий дохід (виручка) тис. грн	10843066,8
Прибуток (збиток), тис. грн	1216552,5
Переробні підприємства	
Кількість підприємств	401
Обсяг реалізованої продукції, млн. т	35256,3
Фінансові результати до оподаткування підприємств, млн грн	-961,9
Чистий прибуток (збиток) підприємств, млн грн	-1165,5
Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності, %	2,7
Рівень рентабельності (збитковості) усієї діяльності, %	-3,1

*За даними Держстату України [172].

При вирівнюванні по середньому абсолютному приросту розрахункові рівні обчислюють за формулою:

$$y_t = y_0 + \bar{A}t, \quad (3.5)$$

де y_t – вирівняні рівні; y_0 – початковий рівень ряду; $\bar{A}$ – середній абсолютний приріст; t – порядковий номер.

При вирівнюванні ряду динаміки по середньому коефіцієнту зростання розрахункові рівні визначаються за формулою :

$$y_t = y_0 \bar{K}^t, \quad (3.6)$$

де $\bar{K}$ – середній коефіцієнт зростання.

Середній абсолютний приріст валового виробництва молока за 2011-2015 рр.:

$$\bar{A} = (y_n - y_0) / (n - 1) = 2669 - 2246 / 5 - 1 = 105,75 \text{ тис. тонн.}$$

Отже, початковий рівень виробництва молока дорівнює 2669 тис. тонн, а наступний вирівняний рівень збільшуватиметься на 105,75 тис. тонн.

Середньорічний коефіцієнт зростання виробництва молока за 2011-2015 рр. обчислюємо за формулою середньої геометричної:

$$\overline{K}^{n-1} \sqrt[n]{\frac{y_n}{y_0}} = \sqrt[5-1]{\frac{2669}{2246}} = 1,05.$$

Отже, показники виробництва молока щороку збільшуються в 1,05 раза.

На підставі власних досліджень та наукових розробок прогностичні розрахунки формування пропозиції на ринку молока здійснювалися з використанням методів регресійного аналізу (рис. 3.4).

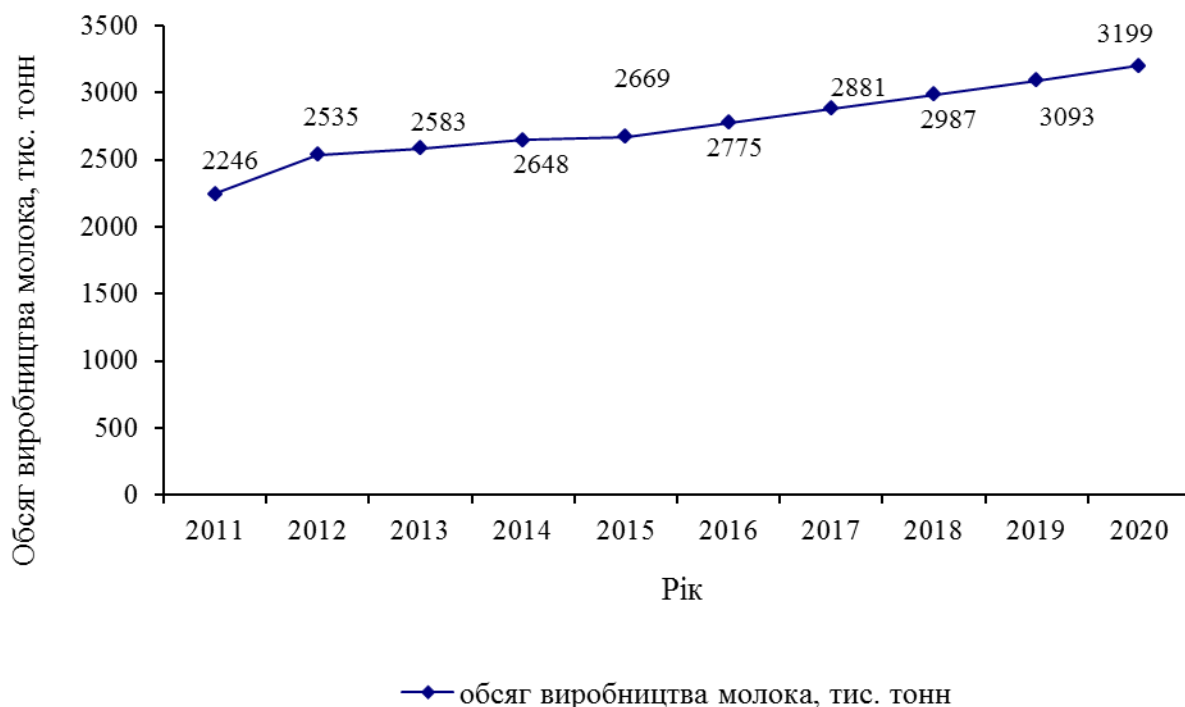

Рис. 3.4. Прогноз виробництва молока в Україні, тис. тонн

Прогнозоване виробництво молока станом на кінець 2020 р. дорівнюватиме 3199 тис. тонн, що на 640 тис. тонн перевершує прогнозований попит – 2559 тис. тонн регіонального ринку. Так перевищення дозволяє повною мірою забезпечити виробничу потребу (випоювання) та розширити експорт молочної продукції.

Формування пропозиції залежить від товарності молока. З урахуванням цього розглянемо прогноз виробництва і прогнозування його у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення (рис. 3.5; додаток Ц).

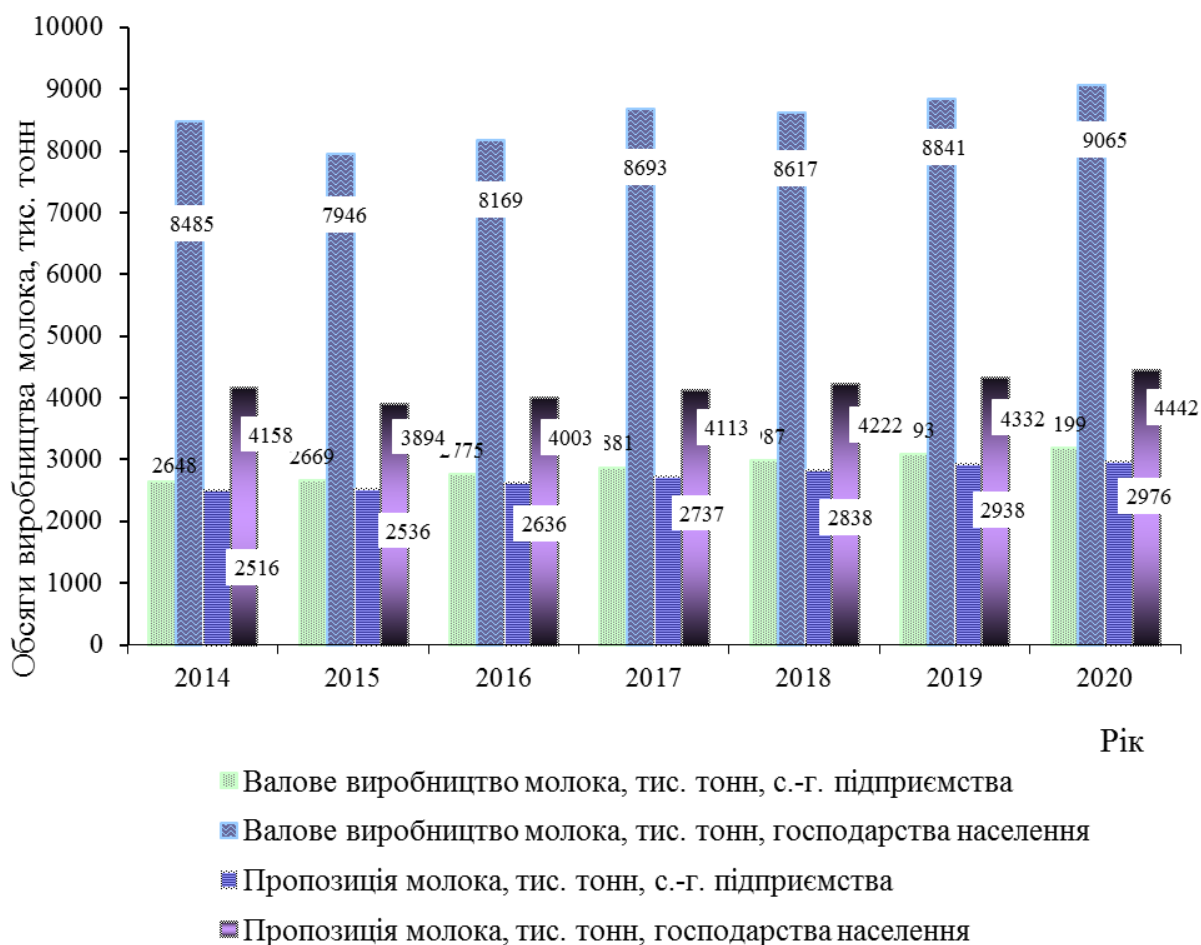

Рис. 3.5. Формування пропозиції молока в господарствах Київської області на 2020 рік

Як свідчить рис. 3.5, з урахуванням товарності молока у сільськогосподарських підприємствах 95% пропозиція такого на 2020 рік становитиме 2976 тис. тонн, а у господарствах населення із товарністю молока 49% – 4442 тис. тонн.

Під час прогнозування виробництва молока необхідно врахувати, що 20% останнього використовується на внутрігосподарські потреби, тобто для випоювання телятам та на громадське харчування. Згідно з цим, пропозиція молока, розрахована за методом регресійного аналізу, на 2020 р. становитиме 2559 тис. тонн (рис. 3.6).

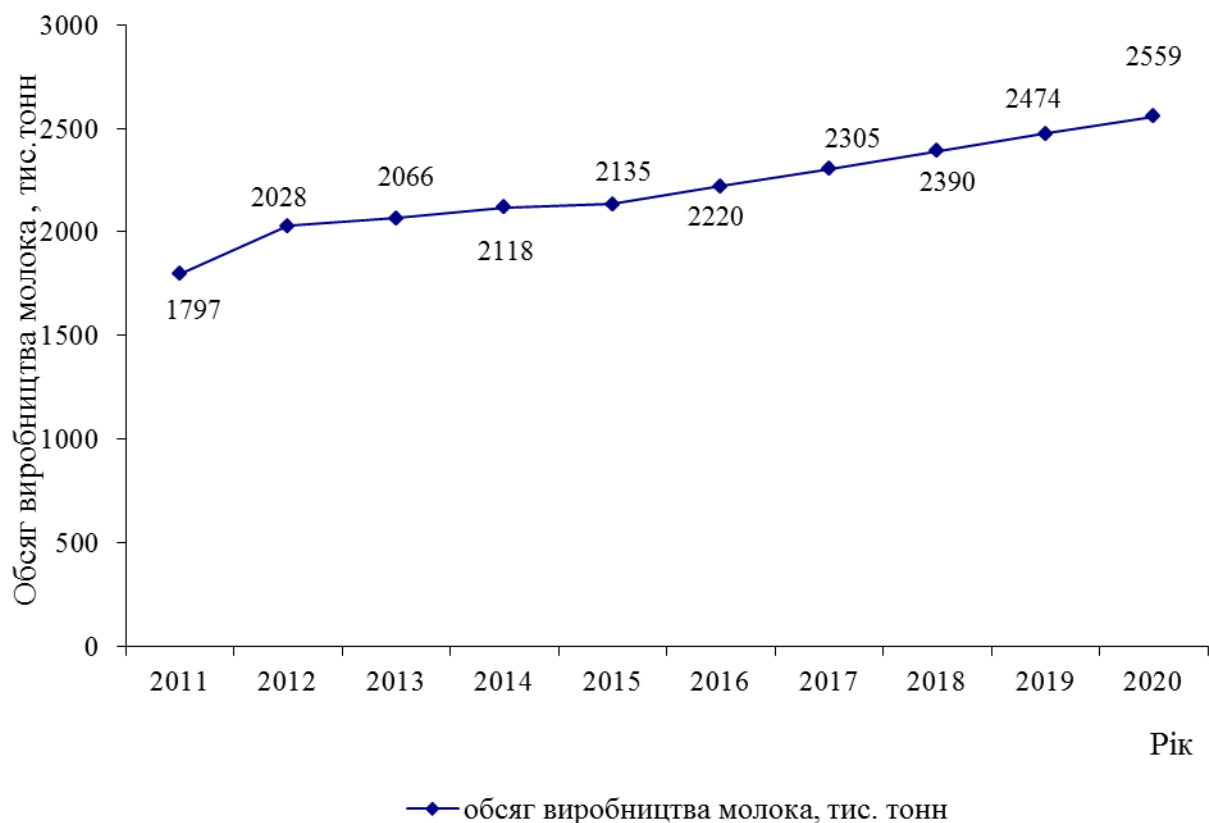

Рис. 3.6. Прогноз пропозиції на ринку молока в Україні, тис. тонн

Отже, стабілізація й нарощування виробництва молока мають супроводжуватися доведенням ефективності розвитку молочного скотарства, отриманням необхідної кількості прибутку, який виступає основним регулятором виробництва в ринковому середовищі. При цьому найголовніше, що потенціал для такого нарощування є. Вимоги СОТ змушують кооперуватися молокозаводи і товаровиробників, які здійснюють виробництво молока на технологічній основі. Тому проблемою, яку необхідно вирішити на сучасному етапі, є міжсекторний поділ праці (питома вага великих та особистих господарств населення) при прогнозованих обсягах виробництва і споживання молокопродуктів у регіонах країни.

3.3. Оптимізація виробничої структури підприємств з виробництвом молока

Підвищення ефективності діяльності скотарських підприємств різних природно-економічних зон країни нерозривно пов'язане з обґрунтування оптимальної виробничої структури. У процесі такого обґрунтування повинні бути визначені оптимальні параметри виробничої системи підприємства, які б забезпечували збалансований розвиток сільськогосподарських галузей та наявних промислових виробництв підприємства, поглиблення спеціалізації, створення умов для раціонального використання земельних, матеріальних і трудових ресурсів, впровадження інноваційних технологій виробництва продукції рослинництва і тваринництва тощо.

Обґрунтування оптимальної виробничої структури скотарських підприємств потребує багатоваріантних розрахунків оптимального використання земельних, трудових, матеріальних та фінансових ресурсів при різних стратегіях розвитку підприємства в умовах подальшої інтенсифікації виробництва та невизначеності його зовнішнього середовища. Така складність проблеми з визначення найбільш ефективних шляхів використання виробничого потенціалу зумовлює необхідність при її вирішенні використовувати методи економіко-математичного моделювання та комп'ютери.

У процесі дослідження була розроблена економіко-математична модель оптимізації виробничої структури скотарського підприємства. У моделі оптимізації виробничої структури сільськогосподарського підприємства прийняті такі змінні: площі сільськогосподарських культур за різним призначенням використання продукції; площі природних кормових угідь; поголів'я тварин за видами; потреба в додаткових обсягах добрив, трудових, кормових, земельних та інших ресурсах, необхідних успішної діяльності підприємства; показники обсягів виробництва валової та товарної продукції (грошові надходження) та витрат на їх одержання [285].

Область допустимих розв'язків задачі оптимізації виробничої структури сільськогосподарського підприємства обмежена умовами: з використання сільськогосподарських угідь; вимог дотримання сівозмін; з використання трудових ресурсів та основних засобів виробництва; з виробництва та використання кормів з можливістю їх купівлі на підприємстві та іншими умовами.

Оптимізації використання виробничої структури сільськогосподарського підприємства дає можливість оптимізувати поголів'я тварин за їх видами та віковими групами. У математичну модель введені умови, що гарантують одержання мінімально необхідних обсягів виробництва та реалізації продукції. У процесі розв'язку задачі досягається оптимальне співвідношення виробництва продукції рослинництва і тваринництва при раціональному використанні земельних, трудових та матеріально-фінансових ресурсів.

Оптимізацію використання виробничої структури сільськогосподарського підприємства проводити за декількома критеріями, основними із яких є чистий прибуток, величина грошових надходжень або обсяг виробництва валової продукції.

Для запису економіко-математична модель оптимальної виробничої структури скотарського підприємства прийняті такі позначення [285]:

F_{max} – максимальна величина чистого прибутку, що одержується при оптимізації виробничого потенціалу підприємства;

j – індекс виду ресурсу, продукції, економічних показників та ін.;

G_1 – множина умов з використання сільськогосподарських угідь;

G_2 – множина умов з виконання вимог сівозмін;

G_3 – множина умов з використання кормових ресурсів;

G_4 – множина умов з використання ресурсів (крім кормів);

G_5 – множина умов по фінансових ресурсах;

G_6 – множина умов з виробництва продукції;

G_7 – множина умов з визначення економічних показників;

m – індекс галузей на підприємстві;

M – множина галузей на підприємстві;

M_1 – множина галузей рослинництва;

M_2 – множина галузей тваринництва;

M_3 – множина сільськогосподарських культур, що віднесені до певної групи (зернові, технічні, кормові тощо);

A_j – площі сільськогосподарських угідь j -го виду, які є в наявності на підприємстві;

D_j – максимально можлива площа певної групи культур у сівозміні або у посівній площі підприємства;

P_j – наявність ресурсів на підприємстві з урахуванням залучення їх зі сторони;

V_j – можлива величина використання грошових коштів на підприємстві протягом року;

ω – річна ставка по кредитах, долі;

p_{jm} – річна потреба j -го виду корму або поживних речовин на одну голову тварини m -го виду;

w_{jm} – вихід j -ого виду корму або поживних речовин з одного гектара посіву m -го виду культури (галузі);

b_{jm} – затрати j -го виду ресурсу (крім кормів і фінансових ресурсів) на одиницю розміру m -го виду галузі;

v_{jm} – витрати грошових коштів на одиницю розміру m -го виду галузі або вартість одиниці виміру j -го залученого ресурсу;

d_{jm} – вихід товарної продукції з одиниці розміру m -го виду галузі;

Q_j – мінімальний гарантований обсяг виробництва або реалізації продукції;

z_m – шукана величина m -го виду галузі (площа посіву, поголів'я тварин);

z_H – величина грошових надходжень від реалізованої продукції;

z_s – величина повної собівартості реалізованої продукції;

$z^{пк}$ – величина одержаних позичкових коштів;

z_j^{op} – величина земельних угідь, що залучається шляхом оренди земельних паїв;

z_j^3 – величина $г$ -го виду ресурсу, що може бути закуплена або залучена на підприємство зі сторони;

Обов'язковою умовою ефективного використання земельних угідь на підприємстві є виробництво продукції, яка має попит на ринку та одержання від її реалізації максимального чистого прибутку (формула (3.7)):

$$F_{max} = z_H - z_s - \omega z^{пк} \quad (3.7)$$

Величина чистого прибутку, яка одержуються у результаті оптимізації виробничої структури на підприємстві визначається як різниця величини грошових надходжень та повної собівартості реалізованої продукції і витрат на виплату відсотків по позичкових коштах.

Для отримання прийнятних результатів розв'язку задачі оптимізації виробничої структури підприємства на цільову функцію накладені такі обмеження (умови) [285]:

1. Умови з використання сільськогосподарських угідь. Обмеження цієї групи відображають баланс використання земельних угідь (рілля, сіножаті, пасовища, багаторічні насадження тощо), що є в наявності на підприємстві з урахуванням можливого їх збільшення за рахунок оренди земельних паїв.

$$\sum_{m \in M_1} z_m \leq A_j + x_j^{op}, (j \in G_1) \quad (3.8)$$

2. Умови з дотримання вимог сівозмін. Ці умови вводять в модель з метою підвищення ефективності використання ріллі, захисту її від ерозії тощо. До цих умов віднесені також обмеження по граничній питомій вазі зернових, технічних та інших культур у сівозміні чи ріллі.

$$\sum_{m \in M_3} z_m \leq D_j, (j \in G_2) \quad (3.9)$$

3. Умови з виробництва та використання кормів. Ця група умов

відображає кормовий баланс як по групах кормів так і по основних видах поживних речовин.

$$\sum_{m \in M_1} w_{jm} z_m \geq \sum_{j \in L_2} p_{jm} z_m (j \in G_3) \quad (3.10)$$

4. Умови з використання ресурсів (за виключенням кормів та фінансових ресурсів). Використання ресурсів у виробничій діяльності підприємства не повинно перевищувати їх наявність з урахуванням можливого їх залучення зі сторони чи купівлі.

$$\sum_{m \in M} b_{jm} z_j \leq P_j + x_j^3, (j \in G_4) \quad (3.11)$$

5. Умови з використання фінансових ресурсів. Підприємство у своїй виробничій діяльності не повинно використовувати більшу суму коштів ніж є їх у наявності з урахуванням залучення позичкових коштів.

$$\sum_{m \in M} v_{jm} z_m + v_{jm} z_j^3 \leq V_j + z^{nk}, (j \in G_5) \quad (3.12)$$

6. Умови на виробництво та реалізацію гарантованих обсягів продукції.

$$\sum_{m \in M} d_{jm} z_m \leq Q_j, (j \in G_6) \quad (3.13)$$

7. Умови з визначення окремих економічних показників по підприємству: величину виробничих витрат за їх елементами, вартість валової продукції, грошові надходження, величину прибутку тощо.

$$\sum_{m \in M} a_{jm} z_m = z_j^{nok}, (j \in G_7) \quad (3.14)$$

8. Умова невід'ємності змінних:

$$z_m \geq 0; z_n \geq 0; z_s \geq 0; z^{nk} \geq 0; z_j^{op} \geq 0; z_j^3 \geq 0 \quad (3.15)$$

Розроблена економіко-математична модель оптимізації виробничої структури була апробована на матеріалах ПСП "Колос" Бородянського району Київської області на 2018 р. Реалізація моделі проводилась на персональному комп'ютері засобами пакету прикладних програм Excel [285].

У процесі досліджень розрахунки проводились за двома варіантами, які відображають два напрями розвитку виробничої структури підприємства.

I варіант. Оптимізація використання виробничого потенціалу здійснювалась за умови, що підприємство в перспективі буде мати існуючу спеціалізацію та планові показники урожайності сільськогосподарських культур, продуктивності тварин. Передбачається також, що підприємство зможе залучити і використати у плановому році не більше 17,35 млн грн коштів.

II варіант. Оптимізується виробнича структура підприємства при поглибленні спеціалізації на виробництві продукції рослинництва. Результати розрахунків за двома варіантами дозволяють виявити напрями оптимізації виробничої структури типового скотарського підприємства Київської області на перспективу.

Розрахунки по першому варіанту показали, що при досягненні запланованих показників урожайності сільськогосподарських культур, продуктивності тварин та оптимізація структури посівних площ і раціонів годівлі худоби дали б можливість вдосконалити виробничу структуру підприємства, збільшити обсяги виробництва і реалізації продукції та збільшити величину прибутку на 56,9 % порівняно з 2014 р. (табл. 3.20) [285]. Але рівень рентабельності діяльності підприємства при цьому зменшується з 48,86% до 42,7% у результаті збільшення виробництва продукції скотарства, яка є менш прибутковою порівняно з продукцією рослинництва.

Таблиця 3.20

Основні показники виробництва та економічної ефективності діяльності ПСП "Колос" Бородянського району Київської області на 2018 р.*

Показник	2014 р. факт	Результати оптимізаційних розрахунків використання виробничого потенціалу за варіантами	
		I	II
Виробництво продукції, т:			
Зерно	4029,0	4671,5	7489,7
Насіння ріпаку	741,3	770,0	1055,3
Насіння сої	267,3	300,0	300,0
Картопля	330,0	356,5	356,5

<i>Продовження табл. 3.20</i>			
Молоко	1916,15	2166,8	634,6
Продукція вирощування ВРХ (жива маса)	46,00	69,0	20,2
Валова продукція в порівнянних цінах 2010 р., тис. грн	13179,7	16088,9	14525,6
в т.ч. на 1 га с.-г. угідь, грн	8757,2	10690,3	8313,6
Кількість працівників, зайнятих у с.-г. виробництві, осіб	50,0	62,9	25,9
Потреба в мінеральних добривах, ц.д.р.	1223,0	1597,5	2148,2
Грошові поточні витрати, тис. грн	10045,6	17350,0	17350,0
Реалізація продукції, т:			
Зерно	3279,1	3687,0	6530,6
Насіння ріпаку	741,3	770,0	1055,3
Насіння сої	240,6	285,0	285,0
Картопля	297,0	320,8	320,8
Молоко	1755,2	2015,2	590,2
Продукція вирощування ВРХ (жива маса)	36,8	80,0	23,4
Виручка, тис. грн	16996,1	29260,2	28834,1
Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн	11417,8	20505,2	18978,8
Прибуток, тис. грн	5578,3	8755,0	9177,1
Рівень рентабельності, %	48,86	42,7	48,4

Джерело: [285].

Розрахунки по другому варіанту показали, що при зменшенні поголів'я корів та поглибленні спеціалізації підприємства на виробництві зерна та продукції технічних культур (насіння ріпаку, сої) загальна величина прибутку збільшиться на 64,5% порівняно з 2014 р. при деякому зменшенні (на 5,1%) вартості валової продукції в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь.

3.4. Удосконалення економічних взаємовідносин між учасниками ринку молока

У ринкових умовах суб'єкти господарювання проявляють свою активність, яка має різні аспекти: економічний, екологічний, соціальний та технологічний тощо. Взаємовідносини у процесі економічної активності між суб'єктами ринку можуть набувати відповідного типу, які на практиці є внутрішньо іманентними кожному виду економічної активності і системно пов'язані один з одним. Значення кожного із типів взаємовідносин суб'єктів господарювання може в різних ситуаціях мати пріоритетне значення. Проте зводити суть економічних взаємовідносин лише до взаєморозрахунків та укладання договорів не є правильним [285].

Взаємовідносини між сільськогосподарськими підприємствами, які виробляють продукцію скотарства і підприємствами, які переробляють цю продукцію пронизують всі етапи процесу виробництва кінцевої продукції (виробництво, переробку, транспортування, зберігання, реалізацію) і всі функції управління (прогнозування і планування, організацію, мотивацію, контроль виробництва, транспортування, переробки, зберігання, реалізації. Найважливішими з цих взаємовідносин можна виділити три їх основні типи: виробничі, організаційні та фінансові.

Сукупність елементів економічних відносин підприємств, які виробляють продукцію скотарства, і підприємств, які переробляють цю продукцію постійно змінюється і проявляється в тісному переплетенні та динамічному і взаємному розвитку. Метою формування механізму регулювання цих відносин є забезпечення дотримання максимально еквівалентного обміну результатами праці підприємств молокопродуктового підкомплексів АПК на різних етапах виробництва кінцевого продукту та доведення його до остаточного споживача.

Розроблений при цьому механізм регулювання підприємств повинен забезпечувати взаємовигідну їх участь у спільній діяльності та успішне

досягнення кожним з них своїх цілей та сприяти вирішенню соціально-економічних проблем на селі.

Організаційна форма економічних взаємовідносин підприємств та їх організаційно-правова форма господарювання є поняттями дотичними так як кожне виробництво ґрунтується на системі економічних взаємовідносин різного рівня. Процес господарювання неможливо розглядати окремо від системи економічних відносин так як організаційно-правова форма підприємства саме і визначає організаційну форму економічних взаємовідносин у ньому. Воночас на рівні міжгосподарських стосунків організаційна форма економічних взаємовідносин формується самостійно незалежно від організаційні форми учасників цих відносин на принципах добровільності і взаємної вигоди [285].

При створенні агропромислових підприємств, об'єднань, агропромислово-фінансових груп, агропромислових корпорацій, холдингів та концернів організаційна форма економічних взаємовідносин між підприємствами може мати суто формальний характер.

У вітчизняній практиці склалися різні організаційні форми інтеграції, які відрізняються характером господарських зв'язків між учасниками, ступенем самостійності підприємств, які входять об'єднання. Основним мотивом суб'єктів господарювання до створення інтеграційних формувань є одержання ефекту, який досягається за рахунок розширення масштабів виробництва, узгодження розрізнених стадій єдиного технологічного процесу. Як наслідок формуються різноманітні інтегровані структури (асоціація, консорціум, корпорація, холдинг, комбінат та ін.). При такому об'єднанні підприємств вони одержують синергічний ефект, який виникає в результаті економії на масштабах діяльності, фінансової економії за рахунок зниження трансакційних витрат, зміцнення позицій на ринку та інших чинників [285].

Результати досліджень свідчать, що неузгодженість дій та недосконалі взаємовідносини сільськогосподарських товаровиробників та переробних підприємств негативно впливають на їх економічне становище. Часто у результаті встановлення монопольних закупівельних цін деякими переробними підприємствами спричиняє збиткове виробництво сировини в сільськогосподарських підприємствах і як наслідок зменшуються її обсяги, що свою чергу призводить до невикористання виробничих потужностей переробних підприємств, підвищення собівартості одиниці продукції і до зниження прибутковості її виробництва, до погіршення фінансового стану самих переробних підприємств.

За таких умов виникає необхідність у створенні ефективного і взаємовигідного співробітництва виробників сировини і переробників, що передбачає організацію інтегрованих і кооперованих структур у молочному підкомплексі АПК.

Цю проблему важно вирішити конструктивно-розрахунковим методом у зв'язку з її складністю. Тому виникає необхідність у розробці економіко-математичних моделей, які дозволяють провести всебічний кількісний аналіз взаємодії партнерів і вказати аргументовані критерії їх взаємовигідного партнерства.

Постановку задачі для попередньої оцінки економічної сумісності інтересів учасників, що утворюють інтегровані структури в АПК, зокрема, в молочному підкомплексі з допомогою математичних методів можна сформулювати наступним чином.

Найти таку ціну на молоко-сировину (P_1), яка забезпечує максимальну величину прибутку від виробництва, переробки і реалізації молока [285]:

$$F = \max \mu Q (P_2 - Z_2) - C_2 - Q (P_1 - Z_1) - C_1, \quad (3.16)$$

де Q – обсяг сировини, який закуплений підприємством переробником у товаровиробника;

μ – коефіцієнт виходу готової продукції з одиниці сировини у підприємства переробника;

P_2 – ціна одиниці готової продукції підприємства переробника;

Z_2 – змінні витрати на виробництво одиниці готової продукції у підприємства переробника;

C_2 – постійні витрати на виробництво продукції у підприємства переробника;

P_1 – ціна сировини, за якою підприємство-переробник купує молочну сировину у товаровиробника;

Z_1 – змінні витрати на виробництво одиниці сировини у сільськогосподарського підприємства;

C_1 – постійні витрати на виробництво молочної сировини у сільськогосподарського підприємства;

при обмеженнях:

1) У результаті створення інтегрованої структури повинен забезпечуватися однаковий рівень ефективності (рентабельності) виробництва, переробки і реалізації молока:

$$\frac{\mu Q(P_2 - Z_2) - C_2 - QP_1}{\mu QZ_2 + C_2} = \frac{Q(P_1 - Z_1) - C_1}{QZ_1 + C_1} \quad (3.17)$$

2) Обсяг сировини закупленої підприємством переробником у товаровиробника може змінюватися залежно від обсягів виробництва у певних межах:

$$Q_1 < Q < Q_2, \quad (3.18)$$

3) Ціна одиниці готової продукції підприємства переробника залежить від попиту на цю продукцію:

$$P_2 = f(Q). \quad (3.19)$$

Для реалізації моделі (3.16) – (3.19) доцільно провести апроксимацію функції $f(Q)$, а потім шляхом перебору можна знайти таку ціну на молочну сировину (P_1), яка забезпечує максимальну величину прибутку від виробництва, переробки і реалізації молока.

Найважливішою умовою активізації діяльності підприємств молокопродуктового підкомплексу може стати розвиток інтеграційних

процесів як найважливішого чинника стабілізації економіки у сфері виробництва та переробки незбираного молока.

Сфера виробництва молока-сировини є найбільш витратною і ризиковою. Вкладення грошових коштів у переробку молока-сировини характеризується найменшим ступенем ризику і зумовлює високі прибутки, порівняно з її одержанням [213, с. 250]. Торгівля молоком та молочними продуктами забезпечує швидкий кругообіг капіталу і найбільшу віддачу. Тому будь-який товаровиробник у процесі своєї діяльності намагається отримати вигоду. Його успішна діяльність залежить від організації виробничого процесу та співпраці із суб'єктами всіх сфер діяльності агропромислового підкомплексу. Цьому сприятиме створення збутових, постачальницьких, переробних та інших обслуговуючих кооперативів, які допомагатимуть товаровиробникам у всіх сферах їх діяльності (рис. 3.7).

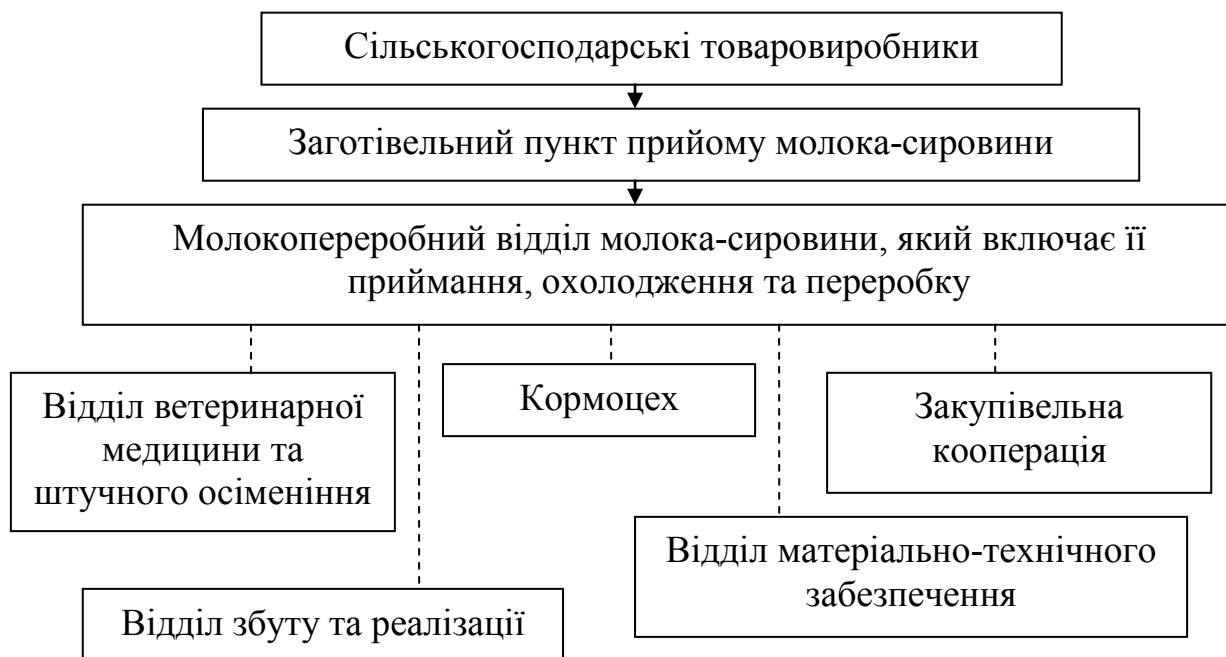

Рис. 3.7. Схема побудови обслуговуючого молочного кооперативу на базі сільськогосподарських товаровиробників

Першим кроком створення молочного кооперативу є організація заготівельних пунктів, обладнаних устаткуванням для охолодження та збереження молока, що дасть змогу товаровиробникам зменшити витрати на пально-мастильні матеріали, які становлять значну частку в структурі витрат.

Наступний крок – укладання договорів між кооперативом і молокопереробними підприємствами із зазначенням ціни реалізації молока-сировини з урахуванням гатунку. У договорі реалізації мають бути зазначені обсяги реалізації по місяцях. За таких обставин молокопереробне підприємство не зможе маніпулювати цінами.

Крім того, це дасть можливість розподілити ризики між виробниками молока та переробниками. У свою чергу товаровиробник матиме можливість забезпечити власне виробництво технологічними ресурсами, що сприятиме одержанню якісної сировини для виготовлення конкурентоспроможної продукції. Отже, молокопереробне підприємство виступає інтегратором молокопродуктового підкомплексу. Орієнтовний склад інтегрованої системи наведено на рис. 3.8.

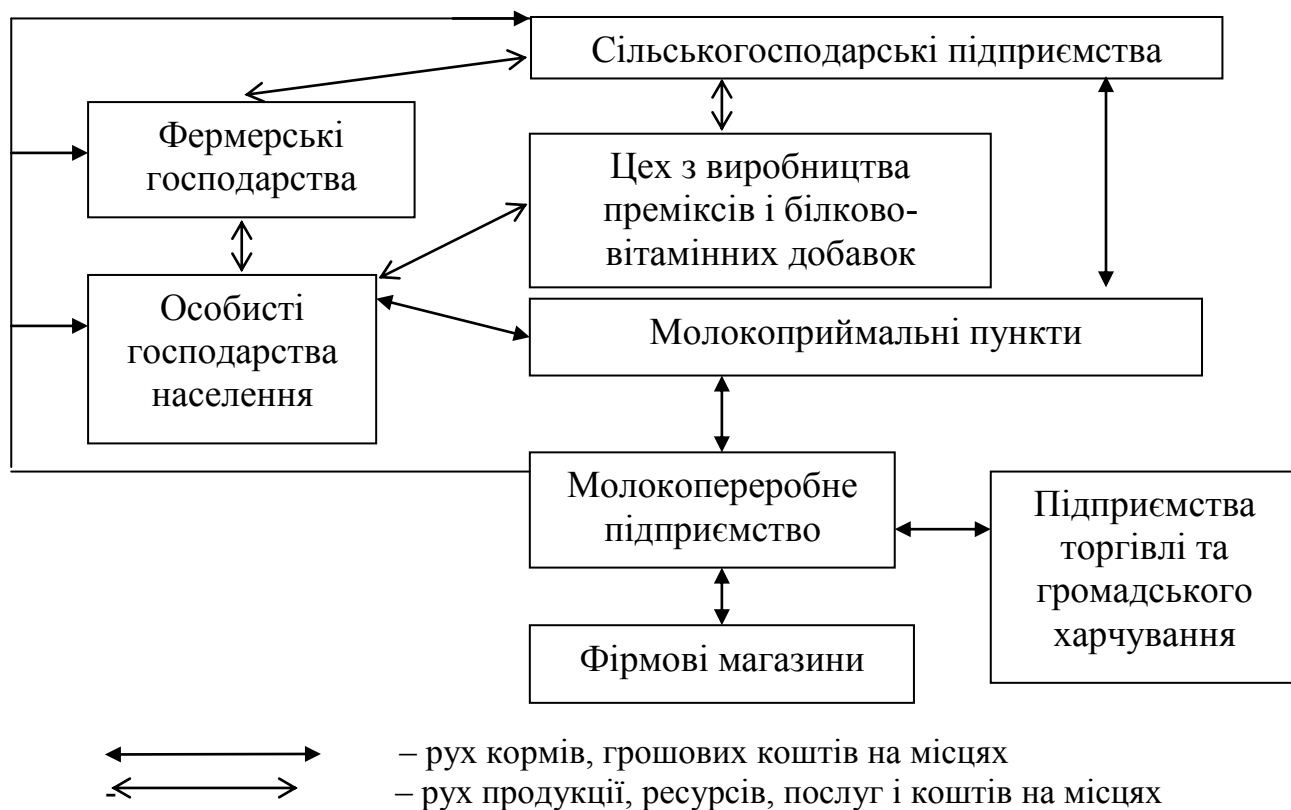

Рис. 3.8. Схема інтегрованої структури з виробництва, переробки та реалізації молочних продуктів

Побудова інтегрованого утворення передбачає встановлення вертикальних зв'язків на основі договірних відносин між учасниками

інтеграції. Досліджено, що велике молокопереробне підприємство здатне ефективно функціонувати за умов наявності власних базових господарств або закріплення постачальників сировини з поголів'ям від 180 корів і більше. Це дасть змогу отримувати понад 15 л молока за день, реалізувати молокозаводу більше 2,5 тонн молока-сировини, що сприятиме підвищенню ціни на 30%, зниженню витрат на виробництво та підвищенню якості продукції. Найважливішим фактором успішної діяльності інтегрованого формування є налагодження чітко організованої маркетингової служби, яка б на основі глибокого аналізу тенденції попиту на молочну продукцію в регіоні, реальної оцінки власних можливостей і розрахунку гарантованого беззбиткового обсягу виробництва кінцевої продукції визначила мінімально необхідний обсяг молочної сировини з подальшим укладанням на неї договору купівлі-продажу [213 с. 308-310].

На даний час потужні молокозаводи для забезпечення своїх виробничих можливостей здійснюють інвестування господарств, які спеціалізуються на молоко-сировині, надаючи їм фінансові ресурси, купуючи матеріально-технічну базу для виробництва якісної продукції, племінну худобу, засоби санітарної гігієни, налагоджують систему заготівлі. Як приклад розвитку таких інтеграційних відносин у виробництві молокопродуктів можна навести ВАТ “Галактон” та Яготинський маслосирзавод, які повністю забезпечені сировиною, виробляють конкурентоспроможну продукцію, сплачують господарствам за молоко вигідну ціну. У свою чергу товаровиробник змінює напрям спеціалізації на виробництво молока, купує корів світового рівня, відводить більше земель для виробництва кормів. Для постачальників сировини заводи закуповують різне технологічне обладнання, комбікорми, пально-мастильні матеріали. Господарства отримують також техніку, фінансову й консультаційну допомогу, кредитуються попередньою оплатою за молоко. Тобто, партнерство виробник – переробник є економічно доцільним та взаємовигідним.

Організація взаємовідносин між АТ “Галактон”, ВАТ “Віта”, Яготинським маслозаводом, “Кагма” із постачальниками сировини базується на укладених ними договорах-контрактаціях, а також прямих договорах, в яких обумовлено взаємні обов’язки сторін, такі як термін, обсяги, асортимент, якість сировини (сортність, вміст білка, жиру, густина), з одного боку, та розрахункові ціни, строки розрахунків за поставлену продукцію – з іншого. За потреби договір доповнюють додатками, які більш детально обґрунтовують окремі положення. Невиконання пунктів договору в зазначений термін призводить до сплати штрафів винною стороною, величина яких обчислюється сумою недотранспортованого товару. Наприклад, у договорі, укладеному між агрофірмою СГВК “Перемога” та молокозаводом “Кагма” зазначалося, що у випадку прострочення строків розрахунків покупець сплачує пеню в розмірі 0,5% від суми заборгованості, але не більше граничного розміру, встановленого законодавством. За кожний день недопоставки продавець сплачує покупцеві пеню в розмірі 0,5% від вартості недопоставленої сировини, визначеної на день висунення претензії. Суб’єкти молокопродуктового підкомплексу працюють на комерційній основі. Молокозаводи у процесі своєї діяльності постійно намагаються поліпшити якість продукції переробки, збільшити її асортимент, а це можливе лише тоді, коли витрати на молоко-сировину покриваються прибутком, отриманим від реалізації молокопродукції. Намагаються транспортувати молоко-сировину від товаровиробників за рахунок власних коштів і цим їх приваблюють.

Взаємовідносини молокозаводів і виробників молока здійснюються через закупівлю кормів, худоби, реалізацію молока та молочних продуктів. Розширення і вдосконалення економічних зв’язків переробних підприємств із постачальниками молока сприяє підвищенню ефективності молокопереробного виробництва. Інтеграційні зв’язки, згідно з Господарським кодексом України [62], підтверджуються договорами, що дають змогу сформувати стійку сировинну зону поблизу молочних заводів і

гарантують їх забезпечення сировиною. Якщо реалізується більший обсяг продукції, ніж зазначено в договорі, то її транспортування здійснюється за рахунок коштів товаровиробника у визначений термін і оформляється також договорами. Виробник сировини самостійно визначає канали реалізації продукції, максимальний фінансовий ефект, який забезпечує реалізація кінцевих продуктів переробки молока – масла, незбираного молока, сиру.

На даний час необхідно створювати інтегровані об'єднання, які забезпечуватимуть додатковий синхронний ефект, який проявляється у економічній ефективності виробництва, переробки та просуванні молочних продуктів до споживача. Джерелом його одержання є істотне зменшення втрат продукції в результаті зведення до мінімум розриву між її виробництвом і промисловою переробкою; збільшення обсягу виробництва кінцевої продукції внаслідок утилізації нестандартної продукції товаровиробників та побічних відходів; скорочення витрат на транспортування до місць переробки на великих переробних підприємствах і на заводи продовольчих товарів для споживання населенням [81, с. 193].

За рахунок інтеграції зменшуються негативні наслідки конкуренції, здійснюється великомасштабне виробництво та підвищується фінансова стійкість. Завдяки інтеграції переробні підприємства матимуть стабільну сировину зону, а товаровиробники – стабільний канал збуту молока-сировини і гарантований прибуток. Нині на ринку молока і молокопродуктів України відбувається витіснення великими молокозаводами дрібних, які через недостатню кількість фінансових ресурсів не мають змоги виробляти конкурентоспроможну продукцію. Переробні підприємства повинні взяти на себе всю відповідальність щодо заготівлі молока і реалізації готової продукції. Потрібно створити кооперативи із заготівлі молока від приватних господарств з використанням машинного доїння, механічного очищення, охолодження та транспортування. Отже, розвиток міжгалузевих відносин, як найважливішого чинника стабілізації економіки у сфері виробництва та переробки, спрямований на ефективне поєднання діяльності

сільськогосподарських товаровиробників різної форми власності та промислових підприємств (рис. 3.9).

Рис. 3.9. Механізм міжгалузевих взаємовідносин на ринку молока та молочної продукції

Така форма реалізації молока вигідна для споживача і товаровиробника, оскільки зумовлює поліпшення постачання молока, підвищення рентабельності товаровиробників. Реалізація молока-сировини за прямими зв'язками сприяє зменшенню втрат товаровиробників, скорочує терміни доставки молока та продуктів його переробки до населення, не допускає погіршення якості молока. Для поліпшення відносин між товаровиробниками і споживачами необхідно розширити матеріально-технічну базу та підвищити якість реалізованої продукції. На основі наведеної вище схеми показано розподіл доходів між виробниками та переробниками молока України. У даному випадку розподіл доходів

відбувається в такій пропорції: виручка/авансований капітал (витрати виробництва). Із практики відомо, що рівень рентабельності виробництва у розподілі доходів має сягати 30%, а переробки – 15%, з урахуванням того, що лише 7-8% рівня рентабельності переробки показується, тоді як інша частина – приховується. Отже, можна стверджувати, що показники рівня рентабельності переробки і виробництва однакові.

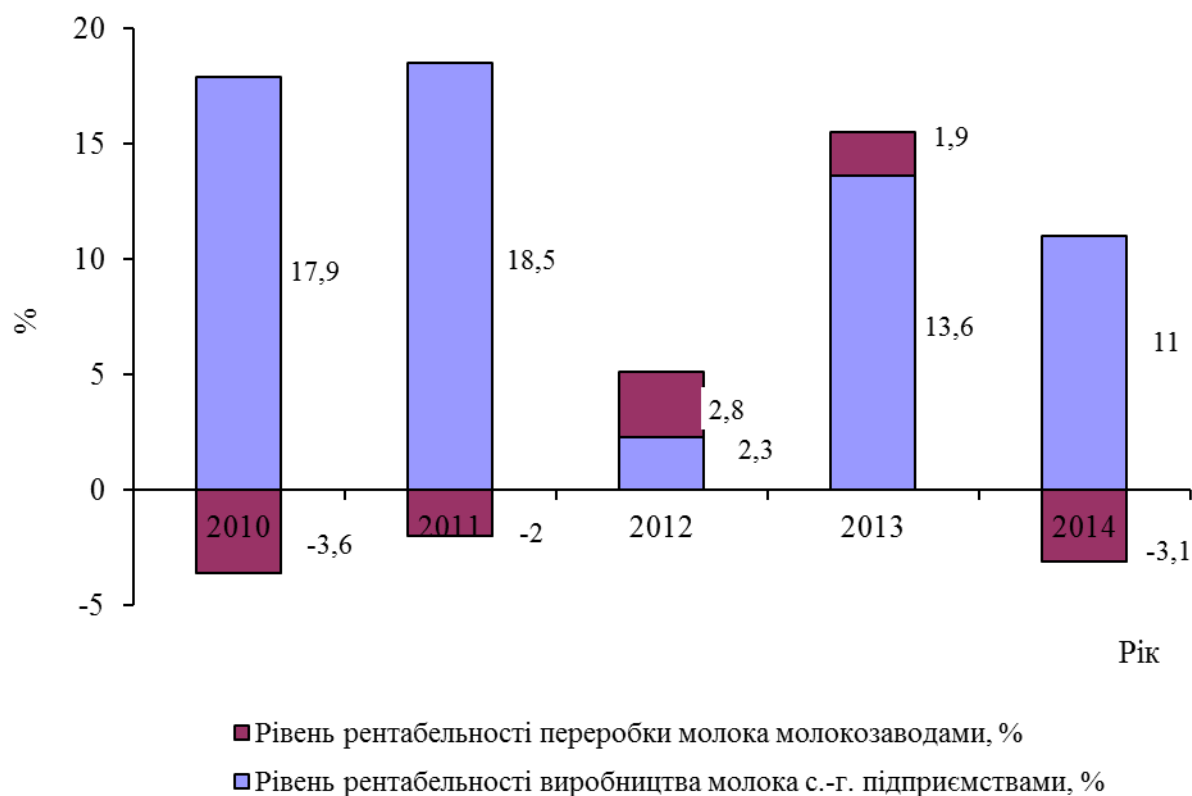

Рис. 3.10. Розподіл доходів виробників і переробників молока Київської області

На рис. 3.10. представлено розподіл доходів виробників і переробників молока, який свідчить, що співвідношення доходів майже однакове і у виробництві, і у переробці. Але найбільше їх зосереджується у торгівлі (ціна кількості молокопродукції, реалізованої заводом/ціна кількості молокопродукції, реалізованої в торгівлі). Відомо, що 70% доданої вартості залишається у торгівлі, і лише 30% – у виробництві та переробці.

Виробництво молочної продукції підвищеної якості має заохочуватися [38, с. 168, 45]. Оплата повинна залежати від вмісту жиру та білка у

співвідношенні 40:60, що може дати можливість товаровиробникам отримати вищу закупівельну ціну за умови наявності білка на рівні 3% [38, с. 168]. Але для цього необхідно налагодити щоквартальну систему закупівлі молочної сировини, забезпечити засобами та обладнанням приймальні пункти для одержання продукції, що відповідає вимогам ДСТУ 366-97. На даному етапі необхідно (за допомогою держави) створювати лабораторії визначення якості сировини, а також удосконалювати раціони годівлі тварин із тим, щоб досягти вмісту білка в молоці 3% і більше.

Низький рівень попиту населення на продовольство спричиняє штучну кризу виробництва у молокопродуктовому підкомплексі, інструментом якого є ціна, яка регулює виробництво і здійснює його інвестування. Ціновий механізм зв'язаний з фізіологічно-нормативним споживанням продовольчих товарів. У зв'язку з цим слід удосконалювати систему державного регулювання молокопродуктового підкомплексу, яка базується на ринковому механізмі, державному регулюванні, маркетингу, менеджменту виробничого процесу. Державне регулювання молокопродуктового підкомплексу також спрямоване на забезпечення стабільності виробництва, переробки й торгівлі. Крім того, існує потреба в створенні великих товаровиробників молока-сировини, державних лабораторій, які б стежили за якістю, визначенні розрахунку за продукцію залежно від гатунку. Слід удосконалити процес надходження молока-сировини до молокопереробних підприємств, їх договори-купівлі.

Також необхідно: удосконалити систему ціноутворення та встановлення надбавок на молочні продукти; звільнити молокопереробні підприємства і виробників від митних зборів і сплати ввізного ПДВ за імпорт обладнання; переорієнтувати вітчизняні стандарти та сертифікацію молокопродукції на світовий досвід; розробити системи стандартів та сертифікації молокопродукції у співпраці з товаровиробниками молочної продукції.

Реалізація наведених вище заходів сприятиме: збільшенню виробництва молока і молочних продуктів, зниженню собівартості, поліпшенню якості молока і молочних продуктів, підвищенню їх конкурентоспроможності; розвитку експорту молока і молочних продуктів; зростанню зайнятості та поліпшенню соціального стану населення країни; розширенню перспектив для вітчизняної машинобудівної промисловості у результаті росту попиту на устаткування; розв'язанню проблеми продовольчої безпеки.

Отже, розвиток молокопродуктового підкомплексу базується на співпраці всіх його суб'єктів – виробників, переробників та торговельних мереж. Ведення ефективної діяльності сприятиме раціональному використанню молока-сировини, конкурентоспроможності молокопродукції та прибутковості всіх складових підкомплексу.

РОЗДІЛ 4

АДАПТАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА ТА МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ ДО СВІТОВИХ СТАНДАРТІВ

4.1. Виробництво молока та його якість

В умовах глобалізації та інтеграції для всіх країн світу нагальною є проблема забезпечення населення необхідними продуктами харчування, вирішення якої пов'язане із зовнішньоторговельними потоками агропродовольчої продукції, особливо молоком та молокопродуктами – важливим продуктом харчування населення. Україна не лишається осторонь згаданої проблеми і останнім часом співпрацює зі світовим ринком молокопродуктів. За наявними показниками, для нашої держави існують всі передумови посісти на світовому ринку провідні позиції експорту молокопродукції. Адже по всіх позиціях Товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності Україна має вихід на зовнішні ринки.

Загальний обсяг світового виробництва молока за даними продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (FAO) протягом 2010-2015 рр. зріс на 17,9% і у 2015 р. становив 583,01 млн тонн (рис. 4.1). При цьому країни, що розвиваються, нарощували обсяги виробництва швидкими темпами, ніж розвинені.

У загальній структурі виробництва молока найбільшу питому вагу становить молоко коров'яче – 84%, досить високий показник буйволячого – 13, козячого – 2, овечого – 1,3, верблюжого – 0,2.

Молоко споживається на всіх континентах світу, тому його виробляють у 232 країнах, для яких характерні власні обсяги виробництва. Наприклад, протягом 2010-2013 рр. Туреччина збільшила виробництво молока на 4236 тис. тонн, або на 34%, Бразилія – на 3540 тис. тонн, або на 12%.

Рис. 4.1. Виробництво молока у світі*

* Дані сайту United States Department of Agriculture (USDA).

Україна у 2013 р. знаходиться на 15 позиції щодо виробництва молока у світі. Їй належить 1,76 % від загального обсягу виробництва (табл. 4.1)

Нарощування виробництва молока протягом 2010-2013 рр. спостерігалось у Індії – на 10 %, Німеччини – 5, США – на 4 %. Вагомим у збільшенні світового його виробництва залишається внесок США, Індії та Китаю. Лідером у світовому виробництві молока та молокопродуктів є США. Цьому сприяли погодні умови – достатня кількість опадів, що зумовило розширення посівних площі під кормовими культурами. В інших країнах, які впливають на світове виробництво молока, ніяких змін не відбулося, а загальні його обсяги були близькими до попередніх років.

Високорозвинені країни – члени ЄС останніми роками стали на шлях стабілізації виробництва, а в деяких із них відзначено навіть зменшення обсягів цієї продукції.

На ринку молока у США відсутній надлишок і наявна рівновага, адже обсяг виробництва молока відповідає його попиту як на внутрішньому, так і

зовнішньому ринках. Цій країні притаманна система договірних цін – вони встановлюються на основі договору або контракту, який укладається між Міністерством сільського господарства та товаровиробниками або посередниками. Ціна має відображати співвідношення попиту та пропозиції. В США відсутній єдиний національний ринок молока і молокопродуктів.

Таблиця 4.1

Основні виробники молока коров'ячого, тис. тонн*

Країна	Рік			
	2010	2011	2012	2013
США	87474	89015	90865	91271
Індія	54903	53500	54000	60600
Китай	36036	36929	37768	35670
Бразилія	30715	32096	32304	34255
Німеччина	29616	30323	30507	31122
Російська Федерація	31585	31386	31576	30286
Франція	23332	24361	23983	23714
Нова Зеландія	17010	17894	20053	18883
Туреччина	12419	13802	15978	16655
Великобританія	14071	13849	13884	13941
Пакистан	12437	12906	13393	13897
Польща	12279	12414	12668	12718
Аргентина	10502	11206	11815	12207
Нідерланди	11626	11642	11675	11796
Україна	10977	10804	11260	11189
Мексика	10677	10724	10881	10966
Італія	10500	10479	10580	10397
Разом	416160	423331	433190	439568
% до світу	69,1	69,1	69,2	69,2

*Джерело: <http://faostat3.fao.org> [95].

Він є сукупністю відособлених локальних ринків [278, с. 199]. Згодом така система була удосконалена створенням на кожному локальному ринку молока цінових комітетів, до складу яких входять представники уряду, виробників, посередників. На основі широкорозповсюджуваної інформації вони встановлюють ціну на молоко на наступний день чи тиждень, що зводить до мінімуму спекулятивні операції та дозволяє швидко реагувати на зміну ринкової кон'юнктури [213, с. 151].

Останнім часом у країнах ЄС має місце скорочення обсягів виробництва молока. Причиною цього є запровадження контролю поставок системою квот (лімітів на виробництво). Тому в країнах ЄС узгодження інтересів усіх суб'єктів ринкового механізму здійснюється на основі квотування, що контролює надлишок виробництва молокопродуктів. Система заходів стосовно стабілізації виробництва і скорочення запасів нереалізованої продукції включає: виплату премій виробникам молока на забій молочної худоби, премії за відмову від поставок молока на молокозаводи, зниження закупівельних цін на вершкове масло, випереджуюче підвищення цін на яловичину, заморожування цін на молоко, субсидії на придбання молодняку м'ясних порід великої рогатої худоби [91, с. 127]. Квотування ринку молока в країнах ЄС сприяло його організації, а його учасникам забезпечено стабільність і прибутковість. Так, зі вступом до ЄС в Польщі й Угорщині підвищилися вимоги до якості продукції, було удосконалено стандарти на молокопродукцію. А це, у свою чергу, позначилося на скороченні кількості дрібних товаровиробників, які не мають змоги виробляти високоякісну конкурентоспроможну молоко-сировину. В деяких країнах, таких як Румунія та Болгарія, сформувалися фонди стимулювання якості продукції. Отже, в країнах ЄС збільшенню обсягів виробництва молока сприяло покращення генетичного потенціалу поголів'я, якості кормової бази, зростання продуктивності корів.

Економіка країнах СНГ є нестабільною. Країни переживають важку економічну кризу, що зумовлена спадом виробництва в усіх секторах сільського господарства. Особливо це позначилося на тваринництві, де спостерігається скорочення виробництва молока.

Обсяг виробництва молока в світі визначається наявним поголів'ям та продуктивністю. Поголів'я корів у світі збільшилося від 262,8 млн голів до 270,8 млн голів, або на 3,1% (табл. 4.2).

Як показує аналіз, у дванадцяти країнах з поголів'ям від 5 млн корів і більше у цілому налічується 157,6 млн голів, або 56,78% від усього стада в

світі. Країн, де кількість корів перевищує 2,5 млн голів, десять, і тут налічується 36,4 млн голів – 13,44%.

Таблиця 4.2

Поголів'я корів у країнах з найбільшим стадом ВРХ, тис. голів*

Країна	Рік			
	2010	2011	2012	2013
Індія	42755,0	44900,0	45150,0	44900,0
Бразилія	22924,9	23229,2	22803,5	22954,5
Судан	14679,0	14706,0	14733,0	14800,0
Китай	12410,2	12297,3	12525,6	12159,1
Ефіопія	10676,8	10577,8	10711,5	11299,0
Пакистан	10112,0	10493,0	10600,0	10900,0
США	9124,0	9198,0	9233,0	9217,9
Російська Федерація	8351,2	8136,9	8068,7	7766,3
Танзанія	6900,0	6900,0	6900,0	6950,0
Кенія	5001,6	5545,0	5720,0	5740,0
Колумбія	5300,0	5300,0	5350,0	5607,3
Туреччина	4361,8	4761,1	5341,4	5340,0
Нова Зеландія	4680,1	4816,0	5009,8	4784,3
Німеччина	4181,7	4190,1	4190,5	4267,6
Бангладеш	4047,0	4059,0	4065,0	4077,0
Узбекистан	3535,6	3763,6	4017,1	4040,0
Франція	3716,3	3664,2	3643,4	4017,1
Афганістан	3900,0	3800,0	3600,0	3697,2
Уганда	3400,0	3400,0	3450,0	3450,0
Іран	2899,0	2899,0	2900,0	2957,0
М'янма	2600,0	2650,0	2600,0	2600,0
Україна	2688,6	2587,8	2541,3	2516,1
Разом	188244,8	191874	193153,8	194040,4
% до світу	71,6	71,7	71,6	71,6
Світ	262773	267532,7	269877,7	270848,2

* Джерело: <http://faostat3.fao.org> [83].

У більшості країни світу відбувається зростання обсягів виробництва молока-сировини за рахунок підвищення продуктивності корів (табл. 4.3). Середня продуктивність корів у світі становить 2347 кг. При цьому виникла полярність: у деяких країн надій від корови досягає понад 5000 кг, у інших – менший за 1000 кг. Отже, більшість країн світу мають значні резерви й можливості для розвитку молочної галузі.

Таблиця 4.3

Продуктивність молочних корів у країнах світу, кг*

Країна	Рік			
	2010	2011	2012	2013
Ізраїль	10767	11393	11580	11038
Республіка Корея	10162	9890	10100	10160
США	9587	9678	9841	9902
Данія	8640	8636	8507	8766
Канада	8531	8699	8936	8739
Швеція	8337	8341	8337	8459
Саудівська Аравія	9750	9524	8280	8340
Фінляндія	8074	8058	8098	8222
Естонія	6984	7197	7445	7898
Великобританія	7606	7630	7665	7758
Іспанія	7675	8174	7632	7655
Чеська республіка	7090	7320	7633	7644
Нідерланди	7468	7546	7577	7644
Японія	7503	7477	7540	7568
Бельгія	6133	6355	6332	7547
Португалія	7809	7874	7846	7508
Німеччина	7082	7237	7280	7293
Люксембург	7155	7225	7266	6984
Норвегія	6536	6546	6793	6919
Угорщина	5400	7135	7194	6869
Україна	4083	4175	4362	4447
Світ	2292	2302	2345	2347

*Джерело: <http://faostat3.fao.org> [95].

Технологічний прогрес і потужна тенденція до інтернаціоналізації пришвидшили скорочення чисельності дрібних ферм і ріст великих підприємств з виробництва молока. З часом основна маса ферм дрібних товаровиробників перетворилася на спеціалізовані молочні господарства. Так, у США в 2002 р. понад 50% виробленого молока надійшло з молочних ферм з поголів'ям 100 корів, одну третину одержали з ферм чисельністю 500 голів і більше [384, с. 8-10]. Економічно доцільним поголів'ям молочних корів для країн ЄС є 100 голів і більше, проте середній розмір ферм налічує до 22 голів. Як засвідчили проведені дослідження, нині у світі відбувається

укрупнення молочних ферм. Так, у країнах ЄС ферми з поголів'ям 50-100 голів виробляють 75% молоко-сировини.

Зазвичай більшість молокопродуктів населення споживає у вигляді сиру та масла. У 2013 р. виробництво сиру становило 17496,5 млн тонн. Лідером у виробництві виступає США, виробляючи 5035,4 млн тонн, на другому місці знаходиться Франція – 1778,4 млн тонн, третьому Німеччина – 1393,2 млн тонн. Україна у виробництві цієї продукції посідає двадцяте місце – 165 тис тонн (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Виробництво молочних продуктів у світі, тис. тонн*

Країни	Масло		Країни	Сири	
	2010 р.	2013 р.		2010 р.	2013 р.
Сполучені Штати Америки	709406	844824	Сполучені Штати Америки	4737045	5035396
Нова Зеландія	441000	509000	Франція	1755941	1778365
Німеччина	403887	439500	Німеччина	1353600	1393200
Франція	423000	397500	Італія	1177163	1157740
Російська Федерація	208000	222000	Нідерланди	752638	793024
Іран (Ісламська Республіка)	186132	185349	Польща	664100	744000
Туреччина	137300	178000	Аргентина	520225	557650
Польща	174000	170861	Російська Федерація	433375	488000
Ірландія	135100	152100	Канада	387650	382060
Об'єднане Королівство	120000	145000	Об'єднане Королівство	370000	380000
Нідерланди	133419	133455	Австралія	349271	338312
Австралія	128379	118228	Данія	292200	323200
Білорусь	98562	99123	Єгипет	286250	292000
Італія	107792	98358	Нова Зеландія	268000	275000
Канада	80040	95448	Венесуела	215846	237374
Бразилія	92100	95300	Саудівська Аравія	177500	195000
Україна	79541	94300	Ірландія	171800	182800
Китай, материк	98000	88000	Швейцарія	181329	182707
Бельгія	90399	78119	Австрія	154359	165747
Японія	73621	68303	Україна	207012	165000
Разом	3919678	4212768	Разом	14455304	15066575
% до світу	80,8	81,3	% до світу	86,0	86,1
Світ усього	4848692	5178936	Світ усього	16804990	17496520

* Джерело: <http://faostat3.fao.org> [83].

Виробництво масла вершкове у світі у 2013 р. досягло 5178,9 млн тонн, з яких найбільше одержали у США – 844,8 млн тонн, Німеччині – 439,4 млн тонн, Франції – 397,5 млн тонн. Виробництво масла в Україні протягом останніх років збільшилося на 18,6% і становить 94,3 млн тонн, або 1,8% від загального виробництва у світі.

За результатами проведених досліджень ринку молока та молокопродуктів у світі можна стверджувати, що він функціонує на досить високому рівні. Адже молоко та молочні продукти відіграють особливу роль у харчуванні людини, задовольняючи найважливіші її фізіологічні потреби. Споживач майже щодня купує ці продукти харчування, не зважаючи на ціни та не порівнюючи їх з аналогічними продуктами. Його вимоги зумовлюють постійне підвищення якості цих продуктів. Проте в світі існують країни з низьким рівнем споживання, такі як Тайвань, Китай, Філіппіни, Мексика, Японія. В інших країнах згаданий показник порівняно з ними значно вищий. Разом із тим, останнім часом за економічних обставин рівень споживання молокопродуктів скоротився (табл. 4.5).

Підвищити попит на молокопродукти в Україні можливо за рахунок як економічних, так і неекономічних чинників. Результативними є економічні чинники – зростання доходів населення (підвищення пенсій, стипендій, виплат по безробіттю), а також вплив на рівень цін з допомогою субвенцій, дотацій. Серед неекономічних чинників можна виділити вподобання та смаки споживача, національні звичаї, марки продукту, виробник, рівень освіти та спосіб життя.

У США використовується продовольча допомога на молоко та молокопродукти у вигляді бонів для найбільш вразливих верств населення. Запровадження такої системи пов'язане з надвиробництвом цієї продукції, утримання якої в запасах потребує значних витрат. Залучення бонів здійснюється двома шляхами: впровадження в життя бонів цілий рік; надання безкоштовних бонів або за незначну плату, або кілька разів на рік [38, с. 80].

Таблиця 4.5

Споживання молока та молочних продуктів на душу населення, кг*

Країна	2012	2013	2014	2015
<i>Молока рідкого</i>				
Україна	122,73	117,51	123,23	123,12
Білорусь	115,79	106,98	109,69	115,55
Австралія	108,94	106,84	110,03	112,86
Нова Зеландія	95,29	100,09	108,77	108,14
Сполучені Штати	87,37	85,41	83,89	82,40
Канада	87,26	84,76	82,93	82,10
Росія	76,83	71,06	69,20	65,52
ЄС - 27	61,68	61,44	60,51	60,28
Аргентина	51,91	49,82	48,90	49,20
Бразилія	43,10	45,10	47,81	48,61
Індія	42,05	43,45	44,97	46,59
Мексика	34,49	34,01	33,85	33,74
Японія	31,79	31,26	30,80	30,91
Тайвань	14,61	15,26	15,44	15,92
Китай	9,60	10,13	10,63	10,61
Філіппіни	0,54	0,59	0,62	0,57
<i>Масла вершкового</i>				
Білорусь	6,27	5,24	5,48	5,40
Нова Зеландія	4,71	4,88	4,83	4,79
ЄС - 27	4,36	4,37	4,41	4,41
Австралія	3,56	3,64	3,68	3,97
Індія	3,66	3,78	3,85	3,92
Канада	2,84	2,90	2,76	2,82
Сполучені Штати	2,49	2,44	2,46	2,59
Росія	2,37	2,50	2,56	2,57
Україна	2,11	2,21	2,58	2,15
Мексика	1,87	1,91	1,79	1,84
Тайвань	0,86	0,81	0,94	1,11
Аргентина	0,92	0,99	0,98	1,02
Японія	0,61	0,57	0,59	0,61
Бразилія	0,44	0,43	0,40	0,43
<i>Сирів</i>				
ЄС - 27	16,87	17,00	17,28	17,42
Сполучені Штати	15,07	15,12	15,34	15,70
Аргентина	12,49	12,23	12,20	12,36
Канада	11,48	11,45	11,46	11,62
Австралія	10,41	9,42	10,11	10,20
Нова Зеландія	8,74	8,66	8,79	8,70
Росія	8,48	8,10	7,43	7,39
Бразилія	3,64	3,74	3,73	3,78
Мексика	2,89	3,01	2,99	3,13

<i>Продовження табл. 4.5</i>				
Японія	2,22	2,24	2,19	2,26
Україна	2,06	2,01	2,18	2,15
Білорусь	2,13	0,53	1,50	1,40
Тайвань	0,99	1,07	1,11	1,24
Філіппіни	0,22	0,16	0,20	0,26
Алжир	0,00	0,00	0,00	0,00

*Розраховано за даними FAOSTAT про обсяги експорту окремих видів молокопродукції [83].
Джерело:// http://www.clal.it/en/?section=tabs_consumi_procapite.

Вони надаються на молоко і молочні продукти перед святами. Традиційно й постійно перед Різдвом та Великоднем знижуються ціни на молокопродукти, виробництво, яких надлишкове. Такі ж бони поширені в Швеції, Швейцарії та деяких країнах ЄС. Особливістю світового ринку молока та молочних продуктів є надходження на зовнішній ринок лише невеликої частки виробленої продукції (близько 9 %), що різнить його з іншими продуктовими ринками аграрної сфери.

За період 2010-2013 рр. у зовнішній торгівлі спостерігалось нарощування обсягів експорту молока від 103,12 млн тонн до 116,81 млн тонн. Причиною такої ситуації стало збільшення його виробництва (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

Експорт та імпорт молока в світі*

Рік	Виробництво, тис. тонн	Експорт		Імпорт	
		тис. тонн	до виробництва, %	тис. тонн	до виробництва, %
2010	603168	103119	17,1	97268	16,1
2011	616956	104359	16,9	103062	16,7
2012	630184	113018	17,9	108186	17,2
2013	635576	116808	18,4	110832	17,4

*Джерело: <http://faostat.fao.org> [83].

Найбільшим експортером молока коров'ячого та масла у світі є Нова Зеландія – 461,15 тис. тонн, на другому місці знаходиться Ірландія – 156,44 на третьому Німеччина – 124,68 тис. тонн (табл. 4.7). Імпорт у Новій

Зеландії та Ірландії цих продуктів був відсутнім, а в Німеччині він становив 127 тис. тонн.

Таблиця 4.7

Основні експортери та імпортери молока коров'ячого та масла тваринного в світі*, 2013 р.

Країни	Імпорт		Країни	Експорт	
	тонн	% до світу		тонн	% до світу
Франція	157938	11,9	Нова Зеландія	461146	30,7
Німеччина	127032	9,6	Ірландія	156437	10,4
Російська Федерація	126480	9,5	Німеччина	124677	8,3
Об'єднане Королівство	107785	8,1	Нідерланди	120261	8,0
Бельгія	85253	6,4	Бельгія	91308	6,1
Нідерланди	63242	4,8	США	83985	5,6
Іран	45521	3,4	Білорусь	66426	4,4
Саудівська Аравія	43864	3,3	Франція	59406	4,0
Китай , материк	33204	2,5	Об'єднане Королівство	44630	3,0
Єгипет	32419	2,4	Австралія	40885	2,7
Марокко	32392	2,4	Данія	38185	2,5
Італія	31205	2,3	Польща	29944	2,0
Туреччина	19616	1,5	Фінляндія	24182	1,6
Чеська Республіка	19158	1,4	Уругвай	23164	1,5
Австралія	18702	1,4	Іспанія	19080	1,3
Об'єднані Арабські Емірати	18233	1,4	Португалія	14172	0,9
В'єтнам	17772	1,3	Аргентина	12997	0,9
Данія	16961	1,3	Італія	7173	0,5
Сінгапур	16182	1,2	Литва	5809	0,4
Іспанія	15127	1,1	Сінгапур	5425	0,4
Інші країни	301827	22,7	Інші країни	73107	4,9
Світ усього	1329913	100,0	Світ усього	1502399	100,0

*Джерело: <http://faostat.fao.org> [83].

Найбільшим експортером сиру у світі є Німеччина – 1073,4 тис. тонн, на другому місці знаходяться Нідерланди – 654,8 на третьому Франція – 632,6 тис. тонн (табл. 4.8). Імпорт у цих країнах становив 670 тис. тонн, 218,6 тис. тонн, 252,5 тис. тонн.

Найбільшим імпортером коров'ячого молока та масла тваринного у світі залишаються Франція – 157,9 тис. тонн, найменшим Іспанія – 15,1 тис. тонн. Найбільшим імпортером сиру у світі залишаються Німеччина – 670,0 тис. тонн, найменшим Австралія – 60,5 тис. тонн.

Торговельними партнерами України у 2009 р. були країни ЄС, де зовнішньоторговельний оборот налічував 35%, країни СНД – 24, США – 2, країни Африки – 10, країни Австралії та Океанії – 0,1%.

Таблиця 4.8

Основні експортери та імпортери сиру в світі*, 2013 р.

Країни	Імпорт		Країни	Експорт	
	тонн	% до світу		тонн	% до світу
Німеччина	670024	12,7	Німеччина	1073432	19,4
Італія	459161	8,7	Нідерланди	654774	11,9
Російська Федерація	418706	7,9	Франція	632656	11,5
Об'єднане Королівство	414148	7,8	Італія	317000	5,7
Бельгія	253031	4,8	США	299120	5,4
Франція	252533	4,8	Данія	289274	5,2
Іспанія	243157	4,6	Нова Зеландія	255602	4,6
Японія	229658	4,3	Ірландія	179903	3,3
Нідерланди	218571	4,1	Польща	159834	2,9
США	141623	2,7	Австралія	150969	2,7
Греція	111872	2,1	Білорусь	140312	2,5
Швеція	111288	2,1	Бельгія	120193	2,2
Мексика	102539	1,9	Об'єднане Королівство	107069	1,9
Австрія	93370	1,8	Саудівська Аравія	104159	1,9
Саудівська Аравія	80985	1,5	Іран	85999	1,6
Республіка Корея	79217	1,5	Австрія	75852	1,4
Данія	78478	1,5	Литва	71668	1,3
Чеська Республіка	71903	1,4	Іспанія	64659	1,2
Фінляндія	65830	1,2	Швейцарія	61459	1,1
Австралія	60555	1,1	Україна	58613	1,1
Інші країни	1138537	21,5	Інші країни	618966	11,2
Світ усього	5295186	100,0	Світ Усього	5521513	100,0

*Джерело: <http://faostat.fao.org> [83].

За період 2010-2014 років у зовнішній торгівлі спостерігалось зменшення обсягів експорту молока від 8,5 % до 4,7 %. Як причина виступає насамперед зменшення його виробництва (табл. 4.9).

За досліджувальний період експорт молока в середньому склав 807 тис. тонн (за мінімального значення 527 тис. тонн у 2014 р. та максимального – 954 тис. тонн у 2011 р.). Протягом 2010-2014 рр. Україна більше експортувала, ніж імпортувала, а частка імпортованого молока сягала 3,2% обсягів його виробництва.

Таблиця 4.9

Експорт та імпорт молока в Україні*

Рік	Виробництво, тис. тонн	Експорт		Імпорт	
		тис. тонн	до виробництва, %	тис. тонн	до виробництва, %
2010	11249	956	8,5	273	2,4
2011	11086	964	8,7	257	2,3
2012	11378	820	7,2	410	3,6
2013	11488	769	6,7	548	4,8
2014	11133	527	4,7	357	3,2

*Джерело: дані Держстату України [242]

Останнім часом у зовнішній торгівлі України молоком та молочними продуктами відзначається нестабільність у експорті та імпорті (рис. 4.2, 4.3).

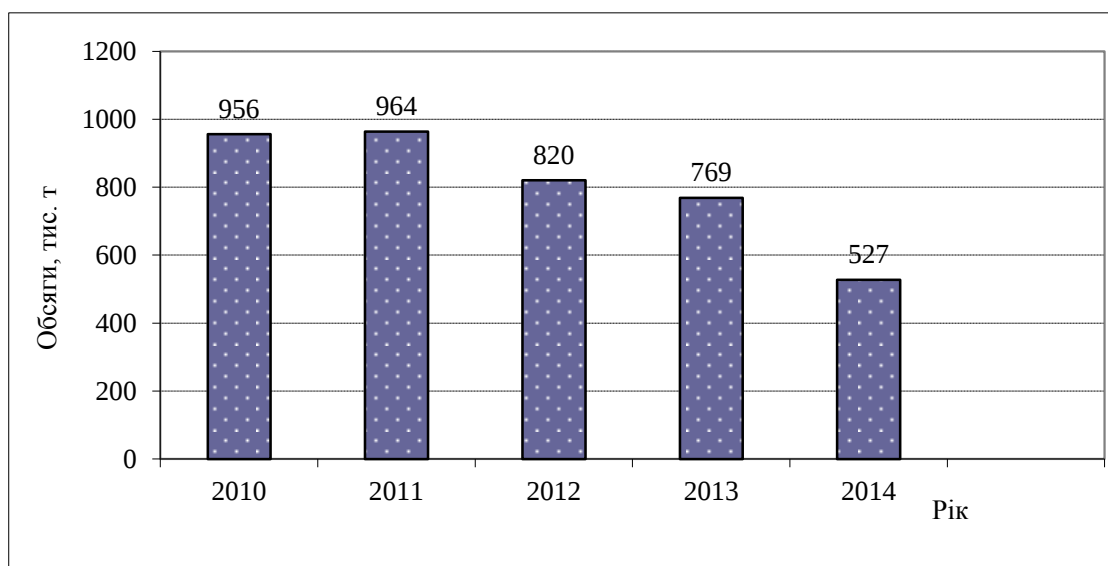

Рис. 4.2. Динаміка експорту молочної продукції із України, тонн*

*Джерело: дані Держстату України [242]

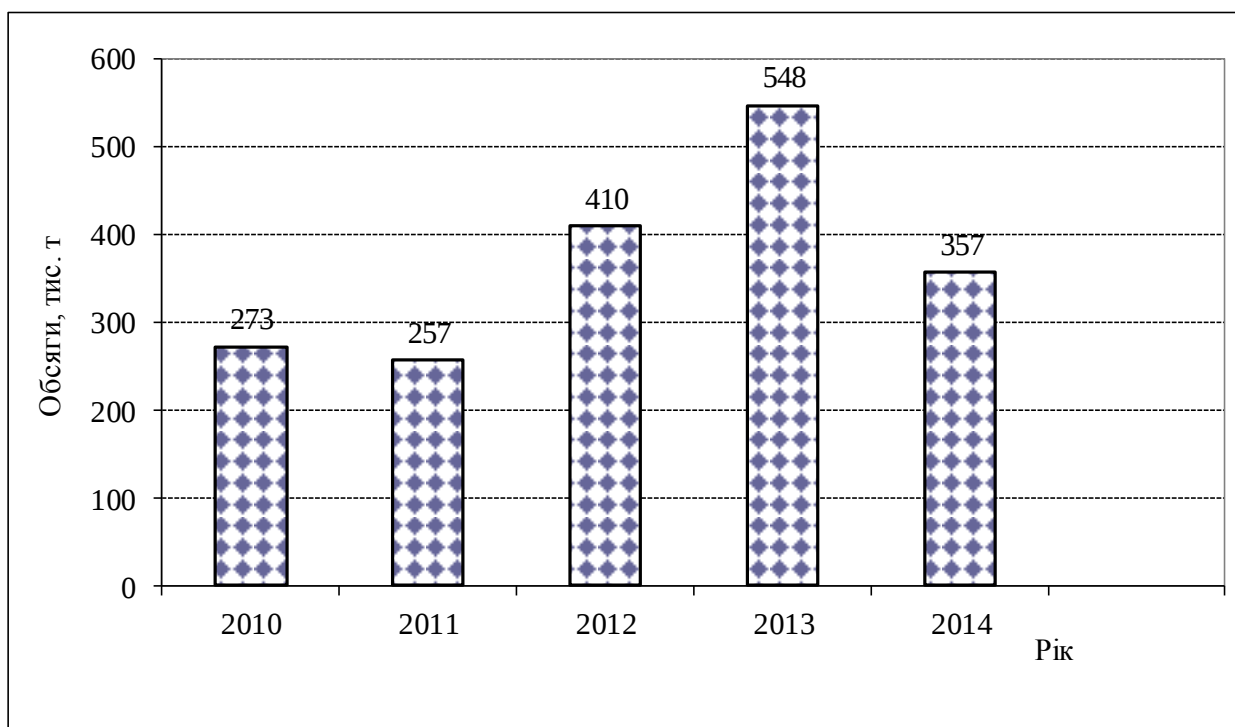

Рис. 4.3. Динаміка імпорту молочної продукції із України, тонн*

*Джерело: дані Держстату України [242].

Основними молокопродуктами в Україні для експорту є молоко згущене (14,6-41,7%), сири (68,5-16,3%), казеїн (7,8-12,9%), молочна сироватка (4-7,2%). Імпортні поставки молокопродуктів порівняно з експортом незначні й представлені такими продуктами, як масло тваринне, молоко згущене, сири та кисломолочні продукти (табл.4.9).

Частка імпортованого в Україну масла вершкового становила 7,3 %, молока згущеного – 4,7, сирів – 66,3, кисломолочної продукції – 10,4 %. Слід зауважити, що Україна останнім часом є імпортером сиру в межах 68048-23465 тонн.

У зовнішньоторговельному балансі молокопродуктами простежується позитивне сальдо у вартісному і натуральному вимірах (див. табл. 4.9). Зовнішня торгівля молокопродуктами нестабільна, оскільки спостерігається чергування піднесення й падіння та наявна тенденція до ще значних коливань.

Таблиця 4.9

Структура експорту та імпорту молокопродуктів в Україні, тонн*

Продукція	2011		2012		2013		2014		2015	
	тис. дол	%	тис. дол	%	тис. дол	%	тис. дол	%	тис. дол	%
Експорт										
Молоко і вершки незгушені	9125	1,4	4551	0,8	5584	1,0	4735	1,3	4618	2,2
Молоко згущене	95106	14,6	101437	18,4	75855	13,7	121268	32,4	89377	41,7
Кисломолочна продукція	8631	1,3	4476	0,8	4897	0,9	3999	1,1	3341	1,6
Молочна сироватка	25680	4,0	24942	4,5	44192	8,0	26620	7,1	15530	7,2
Масло вершкове	9693	1,5	2887	0,5	22204	4,0	47334	12,7	29963	14,0
Сири	445047	68,5	358448	65,2	362282	65,7	120120	32,1	35034	16,3
Морозиво	5403	0,8	6349	1,2	6906	1,3	7139	1,9	8914	4,2
Казеїн	50695	7,8	46957	8,5	29869	5,4	42875	11,5	27667	12,9
Усього	649380	100,0	550047	100,0	551789	100,0	374090	100,0	214444	100,0
Імпорт										
Молоко і вершки незгушені	3704	2,7	4397	2,4	7258	2,9	3936	2,6	830	2,3
Молоко згущене	18318	13,3	25900	14,2	27055	11,0	12411	8,2	1668	4,7
Кисломолочна продукція	14717	10,7	15977	8,8	21652	8,8	12361	8,1	3680	10,4
Молочна сироватка	2821	2,1	1900	1,0	7067	2,9	4803	3,2	2097	5,9
Масло вершкове	25785	18,8	38673	21,3	67311	27,3	47948	31,6	2577	7,3
Сири	68048	49,6	91538	50,3	111176	45,1	67645	44,6	23465	66,3
Морозиво	3797	2,8	3502	1,9	4564	1,9	2136	1,4	596	1,7
Казеїн	45	0,0	26	0,0	231	0,1	472	0,3	468	1,3
Усього	137235	100,0	181913	100,0	246314	100,0	151712	100,0	35381	100,0
Сальдо	512145		368134		305475		222378		179063	

*Джерело: дані Держстату України [242].

Відсутність державних програм стабілізації цін позначається на підвищеннях і зниженнях внутрішніх цін на молоко-сировину, що зумовлене скороченням та зростанням обсягів виробництва молоко-сировини протягом року (рис. 4.4).

Разом із тим, сезонні коливання цін та обсягів реалізації молока-сировини зумовлюють втрати доходів товаровиробників згаданої продукції.

Вагомим у конкурентоспроможності продукції є обмінний курс. У випадку знецінення національної валюти, що є негативом для держави, зазвичай відбувається зростання експорту молокопродуктів і прибутків товаровиробників.

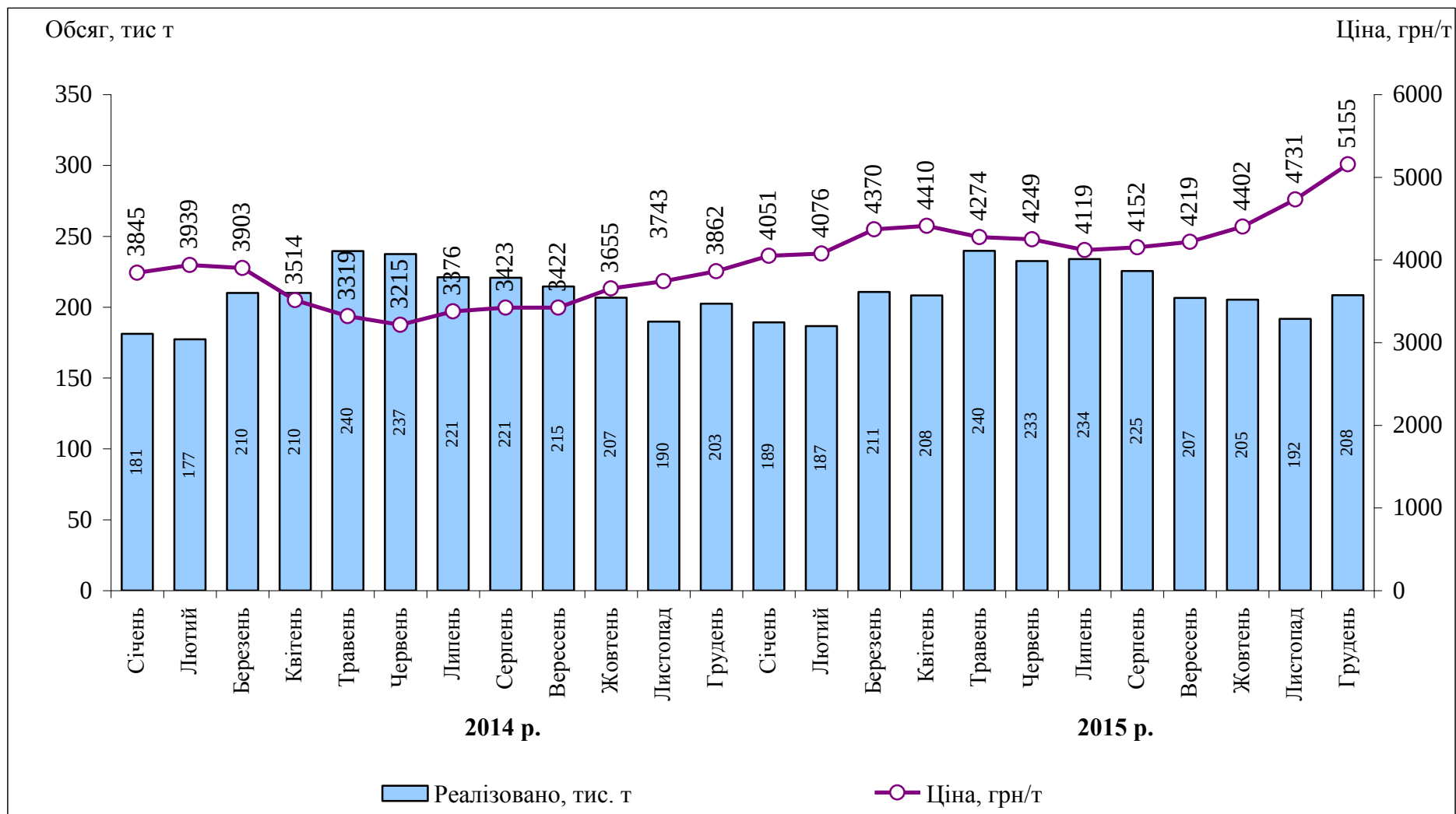

Рис. 4.4. Сезонні коливання цін та обсягів реалізації молока на внутрішньому ринку молока України в 2014-2015 рр.

Отже, світовий ринок молока та молокопродуктів сформований і характеризується стабільністю. Експортно-імпортні операції на ринку молока та молокопродукції визначаються державним регулюванням, кон'юктурою світового ринку, якістю молока-сировини, каналами збуту.

4.2. Конкурентоспроможність вітчизняної молочної продукції на світовому ринку

Важливим та необхідним елементом ринкового механізму є конкуренція, яка суттєво впливає на поведінку фірм у визначенні ціни, обсягів виробництва, якості товарів. Конкуренція – це економічне суперництво, боротьба між окремими виробниками продукції, робіт, послуг за задоволення власних інтересів. В умовах конкуренції перемагає той, хто створює високоякісну продукцію за найменшими витратами при використанні науково-технічних досягнень, які сприяють зниженню витрат виробництва та забезпечують підприємствам значні переваги перед конкурентами, найефективнішої організації праці. Основними чинниками, які сприяють конкурентоспроможності товарів, є економічний потенціал, управління якістю продукції, інноваційний рівень, законодавча база, державне втручання у створення конкурентоспроможного середовища, існування внутрішнього й зовнішнього попиту на продукцію.

Конкурентоспроможним на світовому ринку є такий товар, співвідношення між споживчими властивостями якого і витратами покупця на їх досягнення необхідне для того, щоб цьому товару в даний момент була надана перевага над іншими товарами, які задовольняють ті ж потреби на конкретному ринку [162, с. 532]. За визначенням Я. Базилюка, конкурентоспроможність національної економіки – це економічна категорія, що характеризує стан суспільних відносин у державі щодо забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юктури та внутрішнього попиту на основі

розкриття національних конкурентних переваг та досягнення кращих, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів [14, с. 6]. Професор В. Лагутін вважає, що конкурентоспроможність національної економіки – це сукупність факторів, здатних забезпечити пропозицію товарів і послуг, виготовлених за умов застосування новітньої технології, вільного, справедливого ринку та зростаючих доходів населення, що є прийнятним для міжнародної торгівлі за співвідношенням: ціна – якість [125].

Оцінка конкурентоспроможності здійснюється ринковими показниками, показниками інноваційної, виробничої, маркетингової, фінансової діяльності підприємства.

Показник конкурентоспроможності у плановій економіці визначали за питомою вагою експортної продукції в загальному обсязі, ототожнюючи конкурентоспроможну продукції з експортною [102, с. 100]. На думку деяких зарубіжних науковців, конкурентоспроможна продукція має відповідати міжнародним стандартам, вимогам зовнішнього ринку, світовому науково-технічному рівню. М. Портер зазначав, що для фірм конкурентоспроможність означає можливість конкурувати на світовому ринку [188, с. 13]. Більшість показників конкурентоспроможності базується на інформації про обсяги зовнішньої торгівлі та призначені в основному для міжнародних порівнянь, хоча їх можна використовувати також для визначення конкурентоспроможності окремих виробництв і розвивати для окремого товару або групи. Вітчизняні науковці конкурентоспроможність аграрної галузі визначають експортом, часткою імпортованої аграрної продукції на внутрішньому ринку, обсягом реалізації, часткою у світовому виробництві та світовому експорті певного виду аграрної продукції [176, с. 17].

Згідно з вимогами Європейської комісії ООН, досягнення конкурентоспроможності продукції можливе, коли: експортери лишають незмінною або збільшують частку своєї продукції на зовнішніх ринках, на продукцію з високою доданою вартістю і сучасні технології припадає постійно

зростаюча частка експорту, зростає середня питома вартість експорту країни [191, с.45].

В експорті аграрної продукції України важливе місце становить молоко та молокопродукти (табл. 4.10).

Таблиця 4.10

Питома вага України у світовому експорті молокопродуктів, %

Продукція	Рік				Відхилення (+,-) 2013 р. до 2010
	2010	2011	2012	2013	
Масло вершкове	0,06	0,16	0,04	0,26	0,20
Молоко згущене	2,92	3,08	3,69	3,14	0,22
Йогурти	0,14	0,19	0,07	0,09	-0,05
Сири	1,32	1,55	1,26	1,06	-0,26

* Джерело: <http://faostat3.fao.org>. [83].

Протягом останніх років питома вага України у світовому експорті масла вершкового, молока згущеного зросла від 0,06 до 0,3% і у 2013 р. становила 0,26; 3,14%.

Конкурентоспроможність вітчизняної молокопродукції на світовому ринку забезпечується на основі науково обґрунтованої ціни (табл. 4.11).

Таблиця 4.11

Експортні ціни українських молокопродуктів у 2013 р.

Продукція	Експортна ціна (1000 дол. США)		Відношення української експортної ціни до середньої світової, %
	світова	українська	
Масло вершкове	4546	5759	126,7
Молоко згущене	1882	1372	72,9
Йогурти	1613	1600	99,2
Сири	5185	6160	118,8

Експортна ціна українського масла вершкового становить 126,7% експортної світової ціни, молока згущеного – 72,9, сирів – 118,8, йогуртів – 99,2%. На наше переконання, така ситуація зумовлена низькою якістю та невідповідністю вимогам міжнародних стандартів української молочної продукції, яка експортується. Ще однією з причин може бути ситуація, за якої вітчизняну продукцію аграрної сфери скуповують посередники, які її експортують. За ними залишається і контроль ціни на продукцію аграрної

сфери. Купуючи сільськогосподарську продукцію у товаровиробників за низькими цінами, вони мають змогу створювати резерв для зниження експортної ціни.

Конкурентоспроможність є відносним показником. Абсолютні показники (частка ринку, обсяг експорту тощо), не забезпечують достатньої інформації щодо конкурентоспроможності продукції або галузі у національній економіці. Досить інформативні показники, що базуються на порівнянні однієї величини з іншою, тобто відносні. Серед показників, які найчастіше використовуються зарубіжними вченими, варто виділити індекс відносної експортної конкурентоспроможності (Relative Export Advantage Index, RXA), індекс відносної залежності від імпорту (Relative Import Penetration Index, RMP) та індекс відносних торговельних переваг (Relative Trade Advantage Index, RTA) [102, с. 101].

Індекс відносної експортної конкурентоспроможності визначають за формулою [102, с. 102]:

$$RXA_{ij} = (X_{ij} / \sum_{l, l \neq j} X_{il}) / (\sum_{k, k \neq j} X_{kj} / \sum_{k, k \neq i, l \neq j} X_{kl}), \quad (4.1)$$

де X – експорт; i та k – вид товару; j та l – країни.

Індекс RXA знаходять як відношення частки країни у світовому експорті певного товару до частки цієї країни у світовому експорті усіх інших товарів [102, с. 102]. Специфікою такого розрахунку є те, що світовий експорт товару завжди визначають як суму експорту всіх країн, крім тієї, яку досліджують [102, с. 102]. Аналогічно із суми світового експорту виключають значення експорту, що є предметом дослідження. Це дає змогу уникнути подвійного розрахунку, коли експорт країни (товару) є і чисельником, і складовою знаменника [102, с. 102]. Подібний аспект особливо доречний, якщо країна має суттєву частку в світовій торгівлі, і досліджуваний товар становить досить велику частину світового експорту.

Значення індексу RXA інтерпретується таким чином. Якщо він більший за 1, країна має порівняльні переваги стосовно експорту товару, який

розглядається [102, с. 102]. Якщо $RXA < 1$, то це свідчить про конкурентні невігоди [102, с. 102].

Індекс відносної залежності від імпорту (Relative Import Penetration Index, RMP) дуже подібний до RXA з тією лише різницею, що тут до уваги беруть імпорт, який позначається як M [102, с. 102]:

$$RMP_{ij} = (M_{ij} / \sum_{l, l \neq j} M_{il}) / (\sum_{k, k \neq j} M_{kj} / \sum_{k, k \neq i, l \neq j} M_{kl}). \quad (4.2)$$

Якщо значення індексу RMA більше за 1, то залежність від імпорту висока (має місце конкурентна невігода), якщо ж менше за 1 – низька (тобто існує конкурентна перевага) [102, с. 102].

Разом із тим, індекс RMP може бути дуже оманливим, оскільки його значення значно викривляється через захист внутрішнього ринку. В разі існування заборони на імпорт, або заборонного рівня імпортного мита, цей показник відображатиме високий рівень конкурентних переваг, тоді як справедливим є протилежне. Подібний недолік притаманний також індексу відносної експортної конкурентоспроможності. Якщо, наприклад, країна є лише транзитною державою, RXA може відображати високий рівень конкурентних переваг, що не відповідатиме дійсності. З цього погляду важливо враховувати, що саме розглядається як експорт, оскільки, на жаль, під час обліку і класифікації зовнішньоторговельних операцій існують значні відмінності між окремими країнами.

При розрахунку індексу відносних торговельних переваг до уваги одночасно беруть показники експорту та імпорту певного товару, RTA розраховують за формулою [102, с. 102]:

$$RTA_{ij} = RXA_{ij} - RMP_{ij},$$

де RXA_{ij} – індекс відносної експортної конкурентоспроможності i -того товару у j -тій країні;

RMP_{ij} – індекс відносної залежності від імпорту i -того товару в j -тій країні.

Позитивне значення даного показника вказує на відносні переваги у зовнішній торгівлі, негативне – на відносні невігоди.

Важливість використання одночасно експорту та імпорту при обчисленні конкурентоспроможності стає все важливішим, зважаючи на зростання внутрішньогалузевої торгівлі.

Для оцінки конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства було розраховано індекси відносних торговельних переваг для деяких видів молокопродукції, що дає змогу дослідити динаміку змін їх конкурентоспроможності і є основним для експортної товарної спеціалізації України (табл. 4.12).

Таблиця 4.12

Індекси відносної конкурентоспроможності молоко продукції України

Продукція	Рік			
	2010	2011	2012	2013
RMP				
Молоко та молокопродукти усього	0,356	0,415	0,493	0,570
Масло вершкове	0,915	0,592	1,026	1,305
Молоко згущене	0,145	2,385	1,658	2,426
Йогурти	0,456	0,594	0,473	0,387
Сири	0,466	0,623	0,551	0,612
RXA				
Молоко та молокопродукти усього	1,016	0,841	0,499	0,488
Масло вершкове	0,082	0,137	0,036	0,263
Сири	3,380	2,324	2,168	1,901
Молоко згущене	0,164	0,187	0,050	0,075
Йогурти	2,207	1,755	1,026	1,039
RTA				
Молоко та молокопродукти усього	0,660	0,427	0,005	-0,082
Масло вершкове	-0,833	-0,455	-0,990	-1,042
Сири	3,235	-0,060	0,510	-0,524
Молоко згущене	-0,292	-0,406	-0,423	-0,313
Йогурти	1,741	1,132	0,475	0,426

Аналіз одержаних значень RTA дозволяє зробити кілька важливих висновків.

Протягом досліджуваного періоду 2010-2013 рр. серед усієї сукупності молокопродукції спостерігалось зниження конкурентоспроможності внаслідок скорочення експорту. Це засвідчує високу залежність України від кон'юнктури зовнішніх ринків, тому необхідно здійснювати пошук шляхів диверсифікації експорту.

Аналізуючи величини RТА, найбільш конкурентоспроможними на світовому ринку є йогурти, частка яких у структурі експорту молокопродуктів найбільша. Індекс відносних торгівельних переваг коливався від 1,7 у 2010 р. до 0,43 у 2013 р., проте протягом досліджуваного періоду був додатнім. Причиною цього є конкурентоспроможність згаданого продукту на світовому ринку і практична відсутність імпорту йогуртів у нашій державі.

Протягом 2010-2013 рр. спостерігалось зниження конкурентоспроможності масла вершкового, сирів, молока згущеного, адже їх індекси мали негативне значення. Для молока згущеного RТА у 2013 році становив -0,313, для сирів – -0,524, для масла вершкового – -1,042. Це пояснюється тим, що поряд з експортом в Україні протягом досліджуваного періоду постійно мав місце й імпорт.

Як показали дослідження, не всі види молокопродукції конкурентоспроможні. За досліджуваний період простежуються коливання обсягів експорту молокопродукції, що не можна вважати позитивним. Це вказує на те, що Україна не володіє чіткими позиціями на світовому ринку, а конкурентоспроможність її молокопродукції має переважно ціновий характер і великою мірою залежить від кон'юнктури зовнішніх ринків [102, с. 104]. Нашій державі на світовому ринку молока необхідно утримувати існуючі позиції, підвищити конкурентоспроможність молокопродукції за рахунок удосконалення й створення маловідходних технологій переробки молока-сировини і виробництва. Це сприятиме підвищенню економічної ефективності виробництва, якості молоко-сировини, зниженню її собівартості, що в результаті дасть можливість задовольняти попит населення різних соціальних груп. Безумовно, Україна, повинна бути юридичним гарантом та регулятором

економічних відносин, розробляти програми стабілізації, розвитку і правового захисту виробників та переробників молока-сировини, зміцнювати свої позиції на світовому ринку, розширювати експортний потенціал. У свою чергу це сприятиме зростанню економіки.

4.3. Гармонізація стандартів якості молочної продукції з світовими вимогами

Нині сільське господарство України готове перейти до більш високих стандартів якості у виробництві продуктів харчування і може бути повноцінним суб'єктом на світових ринках та, зокрема, Євросоюзу. Але для цього відповідно до ст. 56 Угоди про Асоціацію Україна має поступово впроваджувати Європейські стандарти. Рівень їх гармонізації у нас є недостатнім і складає: в сільському господарстві 64% (із 90 стандартів ЄС впроваджено 58), харчовій промисловості – 40% (із 157 лише 63). Нині право експортувати свою продукцію до ЄС має обмежене коло сільськогосподарських підприємств, що обумовлене невідповідністю українського законодавства у сфері безпеки продуктів харчування європейському, а також відсутністю необхідної сертифікації українських підприємств [285].

Відповідно до положень Угоди про асоціацію, Україна взяла зобов'язання наблизити протягом 3 років законодавство у сфері захисту прав споживачів до законодавства ЄС, зокрема:

- загальні вимоги до безпечності продукції (в т.ч. інформація про продукцію та її маркування);
- недобросовісні торговельні методи ведення бізнесу (включаючи рекламу та маркетингову діяльність);
- права та обов'язки споживачів, виробників, постачальників споживчих товарів, вимоги щодо відповідності товару умовам договору;

- недобросовісні умови у договорах, що укладаються між продавцем або постачальником та споживачем;
- укладення договорів між споживачами та продавцями на відстані з використанням будь-яких засобів дистанційного зв'язку;
- судове та адміністративне провадження у справах про порушення прав споживачів.

Процес впровадження європейських та міжнародних стандартів безпеки та якості продуктів харчування в сфері агропромислового виробництва відбувається досить повільно. Для виходу вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на європейські ринки вже прийняті два основних Закони – “Про ідентифікацію і реєстрацію тварин” та “Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів”, внесено ряд змін до діючого законодавства [88].

Ідентифікація тварин є обов'язковою вимогою Європейського Союзу для забезпечення безпеки тваринницької продукції і вона дозволяє відстежити рух тварини від народження і до потрапляння кінцевого продукту (м'яса, молока) до споживача.

Закон “Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів” гармонізує законодавство України із законодавством ЄС у сфері безпечності та якості харчових продуктів, забезпечує захист здоров'я людей та інтересів споживачів, а також створює прозорі умови ведення господарської діяльності, підвищує конкурентоспроможність вітчизняних харчових продуктів.

Досвід європейських держав свідчить про те, що неможливо отримати чисте за мікробіологічними показниками та з мінімальною кількістю соматичних клітин молоко інакше, ніж на науково організованому підприємстві. Лише на такому підприємстві можливе дотримання передбачених законодавством ЄС санітарно-гігієнічних вимог щодо виробництва молочної сировини. Гігієнічні вимоги до установ виробництва молока, відповідно до положень Регламентом (ЄС) № 853/2004 Європейського Парламенту і Ради від

29 квітня 2004 року включають вимоги до гігієни установ виробництва молока, у тому числі до приміщень і обладнання, гігієни під час доїння, збору і транспортування та гігієни персоналу.

Вимоги до приміщень і обладнання передбачають, що доїльне обладнання і приміщення, в яких зберігається молоко, оброблене або охолоджене, повинні бути розташовані і сконструйовані таким чином, щоб обмежити ризик забруднення молока.

З метою підвищення якості і конкурентоспроможності молочної продукції, а також сприяння її виходу на міжнародні ринки, молокопереробним підприємствам необхідно активізувати роботу з впровадження системи управління якістю НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Points – аналіз небезпеки та контроль критичних точок) і ISO.

НАССР – це інструмент управління, що забезпечує більш структурований підхід до контролю ідентифікованих небезпечних факторів, у порівнянні з традиційними методами, такими як інспектування та контроль якості. Використання системи НАССР дозволяє перейти від випробування кінцевого продукту до розробки превентивних методів. Поява міжнародних стандартів ISO серії 22000 започатковує наближення та встановлення еквівалентних (рівнозначних) вимог до рівня безпечності харчових продуктів для всіх учасників глобалізованого продовольчого ринку.

В основу системи НАССР покладено сім основоположних принципів:

- проведення аналізу небезпечних чинників.
- визначення критичних точок контролю (КТК).
- встановлення критичної межі (меж).
- встановлення процедур моніторингу КТК (хто? коли? як?).
- встановлення коригувальних дій, що мають вживатися коли моніторинг вказує на вихід конкретної КТК з-під контролю.
- встановлення процедур перевірки для упевненості, що система НАССР працює ефективно.

- встановлення документування всіх процедур та записів, що мають відношення до цих принципів та їх застосування [285].

В Україні вимоги щодо розробки та впровадження систем управління безпечністю харчової продукції за принципами НАССР задекларовані ДСТУ 4161-2003 “Система управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги” та ДСТУ ISO 22000:2007 “Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги до будь-яких організацій харчового ланцюга” [40].

З 20 вересня 2015 р. набирає чинності більшість положень євроінтеграційного закону №4179а “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів”. Законодавчий акт був ухвалений Верховною Радою України з метою гармонізації законодавства України із законодавством ЄС у сфері безпечності та якості харчових продуктів [40].

Цей Закон передбачає запровадження в Україні моделі європейської системи безпечності та якості харчових продуктів, яка побудована на принципі «від лану до столу», а також на процедурах НАССР. Без відповідного законодавства, Україна не зможе реалізувати квоти на поставку своєї харчової продукції в рамках підписання Угоди про асоціацію з ЄС.

Відповідно до положень закону № 4179а суттєво зменшується кількість адміністративних процедур державного контролю та скасовують дозвільні процедури, яких не існує в ЄС. Закон встановлює деталізовані вимоги до процедур державного контролю харчових продуктів на ринку України та імпортової продукції відповідно до європейської практики. При цьому суттєво пом’якшуються умови отримання експлуатаційного дозволу. Він буде потрібен тільки для підприємств, що провадять діяльність, пов’язану з виробництвом та/або зберіганням харчових продуктів тваринного походження. Для решти, включно із закладами громадського харчування та частиною закладів роздрібної торгівлі, достатньо буде пройти процедуру реєстрації [40].

Закон встановлює, що контроль за безпечністю харчових продуктів здійснюватиме лише один державний орган.

За новим підходом контролюватися буде весь ланцюг виробництва харчового продукту. Підприємство у будь-який час повинно мати точну інформацію про те, звідки воно отримало сировину чи харчовий продукт і куди його було направлено з підприємства. Така інформація повинна зберігатися протягом шести місяців після кінцевої дати продажу харчового продукту, нанесеної на маркуванні.

За невиконання вимог харчового законодавства встановлюються суттєві штрафи. За порушення норм законодавства про безпечність харчових продуктів як виробників, інших операторів ринку (в межах своєї діяльності), так і контролюючих органів вводиться ефективна система відповідальності.

Так як запровадження системи НАССР потребує часу та певних ресурсів, закон містить окремі норми, які набудуть чинності лише через 2-5 років з дня його опублікування.

Так, 20 вересня 2016 року набув чинності розділ VII Закону – Загальні гігієнічні вимоги щодо поводження з харчовими продуктами. Відповідно до цього розділу оператори ринку зобов'язані забезпечувати здоровий та чистий стан рослин та тварин, які мають вплив на здоров'я людини.

Крім того, передбачений перехідний період для пункту 2 частини другої статті 20, статті 21 та пункту 4 частини першої статті 64 закону. Ці статті набирають чинності [40]:

- 20 вересня 2017 року – для потужностей, які провадять діяльність з харчовими продуктами, у складі яких є необроблені інгредієнти тваринного походження (крім малих потужностей);
- 20 вересня 2018 року – для потужностей, які провадять діяльність з харчовими продуктами, у складі яких відсутні необроблені інгредієнти тваринного походження (крім малих потужностей);
- 20 вересня 2019 року – для малих потужностей.

Також, 20 вересня 2019 року набирає чинності частина перша статті 36 Закону – щодо продажу продуктів домашнього виробництва на агропродовольчих ринках за умови підтвердження їхньої придатності за

результатами випробувань (досліджень) акредитованої лабораторії, яка знаходиться на агропродовольчому ринку.

Значний досвід у виробництві якісних продуктів харчування має Компанія “Терра Фуд”. Вона об’єднує молочні активи одного з найбільших українських вертикально інтегрованих холдингів, що розвиває бізнес у трьох напрямках: виробництво продукції рослинництва та молочних і м’ясних продуктів з виробничими майданчиками в Україні. Виробничі потужності «Терра Фуд» включають 19 заводів. Серед них: Білоцерківський молочний комбінат, Тульчинський маслосирзавод, Крижопільський сир завод, Вапнярський сирзавод, Чечельницький завод плавлених сирів, Рожищенський сир завод, Решетилівський маслозавод, Новоодеський сир завод, Корнинський сир завод та інші [68].

Компанія здійснює постійний контроль якості на кожному етапі виробництва продукції – від ферми, де купується молочна сировина, до магазину, де реалізуються молочні продукти. Відповідальність за якість продукції в компанії несе кожен співробітник. Для отримання якісної сировини лаборанти та ветеринарні лікарі компанії регулярно відвідують господарства, контролюють умови утримання корів, проводять освітню роботу, розповідають персоналу, як правильно годувати і доглядати за худобою, щоб отримувати якісну молочну сировину.

Заготівля молока від господарств відбувається на власних молокоприймальних пунктах компанії “Терра Фуд”, які обладнані сучасними холодильними установками, що дозволяють швидко охолодити молоко до 3 °С. Безпосередньо на молокоприймальних пунктах лаборант компанії проводить перші тести на перевірку якості молока, і лише тоді молоко відповідної якості у спеціальних молоковозах відправляють на завод.

Компанія проводить сертифікацію своїх заводів на відповідність до міжнародних систем менеджменту якості ISO 9001, екологічної безпеки ISO 14001, управління безпекою харчових продуктів ISO 22000.

На кожному виробничому підприємстві компанії “Терра Фуд” функціонують сучасно обладнені лабораторії, що здійснюють контроль технологічного процесу виготовлення продукції шляхом багаторазового відбору проб протягом дня та їх досліджень на якість продукції [285].

Контроль виробництва продукції та дотримання стандартів також здійснюється в автоматичному режимі спеціальним обладнанням. Автоматична система контролю не допускає випуску неякісного продукту більш ніж по десяти показниках.

Кожна партія молочної продукції проходить обов’язковий контроль у лабораторіях підприємства і отримує сертифікат відповідності вимогам ДСТУ та ТУ. Крім власних лабораторій, контроль якості здійснюється Державними науково-виробничими центрами стандартизації, метрології та сертифікації, які проводять дослідження безпеки продукції, в тому числі перевірку на наявність у ній ГМО. Лише за результатами перевірки в компанії ставлять виробам маркування “Без ГМО”, так як цей факт підтверджують державні експерти. Вся продукція має сертифікати якості (декларації відповідності), складені на підставі більш ніж 10 різних висновків та експертиз. Для пакування продукції в компанії використовують екологічно чисті матеріали, які забезпечують надійне зберігання продукту [285].

Масло та сир з виробничих цехів компанії потрапляють до складів готової продукції, які обладнані виробничими холодильниками, де автоматично підтримується потрібна температура. Зі складу продукцію відвантажують і транспортують до місць продажу [68].

Завдяки власній розгалуженій дистриб’юторській мережі компанія оперативно постачає свою продукцію до торгових точок всієї країни і далеко за її межі. Протягом всього маршруту вантаж контролюють співробітники транспортного і торгового департаментів компанії. Для перевезень компанія використовує спеціально обладнаний транспорт, який захищає продукти від дії шкідливих факторів, перепадів температури, механічних пошкоджень.

При цьому співробітники логістичного департаменту в обов'язковому порядку контролюють дотримання температурних режимів при завантаженні та розвантаженні продукції.

Торговельні представники компанії регулярно відвідують точки продажу та контролюють дотримання умов зберігання нашої продукції. А технологи компанії здійснюють контрольні закупівлі та проводять тести продукції, щоб переконатися у тому, що в процесі зберігання і продажу всі смакові й поживні якості продукту залишаються на вищому рівні.

Якість та безпеку продукції “Терра Фуд” підтверджено міжнародною сертифікацією Халяль (HALAL). Центр Досліджень та Сертифікації Халяль “Альраїд” підтвердив відповідність молочної продукції компанії ісламським канонічним нормам (продукція не містить заборонених в Ісламі речовин).

Міжнародну сертифікацію Халяль (HALAL) отримали виробничі майданчики компанії: “Білоцерківський молочний комбінат”, “Решетилівський маслозавод”, “Тульчинський маслосирзавод”, які виробляють продукцію в категоріях: UHT milk, UHT cream, Soft cheese, UHT yogurts, Blended butter [68].

4.4. Європейський досвід державної підтримки виробників молока

У світі сільське господарство є однією з найголовніших галузей економіки, базою для створення продовольчої безпеки країни. Уряди більшості країн світу досліджуючи сільське господарство дійшли висновку, що це стратегічний сектор, який потребує захисту і підтримки з боку держави. Довгострокова практика державного регулювання в Україні з використанням неефективних інструментів аграрної політики, переоцінка політичних гасел щодо самозабезпеченості, складні торгові бар'єри як на внутрішньому, так і при виході на міжнародні ринки, а також відсутність інноваційних маркетингових інституцій призвели до стагнації українського сільського господарства.

Найпоширенішими заходами державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів є: квотування і ліцензування експорту та імпорту; індикативне планування зовнішньоекономічної діяльності; встановлення порядку експорту та імпорту товарів загальнодержавного призначення; регулювання державних поставок найважливіших видів сільськогосподарської продукції; кредитування сільськогосподарських товаровиробників; інтервенційні закупки об'єднань виробників з метою підвищення ціни виробника; цінові субсидії та пільги товаровиробникам; заходи оперативного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків.

Кожний із зазначених вище заходів має недоліки та переваги, тому залежно від ситуації, що існує на ринку і цілей держави, такі заходи можуть бути спрямовані на обмеження попиту та пропозиції.

Обмеження пропозиції здійснюється за рахунок впровадження квот на виробництво та створення інтервенційних запасів. Виробничі квоти мають два основні недоліки: вони зберігають виробництво за умов високих витрат, для країни квотування обертається значними витратами.

Одним із шляхів обмеження пропозиції на внутрішньому ринку є інтервенційні закупки об'єднань виробників з метою підвищення ціни виробника, які можуть бути реалізовані:

на внутрішніх неконкурентних ринках (надання допомоги малозабезпеченим верствам населення, годівля худоби);

на світовому ринку (за будь-якою ціною, яка, як правило, нижча за внутрішню);

у вигляді допомоги країнам третього світу;

для створення буферних запасів (за можливості зберігання товару) [213, с.164].

Збільшення пропозиції на внутрішньому ринку товару здійснюється за допомогою цінкових субсидій, пільг товаровиробникам та регулювання потоків імпорту в країну. Цінові субсидії товаровиробникам спрямовані на підвищення ціни на продукцію та зростання обсягів виробництва. Уряд запроваджує мінімальну гарантовану ціну на продукцію, яка враховує сплату компенсаційної різниці.

Заходи оперативного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків спрямовані на підтримку товаровиробника і включають показники обсягів зовнішньоторговельного обороту, експорту та імпорту продукції. Підвищення цін власного виробника здійснюється обмеженням внутрішнього ринку від імпорту та збільшенням експорту [213, с. 165]. Уряд, запроваджуючи експортні субсидії, стимулює обсяг експорту товарів, обмеження імпорту здійснюється з використовуватись квот та тарифних бар'єрів на окремі товари.

Обсяги пропозиції на ринках сільськогосподарської продукції залежать від політики ціноутворення, адже підвищення ціни сприяє зростанню пропозиції, і навпаки. Заходами регулювання цін у сільському господарстві

може виступати впровадження структурної політики, яка спрямована на підвищення ефективності виробництва та його прибутковості, зменшення витрат на одиницю продукції. Вона може проявлятися у зменшенні кількості фермерів і збільшенні розмірів ферм, прямій державній підтримці товаровиробника і споживача.

У зовнішньоторговельній політиці виділяють дві форми державного регулювання – протекціонізм та фритредерство (вільна торгівля). Торговельний протекціонізм направлений на захист внутрішнього ринку від іноземної конкуренції через систему обмежень. Така політика захищає національних товаровиробників і сприяє розвитку вітчизняного виробництва, проте може призвести до посилення монополізму, зниження конкурентоспроможності товарів.

Політика вільної торгівлі не передбачає державного втручання в товарообмінні операції. Експортно-імпорту операції регулюються попитом і пропозицією. Дана політика стимулює конкуренцію, сприяє поліпшенню якості товарів та послуг, спонукає до оптимізації цін.

Як показує світова практика, сьогодні країни прагнуть проводити гнучку політику зовнішньої торгівлі, яка поєднує протекціонізм та вільну торгівлю.

У країнах світу регулювання ринку молока здійснюється за допомогою протекціоністської політики країн-виробників молочної продукції і регулювання виробництва та розподілу молока й молочних продуктів у середині країни [213, с. 166]. Державне регулювання ринку молока проводиться за рахунок коштів держави або споживача.

Ринок молока і молокопродуктів у світі потребує особливої уваги та регулювання з боку держави. У світі немає жодної країни, яка б не намагалася створити найоптимальніші умови товаровиробникам молока й молокопродукції та сприятливу систему державного регулювання.

Світове регулювання ринку молокопродукції відбувається за документами Уругвайської угоди щодо сільського господарства (ГАТТ) та Світовою Організацією Торгівлі (СОТ). Світова торговельна організація наділена повноваженнями, які використовуються в управлінні торгівлею, упорядкуванні й урегулюванні торгових

спорів світових. Проте вимоги для країн, що розвиваються, різняться від загальних світових.

URAA регламентує підпорядкування торгівлі сільськогосподарською продукцією світовій дисципліні – ринковим можливостям, доступу на світовий ринок, експортних субсидій, внутрішньої підтримки товаровиробників, санітарних заходів. Основні положення URAA спрямовані на розширений доступ імпорту, перетворення нетарифних бар'єрів у тарифні квоти. URAA вирішує проблеми, які гальмують розвиток цивілізованих партнерських стосунків при імпортуванні молочної продукції, без яких розвиток світового ринку молока неможливий.

В Уругвайській угоді зазначено, що у виробництві молока слід вирішити проблеми, пов'язані із зменшенням перешкод у світовій торгівлі молоко-продуктами та формуванням внутрішніх програм із незначним державним регулюванням виробництва молока. Це сприятиме поліпшенню у світовій торгівлі молокопродуктами. Усі країни світу, які є членами Уругвайської угоди та СОТ, повинні функціонувати на принципах лібералізованої торгівлі і мають керуватися прозорістю відносин, національною адаптацією, створенням найбільш привабливого статусу нації, наданням переваги тарифному регулюванню, як засобу управління імпортом, можливістю врегулювання спорів.

Регулювання ринку молока і молокопродуктів здійснюється через мито, квоти (США, Канаді), податки, які перешкоджають імпорту (ЄС, Канада), монополію імпорту (Мексика, Японія).

Більшість країн виробництва молока-сировини для захисту товаровиробників та збільшення їх прибутків використовують імпортні обмеження. Деякі країни здійснюють квотування товарів, які обмежувалися в імпорті, що сприяє політиці вільної торгівлі.

На світовому ринку реалізується продукція, яка може тривалий час зберігатися та не псується – масло, сири, йогурти, сухе молоко.

Важливим інструментом зовнішньоторговельної політики є експортні субсидії – пільги, які надаються вітчизняним експортерам для стимулювання

вивозу товарів за кордон. Експортні субсидії сприяють зменшенню цін на продукцію, яка реалізується на зовнішніх ринках, та фінансовій стійкості виробника. Вони здійснюються у формі виплат дотацій, пільгового оподаткування, кредитування, страхування. За оцінками фахівців, експортні субсидії мають не перевищувати 1% вартості експорту, тому вони впливають на світову торгівлю. Проте СОТ та Уругвайська угода забороняє їх використовувати. В Уругвайській угоді також зазначено зменшення підтримки сільського господарства, в тому числі й виробництва молока-сировини, державою.

Політика протекціонізму також передбачає застосування на світовому ринку такого інструмента конкурентної боротьби, як демпінг – встановлення експортером упродовж певного часу нижчих цін на окремі види продукції, ніж середньосвітові, внутрішні. У URAA зазначено, що дискримінація цін на внутрішньому ринку може призвести до зниження цін товаровиробників, що робить експорт доступним, тоді як для імпорту є перепорою.

За правилами СОТ, країна-імпортер може запровадити антидемпінгове мито, якщо існують демпінгові ціни. Деякі країни використовують форму добровільного обмеження експорту. У такому випадку можна уникнути антидемпінгових розслідувань, торговельних обмежень та інших стягнень.

У державному регулюванні міжнародної торгівлі також використовують немитні інструменти, з допомогою яких обмежується імпорт у країну та стимулюється експорт – високі стандартні якості товарів, санітарні обмеження, митні процедури, торговельне ембарго.

Нині споживач вимогливо ставиться до якості продуктів харчування і бажає бути впевненим у їх якості. Тому санітарний і фітосанітарний контроль необхідний для захисту та підтримки продовольчої безпеки країни. А це можливо у разі запровадження й дотримання системи управління якістю та стандартами.

До систем забезпечення якості продукції можна віднести НАССР (аналіз безпеки та контроль критичних контрольних точок) – універсальний спосіб

гарантії безпеки продовольства. У країнах ЄС НАССР є необхідною умовою функціонування переробних підприємств. Ця система дає можливість оцінити небезпеку, яка впливає на продукт на стадії виробництва, зберігання, переробки, реалізації та використання. Впровадження НАССР допомагає підприємствам повністю використовувати можливості свого виробництва та оперативного регулювання на критичні ситуації [277, с. 26-27]: швидко знаходити джерело браку й вилучати продукт з продажу, мінімалізувати витрати та обсяг вилучення, діагностувати проблеми виробництва, локалізувати інфекційні захворювання, розширити асортимент продукції, страхувати якість сировини і кінцеві продукти, ефективно захищати репутацію власного бренду.

Нині існує велика кількість стандартів, які регламентують вимоги до системи безпеки та управління якістю. Більшість країн Європи мають місцеві стандарти, такі як ДСТУ 4161-2003 в Україні. Їх недоліками є можливість функціонування лише в тій країні, яка їх видає. В Україні також діють стандарти Міжнародної Організації із Стандартизації – ISO.

Найпоширеніший стандарт ISO 9001:2000, який є універсальним, оскільки застосовується в будь-яких організаціях, починаючи від освітніх закладів і закінчуючи оборонною промисловістю. Така універсальність зумовлює складність у його використанні в підприємствах харчової промисловості. Тому у 2001 р. було розроблено і видано стандарт ISO 1561 “Керівництво по застосуванню ISO 9001:2000 в харчовій промисловості”, який конкретизував вимоги й методику використання загального стандарту [33, с. 46-49].

У 2005 р. Міжнародна Організація із Стандартів ISO розробила стандарт ISO 2200:2005 – Food safety management system – requirements for any organization in the food chain [52, с. 92] з метою створення всесвітньо визнаного набору вимог, придатного для застосування в будь-якій організації в харчовому ланцюзі: вирощування-виробництва-споживання [270, с. 54-56]. Цей стандарт знайомить із правилами, використання яких дає змогу керувати ризиками, встановлювати контроль над ними.

У світі існує більше десяти стандартів, що висувають вимоги до системи забезпечення безпеки харчових продуктів. Усі вони були засновані на принципах, описаних у документі Комісії Codex Alimentarius, та мають однакові моменти: принципи системи якості, застосовані до безпечності продукції; систему аналізу небезпечних факторів і критичних контрольних точок (НАССР); супутні програми та належні виробничі практики (GMP), санітарію, гігієну і т.п. [270, с. 42-44].

Вступ країни до СОТ та інтеграція до ЄС вимагають підвищення якості, безпеки та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на світовому ринку. Адже сучасний споживач вимагає гарантій щодо якості продукції на всьому ланцюгу – виробництво – переробка – споживання.

Суб'єкти ринку контролюють безпеку та якість продукції регламентами, наприклад, GAP (належна сільськогосподарська практика), GDP (належна дистриб'юторська практика), GMP (належна виробнича практика), GHP (належна гігієнічна практика – НАССР).

Найбільші міжнародні мережі ритейла створюють власні стандарти, які часто суворіші, ніж закони захисту прав споживачів. Такою системою є EUREP GAP – найвищі стандарти сільськогосподарського виробничого процесу, необхідна умова для постачальників продукції в супермаркети, запобігання проблемам, створеним продукцією, яка вирощувалася без дотримання технологічних вимог безпеки. Згадана система спрямована на забезпечення захисту навколишнього середовища, умов праці, умов утримання тварин.

У 1998 році Британським консорціумом операторів роздрібної торгівлі було видано стандарт харчових продуктів BRC Global standart – Food. Але вже у 2005 році набуває чинності четверта його версія, в якій розширена галузь розповсюдження стандарту, призначеного для виробників усіх видів харчової продукції. Стандарт поєднує принципи НАССР, систем управління якістю, а також GMP. Його вимоги застосовуються до торгових мереж, виробників харчової продукції, підприємств загального харчування, імпортерів і постачальників у галузі забезпечення безпеки продуктів та неухильного

виконання законодавчих вимог. Використання цього стандарту поширене у Великобританії та Скандинавських країнах, на Близькому й Далекому Сході, Американському та Африканському континентах.

Міжнародновизнаний стандарт безпеки для всіх виробників приватних брендів у харчовій промисловості (IFS) дуже поширений у Німеччині, Франції, Австрії, Польщі, Швеції, Італії та інших країнах. Як єдиний міжнародний стандарт виробництва харчових продуктів IFS забезпечує:

єдині критерії для оцінки можливості виробників харчових продуктів постачати безпечну продукцію відповідно до їхньої специфікації та законодавчих вимог;

комплексні вимоги з організації виробництва харчових продуктів, гігієни, здійснення технологічних процесів, компетентності персоналу і т.д.;

зниження витрат виробника на процедури підтвердження відповідності харчової продукції при постачанні, в тому числі на експорті [33, с. 46-49].

Контроль продовольчої безпеки в Європі здійснюється Постановою (ЄС) № 178/2002 “Про встановлення загальних принципів та вимог законодавства щодо харчових продуктів, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів та встановлення відповідних процедур у цій галузі”, або “Загальним харчовим законом”, який було прийнято у 2015 р. [40]. Вони визначають загальні принципи, що покладені в основу харчового законодавства в ЄС, де головною метою є досягнення високого рівня захисту інтересів споживачів. Документ ґрунтується на детальному аналізі ризиків (оцінка ризиків, управління ризиками і розповсюдження інформації щодо ризиків), принципах повної відповідальності виробника, відстеження харчових продуктів на всіх стадіях виробництва, переробки та реалізації і впровадження принципів НАССР [61, с. 91].

У рамках цієї Постанови було створено Європейський орган з безпечності харчових продуктів, який основну увагу приділяє питанням оцінки ризиків і науковим консультаціям у сфері безпечності харчових продуктів [61, с. 91]. Також в ЄС діють директиви ЄС 852/2004 – гігієна харчових продуктів, вимоги

стосовно організації державного контролю в сфері виробництва продуктів харчування тваринного походження та Комісія Codex Alimentarius, яка розробляє міжнародні стандарти, керівні принципи та рекомендації, призначені для скорочення ризиків продовольчої безпеки [62, с. 24-25].

Вступ України до ЄС на даному етапі розвитку – пріоритетний стратегічний напрям господарської діяльності. ЄС є країною-членом СОТ, дотримується домовленостей та зобов'язань, прийнятих у міжнародній організації та між усіма країнами-членами. Приєднання України до ЄС зумовить зникнення зобов'язань її перед СОТ, адже уряд ЄС представляє інтереси всіх країн-членів ЄС у СОТ.

Політика Європейського Союзу регулює всі питання, які стосуються сільського господарства. Основною політики Європейського Союзу є солідарність та допомога слабшим країнам, регіонам, галузям.

Спільна сільськогосподарська політика від самого початку була особливим чинником Європейського Союзу, яка охоплювала наступні цілі [37, с. 196]:

гарантія спільноті Союзу достатньої кількості продуктів споживання, які можна буде купувати за прийнятними для суспільства цінами;

гарантія виробникам сільськогосподарської продукції відповідно високих доходів.

Оскільки умови виробництва в країнах ЄС були значно ліпшими порівняно з іншими країнами, необхідним стало впровадження охоронних бар'єрів перед імпортом продовольства за нижчими цінами [37, с. 196]. З метою недопущення надмірного запасу продовольства, його нагромадження на складах, що гальмує рух фінансових засобів, було впроваджено управління сільськогосподарським виробництвом. Пізніше це спонукало до адміністративного обмеження виробництва та його детального планування.

Спільна сільськогосподарська політика сприяла збільшенню розмірів господарств, зростанню обсягів виробництва, підвищенню якості продукції. Як наслідок, зростали доходи товаровиробників. При цьому, ціни на продовольчі товари підвищувалися (або були незмінними) не так швидко порівняно з цінами на

інші продукти й послуги, що призвело до зниження витрат товаровиробників на продукти харчування.

Така політика є дорогою, адже перевиробництво продукції вимагає додаткових затрат, додаткового експорту, що у свою чергу потребує субсидій. Тому слід здійснювати контроль виробництва продукції. Гарантування товаровиробникам доходів за рахунок компенсаційних виплат сприяло зниженню цін на сільськогосподарську продукцію. Це позначилося на здешевленні продуктів харчування на внутрішньому ринку ЄС та конкурентоспроможності продукції ЄС. Для вітчизняного ринку подібна ситуація сприймається як негативне явище, адже в країнах ЄС виробляється продукція значно вищої якості і за низької ціни.

У країнах ЄС створено Інтегровану систему управління і контролю, яка контролює доплати на сільськогосподарську продукцію. У 2005 р. доплати були введені у господарствах галузі молочного скотарства.

Встановлення обмеженого обсягу виробництва продукції та впровадження доплат сприяло зменшенню запасів продукції, обмеженню доплат до експортованої продукції та утримання рівня доходів товаровиробників. Проте слід зазначити, що використання доплат лише частково покрило затрати товаровиробників. В основному це відбувалося за рахунок збільшення масштабів і обсягів виробництва, прибутку.

Нині у ЄС визначено такі основні шляхи подальшого розвитку сільського господарства: використання екстенсивних форм під час виробництва сільськогосподарської продукції, спрямування діяльності товаровиробниками на одержання екологічно чистої продукції, поліпшення умов утримання тварин та транспортування молока-сировини, створення сприятливих умов діяльності виробників, дотримуючись при цьому черговості складових процесу виробництва та дбаючи про охорону навколишнього середовища, проведення ветеринарно-санітарної сертифікації, стандартна безпека продовольства.

У зовнішньоторговельному балансі агропромислового комплексу України у 2013 р. на країни ЄС припадало близько 30%, країни СНД – 26%. Найбільшими його виробниками є Німеччина – 31122 тис. тонн та Франція –

23714 тис. тонн. Для країн ЄС характерна різна концентрація виробництва молока і досить висока продуктивність корів – більше 6500 кг на рік.

Молоко-сировина товаровиробників ЄС має відповідати всім вимогам санітарної гігієни. Приймають молоко високої якості (вищого гатунку). За таких умов товаровиробники молока розраховують на високі закупівельні ціни, захист внутрішнього ринку від імпортерів та підтримку уряду у вигляді дотацій, яких налічується більше 11. У зв'язку з цим для країн ЄС виробництво молока є прибутковою діяльністю.

Система регулювання ринку молока в Європейському Союзі спрямована на: стабілізацію внутрішнього ринку, стимулювання внутрішнього попиту, регулювання зовнішньої торгівлі, обмеження виробництва, безпосередню підтримку доходів виробників.

У країнах ЄС встановлені так звані молочні квоти з урахуванням того, що обмін квотами між країнами заборонений. Квота молока для кожної країни – це максимальна його кількість з наявним вмістом жиру, яка в межах країни може бути вироблена і проваджена в обіг у відповідному квотовому році, тобто від 1 квітня до 31 березня наступного року [37, с. 204].

Молочна квота для кожної країни складається з:

квоти гуртової, тобто всієї кількості молока, яку виробники можуть доправити до молокоприймальних пунктів;

квоти безпосереднього продажу, тобто тієї кількості молока, яку сільськогосподарські виробники можуть безпосередньо продати споживачам [37, с. 204].

У кожній країні ЄС існують квоти на аграрну продукцію. Якщо країна виробляє продукції понад квоту, то карається податком в розмірі 115 відсотків від ціни молока, з урахуванням жирності останнього. В Європейському Союзі найбільші квоти встановлені для Німеччини (27,86 млн тонн), Франції (24,23 млн тонн), Великобританії (14,59 млн тонн) та Голландії (11,07 млн тонн) [37, с. 204]. Нижчою є квота для нових членів Європейського Союзу. Наприклад, для Польщі на поточний квотовий рік вона встановлена у розмірі 9380 тисяч

тонн. Ця квота розподілена на гуртову (8500 тис. тонн), безпосереднього продажу (464 тис. тонн) та реструктуризаційну (416 тис. тонн) – починаючи з 2006 року [37, с. 204].

У країнах-членах ЄС молочна квота розподілена між товаровиробниками та заготівельним пунктом. У деяких із них квота надається товаровиробникам і може бути предметом реалізації. Ринок молокопродукції ЄС захищений митними платежами. Молокопродукції ЄС надаються субсидії, за умови, що продукція якісна. Доплати на молокопродукцію встановлюються на основі різниць між ринковими цінами в межах ЄС і цінами на світовому ринку. Субсидії різняться між собою залежно від країн, до яких здійснюється експорт. Експортно-імпортні операції виконуються на основі ліцензії.

Іншими формами підтримки товаровиробників молока є дотації приватного зберігання (наприклад, масло, сметана, сири), розмір яких встановлюється з урахуванням витрат на зберігання та цін продукції, що зберігається. Дотації підлягає знежирене молоко та молоко, що використовується для виробництва казеїну.

Нині функціонування вітчизняної молочної галузі відрізняється від існуючого у ЄС, тому необхідно змінити інфраструктуру ринку продовольства, удосконалити структуру оптового ринку та посередницької діяльності, посилити контроль ветеринарної служби. При цьому будівлі і споруди мають відповідати європейським нормам.

Пристосування вітчизняної молочної галузі до вимог ЄС потребує значних коштів. Проте вказані особливості функціонування ринку молока і молочних продуктів Євросоюзу мають слугувати орієнтиром для розробки довготривалої стратегії розвитку вітчизняного молочного підкомплексу.

Вступ України до ЄС сприятиме отриманню субсидій товаровиробниками молоко-сировини від бюджету ЄС, квотуванню процесу виробництва молока, виділенню дотацій, визначенню поголів'я корів, захисту внутрішнього від інших ринків, усуненню перешкод на світовому європейському ринку, зростанню цін реалізації на молокопродукти, стимулюванню експорту шляхом

виплати субсидій. Успішне функціонування молочної промисловості України на ринках ЄС потребує концентрації, адже порівняно із західними товаровиробниками валове виробництво молока одним підприємством залишається на низькому рівні. На ринку ЄС переваги у молочній промисловості мають великі підприємства у сферах виробництва, переробки, зберігання, зменшення витрат, надходження інформації й коштів, здійснення науково-дослідної та рекламної діяльності.

Сьогодні більшість молокопереробних працюють не на повну потужність, що пов'язано із зменшенням обсягів молоко-сировини, великими затратами на переробку останньої. Як наслідок, це позначається на конкурентоспроможності усіх сфер, починаючи від виробництва і закінчуючи реалізацією молоко-продукції. В Україні наявні переробні потужності на 20 млн тонн молока, проте їхня завантаженість не перевищує 30%. Крім того, для 77% поголів'я корів у господарствах населення збільшилися витрати зі збору й доставки молоко-сировини до молокопереробних підприємств.

Молоко-сировина, яка виробляється українськими товаровиробниками, низької якості, тому ЄС і забороняє ввезення її з України. Це пов'язано з тим, що у ДСТУ 3662-97 вказана значно вища бактеріальна забрудненість молока порівняно з європейськими стандартами.

Таким чином, успішне функціонування молочної галузі України в ЄС вимагає поліпшення й підвищення ефективності переробки молоко-сировини, створення великих підприємств, спеціалізованих на виробництві молоко-сировини та будівництва великих комплексів згідно з вимогами законодавства ЄС з гігієни та безпеки, державної підтримки.

ВИСНОВКИ

За результатами вивчення та аналізу розвитку ринку молока та молочних продуктів можна зробити висновки теоретичного, методичного і практичного характеру, які зводяться до наступного:

1. Виробництво молока в Україні залишається непривабливим для агробізнесу через великий термін обігу капіталу і відсутність державної підтримки.

2. Підтверджено, що основним принципом розвитку ринку молока є принцип біполяризації: з одного боку – інтегрований виробник, з іншого – кінцевий споживач. Узгодження попиту та пропозиції на продукти харчування досягається за рахунок прогнозування потреби на сільськогосподарську продукцію, яке здійснюється з урахуванням науково обґрунтованого харчування населення, його доходів та коефіцієнтів еластичності, що відображають зміни споживання продуктів харчування і доходів населення.

3. Конкурентні переваги сільськогосподарської продукції можна охарактеризувати рівнем переваги низки параметрів, які групують на споживчі (властивість продукції), економічні (виробничі витрати, маркетингові витрати, ціна продукції) і маркетингові (умови платежу та постачання, розвиненість систем міжнародного маркетингу та логістики).

4. Для оцінки конкурентоспроможності продукції тваринництва на мікрорівні доцільність використовувати такі показники: 1) продуктивність тварин і птиці, т/гол., шт./гол.; 2) виробнича собівартість продукції, грн/т; 3) повна собівартість 1 т реалізованої продукції, грн/т; 4) ціна реалізації 1 т продукції, грн/т; 5) обсяги реалізації продукції, ц; 6) рівень спеціалізації, %; 7) прибуток у розрахунку на 1 т реалізації продукції, грн/т; 8) рівень рентабельності, %; 9) темп росту обсягів виробництва (реалізації) продукції, %. Інтегрований індекс конкурентоспроможності продукції визначається як площа багатокутника, що розраховується як сума площ трикутників, сторонами яких є величина показників конкурентоспроможності.

5. Формування пропозиції на ринку молока відбувається за рахунок товаровиробників, що спеціалізуються на молоко-сировині. Протягом 2010-2015 рр. обсяг виробництва молока в Україні в усіх категоріях господарств скоротилося на 5,6% з 11,2 млн т до 10,6 млн т. З 2011 р. спостерігалось збільшення обсягів виробництва молока на 402 тис. т порівняно з 2013 р. Це було зумовлене тим, що з 2011 року розпочате будівництво близько 70 комплексів молочного напрямку. У результаті цього збільшилися обсяги виробництва молока саме у сільськогосподарських підприємств за цей період на 22% при значно менших темпах росту у господарствах населення. Але у господарствах населення виробляється переважна кількість молока – 74,8% його загального обсягу у 2015 р. Обсяг виробництва молока в Україні на одну особу за цей період збільшився з 245,2 кг в 2010 р. до 247,8 кг у 2015 р. або лише на 1,0 % за рахунок скорочення чисельності населення України. Основною причиною такої тенденції в молочному скотарстві є системна криза яка триває в цій галузі.

За даними Держслужби статистики України за період 2010-2015 рр. поголів'я корів в Україні скоротилося на 17,7%, а в сільськогосподарських підприємствах – на 18,6%. Протягом 2010 – 2015 рр. в Україні кількість підприємств, які займаються виробництвом молока зменшилась з 3741 до 2826 або на 915 підприємств. У 2016 р. в Україні було лише 355 великих підприємства молочного напрямку, що мали корів понад 1000 голів, а в Київській обл. у цьому ж році – 19 підприємства. За підсумками економічних результатів основної діяльності сільськогосподарських підприємств, рівень рентабельності виробництва молока у 2015 році склав 13,0%. У 2015 р. в Україні лише 38,53% від усього виробленого молока надійшло на промислову переробку: від сільськогосподарських підприємств – 2412,8 тис. т, від господарств населення – 1346,1 тис. т, від інших господарських структур – 330,9 тис. т.

Наявні обсяги виробництва молока за останні роки в межах 11,2-10,6 млн т забезпечує споживчий попит населення у молочних продуктах в середньому

на рівні 205-223 кг на одну особу в рік. Низький рівень споживання молочних продуктів в Україні обумовлений не відсутністю потенціальних можливостей виробництва, а переважно низькою купівельною спроможністю населення (науково обґрунтований норматив – 380 кг).

6. Результати досліджень засвідчили, що найвищий виробничий і природний потенціал для виробництва молока мають підприємства Вінницької, Волинської, Житомирської, Закарпатської, Івано-Франківської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Черкаської та Хмельницької областей, так як вони мають найвищі виробничі показники конкурентоспроможності молока відносно середньогалузевого рівня. Найбільш високі цінові показники конкурентоспроможності молока відносно середньогалузевого рівня мають підприємства Дніпропетровської та Тернопільської областей. Високим рівнем конкурентоспроможності виробництва молока відзначаються підприємства Черкаської, Полтавської, Волинської та Рівненської областей, які досягли найвищих індексів конкурентоспроможності. Для підвищення рівня конкурентоспроможності виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах необхідно комплексно і системно впроваджувати заходи, які забезпечать підвищення продуктивності корів, високу ефективність галузі та поліпшення якості молочної продукції.

7. Результати досліджень свідчать, що в 2014 р. обсяги державної підтримки сільськогосподарських виробників були нерівномірно розподілені по регіонах України. Середній розмір державної підтримки на 1 корову за рахунок бюджетних дотацій у 2014 р. становив 3,4 тис. грн. Найбільшу величину підтримки у розрахунку на 1 корову за цим напрямом одержали підприємства Рівненської (12,7 тис. грн), Закарпатської (10 тис. грн), Херсонської (8,3 тис. грн), Кіровоградської (7,1 тис. грн) областей.

Середній розмір державної підтримки на 1 т реалізованого молока за рахунок податку на додану вартість у 2014 р. становив 212 тис. грн. Найбільшу величину підтримки за цим напрямом у розрахунку на 1 т молока одержали

підприємства Черкаської (460 тис. грн), Київської (319 тис. грн), Чернігівської (249 тис. грн) областей.

8. Основним напрямом підвищення ефективності виробництва молока є підвищення якості та конкурентоспроможності цієї продукції на основі формування системи управління якістю. У 2015 р. сільськогосподарськими підприємствами України реалізовано молока гатунку “екстра” лише 10,3%, вищого гатунку 35,2% і першого гатунку 49,6% від загального обсягу. А від господарств населення переробними підприємствами закуповується 86,4% від загального обсягу молока II гатунком.

Важливим чинником підвищення конкурентоспроможності молока в сільськогосподарських підприємствах є підвищення рівня надою молока на корову. У підприємствах з річним рівнем надою до 3500 кг виробництво молока було рентабельним (18,8%), а у підприємствах з рівнем надою понад 8000 кг рівень рентабельності виробництва молока склав 16,7 відсотка. Результати досліджень свідчать, що виробництво молока може бути прибутковим при продуктивності корів понад 3500 кг.

Результати досліджень свідчать, що збільшення концентрації поголів'я корів на фермах в сільськогосподарських підприємствах України в 2015 р. сприяло підвищенню економічної ефективності виробництва молока. Найвищий рівень рентабельності виробництва молока (13,0%-19,6%) досягнутий на фермах розміром від 200 до 1500 голів корів.

9. Дослідження свідчать, що на ринку молока спостерігається суттєве зростання цін: середня реалізаційна ціна зросла у 1,5 раза (від 2938,7 грн/т у 2010 р. до 4347,3 грн/т у 2015 р.). Товаровиробники налагоджують реалізацію молока по каналах, які економічно виправдані, де скорочуються строки доставки молока переробним підприємствам, не допускається погіршення його якості. Існуючі закупівельні ціни на молоко мають тенденцію до підвищення, однак значно відрізняються від європейських. Так, у Латвії це 4978 грн/т, Німеччині – 6960 грн/т за значно вищої якості молока.

10. Основним експортером молочної продукції України є Казахстан. В експорті вітчизняних молокопродуктів у Казахстан найбільша частка припадає на молоко згущене 35,7% та сири – 30,45%. Для підвищення попиту на українську молочну продукцію споживачів Казахстану, а також зростання обсягів експорту необхідно насамперед підвищувати якість продукції. Прогнозований експорт сиру до Казахстану в 2020 р. досягне 6896,86 тис. тонн, що збільшить доходи України від його експорту у 2 рази.

11. Конкурентоспроможність товаровиробника в умовах ринкової економіки залежить від успішної організації виробництва, створення збутових, постачальницьких, переробних та інших обслуговуючих кооперативів, які дозволяють товаровиробникам отримувати вигоди від усіх сфер їх діяльності. Для створення таких кооперативів, крім законодавчого забезпечення, потрібна державна підтримка розвитку тваринництва. Доведено необхідність зміни механізму такої підтримки, а саме дотації здійснювати не на одну голову худоби, а за кількістю та якістю реалізованого молока.

12. Підтверджена необхідність, за якої удосконалення економічних взаємовідносин в інтеграційній системі виробництва та переробки молока має здійснюватися з урахуванням економічних інтересів учасників. Для цього потрібно: диференціювати ціни відповідно до якості продукції, враховуючи європейський досвід, здійснювати закупівлю молока від населення через заготівельні кооперативи, що підвищить контроль за якістю, запровадити систему договорів при закупівлі молока між виробниками і молокопереробними підприємствами, що дозволить розподіляти ризики між ними.

13. Загальний обсяг світового виробництва молока за даними продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (FAO) протягом 2010-2013 рр. збільшився на 6% і у 2013 р. становив 769 млн тонн. У загальній структурі виробництва молока найбільшу питому вагу становить коров'яче молоко – 83%, досить високу буйволяче – 13, козяче – 2, овече – 1,3, верблюже – 0,2%. Обсяг виробництва молока у світі визначається наявним поголів'ям та

продуктивністю. Поголов'я корів у світі за досліджувальний період збільшилося від 263,8 млн голів до 270,8 млн голів, або на 2,7%. Середня продуктивність корів у 2013 р. у світі становить 2347 кг.

14. Зазвичай більшість молокопродуктів населення споживає у вигляді сиру та масла. У 2013 р. виробництво сиру становило 17496,5 млн тонн. Лідером у виробництві виступає США, виробляючи 5035,4 млн тонн, на другому місці знаходиться Франція – 1778,4 млн тонн, третьому Німеччина – 1393,2 млн тонн. Україна у виробництві цієї продукції посідає двадцяте місце – 165 тис тонн. Виробництво масла вершкове у світі у 2013 р. досягло 5178,9 млн тонн, з яких найбільше одержали у США – 844,8 млн тонн, Німеччині – 439,4 млн тонн, Франції – 397,5 млн тонн. Виробництво масла в Україні протягом останніх років збільшилося на 18,6% і становить 94,3 млн тонн, або 1,8% від загального виробництва у світі.

15. За період 2010-2013 рр. у зовнішній торгівлі відзначено збільшення обсягів експорту молока від 103,1 млн тонн до 116,8 млн тонн. Причиною цього стало насамперед збільшення його виробництва. Найбільшим експортером молока залишається Нова Зеландія 461,1 тис. тонн, на другому місці Ірландія – 156,4, на третьому Німеччина – 124,7 тис. тонн.

16. Дослідження з використанням економіко-математичних методів дозволило встановити, що щорічне збільшення рівня річного доходу на одну особу на 5-6% протягом 2016-2020 рр. буде сприяти збільшенню споживання молока та молочних продуктів з 222,8 кг у 2014 р. до 242,8 кг у 2020 р. Підвищення якості молока, яке виробляється у сільськогосподарських підприємствах до рівня міжнародних стандартів буде сприяти збільшенню обсягу експорту молочних продуктів з 527 тис. т у 2014 р. до 1032 тис. т у 2020 р. Для досягнення таких показників необхідно виробити у 2020 р. в усіх категоріях господарств 12458,4 тис. т молока, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах 4381,7 тис. т.

Для збільшення обсягів виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах протягом 2016-2020 рр. потрібно збільшити поголів'я корів на

271,7 тис. голів, тобто щорічно вводити в експлуатацію молочні комплекси із загальним поголів'ям 52 – 60 тис. корів. Результати розрахунків свідчать, що загальна сума інвестицій, яка необхідна для реалізації цих заходів по Україні в цілому протягом 2016 – 2020 рр., складатиме 63452,6 млн грн, у тому числі 53361,1 млн грн у основний капітал.

17. Підвищення конкурентоспроможності продукції скотарських підприємств різних природно-економічних зон країни нерозривно пов'язане з обґрунтування оптимальної виробничої структури. У процесі такого обґрунтування визначаються оптимальні параметри виробничої системи підприємства, які б забезпечували збалансований розвиток сільськогосподарських галузей та наявних промислових виробництв підприємства, поглиблення спеціалізації, створення умов для раціонального використання земельних, матеріальних і трудових ресурсів, впровадження інноваційних технологій виробництва продукції рослинництва і тваринництва, що в свою чергу сприяє зниженню собівартості одиниці продукції та підвищенню її конкурентоспроможності.

18. З метою підвищення якості і конкурентоспроможності молочної продукції, а також сприяння її виходу на міжнародні ринки, виробникам молочної сировини та молокопереробним підприємствам необхідно:

- розробити та реалізувати заходи щодо гармонізації законодавства у сфері гігієни продуктів харчування та наближення до законодавства ЄС у сфері відстеження харчового ланцюга "від лану до столу";

- здійснити імплементацію системи Hazard Analysis Critical Control Point) аналіз небезпеки та контроль критичних точок) на підприємствах та в органах контролю, а також перевірку мережі державних лабораторій та підготовку до їх акредитації відповідно до стандартів ISO;

- перейти на сучасні технології утримання корів, доїння і вчасного охолодження молочної сировини;

- сприяти будівництву та реконструкції великих сучасних молочних комплексів;

- удосконалювати кормовиробництво та кормову базу;
- запровадити виробничі, маркетингові та організаційні стратегії, які дозволять суттєво прискорити процес адаптації підприємств до конкурентного середовища;
- сприяти розвитку інтеграційних процесів в молоко-продуктовому підкомплексі країни;
- сприяти кадровому забезпеченню виробників молока, молочної сировини і молочної продукції та поліпшенню професійного рівня їх фахівців;
- удосконалювати митно-тарифний захист вітчизняних виробників молока та молочної продукції тощо.

19. Для оцінки конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства було розраховано індекси відносних торговельних переваг для деяких видів молокопродукції. З їх урахуванням конкурентоспроможними на світовому ринку є сири, масло вершкове, йогурти, індекси яких становлять додатну величину.

20. Світове регулювання ринку молокопродукції відбувається за документами Уругвайської угоди стосовно сільського господарства (ГАТТ), Світової Організації Торгівлі (СОТ) та Європейським Союзом (ЄС), які наділені повноваженнями управління торгівлею, упорядкування та урегулювання торгових спорів, з урахуванням вимог країн, що розвиваються.

21. Світовий ринок молока та молокопродуктів сформований і характеризується стабільністю. Експортно-імпортні операції на ринку молока та молокопродукції визначаються державним регулюванням, кон'юктурою світового ринку, якістю молоко-сировини, каналами збуту. Успішне ж функціонування молочної промисловості України на ринках ЄС потребує концентрації, адже порівняно із західними товаровиробниками валове виробництво молока одним підприємством залишається на низькому рівні. На ринку ЄС переваги у молочній промисловості належать великим підприємствам у сферах виробництва, переробки, зберігання, зменшення витрат, надходження інформації й коштів, здійснення науково-дослідної та рекламної діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акулич М.В. Анализ конкурентоспособности продукции в аспекте взаимоотношений с потребителями / М.В. Акулич // Маркетинг. – 2003. – №6(73). – С. 106 – 112.
2. Александров І.О. Еволюція дефініції конкурентоспроможності продукції / І.О. Александров, Г.П. Бурук // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2010. – № 2 . С. 89 – 99.
3. Алымов А.Н. Рыночные трансформации в переходной экономике / Алымов А.Н., Гончарова Н.П., Мыхло М.К. – К. : [б.и.], 1998. – 227 с.
4. Амбросов В. Я. Конкурентоспроможність м'ясних порід худоби / В.Я. Амбросов, К.В. Міненко // Вісник аграрної науки. – 2005. – № 5. – С. 66-68.
5. Андрийчук В.Г. Повышение эффективности агропромышленного производства / Андрийчук В.Г. – К. : Урожай, 1990. – 232 с.
6. Андрійчук В.Г. Економіка підприємства: Підручник / Андрійчук В.Г. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
7. Ахмадалиев Т.М. Управление конкурентоспособностью промышленной продукции (на примере конденсаторостроения) / Т.М. Ахмадалиев. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та экономики и финансов, 1994. – 164 с.
8. Бабенко А. Г. Державне регулювання та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору / А.Г. Бабенко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С.85-88.
9. Бабина О. Є. Алгоритм оцінки конкурентноздатності транспортно-експедиторських підприємств / О.Є. Бабіна, В.М. Семесько // Економіка та держава. – 2007. – №5. – С. 32-35.
10. Багиев Г. Л. Международный маркетинг / Багиев Г.Л., Моисеева Н. К., Никифорова С. В. – СПб. : Питер, 2001. – 512 с.
11. Багиев Г.Л. Маркетинг: Учеб. для вузов / Г.Л. Багиев. – М. : Экономика, 2000. – 345 с.

12. Бадевиц З. Математическая оптимизация в сельском хозяйстве / Бадевиц З. – М. : Колос, 1982. – 549 с.
13. Базилевич В.Д., В. Д., Гражевська Н. І., Гайдай Т. В. та ін. Австрійська школа граничної корисності // Історія економічних учень: Підручник: У 2 ч. / Під редакцією В.Д. Базилевича. – К. : Знання, 2006. – Т. 1. – С. 447 – 470. – 582 с.
14. Базиліук Я.Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення / Базиліук Я.Б. – К. : НІСД, 2002. – 354 с.
15. Балабанова І. Конкурентна компетенція підприємства / І. Балабанова // Вісник ТНЕУ. – 2008. – №1. – С.79-86.
16. Баланс та споживання продуктів харчування населенням України на 2010 р. Статистичний збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2011. – 59 с.
17. Баланс та споживання продуктів харчування населенням України на 2011 р. Статистичний збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2012. – 60 с.
18. Баланс та споживання продуктів харчування населенням України на 2012 р. Статистичний збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2013. – 58 с.
19. Баланс та споживання продуктів харчування населенням України на 2013 р. Статистичний збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2014. – 56 с.
20. Баланс та споживання продуктів харчування населенням України на 2014 р. Статистичний збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2015 – 54 с.
21. Баланс та споживання продуктів харчування населенням України на 2015 р. Статистичний збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2016 – 54 с.
22. Белый Б. Конкурентоспособность и качество продукции: два уровня управления / Б. Белый, С. Барашков // Маркетинг. – 2002. – № 4. – С. 29-34.

23. Бем-Баверк Э. Капитал и прибыль. История и критика теорий процента на капитал / Э. Бем-Баверк. – СПб., 1909. – 307 с.
24. Береговий В. Шляхи формування конкурентоспроможної продукції аграрного сектора економіки України / В. Береговий // Бухгалтерія у сільському господарстві. – 2001. – № 5. – С. 4-8.
25. Березівський П.С. Ефективність скотарства та шляхи її підвищення / Березівський П.Л. – Л. : Українські технологія, 1998. – 156 с.
26. Бойко В.І. Регіональні проблеми виробництва молока / В.І. Бойко, М.П. Коржинський, Ю.М. Макаренко // Економіка АПК. – 1997. – № 7. – С. 25-35.
27. Болгар И.П. Организация молочного дела / Болгар И.П. – К. : Урожай, 1974. – 176 с.
28. Болоболов А. Конкурентоспособность аграрного производства // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2003. – № 3. – С.25-28.
29. Борисенко З.М. Основи конкурентної політики: Підручник. - К. : Таксон, 2004. – 704 с.
30. Большая советская энциклопедия. – М. : [б.и.], 1975.– Т. 19. – С. 1725.
31. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. 4-е изд. доп. и перераб. – М. : Институт новой экономики, 1999. – 1248 с.
32. Бровко Л.И. Формирование высокой эффективности молочного животноводства / Л.И. Бровко // Економіка АПК. – 1997. – № 1. – С. 61-68.
33. Бут О. IFS в контексті. Безопасность потребителя. Международные стандарты в сфере продуктов питания / О. Бут // Мир продуктов. – 2007. – №1. – С.46-49.
34. Бут О. Прямо в яблуко / О. Бут // Мир продуктов. – 2007. – №4. – С.42-45.
35. Валова продукція сільського господарства України. Статистичний збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2016 р. – 24 с.

36. Ванатабе И. Современные концепции управления: испытанные временем методы достижения успеха в конкурентной борьбе / Ванатабе И.; [пер. с англ. Костыркина И.И.]. – М. : Гросс Медиа, 2005. – 112 с.
37. Васильчак С.В. Формування та розвиток регіонального ринку молока і молочних продуктів: Монографія / Васильчак С.В. – Л. : НВФ Українська технологія, 2005. – 240 с.
38. Васильчак С.В. Формування ринку молока в Європейському Союзі: уроки для України / С.В. Васильчак // Економіка АПК. – 2005. – №5. – С.139-143.
39. Варченко О. М. До питання формування конкурентних переваг на ринку продуктів бурякоцукрової галузі / О. М. Варченко // Вісник аграрної науки. – 2000. – № 8. – С. 68-70.
40. Від сьогодні безпека харчових продуктів в Україні забезпечується за стандартами ЄС [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/rubric-iac/1886048-vidsogodni_bezpeka_harchovih_produktiv_v_ukraini_zabezpechue_tsya_za_standartami_e_s_2097303__
41. Віноградов О. А. Методи аналізу конкурентоспроможності впровадження інновацій на засадах маркетингу / О. А. Віноградов // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 1 (55). – С. 65-73.
42. Вітковський М.П. Посилення ролі держави при переході до ринку / Вітковський М.П. // Соціально-економічна ситуація та шляхи подолання кризового стану в агропромисловому комплексі України. – К. : ІАЕ УААН, 1999. – С. 285-289.
43. Виробництво основних продуктів тваринництва і чисельність поголів'я худоби і птиці за 2015 рік. Статистичний збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2016. – 100 с.
44. Внешнеэкономический толковый словарь / И.П. Фаминский, П.С. Завьялов, Л.В. Ежкин и др.; под ред. И.П. Фаминского. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 502 с.

45. Волинский Г. О конкурентных преимуществах в условиях глобализации / Г. Волинский // Экономика Украины. – 2006. – №12. – С.68-72.
46. Волкова Л.А. Конкуренция и колесо рыночных изменений // Практический маркетинг. – 2005. – № 6. – С. 15-18.
47. Воронкова А.Е. Моделювання управління конкурентоспроможністю підприємства: еколого-організаційний аспект: монографія /А.Е. Воронкова, С.К. Рамазанов, О.В. Радіонов. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. Даля, 2005. – 368 с.
48. Гайдук В.А. Фактори конкурентноздатності суб'єктів на товарних ринках / В.А. Гайдук // Економіка та держава. – 2007. – № 3. – С.21-23.
49. Галушко В.П. Основи аграрної економіки / Галушко В.П. – К. : [б.в.], 2003. – 399 с.
50. Гальвановский М. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерениях / М. Гальвановский, В. Жуковская, И. Трофимова // Российский экономический журнал. – 1998. – № 3. – 67-77 с.
51. Гамільтон Дж. Методичний посібник до “мікроекономіки” / Гамільтон Дж. ; [пер. з англ. Олійник А. та Сільський Р.]. – К. : Основи, 1996. – 527 с.
52. Гапоненко Т.М. Міжнародний досвід впровадження систем управління якістю продовольчої продукції / Т.М. Гапоненко // Економіка АПК . – 2009. – №12. – С.88-92.
53. Гейк П. Вчись аналізувати ринок / Гейк П., Джекнос П. ; [пер. з англ.]. – Л. : Сейбр-світло, 1995. – 270 с.
54. Герасенко, В.П. Развитие экономической конкуренции / В.П. Герасенко, Г.К. Котов, П.В. Герасенко – Гомель: Бел. центр бизнеса "Альтаир", 2000. – 119 с.
55. Гладій М. Використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрного сектора економіки України (питання теорії, методології і практики): Монографія / Гладій М. – Л. : [б.в.], 1998. – 294 с.

56. Глинка М.А. Повышение эффективности молочного животноводства / Глинка М.А. – М. : Знание, 1984. – 64 с.
57. Голик М.А. Підвищення ефективності тваринництва / Голик М.А. – К. : Урожай, 1981. – 104 с.
58. Голляк Ю. Б. Теоретичні аспекти конкурентоспроможності стратегічних галузей української економіки / Ю.Б. Голляк // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6 (60). – С. 78-82.
59. Головачев А.С. Конкурентоспособность страны, предприятия и товара / А.С. Головачев, С.Л. Гарбацевич: научно-методическое пособие. – Минск: Академия управления при Президенте Республики Беларусь, 2001. – 133 с.
60. Голомша Н.Є. Конкурентоспроможність зернових на аграрному ринку / Н.Є. Голомша // Економіка АПК. – 2009. – №12. – С.83-88.
61. Голомша Н.С. Сутність та ієрархія категорії «конкурентоспроможність» / Н.С. Голомша // Іноваційна економіка. – 2009. – №1. – С. 59-62.
62. Господарський кодекс України. – К. : Кондор, 2003. – 207 с.
63. Горбашко Е.А. Обеспечение конкурентоспособности промышленной продукции / Е.А. Горбашко. – СПб.: Изд-во СПбУЭФ, 1994. – 178 с.
64. Горкавий В.К. Статистика / Горкавий В.К. – К. : Вища шк., 1995. – 415 с.
65. Горфинкль В.М. Экономика предприятия / Горфинкль В.М., Швандар В.А. – М. : Юрист, 2002. – 608 с.
66. Григор'єва Т.В. Економіко-математичне моделювання структури малого бізнесу сфери послуг на регіональному рівні / Т.В. Григор'єва, І.С. Ткаченко – Т. : Економічна думка, 1999. – 151 с.
67. Гринь В.І. Сутність та фактори конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських підприємств / В.І. Гринь // С.87 – 92.
68. Группа компаний «ТЕРРА ФУД» [електронний ресурс]. – Режим

доступу: <http://www.terrafoodgroup.com/ru/>

69. Гузар Б.С., Цикалюк О.С. Основні фактори впливу на конкурентоспроможність продукції / Б.С. Гузар, О.С. Цикалюк // Інноваційна економіка. – 2012. – № 11. – С. 277 – 280.

70. Даниленко А.С. Розвиток підприємства в АПК України / Даниленко А.С. – Л. : ІРДНАН України, 1997. – 24 с.

71. Демьянчук В.П. Методические рекомендации по выращиванию телок черно-пестрой породы в племенных хозяйствах / В.П. Демьянчук [и др.]. – К. : УНИИР и ИОКРС, 1983. – 74 с.

72. Дідківська Л. І. Регулювання конкурентного процесу на споживчому ринку : теоретичні та практичні аспекти / Л. І. Дідківська // Вісник Дон ДУЕТ. – 2007. – № 3 (35). – С. 133-139.

73. Джемелінська Л. В. Діагностика конкурентного середовища в системі маркетингу на ринку молочних продуктів М. Києва / Л. В. Джемелінська // Економіка АПК. – 2002. – № 2. – С. 115-120.

74. ДСТУ 3662-97 “Молоко коров’яче незбиране. Вимоги до закупівлі” : ДСТУ 3662-97 // Тваринництво України. – 2002. – № 12. – С. 3-17.

75. Добрыднев С.И. Генетический анализ продукта // Маркетинг в России и за рубежом. – 2005. – № 3. – С. 17-26.

76. Долан Э.Дж. Рынок: микроэкономическая модель / Долан Э. Дж., Линдсей Д.Е. ; [пер. с англ. В. Лукашевича] ; под. ред. Б. Лисовика, В. Лукашевича. – Спб. : [б.и.], 1992. – 492 с.

77. Должанский И. З. Конкурентоспроможність підприємства : Навч. посібник / И. З. Должанский, Т. О. Загорна. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.

78. Долинская М.Г. Маркетинг и конкурентоспособность промышленной продукции / М.Г. Долинская, И.А. Соловьев. – М. : Изд-во стандартов, 1991. – 125 с.

79. Драйпер Н. Прикладной регрессивный анализ / Драйпер Н., Смит Г. – М. : Финансы и статистика, 1986. – Т. 4. Ч. 1, 2. – 366 с., 352 с.

80. Дурович А. Маркетинг и конкурентоспособность товаров /А. Дурович // Финансы. Учет. Аудит. – 1995. – № 4. – С. 34-40.
81. Економіка підприємства / [Руснак П.П., Андрійчук В.Г., Ільєнко А.А. та ін.] ; за ред. П.П. Руснака – Біла Церква : [б. в.], 2003. – 256 с.
82. Економічна теорія: Навч. посібник / [за ред. Білика В.О., Саблука П.Т.]. – 4-е вид., перероб. та доп. – К. : ННЦ ІАЕ, 2004. – 560 с.
83. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faostat3.fao.org>.
84. Есполов А. Т. Проблемы обеспечения производства конкурентоспособной животноводческой продукции в Казахстане / А.Т. Есполов // Економіка АПК. – 2003. – № 10. – С. 153-158.
85. Євчук Л.А. Сучасні проблеми ринку молока та молокопродуктів / Л.А. Євчук // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2002. – № 1. – С. 29-36.
86. Заводовська І.І. Підвищення конкурентоспроможності підприємств за допомогою аутсорсингу / І.І. Заводовська // Зовнішня торгівля : право та економіка. – 2006. – № 3 (26) – С. 53-57.
87. Завьялов П. Конкуренция – неотъемлемое свойство развитого рынка / П. Завьялов // Маркетинг. – 1997. – № 5. – С. 3–14.
88. Закон України – “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо ідентифікації та реєстрації тварин”. – // Відомості Верховної Ради, 2014, № 41-42, ст.2024-2025.
89. Закон України “Про молоко та молочні продукти” // Молочное дело. – 2004. – № 10. – С. 8-12.
90. Закон України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оцінку діяльності в Україні” // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 2658 – Ч. III. – С. 9-11.
91. Зимовець В.Н. Економічне регулювання молочного виробництва в країнах Європейського Союзу / В.Н. Зимовець, М.М. Ільчук // Економіка АПК. – 2001. – №6. – С.127.
92. Іваницька Г.Б. Економіка підприємства / [Іваницька Г. Б., Павленчик Н.Ф., Черевко Г.В., Горбонос Ф.В.] – Л. : [б. в.], 2004. – 385 с.

93. Ильина З.М. Конкурентоспособность продукции и продовольственная безопасность. Теоретические и практические аспекты / З.М. Ильина, Н.Н. Батова. – Минск: Ин-т системных исследований в АПК НАН Беларуси, 2010. – 120 с.

94. Ильяшенко С.Н. Оценка перспектив развития Сумского рынка экологических товаров как средства разрешения эколого-экономических проблем / С.Н. Ильяшенко, Н.В. Любимова // Методы решения экологических проблем: монография / [под ред. д.е.н., проф. Л.Г.Мельника]. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2001. – С.256-263.

95. Калинчик Н.В. Молочная отбель / Н.В., Калинчик, Н.М. Ильчук // АПК-информ – 2003. – №32 (301). – С. 67-76.

96. Калінчик М.В. Еластичність попиту на продукти харчування: проблеми, аналіз, прогнозування / Калінчик М.В., Ильчук М.М. – К. : Нічлава, 2005. – 74 с.

97. Калінчик М.В. Прогнозування розвитку АПК на основі системності попиту на продукти харчування / М.В Калінчик., В.С. Шовкалюк, М.М. Ильчук, В.І. Дробот // Науковий вісник НАУ ; редкол. : Д.О. Мельничук (відп. ред.) та ін. – К., 2002. – Вип. 50. – С. 294-308.

98. Канінський П.К. Розвиток спеціалізації та кооперації в тваринництві зони Лісостепу / Канінський П.К. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 446 с.

99. Кардаш В. Я. Маркетингова товарна політика /В.Я. Кардаш. – К. : КНЕУ, 1997.

100. Карлюк Й. Резервы роста производства продовольствия и его структуры / Й.Карлю, Е. Казаков // АПК: экономика, управление. – 1989. – № 7. – С. 3-12.

101. Кваша С.М. Удосконалення аграрних зовнішньоекономічних відносин та особливості регулювання аграрного ринку в країнах ЄС / С.М. Кваша // Економіка АПК. – 2000. – № 6. – С. 92-96.

102. Кваша С.М. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку / С.М. Кваша, Н.Є. Голомша // Економіка АПК. – 2006. – №5. – С. 99-104.
103. Кваша С. М. Конкурентоспроможність виробництва яловичини на зовнішньому ринку / С. М. Кваша, О. В. Жемойда // Економіка АПК. – 2003. – № 5. – С. 121- 126.
104. Кемпбелл Р. Экономикс / Кемпбелл Р., Макконнел К.Р., Брю С.Л. – М. : Республика, 1992. – 176 с.
105. Кирейцев Г.Г. Функции учета в механизме управления сельскохозяйственным производством / Кирейцев Г.Г. – К. : [б.и.], 1992. – 240 с.
106. Коваленко Ю.С. АПК в умовах регулювання ринку / Коваленко Ю.С., Кучерявий І.Т., Медвецький О.О. – К. : Техніка, 1991. – 56 с.
107. Коваленко Н.Я. Экономика сельского хозяйства с основами аграрных рынков / Коваленко Н.Я. – М. : ЭКМОС, 1999. – С. 350-354.
108. Коваленко Ю.С. Аграрний ринок України: організація та управління / Коваленко Ю.С. – К. : ІАЕ УААН, 1998. – 108 с.
109. Кованов С.И. Экономические показатели деятельности сельского хозяйства предприятий / Кованов С.И., Свободен В.А. – М. : Агропромиздат, 1991. – 216 с.
110. Кононенко И. Метод экспресс-анализа конкурентоспособности продукции / И. Кононенко // Экономика Украины. – 1998. – №2. – С.80-83.
111. Коржинський М.П. Молокопромисловий підкомплекс України: стан і напрями розвитку / Коржинський М.П., Макаренко Ю.М. – К. : ІАЕ, 1998. – 82 с.
112. Коротич П. Наші бренди: чи довго брести? / П. Коротич // Пропозиція. – 2002. – № 6. – С. 16-18.
113. Короткий, Ю.Г. Товарная конкурентоспособность и ее количественное представление (для технически сложных изделий) / Ю.Г. Короткий // Маркетинг в России и за рубежом. – 2000. – № 2. – С. 17-25.

114. Корнеев С.М. Основные подходы к понятию конкурентоспособности продукции / Качество, конкурентоспособность и эффективность в условиях современной экономики : сб. науч. трудов. / [под ред. Е.А. Горбашко]. – СПб. : Инфо-да, 2002. – С. 107-112.

115. Кравченко Л. О. Итоги работы молочной отрасли в 2014 году: взгляд эксперта // Молочная индустрия. – 2015. – 31. – С. 10 – 11.

116. Кравців Р.Й. Молоко і молочні продукти / Р.Й. Кравців, В.І. Хоменко [та ін.] – Л. : Піраміда, 2001. – 310 с.

117. Кравчук А.М. Стимулирование труда как фактор реализации экономических интересов / А.М. Кравчук, Г.Т. Каленюк // Вопросы политической экономии. – М., 1988. – Вып. 197. – С. 70-72.

118. Кривенко Н. В. Конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції країн – кандидатів до ЄСП / Н. В. Кривенко // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 144-147.

119. Крылов В.С. Государственное регулирование агропромышленного производства – объективное требование рыночной экономики / В.С. Крылов // Достижения науки и техники АПК. – 2002. – № 6. – С. 2-7.

120. Кулешова Г. М. Конкуренція і конкурентоспроможність в агропромисловому виробництві / Г.М. Кулешова // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С.126-132.

121. Кулешова Г. М. Конкуренція і конкурентоспроможність в агропромисловому виробництві / Г.М. Кулешова // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С.126-132.

122. Кусакина О. Критерий оценки конкурентоспособности продуктовых подкомплексов / О. Кусакина // Экономика сельского хозяйства России. – 2004. – № 12. – С. 29.

123. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок: Стратегический и операционный маркетинг / Жан-Жак Ламбен; пер. с англ. В.Б. Колчанова. – СПб. : Питер, 2004. – 796 с.

124. Легеза Д.Г. Конкурентоспроможність продукції сільськогосподарських підприємств: монографія / Д.Г. Легеза. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2011. – 396 с.
125. Лагутин В.Д. Вред от монополии и польза от конкуренции: так или все просто? / В.Д. Лагутин // Экономика Украины. – 2007. – №4. – С.24.
126. Либкинд А.С. Эффективность сельскохозяйственного производства. Экономико-статистические методы анализа / Либкинд А.С. – М. : Статистика, 1979. – С. 6-8.
127. Лисенко А.М. Державне регулювання ринку молочної продукції та основні напрями його удосконалення / А. М. Лисенко // Економіка АПК. – 2002. – № 1. – С. 100-103.
128. Лисенко Н. Методи оцінки конкурентоспроможності продукції м'ясопереробних підприємств / Н. Лисенко //Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №1 (77). – С.61-68.
129. Лисенко А.М. Мотивація праці в молочному скотарстві: материалы III международной конференции молодых ученых. [“Экономика третьего тысячелетия”], (Донецк, 7-9 апреля 2000 г.) / А.М. Лисенко. – Донецк : Дон ІТУ Минобразования и науки Украины, ИЭПНАМ Укр., ИЭПИ НАН Укр., 2000. – Т.2. Микроэкономика: проблемы, тенденции, перспективы. – С. 121 – 123.
130. Лифанчиков Л.М. Универсальный бизнес-словарь / Лифанчиков Л.М., Райзберг Б.А., Ратковский А.А. – М. : ИНФРА, 1997. – 64 с.
131. Лоза П.С. Экономическая эффективность сельскохозяйственного производства в колхозах / Лоза П.С. – М. : Наука, 1973. – 133 с.
132. Лук'янчук В.М. Актуальні проблеми молочної галузі / В.М. Лук'янчук // Молочна промисловість. – 2002. – № 1. – С. 5-7.
133. Майталь М. Экономика для менеджеров, десять важных инструкций для руководителей / Майталь М. : [пер. с англ.] – М. : Дело, 1996. – 246 с.
134. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки / Макаренко П.М. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 628 с.

135. Макаренко М. П. Цінова політика як фактор підвищення дохідності аграрного виробництва в умовах світової організації торгівлі / М.П. Макаренко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С.44-48.
136. Малюга Н. М. Шляхи удосконалення оцінки в бухгалтерському обліку: теорія, практика, перспектива / Малюга Н.М. – Ж. : ЖІТІ, 1998. – 384 с.
137. Мамутов В.К. Повышение регулирующей функции в развитии экономики: объективная необходимость, практика и проблемы / В.К. Мамутов, Н.А. Орлова, Д.Х. Липницкий // Актуальные проблемы стабилизации и развития экономики; – Донецк : НАН Украины; Ин-т экономико-правовых исследований, 1999. – 327 с.
138. Маркетинг и вопросы управления конкурентоспособностью и материалоемкостью продукции / Под ред. В.И. Коршунова. – Х. : Основа, 1999. – 188 с.
139. Маркс К. Капитал: Критика политической экономии: в 3-х т. / К. Маркс. – М. : Политиздат, 1983.
140. Маршал А. Принципы экономической науки / Маршал А. : [пер. с англ.] – М. : Прогресс, 1993. – Т. 1. – 415 с.
141. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія та механізми: монографія / М.Й. Малік, О.А.Нужна. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.
142. Мельник Л.Ю. Основи підприємства та ринкової економіки / Мельник Л.Ю. – К. : Вища шк., 1995. – 301 с.
143. Месель-Веселяк В. Я. Дохідність і розширене відтворення в агропромисловому виробництві / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С.12-17.
144. Методичні рекомендації по формуванню і розвитку ринка молока / Бойко В.І., Коржинський М.П., Олійник М.М. [та ін.]. – К. : ІАЕ УААН, 1994. – 78 с.
145. Механізм біржової торгівлі продукцією АПК – елемент ринкової інфраструктури / [під. ред. О. М. Шпичака]. – К. : ІАЕ УААН, 1995. – 230 с.

146. Мілаш Л.М. Економічне значення та роль інфраструктури аграрного ринку на сучасному етапі розвитку АПК / Л.М. Мілаш // Вісник ХНАУЦ. – 2003. – №4. – С. 224-246.
147. Місюк М.В. Ринок продукції скотарства : монографія / Місюк М.В. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 330 с.
148. Милль Д.С. Основания политической экономии / Д.С. Милль; [пер. и примеч. Н.Г. Чернышевского]. – СПб. : Тип. М.М. Стасюлевича, 1909. – 664с.
149. Міщенко Н.М. Формування інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції / Н.М. Міщенко // Економіка АПК. – 2004. – №5 – С. 115-119.
150. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / Могильний О.М. – Ужгород : ІВА, 2005. – 400 с.
151. Молоко на губах 2000 [б.а.] // Бізнес. – 2000. – 2 лютого. – №4. – С. 30-33.
152. Мостенська Т.Л. Економічний механізм функціонування молочної промисловості України: Монографія / Мостенська Т.Л. – К. : УДУХТ, 2001. – 328 с.
153. Надходження продукції тваринництва на переробні підприємства за 2015 р.: стат. бюлетень // Державна служба статистики України : Від. за О.М.Прокопенко. – К., 2016. – 30 с.
154. Нариси про природу і сільське господарство Українського Полісся / [під ред. П.К. Заморія]. – К. : Вид-во КДУ ім. Т. Шевченка, 1956. – 450 с.
155. Нестеркин А.С. Эффективность сельскохозяйственного производства в зависимости от размера предприятия / А.С. Нестеркин // Достижения науки и техники АПК. – 2001. – № 11. – С. 28-31.
156. Носов Є.А. Методика статистичного аналізу ринку молока та молочної продукції / Є.А. Носов// Вісн. Львівського ун-ту. Серія “Економічна”. – 2077. – № 37 (2) . – С.147-152.
157. Ноздрева Р.Б., Цыгичко Л.И. Маркетинг: как побеждать на рынке / Р.Б.Ноздрева, Л.И.Цыгичко. – М.: Фин. и ст-ка. – 1991. – 304 с.

158. Нуреев Р.М. Основы экономической теории / Нуреев Р.М. – М. : Высшая шк., 1996. – 447 с.
159. Оболенский К.П. Экономическая эффективность сельскохозяйственного производства (теория и практика) / Оболенский К.П. – М. : Экономика, 1974. – 159 с.
160. Ожерьевлев О.Л. Совершенствование производственных отношений / Ожерьевлев О.Л. – М. : Экономика, 1986. – 255 с.
161. Онищенко О. Методологічний аспект порівняльної оцінки ефективності різних форм господарювання в аграрній сфері / О. Онищенко, В. Юрчишин // Економіка України. – 1996. – № 6. – С. 63-76.
162. Основы аграрного підприємництва / [за ред. М.Й. Маліка]. – К. : ІАЕ, 2000. – 582с.
163. Основы економічної теорії. Суспільне виробництво. Ринкова економіка / Ніколенко Ю.В., Димківський А.В. [та ін.]. – К. : Либідь, 1994. – С. 128.
164. Основы економічної теорії: Підручник / [за ред. А.А. Чухна]. – К. : Вища шк., 2001. – С.148.
165. Основы економетрії / Піхота М.А., Грищенко О.Ю. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007 – 180 с.
166. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств на 2010 рік. Статистичний збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2005. – 50 с.
167. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2010 рік : стат. бюлетень // Державна служба статистики України : за редакцією Н.С. Власенко. – К., 2010. – 80 с.
168. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2011 рік : стат. бюлетень // Державна служба статистики України : за редакцією Н.С. Власенко. – К., 2011. – 80 с.

169. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік : стат. бюлетень // Державна служба статистики України : за редакцією Н.С. Власенко. – К., 2012. – 82 с.

170. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2013 рік : стат. бюлетень // Державна служба статистики України : за редакцією Н.С. Власенко. – К., 2013. – 85 с.

171. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2014 рік : стат. бюлетень // Державна служба статистики України : за редакцією Н.С. Власенко. – К., 2014. – 88 с.

172. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2015 рік : стат. бюлетень // Державна служба статистики України : за редакцією Н.С. Власенко. – К., 2015. – 89 с.

173. Пархомиць М.К. Економічний механізм розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК Західного регіону України / Пархомиць М.К. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 328 с.

174. Пастущин В. Сучасні погляди на конкурентоспроможність продукції як економічну категорію / В. Пастущин // Наука молода. – 2006. – № 6. – 24-27.

175. Пасхавер Б. Цінова конкурентність аграрного сектора / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2007. – № 1. – С.78-87.

176. Пахомов Ю.М. Національні економіки в глобальному конкурентоспроможному середовищі / Пахомов Ю.М., Лук'яненко Д.Г., Губський Б.В. – К. : Україна, 1997. – С.17.

177. Перспектива села – крупное производство [б.а] // Достижения науки и техники АПК. – 2001. – № 3. – С. 44-45.

178. Петрович Й.М. Економіка виробничого підприємства: Навч. Посібник / Петрович Й.М., Будіщева І.О. [та ін]. – Л. : Оскарт, 1996. – 416 с.
179. Петрушенко М. Чому замулюються молочні ріки / М. Петрушенко // Урядовий кур'єр. – 2002. – 26 черв. – С. 14.
180. Печенкин А. Об оценке конкурентоспособности товаров и товаропроизводителей / А. Печенкин, В. Фомин // Маркетинг. – 2000. – № 2. – С. 23-26.
181. Піндайк Р.С. Мікроекономіка / Р.С. Піндайк, Д.Л. Рубінфейд : [пер. з англ. А. Олійника, Р. Сільського]. – К. : Основи, 1996. – 528 с.
182. Пласкієнко В. Я. Виробничі витрати та доходи сільського господарства в умовах розвитку ринкових відносин / Пласкієнко В.Я. – Дніпропетровськ : Січ, 1997. – 256 с.
183. Плясунков, А.В. Разработка системы управления конкурентоспособностью продукции / А.В. Плясунков // Предпринимательство в Белоруссии. – 2000. – № 1. – С. 11-14.
184. Плясунков, А.В. Экономические методы управления конкурентоспособностью продукции: Автореф. дис. канд. экон. наук / А.В. Плясунков. – Минск: БГПА, 2002. – 21 с.
185. Погарцев А.В. Экономико-правовые условия социальной самодостаточности региона / А.В. Погарцев, В.З. Кольченко, А.П. Скрипка // Актуальные проблемы стабилизации и развития экономики: сб. науч. тр. / – Донецк : НАН Украины; Ин-т экономико-правовых исследований, 1999. – 206 с.
186. Погода на аграрному просторі буде сприятливою [б.а] // Урядовий кур'єр. – 2005. – 20 верес.
187. Покропивний С.Ф. Підприємство, стратегія, організація, ефективність: Навч. посіб / Покропивний С.Ф., Калош В.М. – К. : КНЕУ, 1997. – 244 с.
188. Портер М. Международная конкуренция / Портер М. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.

189. Проект закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо племінної справи» [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua>

190. Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності: Закон України – К. : Парламентське вид-во, 2000. – С. 191.

191. Пронкіна Л.І. Конкурентоспроможність і якість товару: проблеми співвідношення / Л.І. Пронкіна, О.В. Вертелева // Економіка та держава. – 2010. – № 3. – С.45.

192. Равікович Є.І. Макроекономічне прогнозування / Равікович Є.І., Присенко Г.В. – К. : КНЕУ, 2002. – 172 с.

193. Радченко Н.В. Конкурентоспроможність галузі плідівництва в АР Крим / Н. В. Радченко // Вісник аграрної науки. – 2008. – № 4. – С. 79-81.

194. Рахутин Г.С. Концепция разработки унифицированной системы показателей качества // Стандарты и качество. – 2004. – № 1. – С. 86-88.

195. Реалізація сільськогосподарської продукції за 2010 р. Статистичний збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2010. – 105 с.

196. Реалізація сільськогосподарської продукції за 2011 р. Статистичний збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2011. – 105 с.

197. Реалізація сільськогосподарської продукції за 2012 р. Статистичний збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2012. – 105 с.

198. Реалізація сільськогосподарської продукції за 2013 р. Статистичний збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2013. – 166 с.

199. Реалізація сільськогосподарської продукції за 2014 р. Статистичний збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2014. – 109 с.

200. Реалізація сільськогосподарської продукції за 2015 р. Статистичний збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2015. – 109 с.
201. Реутов В.Є. Конкурентноздатність підприємства: критерії, показники і методики оцінювання / В.Є. Реутов // Економіка та держава. – 2006. – № 5. – С. 65-67.
202. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва (посібник у питаннях та відповідях) / [за ред. П.Т. Саблука]. – К. : ІАЕ, 1999. – 532 с.
203. Ринок продовольства: проблеми формування і розвитку / [під ред. П.Т. Саблука, І.О. Бойка, Л.Г. Лобаса]. – К. : [б.в.], 1993. – 236 с.
204. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции / Дж. Робинсон – М. : Прогресс, 1986.
205. Романенко В. Конкуренція і конкурентоспроможність // Вісник Національної академії наук України. 2007. – №8. – с. 14-17.
206. Рульєв В.А. Конкурентоспроможність плодів і ягід / В.А. Рульєв. – Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2007. – 315 с.
207. Рух поголів'я худоби та птиці в 2010 р. Статистичний збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2011. – 55 с.
208. Рух поголів'я худоби та птиці в 2011 р збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2012. – 52 с.
209. Рух поголів'я худоби та птиці в 2012 р. збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держомстат України, 2013. – 54 с.
210. Рух поголів'я худоби та птиці в 2013 р. збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2014. – 56 с.
211. Рух поголів'я худоби та птиці в 2014 р. збірник. збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2015. – 54 с.
212. Рух поголів'я худоби та птиці в 2015 р. збірник. збірник / [відпов. за вип. О.М. Прокопенко]. – К. : Держстат України, 2016. – 56 с.

213. Саблук П.Т. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні: Монографія / [Саблук П.Т., Бойко В.І., Мостенська Т.Л. та ін. ; за ред. П.Т. Саблука і В.І. Бойка]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 340 с.
214. Саблук П.Т. Ціна – інструмент управління / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 1996. – №4. – С. 6-8.
215. Саблук П.Т. Посібник по формуванню ринкового середовища підприємств АПК / [П.Т. Саблук, В.П. Ситник, М.Я. Дем'яненко, О.М. Шпичак та ін.]. – К. : ІАЕ УААН, 1997. – 587 с.
216. Саблук П.Т. Основи організації сільськогосподарського ринку / Саблук П.Т., Коваленко Ю.С. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – 190 с.
217. Савчук С.И. О смешении понятий качества и конкурентоспособности продукции в теории конкуренции и экономике качества / С.И. Савчук // Маркетинг в России и за рубежом. – 2004. – № 3. – С. 131–139.
218. Савицкая В. Анализ хозяйственной деятельности АПК: Учебник / Савицкая В. – 2-е изд., испр. – Минск : Новое знание, 2002. – 687 с.
219. Савчук В.К. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств / Савчук В.К. – К. : Урожай, 1995. – 93 с.
220. Сакс Дж. Економіка перехідного періоду / Дж. Сакс, О. Пивоварський. : [пер. з англ.]. – К. : Основи, 1996. – С. 196-201.
221. Сало І. Основні методичні положення визначення конкурентоспроможності помологічних сортів ягідних культур / І. Сало // Економіка АПК. – 2006. – № 3. – С. 82-85.
222. Сафронов Н.А. Экономика предприятия / Сафронов Н.А. – М. : Юрист, 2002. – 608.
223. Свободина М.В. Интенсификация сельского хозяйства в рыночных условиях / Свободина М.В. – М. : [б.и.], 1999. – 218 с.
224. Семуэльсон П.А. Экономика. Учебное пособие / П.А. Семуэльсон, В.Д. Нордгауз. : [пер. с англ.]. – М. : ИД “Вильямс”, 2000. – 600 с.

225. Семуэльсон П.А. Макроекономика / П.А. Семуэльсон, В.Д. Нордгауз. – К. : Основи, 1995. – 346 с.
226. Серова Е.В. Аграрная экономика: Учебник для студентов экономических вузов / Серова Е.В. – М. : ГУВШЭ, 1999. – 480 с.
227. Сільське господарство України за 2015 р. : стат. збірник // Державна служба статистики України : за ред. Н.С. Власенко. – К., 2016. – 400с.
228. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 684 с. Рикардо Д. Сочинения: в 5-ти т.; пер. под ред. чл.-кор. АН СССР М.Н. Смит. – М.: Госполитздат – Соцэкгиз, 1955 – 1961. – Т.1-5.
229. Соломин А.В. Измерение результативности в сельском хозяйстве / А.В. Соломин // Экономика АПК. – 1996. – № 6. – С. 61-63.
230. Сокол О.І. Визначення ефективності виробництва продукції тваринництва / О.І. Сокол // Практикум з економіки тваринництва. – К. : Урожай, 1994. – 106 с.
231. Состояние и пути развития многоукладной экономики в АПК России (круглый стол) // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2001. – №12. – С. 16-21.
232. Скурська Н.М. Земельні і трудові ресурси аграрного виробництва: оцінка сучасного стану на ефективність виробництва: зб. наук. праць; Ін-т економіки НАН України ; редкол. В.М. Трегобчук та ін. / Н.М. Скурська.– К., 1997. – 99 с.
233. Смит Г. Прикладной регрессивный анализ / Г. Смит, Н. Дрейпер. – М. : Финансы и статистика, 1986. – Кн. 1, 2. – 366 с., 352 с.
234. Спаський Г.В. Особливості реформування сільськогосподарських виробничих регіонів Закарпаття / Г.В. Спаський // Економіка АПК. – 1997. – №8. – С. 14.
235. Супіханов Б. К. Про підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва в сучасних умовах / Б.К. Супіханов // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 3-8.

236. Тарасевич В.Н. Эффективность общественного производства: сущность механизм роста / Тарасевич В.Н. – К. : Высшая шк., 1991. – 185 с.
237. Тваринництво України: стат. збірник // Держслужба статистики України: За ред. Н.С. Власенко. – К.: – 2015. – 212 с.
238. Терещенко В.К. Формування ринкового механізму в аграрному секторі АПК / В.К. Терещенко. ; за ред. В.К. Терещенко. – К. : Нічлава, 2002. – 384 с.
239. Ткаченко О. М. Аналіз конкуренції на ринку кондитерської продукції / О. М. Ткаченко // Агроінком. – 2006. – № 1. – С. 34-37.
240. Ткаченко В.Г. Роль экономических научных исследований в стабилизации аграрного сектора экономики / В.Г. Ткаченко // Основні напрямки високоефективного розвитку переформованого агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – 665 с.
241. Трейси М. Сельское хозяйство и продовольствие в экономике развитых стран: введение в теорию, практику и политику / М. Трейси. : [пер. с англ.] – СПб. : Экономическая школа, 1995. – 431 с.
242. Україна у цифрах 2015 р. Статистичний збірник / [відп. за вип. Осауленко]. – К. : Держстат України, 2016. – 259 с.
243. Умакова И.Я. Анализ финансового состояния предприятий / И.Я. Умакова, Е.П. Ястремская // Бизнес-информ. – 1997. – №21 – С. 75-76.
244. Ушачев И. Проблемы обеспечения конкурентоспособности продукции АПК в условиях региональной интеграции и глобализации / И. Ушачев, А. Серков, В. Тарасов, В. Чекалин // АПК: экономика и управление. 2013. – №7. – С. 3-14
245. Фабричнов А.М. Издержки производства и себестоимость в сельском хозяйстве (Методологический аспект) / Фабричнов А.М. – М. : Экономика, 1979. – 12 с.
246. Файчук О. Оцінка виробництва конкурентоспроможності продукції за технічними параметрами // Економіка АПК – 2004. – №10. – С.134-139.

247. Фасхиев Х. Оценка конкурентоспособности новой техники / Х. Фасхиев // Маркетинг. – 1998. – № 6. – С.25-35.
248. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность : экономика, стратегия, управление : Учебное пособие / Р. А. Фатхундинов. – М.: ИНФРА, 2000. – 312 с.
249. Фатхутдинов Р.А. Стратегический менеджмент: Учебное пособие / Р.А. Фатхутдинов. – М.: ЗАО «Бизнес-школа» Интел - Синтез, 2004. – 304с.
250. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономический маркетинг, менеджмент / Р.А. Фатхутдинов. – М.: Экономика, 2002. – 567 с.
251. Фомин В.Н. Квалиметрия. Управление качеством. Сертификация: учеб. пособие / В.Н. Фомин. – М. : Ось-89, 2002. – 380 с.
252. Фурс И.Н. Конкурентоспособность продовольственных товаров: учеб. пособие / И.Н. Фурс. – Минск: УП "ИВЦ Минфина", 2004. – 346 с., с. 16-79.
253. Хайек Ф.А.В. Дорога к рабству / Ф.А.В. Хайек. – М. : Экономика: МП «ЭКОНОВ», 1992. – 175 с.
254. Хан Н. Содержание и показатели эффективности общественного производства / Н. Хан, М. Песков // Экономические науки. – 1986. – № 8. – С. 23-29.
255. Ціноутворення в процесі формування агропромислового комплексу України 1990-2001рр. / [за ред. О.М. Шпичака]. – К. : [б.в.], 2002. – 498 с.
256. Ціноутворення в умовах формування ринкових відносин в АПК / [за ред. П.Т. Саблука, В.П. Ситника, О.М. Шпичака]. – К. : ІАЕ УААН, 1997. – 500 с.
257. Чапко І. П. Визначення конкурентоспроможності аграрної продукції / І. П. Чапко // Економіка АПК – 1998. – № 11. – С. 85-88.
258. Чемберлен Э. Теория монополистической конкуренции / Э. Чемберлен – М. : Соцэкгиз, 1959.

259. Червен І.І. Методологічні аспекти оцінки ефективності агропромислових формувань / І.І. Червен, Е.В. Червен, О.О. Чабан // Економіка АПК. – 1996. – № 9. – С. 35-36.

260. Черевко Г.В. Проблеми зниження матеріаломісткості сільськогосподарської продукції / Черевко Г.В., Гусаков В.С. – К. : Урожай, 1991. – 179 с.

261. Чубинский А.Н., Ракитова Д.С. Расчетная методика оценки конкурентоспособности продукции // Маркетинг и маркетинговые исследования. – 2002. – № 4. – С. 19-27.

262. Чухна А.А. Основи економічної теорії: Підручник / Чухна А.А. ; за ред. А.А. Чухна. – К. : Вища шк., 2001. – С.148.

263. Швец В.Е. Об управлении конкурентоспособностью продукции на предприятии / В.Е. Швец. – Ленинград, 1990. – 29 с. – (Упр. качеством продукции, стандартизация, метрология, надежность, техн. эстетика / Общество "Знание" РСФСР. Ленингр. орг., Ленингр. дом науч.-техн. пропаганды).

264. Шевельова С.О. Конкурентоспроможність молочного підкомплексу : Монографія / Шевельова С.О. – Т. : Збруч, 2001. – 408 с.

265. Шевченко Л. С. Конкурентное управление : Уч. пособие / Л. С. Шевченко. – Харьков : Эспада, 2004. – 520 с.

266. Шеремет О.О. Актуальні проблеми розвитку молочної промисловості в Україні / О.О. Шеремет, Н.Я. Слободян // Сталість розвитку агропродовольчого комплексу України. – К. : Об'єднаний ін-т економіки, 2004. – 141 с.

267. Шмига О. Роль ринкової інфраструктури у підвищенні конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції / О. Шмига // Економіка АПК. – 2005. – №7. – С. 128-133.

268. Шпичак О.М. Формування нормативних витрат і доходів та баланси сільськогосподарської продукції в Україні та інших країнах світу / Шпичак О.М. – К : ІАЕ, 2003. – 484 с.

269. Шпичак О.М. Стан та перспективи молокопродуктового підкомплексу АПК України / Шпичак О.М., Зимовець В.Н., Сеперович Н.В. [та ін.] – К. : [б.в.], 1999. – 156 с.
270. Шульга Л.С. Безопасно. Авторитетно. Преимущества стандарта ISO 22000:2005 / Л.С. Шульга // Мир продуктов. – 2007. – №7. – С.54-56.
271. Шумейко А.І. Формування ринку / А.І Шумейко // Економіка. Закон. Ринок. – 1993. – №1. – С. 18.
272. Шумпетер Й.А. История экономического анализа: в 3-х т. / Й.А. Шумпетер – СПб. : Экономическая школа, 2004. – Т.1. – 496 с.
273. Эклунд К. Эффективная экономико-шведская модель / К. Эклунд. ; [пер со швед.]. – М. : Экономика, 1991. – 349 с.
274. Экономические проблемы повышения эффективности сельскохозяйственного производства / [под. ред. П.А. Игнатовского и др.]. – М. : Мысль, 1978. – С. 23-24.
275. Экономика сельского хозяйства / Добрынин В.А., Беляев Г.А. и др. ; под ред. В.А. Добрынина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Колос, 1984. – 544 с.
276. Эффективность общественного производства: критерии, методы, расчеты, показатели / [под ред. Ф.Я. Ксельман, Б.П. Плышевского]. – М. : [б.и.], 1976. – 52 с.
277. Яковенко Л. Шляхи підвищення конкурентоспроможності молочної продукції у контексті вступу до СОТ / Л. Яковенко // Молочна промисловість. – 2008. – №2. – С. 26-27.
278. Ясин Е.Г. Хозяйственные системы и различная реформа / Ясин Е.Г. – М. : Экономика, 1989. – 319 с.
279. Hill B. Economics for Agriculture: Food, Farming and the Rural Economy / B.Hill, D. Ray. – Hants: The Macmillan Press Ltd, 1987. – P. 112-118.
280. Market Demand for Dairy Product / Ed. by B.N. Johnson. – 1992. – 310 p.

281. Menger K. Principles of Economics / K. Menger // Ludwig von Mises Institute, Auburn Alabama. – Repr. 2007. – 328 p.

282. Porter M. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors/ M. Porter. – New York: The Free Press, 1980 (2 nd ed. – New York: Free Press, 1998. – 397 p.

283. Zeibenstein H. Allocate Versus “X” Efficiency / H. Zeibenstein // American Economic Review. – 1996. – № 56. – P. 392-415.

284. Tortoises Triumph: Gradual Changer Transform the Dairy Industry // Agricultural Outlook. – 2002. – P.8-10.

285. Конкурентоспроможність продукції скотарства і птахівництва України в системі євроінтеграції : монографія /Ільчук М. М., Коновал І. А., Мельникова І. В. та ін. – К.: Вид-во ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2015. – 321 с.

ДОДАТКИ

**Фінансові результати виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств
України, 2015 р.**

Район	Кількість підприємств, од.	Рослинництво – всього		Тваринництво – всього	
		Прибуток, збиток (-), тис. грн	Рентабельність, %	Прибуток, збиток (-), тис. грн	Рентабельність, %
Вінницька	440	3668260	37,8	136969	9,8
Волинська	117	854189	52,0	144519	20,0
Дніпропетровська	546	5395556	71,8	-56674	-2,6
Донецька	242	2281261	49,7	59190	5,0
Житомирська	232	1608233	40,0	35798	5,2
Закарпатська	34	108382	39,2	1565	2,0
Запорізька	520	3529459	65,6	192413	17,4
Івано-Франківська	87	517598	38,2	601405	61,3
Київська	486	4155218	36,6	2009622	35,3
Кіровоградська	491	6312302	66,6	-261	-0,04
Луганська	208	1622083	60,9	-16196	-6,2
Львівська	133	1109726	29,4	187548	22,9
Миколаївська	439	3578575	46,8	-26382	-4,9
Одеська	629	3443179	41,8	-26852	-5,4
Полтавська	416	11339702	78,5	514759	16,3
Рівненська	89	1031414	43,2	104906	14,8
Сумська	314	4806484	56,3	85897	6,8
Тернопільська	231	2200677	42,2	285714	28,3
Харківська	525	5283732	56,5	66432	3,6
Херсонська	365	3310932	61,5	31484	5,4
Хмельницька	229	3693249	39,5	124414	10,6
Черкаська	392	5555962	62,0	278484	9,9
Чернівецька	86	525606	47,3	19290	4,8
Чернігівська	315	3167147	23,1	12205	0,9
м. Київ	48	1020851	48,8	2734592	97,0
Україна	7614	80119778	50,6	7500841	22,1

Рівень виробництва молока в Україні

Групування за виробництвом молока на одне господарство, ц	Кількість господарств, од.	Виробництво молока, ц		Виробнича собівартість 1ц молока, грн
		на одне господарство	на 100 га сільськогосподарських угідь	
2014 рік				
До 500	161	223	15	355,00
501-1000	103	751	49	303,66
1001-1500	95	1242	58	312,39
1501-2000	78	1751	102	323,03
2001-3000	130	2485	119	309,73
3001-5000	241	3958	197	296,17
5001-7000	138	5976	135	298,64
7001-10000	176	8499	309	297,01
10001-20000	269	14315	446	288,68
20001-40000	202	27843	608	288,61
Більше 40000	145	88743	664	296,33
Усього	1738	15137	417	294,14
2015 рік				
до 1000	134	204	16	428,08
1001-2500	101	741	52	343,44
2501-5000	83	1221	80	380,51
5001-7500	77	1757	60	364,83
7501-10000	125	2494	147	368,04
1001-12500	195	3980	199	351,37
12501-15000	140	6034	272	344,78
15001-20000	152	8456	312	365,81
20001-30000	285	14210	405	354,05
30001-40000	189	28132	597	348,59
Більше 40000	148	89384	695	352,73
Усього	1629	16054	452	352,84

Основні характеристики динаміки часового ряду виробництва молока

Рік	Виробництво молока, тис. тонн	Абсолютний приріст, тис. тонн		Коефіцієнт зростання		Темп, %				Абсолютне значення 1% приросту, тис. тонн		Середній коефіцієнт зростання	Середній темп, %	
						зростання		приросту						
		базисний	ланцюго- вий	базисний	Ланцюго- вий	базисний	ланцюго- вий	базисний	ланцюго- вий	базисний	ланцюго- вий			
Сільськогосподарські підприємства														
2010	196,7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2011	195,5	-1,2	-1,2	0,994	0,994	99,4	99,4	-0,6	-0,6	-0,006	-0,006	0,006	0,6	-99,4
2012	210,8	14,1	15,3	1,072	1,078	107,2	107,8	7,2	7,8	0,072	0,078	0,075	7,5	-92,5
2013	214,9	18,2	4,1	1,093	1,019	109,3	101,9	9,3	1,9	0,093	0,019	0,056	5,6	-94,4
2014	217,8	21,1	2,9	1,107	1,013	110,7	101,3	10,7	1,3	0,107	0,013	0,060	6,0	-94,0
2015	212,8	16,1	-5,0	1,082	0,977	108,2	97,7	8,2	-2,3	0,082	-0,023	0,053	5,3	-94,7
Господарства населення														
2010	254,4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2011	243,4	-11,0	-11,0	0,957	0,957	95,7	95,7	-4,3	-4,3	-0,043	-0,043	0,043	4,3	-95,7
2012	265,5	11,0	22,1	1,044	1,091	104,4	109,1	4,4	9,1	0,044	0,091	0,068	6,8	-93,2
2013	261,0	6,6	-4,5	1,026	1,026	102,6	102,6	2,6	2,6	0,026	0,026	0,026	2,6	-97,4
2014	249,2	-5,2	-11,8	0,980	0,955	98,0	95,5	-2,0	-4,5	-0,02	-0,045	0,033	3,3	-96,7
2015	233,5	-20,9	-15,7	0,918	0,937	91,8	93,7	-8,2	-6,3	0,082	-0,063	0,073	7,3	-92,7

Додаток Г

Баланс молока у господарствах Київської області, тис. тонн

Показник	Рік				
	2011	2012	2013	2014	2015
Сільськогосподарські підприємства					
Надходження					
Запаси на початок року	0,5	0,3	0,3	0,2	0,3
Вироблено	195,5	210,8	214,9	217,8	212,8
Інші надходження	0,3	30,2	0,3	0	0,1
Використання					
Витрати на корм	15,1	16,5	14,4	11,9	10,9
Продано заготівельним організаціям	179,6	220,8	191	167,3	167,1
Продаж на ринку	0,8	1,7	1,1	1,1	0,9
Видано в рахунок оплати праці	0,5	0,3	0,2	0,1	0,1
Інші витрати	0	0	0	0	0
Запаси на кінець року	0	1,7	8,6	37,3	33,7
Господарства населення					
Надходження					
Запаси на початок року	1,5	1,4	1,5	1,5	1,4
Вироблено	243,4	265,5	261	261	233,5
Куплено в торговельних організаціях	630,6	748,1	769,6	769,6	837,8
Одержано в рахунок оплати праці	0,5	0,3	0,2	0,2	0,1
Куплено на ринках	85,5	70,9	51,7	51,7	48,8
Інші надходження	123,1	53,7	136,7	136,7	22,7
Використання					
Витрачено на корм	24,2	26,4	23,6	23,6	21
Продано заготівельним організаціям	80,1	78	72,1	72,1	38
Продаж на ринку	60,7	49,2	50,6	50,6	47,9
Видано в рахунок оплати праці	0,4	0,2	0,3	0,3	0,0
Інші витрати	13,1	3,9	13,4	13,4	5
Запаси на кінець року	1,4	1,5	1,5	1,5	1,3
Витрачено на споживання	904,7	980,7	1059	1059	1031

Ефективність виробництва молока залежно від його концентрації в сільськогосподарських підприємствах України, 2015 р.

Групи за виробництвом молока на одне господарство, ц	Кількість господарств, од.	Виробництво молока на одне господарство за день, ц	Площа ріллі, га	Рентабельність, %			Виробнича собівартість 1 ц молока, грн	Вироблено молока на 100 га с.-г. угідь, ц	Рівень товарності, %	Ціна реалізації 1 ц молока, ц
				загальна	рослинництва	тваринництва				
до 1000	235	1,2	1354	39,9	44,3	-21,1	366,09	32	69,8	367,3
1001-2500	227	4,7	2017	46,2	52,5	-14,1	365,25	85	81,1	367,1
2501-5000	253	10,1	1949	36,7	45,9	-8,0	356,26	190	88,1	382,9
5001-10000	292	20,0	2473	41,4	47,6	23,1	357,47	295	90,5	415,3
10001-15000	180	33,9	3580	36,9	47,5	-6,3	355,64	346	92,2	421,9
15001-25000	182	53,6	3509	44,3	58,7	10,6	350,09	558	92,1	435,4
Понад 25000	260	177,1	9657	40,6	52,6	7,0	351,91	669	94,6	458,2
Усього	1629	44,0	3551	40,8	51,3	6,9	352,84	452	93,2	444,7

Вплив рівня продуктивності корів на ефективність виробництва молока в Київській області, за 2015 р.

Групи господарств за рівнем річної молочної продуктивності корів, кг	Кількість господарств, од.	Концентрація корів на одне господарство, голів	Молочна продуктивність корів, кг	Повна собівартість 1 ц молока, грн	Ціна реалізації молока, грн	Рентабельність виробництва молока, %
До 2000	27	78	1251	171,5	150,75	-12,1
2001-2500	12	88	2327	233,1	165,82	-28,9
2501-3000	10	202	2878	229,7	171,02	-25,6
3001-4000	27	263	3526	221,7	177,03	-20,1
4001-4500	21	264	4281	194,5	170,53	-12,3
4501-5000	19	390	4838	189,7	181,11	-4,5
5001 і більше	50	309	7052	183,2	196,27	7,1
Усього	166	245	5025	191,9	186,91	-2,6

Основні економічні показники виробничої діяльності господарств України, 2015 р.

Район	Кількість господарств*, од.	Припадає на одне господарство		Корів на 100 га с.-г. угідь, голів	Середньорічний надій молока на одну корову за рік, кг	Собівартість 1 ц молока, грн	Ціна реалізації 1 ц молока, грн	Товарність виробництва молока, %	Рівень рентабельності, %
		сільськогосподарських угідь, га	молока за день, тонн						
Вінницька	61	1419,9	3,2	16	5084	361,57	438,09	90,1	21,2
Волинська	49	3037,6	4,5	10	5587	500,14	458,96	94,8	-8,2
Дніпропетровська	33		7,2		5023	433,92	434,48	92,2	0,1
Донецька	111	1401,1	2,1	14	3985	401,33	450,90	93,1	12,4
Житомирська	6	713,83	0,6	12	2641	350,92	495,24	68,0	41,1
Закарпатська	38	3661	2,1	5	4129	421,57	414,26	71,8	-1,7
Запорізька	28	1417,9	1,5	8	5183	375,94	448,79	76,6	19,4
Івано-Франківська	119	3949,4	6,5	11	5213	393,58	444,63	94,4	13,0
Київська	60	3383	2,3	5	5324	431,20	428,18	90,6	-0,7
Кіровоградська	34	6404,9	3,0	4	4118	383,75	404,32	91,7	5,4
Луганська	28	1376	1,9	11	4284	398,68	458,64	91,8	15,0
Львівська	44	4749,1	2,5	4	5045	436,18	464,73	94,0	6,5
Миколаївська	91	2850,2	0,9	4	3300	408,71	387,72	85,4	-5,1
Одеська	126	5516,2	9,3	10	6379	392,25	456,98	95,1	16,5
Полтавська	35	2480,1	4,8	13	5353	394,81	451,73	94,4	14,4
Рівненська	91	3015,2	5,3	14	4663	369,01	427,95	94,3	16,0
Сумська	34	3768,7	4,5	7	5851	376,22	458,55	93,4	21,9
Тернопільська	114	3200,6	5,4	10	6411	375,73	439,98	94,9	17,1
Харківська	23	4046,6	4,7	7	6356	404,58	462,83	93,4	14,4
Херсонська	79	4327,7	4,7	7	5552	390,55	439,68	93,2	12,6
Хмельницька	132	3522,8	6,0	10	6162	391,13	454,85	94,1	16,3
Черкаська	11	1495	4,0	21	4776	442,14	446,04	93,7	0,9
Чернівецька	155	3687,1	3,4	7	4673	387,51	440,16	90,0	13,6
Чернігівська	8	11238	6,7	5	4671	395,76	412,75	90,0	4,3
м. Київ	1629	3551,3	4,4	8	5348	394,76	444,67	93,2	12,6
Україна	119	3165,1	3,5	8	5017	388,94	438,13	94,1	12,6

*Господарства, де утримують корів

Інвестиційний проект реконструкції молочно-товарної ферми на 400 корів

РЕЗЮМЕ

Мета інвестиційного проекту – реконструкція молочно-товарної ферми на 400 корів для підвищення економічної ефективності виробництва продукції скотарства та забезпечення населення регіону високоякісною молочною продукцією.

Основні виробничі ділянки:

1. Молочний комплекс на 400 корів, що включає в себе:
 - виробничу зону для утримання корів;
 - виробничу зону для утримання ремонтного молодняку великої рогатої худоби;
 - молочно-доїльні блоки з обладнанням;
 - споруди для зберігання кормів;
 - лагуни для зберігання гною.

Обсяг реалізації продукції молочного комплексу в рік:

- 2 954,1 т молока в заліковій масі;
- 110,9 т продукції вирощування великої рогатої худоби в живій масі.

Загальна сума інвестицій у проект становить:

- 61,06 млн грн.

У тому числі: проектні роботи, супровід, реконструкція ферми та її інфраструктури:

- 21,94 млн грн

комплект обладнання та його монтаж для молочного комплексу:

- 18,28 млн грн купівля тварин;
- 10,4 млн грн

витрати на оборотний капітал:

- 10,44 млн грн.

Інвестиції спрямовані на проектні роботи, реконструкцію приміщень і споруд, закупівлю племінних нетелей, обладнання для молочного комплексу та його інфраструктури. Оборотні кошти передбачені на поточні витрати (корми, енергоносії, заробітну плату персоналу, тощо) на період від пуску молочного комплексу до виходу його на повну потужність.

Джерела фінансування:

Фінансування проекту буде здійснюватися за рахунок як власних коштів.

Початок проекту: вересень 2015 року.

Початок реалізації основної готової продукції: травень 2016 року

Строк введення молочного комплексу на повну потужність: січень 2017 року.

*Джерело: [285].

**Показники економічної ефективності діяльності молочного комплексу
на 400 корів***

Показники	Значення
Реалізація продукції, т:	
молоко (в заліковій масі)	2954,1
тварини на вирощування та забій (жива маса)	110,9
гній	9323
Ціна 1т продукції (з ПДВ), грн:	
молока	5349,6
тварини на вирощування та забій (жива маса)	36558,5
гною	50,0
Виручка, тис. грн	20322,22
Повна собівартість 1т продукції, грн:	
молока	3043,93
тварини на вирощування та забій (жива маса)	31746,44
гною	40,94
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	12520,8
ПДВ, тис. грн	1464,73
Виручка після виплати ПДВ, тис. грн	18857,49
Прибуток, тис. грн	6336,68
Рівень рентабельності, %	50,61

*Джерело: [285].

Основні показники ефективності інвестиційного проекту представлені при ставці дисконтування 8% і періоді розрахунку 15 років і 4 місяці.

Показники ефективності інвестиційного проекту*

Показник	Значення	
	за умови невідшко- дування коштів на будівництво	за умови відшкодування коштів 50% вартості будівництва і 25% вартості обладнання
Період розрахунку, міс.	184	184
Період окупності проекту (PP), міс.	106	82
Дисконтований період окупності проекту (DPP), міс.	166	118
Внутрішня норма рентабельності (IRR), %	9,25	13,65
Індекс прибутковості (PI) (184 місяці)	1,09	1,33

*Джерело: [285].

Задовільні інтегральні показники ефективності, фінансова спроможність, аналіз ризиків методом експертних оцінок, перелік заходів щодо мінімізації існуючих ризиків, результат аналізу чутливості підтверджують можливість успішної реалізації розглянутого проекту.

1 ВИРОБНИЧИЙ ПЛАН

1.1 Технологія виробництва молока та вирощування молодняку великої рогатої худоби на комплексі

Молочний комплекс на 400 корів запроектований для рівномірного виробництва молока протягом року. Розрахунок групування та обороту стада наведений у таблиці 1.

Таблиця 1 - Групування та оборот стада тварин на молочному комплексі**

Показники	Значення
Фуражних корів, голів	400
Міжотельний період, діб	390
Тривалість лактації, діб	330
Тривалість сухостійного періоду, діб	60
Вік першого отелення, місяців	26
Рівень вибраковки, %	30
Сезонність отелень, місяців	12
Розрахунок станкомісць для дійних корів	
Новотільні корови (нетоварне молоко), місць	7
Хворі, мастит (нетоварне молоко), місць	20
Здорові дійні корови, місць	311
Всього станкомісць	338
Розрахунок станкомісць для потреб на сухостій	
Підготовка до запуску, місць	8
Корови в запуску, місць	31
Підготовка до отелення, місць	21
Родильне відділення, місць	2
Всього станкомісць	62
Розрахунок вікових груп молодняку	
Телята (бички до 2 міс.), голів*	61
Телята 1 період (2-6,4 міс.), голів	132
Телиці 2 період (6,4-9,7 міс.), голів	50
Телиці 3 період (9,7-14,0 міс.), голів	66
Телиці 4 період (14,0-16,2 міс.), голів	33
Нетелі (16,2-25,0 міс.), голів	119
Нетелі перед отеленням, (25,0-26,0 міс.), голів	14
Вік першого отелення, місяців	26
Телички 3-15 місяців, голів	216

*бички після 6- місячного віку будуть реалізовані на комплекс з вирощування і відгодівлі молодняку великої рогатої худоби.

**Джерело: [285].

Молочний комплекс являє собою повний набір приміщень, що забезпечує виробництво молока на промисловій основі. Виробничі приміщення комплектуються приміщеннями дійного стада і ремонтним молодняком:

- дійні корови віком від 3 до 6 років;
- корови-первістки віком 25-26 місяців;
- телички до 15 місяців;

- нетелі 16-24 міс;
- телята до 60 добового віку.

Всі виробничі будівлі з різними технологічними групами з'єднані перехідними галереями, для оптимального менеджменту та зручного переміщення в обороті стада. Всі технологічні заходи направлені на стабільність умов утримання для забезпечення сталої та високої продуктивності тварин.

У даному проекті закладені основні принципи для стабільної роботи комплексу, а саме:

- утримання тварин у неопалюваних приміщеннях, що призводить до економії енергоресурсів та отриманню більш життєздатного приплоду;
- безприв'язне утримання в корівниках та безприв'язно-групове в телятниках для ремонтного молодняка;
- індивідуальний контроль за зміною технологічних етапів у кожній тварини і станом його здоров'я з допомогою комп'ютерної системи розпізнавання та селекційних воріт.
- цілорічні рівномірні отелення протягом року, що гарантує рівномірне виробництво молока протягом року.
- використання високотехнологічного обладнання: доїльного залу та швидкого охолодження молока.

На молочному комплексі буде встановлений індустріальний доїльний зал паралельного типу компанії ДеЛаваль.

Особливістю індустріальних доїльних залів є рівень інтенсивності використання обладнання, нормальний робочий режим експлуатації для індустріального доїльного залу становить 24 години на добу на протязі 7 днів на тиждень.

Такий режим експлуатації висуває ряд додаткових вимог до доїльного залу: висока пропускна здатність, надвисока міцність та надійність, простота в обслуговуванні та експлуатації. Всім цим вимогам відповідає доїльний зал паралельного типу GE/GI.

Конструктивні особливості паралельних доїльних залів дають змогу збільшити пропускну здатність за рахунок скорочення часу на вхід та вихід корів, менші відстані між станками підвищують ефективність роботи оператора.

Завдяки використанню посекційного виходу та посекційної фіксації корів продуктивність доїльного залу GE/GI на 7% вища порівняно з звичайними доїльними залами паралельного типу.

Висока міцність забезпечується конструкцією доїльного залу та використанням високоякісних матеріалів. Понад 50% вузлів залу GE/GI вироблено з нержавіючої сталі. Додаткової надійності доїльному залу надає повна незалежність сторін доїльного залу. Кожна сторона доїльного залу має власну вакуумну систему, молокопровід, систему промивки, пристрої керування та може функціонувати незалежно від іншої сторони доїльного залу.

Після доїння, корови, повертаючись з доїльного залу, проходять через сортувальні ворота. В сортувальних воротах номер кожної корови автоматично визначається системою ідентифікації воріт, та надсилається у систему ALPRO. Залежно від запрограмованих величин у системі ALPRO, ворота дозволять корові повернутись у корівник, або відокремлять корову у санітарну зону.

Ворота, які підганяють корів, встановлено у накопичувачі, розташованому перед доїльним залом. Рухаючись по накопичувачу у напрямку входу в доїльний зал, вони, спрямовують корів у доїльний зал. Ворота, які підганяють корів, Usher обладнано блоком керування, які дозволяють використовувати ворота як в ручному так і в автоматичному режимах та комплектом запобіжних вимикачів, котрі гарантують безпечну експлуатацію воріт. Всі компоненти воріт, які підганяють корів, розраховані на експлуатацію в режимі 24 години на добу на протязі 7 днів на тиждень. Використання воріт, які підганяють корів, дозволяє збільшити продуктивність доїльного залу та зменшити навантаження на операторів.

1.2 Комплектація стада

Молочний комплекс буде комплектуваний голштинською чорно-рябою великою рогатою худобою.

У племінних селекційних центрах будуть закуплені нетелі голштинської чорно-рябої породи до 24 місячного віку, на 3-6 місяці тільності, при живій масі 450-500 кг. До кожної нетелі додається супровідна документація, в тому числі ветеринарне свідоцтво та паспорт.

Тварини доставлятимуться спеціально обладнаним автотранспортом відповідно до санітарно-ветеринарних вимог по 32-34 голови у кожному фургоні. По прибутті в господарство тварини будуть проходити 30 денний карантин під час якого від них братимуться проби крові на визначення ризику наявності туберкульозу, бруцельозу, сибірської язви, лейкозу, постійно буде проводитися термометрія.

Таким чином буде здійснена комплектація молочний комплекс на 400 голів.

1.3 Ветеринарний захист на комплексі

Ветеринарний захист комплексу передбачає здійснення заходів, які спрямовані на профілактику інфекційних, інвазійних та незаразних хвороб по схемі, яка відповідає вимогам відомчих норм технологічного проектування: «Об'єкти ветеринарної медицини: ВНТП -АПК-07.06.»

К.: Мінагрополітики, 2006. - 42 с. (рис. 1).

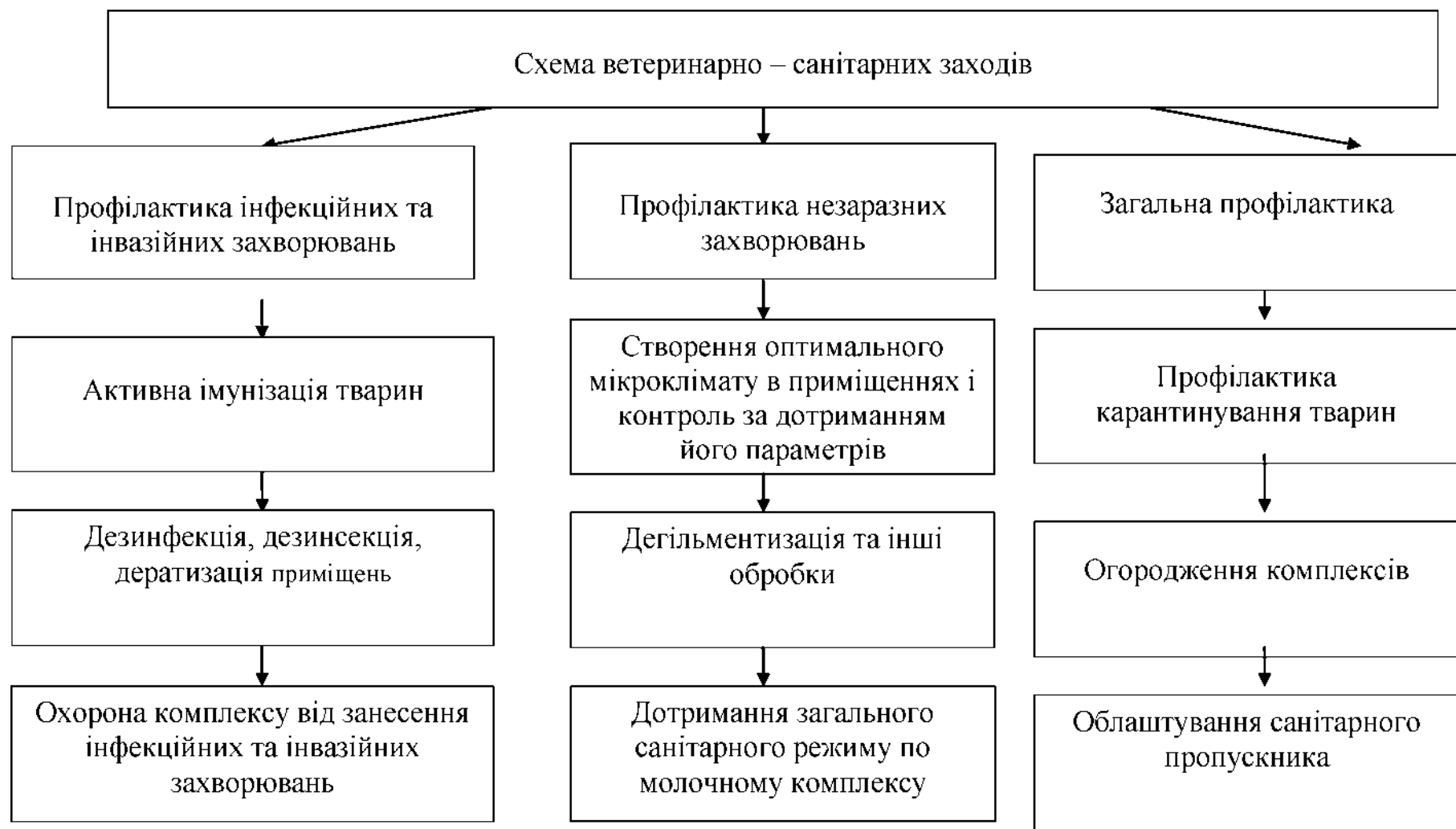

Рис.1 - Схема ветеринарно - санітарних заходів, яка здійснюється на молочному комплексі

1.4 Виробничі потужності

Основу виробництва складають корови гоштинської чорно - рябої породи які в умовах утримання за передовою технологією дають добрі показники. Основні показники наявності та руху поголів'я великої рогатої худоби на молочному комплексі на 400 корів після виходу на повну потужність представлені в табл. 2. Таке поголів'я забезпечує одержання 12480 т молока та 446,4 т продукції вирощування (табл. 3). Розподіл надою молока на комплексі по місяцях року представлений в таблиці 4.

Таблиця 3 - Розрахункова потужність молочного комплексу по виходу валової та товарної продукції, т*

Продукція	За місяць (в середньому)	Всього за рік
Виробництво продукції:		
молоко (в натурі)	250,0	3 000
продукція вирощування (жива маса)	9,4	113,1
гній	776,9	9323,2
Реалізація продукції:		
молоко (в заліковій масі)	246,2	2954,1
м'ясо (жива маса)	9,2	110,9
гній	776,9	9323,2

*Джерело: [285].

Таблиця 4 - Розподіл надою молока на комплексі по місяцях року, %*

					Місяці року						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
7,85	7,77	7,62	8,99	9,07	9,30	8,61	8,54	8,38	8,08	7,93	7,85

*Джерело: [285].

Обсяги та структура кормів

Річна потреба кормів для молочного комплексу після виходу його на повну потужність складає: концентрованих кормів - 954,0 т, сіна - 663,6 т, сінажу - 1484,4 т, силосу - 3888,3 т .

При розрахунку потреби в кормах для молочного комплексу враховувались урожайність кормових культур та собівартість кормів, які склалися в сільськогосподарських підприємствах лісостепової зони України з урахуванням інфляційних процесів. Необхідні обсяги та структура кормів представлені в таблиці 5.

Таблиця 2 - Основні показники наявності та руху поголів'я великої рогатої худоби на молочному комплексі на 400 корів (після виходу на повну потужність)*

Групи тварин	Поголів'я на початок року		Прибуде		Вибуде						Поголів'я на кінець року		Середньо-річне поголів'я	Середньо-добовий приріст, г	Річний приріст, ц
			приплід та з молодших груп		в старші групи		на реалізацію		інше вибуття						
	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц			
Корови	400	2200,0	100	550,0			100	550,0			400	2200,0	400	х	х
Телиці до 1 міс.	16	6,4	200	60,0	180	90			20	5,0	16	6,4	16	600	35,0
Бички до 1 міс.	16	6,4	200	60,0	180	90,0			20	5,0	16	9,4	16	650	38,0
Телиці 1- 6 міс.	73	75,4	180	90,0	176	275,9			4	5,6	73	70,6	73	700	186,7
Бички 1- 6 міс.	73	75,4	180	90,0			176	275,9	4	5,6	73	70,6	73	700	186,7
Телиці 6-12 міс.	88	189,3	176	275,9	176	485,1					88	188,1	88	650	208,1
Бички 6-12 міс.	0	0,0		0,0	0	0,0					0	0,0	0	700	0,0
Телиці 12-18 міс.	88	310,4	176	485,1	100	432,5	76	282,7			88	320,5	88	750	240,2
Бички 12-18 міс.	0	0,0	0	0,0			0	0,0			0	0,0	0	800	0,0
Нетелі	64	315,2	100	432,5	100	550					64	314,5	64	500	116,8
Всього	818	3178,4	1312,8	2043,5	912,8	1923,5	353	1108,6	47	21,3	818	3180,1	818	664	1011,5

*Джерело: [285].

Таблиця 5 - Річна потреба в кормах, воді та їх вартість для молочного комплексу (після виходу на повну потужність), т*

Групи тварин	Ячмінь	Пшениця	Кукурудза	Шрот	Сіно	Сінаж	Солома	Силос	Зелена маса	Молоко	ЗЦМ	Сіль	Комбі корм	Премікс	Вартість кормів, тис. грн
Корови	297,0	183,1	216,4	187,9	196,2	1244,7	0,0	2569,6	5380,1	0,0	0,0	16,6	0,0	17,1	4645,0
Телиці до 1 місяців	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	23,4	11,7	0,0	1,9	0,0	106,0
Бички до 1 місяців	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	23,4	14,6	0,0	1,9	0,0	111,5
Телиці 1- 6 місяців	3,2	3,2	4,0	4,0	46,1	13,3	0,0	63,2	66,7	39,2	38,4	0,4	12,0	0,3	367,7
Бички 1- 6 місяців	3,2	3,2	4,0	4,0	46,1	13,3	0,0	64,0	66,7	40,0	40,0	0,4	12,0	0,3	373,5
Телиці 6-12 місяців	6,4	6,4	6,4	6,4	80,1	56,0	16,0	200,1	262,6	0,0	0,0	0,9	0,0	1,0	255,0
Телиці 12-18 місяців	6,4	6,4	6,4	6,4	80,1	72,1	32,0	352,2	464,3	0,0	0,0	1,2	0,0	1,3	346,8
Нетелі	7,0	4,7	4,7	4,7	74,8	70,1	23,4	280,3	499,9	0,0	0,0	1,2	0,0	1,2	308,2
Разом	323,2	207,0	241,9	213,4	524,5	1469,5	71,4	3529,5	6740,3	125,9	104,7	20,8	27,9	21,0	6513,7
Ціна 1 т (без ПДВ), грн	1840,5	1854,6	1819,7	4911,8	606,1	393,7	131,1	329,7	146,4	3112,5	1891,2	1375,6	3056,0	10263,0	х
Витрати на корми, тис. грн	594,8	383,8	440,1	1048,1	317,9	578,5	9,4	1163,7	987,0	392,0	198,0	28,6	85,1	215,8	6442,9

*Джерело: [285].

2 ПЕРСОНАЛ

Для роботи на комплексі планується штат, який буде становити 42 особи з щомісячним фондом оплати праці - 48158 грн (без нарахувань) (табл. 6).

Таблиця 6 - Штатний розпис по молочному комплексу на 400 корів*

Категорії працівників	Кількість	Місячний оклад, грн.	Місячний фонд оплати праці, грн.	Річний фонд оплати праці, грн.
Головний зоотехнік	1	9292	9292	111504
Головний лікар ветеринарної медицини	1	9292	9292	111504
Технік штучного осіменіння I-ої категорії	1	4984	4984	59808
Фельдшер ветеринарної медицини	1	4984	4984	59808
Оператор машинного доїння	4	4509	18036	216432
Тваринник (3-6 розряду)	1	5236	6486	77836
Енергетик	2	4023	6578	78941
Тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва	2	5016	8202	98426
Тваринник (3-5 розряду)	1	3927	4850	58200
Лаборант 2 розряду	1	4380	4380	52560
Тваринник 5 розряду	1	3927	5466	65597
Тваринник 3 розряду	1	3477	2843	34114
Всього	17	x	85394	1024729

*Джерело: [285].

В розрахунках передбачено щорічне підвищення заробітних плат працівникам комплексу на 6%.

3 ПЛАН МАРКЕТИНГУ

У регіоні, де розташований молочний комплекс, функціонує значна кількість молокопереробних підприємства. Через дефіцит молочної сировини (особливо в зимовий період) їх потужності завантажені на 3-35%. Тому проблем з реалізацією якісного молока на комплексі не буде.

З огляду на тенденції кон'юнктури ринку на молочну сировину при розробленні проекту приймалася середня ціна, яка склалася на молоко вищого гатунку в регіоні (табл. 7).

Таблиця 7 - Ціна на молоко*

Показник	Місяці року											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Ціна 1 кг молока, грн	5,50	5,50	5,50	5,30	5,17	5,17	5,17	5,17	5,30	5,50	5,50	5,50

*Джерело: [285].

Водночас, проектна технологія виробництва молока дає можливість отримувати молоко гатунку «екстра», ціна на яке на 10 - 15% вища за молоко вищого гатунку.

Щорічно передбачається продавати 176 голів бичків віком 6 місяців на комплекс з вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби за ціною 45,0 грн

за 1 кг живої маси та 100 вибраканих корів за ціною 32,0 грн за 1 кг живої маси на м'ясокомбінат.

4 ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ ПРОЕКТУ

4.1 Прогноз доходів і витрат проекту

4.1.1 Доходи проекту

Доходи проекту складаються з надходжень від реалізації молока та тварин на вирощування та забій (табл. 8).

Таблиця 8 - Розрахунок надходжень коштів по молочному комплексу після виходу на повну потужність*

Продукція	Обсяг реалізації продукції, т	Ціна 1т продукції (з ПДВ), грн	Виручка, тис. грн
Молоко	2954,1	5349,6	15803,30
Тварин на вирощування та забій(жива маса)	110,9	36558,5	4052,76
Гній	9323,2	50,0	466,16
Разом	х	х	20322,22

*Джерело: [285].

Основна частина виручки - 77,8 % надходить від реалізації молока. Виручка від реалізації тварин на вирощування та забій складе 19,9%. Середня ціна реалізації молока складає 5,35 грн за 1 кг, тварин на вирощування та забій - 36,56 грн за 1 кг живої маси.

4.1.2 Витрати проекту

Витрати на виробництво продукції молочного скотарства групуються за такими статтями : 1) витрати на оплату праці; 2) нарахування на оплату праці; 3) корми; 4) засоби захисту тварин; 5) роботи та послуги (електро-, водопостачання тощо); 6) витрати на ремонт необоротних активів; 7) інші витрати на утримання основних засобів (амортизація); 8) загальновиробничі та інші витрати. Крім виробничих витрат для визначення повної собівартості реалізованої продукції та визначення рівня рентабельності розраховують непрямі витрати (витрати на збут та адміністративні витрати).

Витрати на оплату праці працівникам молочного комплексу визначені на основі штатного розпису (табл. 6).

Нарахування на соціальні заходи включають обов'язкові нарахування до Фонду державного страхування, до Пенсійного фонду, соціального захисту

населення, Фонду сприяння зайнятості населення і прийняті на рівні 37,2% від фонду оплати праці.

Витрати на засоби захисту тварин визначалися за нормативами їх витрат:

560,0 грн. у розрахунку на 1 корову в рік, 130,0 грн на голову молодняка ВРХ (табл. 9).

Таблиця 9 - Витрати на ветеринарні заходи*

Групи тварин	Поголів'я тварин	Витрати, грн	
		на 1 голову	всього
Корови	400	560	224000
Молодняк ВРХ	418	130	54288
Разом	818	х	278288

*Джерело: [285].

Витрати електроенергії та тепла визначалися за нормами їх використання (відповідно 611,0 кВтгод. і 85,0 кВтгод. на корову і 1 голову молодняку ВРХ в рік) та ціни 1 кВт години - 2,28 грн (табл.10).

Таблиця 10 - Річні витрати на електроенергію*

Групи тварин	Постійне поголів'я	Витрати електроенергії на одну голову, кВт.год	ціна 1 квт.год, грн	Річні витрати на електроенергію, грн
Корови	400	611	2,28	557095
Молодняк ВРХ	418	85	2,28	80931
Всього	818	х	2,28	638026

*Джерело: [285].

Витрати на воду розраховувалися згідно відомчих норм технологічного проектування за нормою її використання на 1 постійну голову на добу та ціни 1 м³ - 10,2 грн. (Скотарські підприємства (комплекси, ферми, малі ферми): ВНТП -АПК-02.05. - К.: Мінагрополітики, 2005. - 98с.).

Витрати на корми визначалися на основі добових раціонів годівлі великої рогатої худоби різних вікових груп, постійного поголів'я тварин та ціни 1 т кормів (табл. 5). При розрахунку добових раціонів враховувалися науково обґрунтовані норми годівлі тварин різних вікових груп та різної продуктивності. В структурі витрат молочного комплексу корми займають найбільшу частину - 50,8%.

Амортизацію основних засобів виробництва розраховували виходячи із термінів їх використання. Витрати на ремонт будівель, споруд і обладнання визначалися на рівні 1,0% їх балансової вартості.

До загально виробничих та інших матеріальних витрат відносяться: 1) витрати на спецодяг, спецвзуття та інші малоцінні та швидкозношувані предмети; 2) витрати на утримання пункту штучного осіменіння; 3) платежі за обов'язкове страхування тварин; 4) платежі за розміщення відходів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та інші види шкідливого впливу в межах лімітів.

У структурі виробничих витрат на виробництво продукції молочного скотарства загальновиробничі та інші витрати займають 1,8 -2,8% (Формування нормативних витрат і доходів та баланси сільськогосподарської продукції в Україні та інших країнах світу/За ред. О.М.Шпичака. - К.:ІАЕ, 2003. - 484 с.). При розробленні проекту загальновиробничі та інші витрати прийняті на рівні 2,4% від всіх виробничих витрат.

За результатами наукових досліджень у структурі повних витрат на виробництво товарної продукції молочного скотарства витрати на збут займають 1,2-1,8%, загальногосподарські (адміністративні) витрати - 1,5 - 3% (Формування нормативних витрат і доходів та баланси сільськогосподарської продукції в Україні та інших країнах світу/За ред. О.М.Шпичака. - К.:ІАЕ, 2003. - 484 с.). При розробленні проекту витрати на збут продукції молочного скотарства прийняті на рівні 1,5 %, адміністративні - 2,9 % від всіх витрат.

Калькуляція собівартості продукції молочного скотарства представлена в таблиці 11.

**Таблиця 11 - Калькуляція собівартості продукції
молочного комплексу***

Показники	Річні витрати, грн	Витрати, що віднесені на:		
	всього	молоко	продукція вирощування	гній
Заробітна плата	1024729	693178	251281	80269
Нарахування на заробітну плату	381199	258534	93477	29189
Паливо і мастильні матеріали	446267	296788	123939	25540
Засоби захисту тварин	278288	224000	54288	0
Корми	6466252	4645004	1821248	0
Електроенергія	638026	527906	80931	29189
В одопостачання	210758	169769	40989	0
Послуги автотранспорту	134911	79726	33294	21892
Витрати на ремонт	402185	270067	112780	19338
Амортизація	1705987	1316660	326206	63121
Інші прямі витрати	105989	31012	12951	62026
Страхові платежі	60744	39761	16604	4378
Загальновиробничі витрати	306659	195218	81523	29919
Разом прямих витрат	12161994	8747624	3049510	364860
Витрати на збут	192636	131812	55045	5779
Адміністративні витрати	368817	252365	105387	11064
Усього витрат	12723447	9131801	3209943	381703
Вихід продукції: одиниці виміру значення	x	т 3000	т 113,1	т 9323,2
Прямі витрати на одиницю продукції, грн		2915,87	26951,33	39,13
Повна собівартість одиниці продукції, грн	x	3043,93	28369,22	40,94

*Джерело: [285].

Основні показники ефективності діяльності молочного комплексу на 400 корів представлені в таблиці 12.

**Таблиця 12 - Основні показники ефективності діяльності молочного
комплексу на 400 корів***

Показники	Значення
Реалізація продукції, т:	
молоко (в заліковій масі)	2954,1
тварини на вирощування та забій (жива маса)	110,9
гній	9323
Ціна 1т продукції (з ПДВ), грн:	
молока	5349,6
тварини на вирощування та забій (жива маса)	36558,5
гною	50,0
Виручка, тис. грн	20322,22
Повна собівартість 1т продукції, грн:	

молока	3043,93
тварини на вирощування та забій (жива маса)	31746,44
гною	40,94
Собівартість реалізованої продукції, тис.грн	12520,8
ПДВ, тис. грн	1464,73
Виручка після виплати ПДВ, тис. грн	18857,49
Прибуток, тис. грн	6336,68
Рівень рентабельності, %	50,61

*При розрахунках використані початкові ціни на ресурси та продукцію без врахування інфляційних процесів

Джерело: [285].

4.1.3 Фінансування проекту

Фінансування проекту буде здійснюватися за рахунок власних коштів 61,06 млн грн.

Фінансування проекту почнеться з вересня 2015 року. Спочатку інвестиції необхідні для покриття інвестиційних витрат в основні засоби (50,62 млн грн), а також на оборотні засоби (10,44 млн грн) на початок роботи комплексу до одержання грошових надходжень від реалізації продукції.

4.2. Розрахунок ефективності інвестицій

4.2.1 Інвестиційні потреби проекту

Інвестиційні потреби проекту в закупівлю основних засобів складаються

з вартості проектних робіт, реконструкції будівель та споруд, вартості закуповуваного обладнання та закупівлі племінних нетелей.

Вартість обладнання, яке планується закупити у фірми ДеЛаваль подана в таблиці 13.

Розрахунок витрат на проектні роботи, реконструкцію будівель та споруд комплексу представлений в таблиці 14.

Загальна сума інвестиційних витрат по проекту подана в таблиці 15.

Таблиця 13 - Інвестиційні витрати на технологічне обладнання ДеЛаваль для молочної ферми на 400 корів (без ПДВ)*

Найменування	Вартість обладнання , євро	Вартість обладнання, грн
Індустріальний доїльний зал КАСКАД	128488	3285818
Система керування стадом Альпро	65385	1672103
Вакуумна система (резерв)	1923	49185
Система для сортування	6326	161775
Ворота для підганяння, Usher	7012	179306
Система охолодження молока	38512	984871
Танки охолоджувачі	30516	780380
Танк охолоджувач для нетоварного молока	647	16538
Кормозмішувачі	17580	449575
Доїльне обладнання для родильного відділення	28304	723823
Вентиляційні шахти	26760	684340
Штори для корівників, накопичувача, галерей до ДМБ, родильного відділення	64614	1652368
Поїлки в корівниках	16196	414180
Поїлка DC 2 с підігрів у родильних боксах	565	14437
Матраци	78587	2009716
Стійлові роздільники для боксів	75505	1930878
Автоматичні ванни обробки копит	4111	105133
Кормороздавачі	91183	2331828
Інше обладнання	32454	829959
Разом	714668	18276213

Курс: 1 євро = 25,57 грн

*Джерело: [285].

Таблиця 14 - Інвестиційні витрати на реконструкцію молочної ферми

Об'єкти реконструкції та будівництва	Вартість, грн
Проектні роботи та супровід	4401046
Навіси для корів	5432668
Доїльно-молочні блоки	1767601
Телятники	3625113
Система збирання гною флеш-флюм	426323
Галереї сумарно	383101
Лагуни для зберігання гною	1393749
Силосні траншеї	2213601
Інженерні мережі, благоустрій тощо	2300649
Разом	21943850

Таблиця 15 - Інвестиційні витрати проекту

Об'єкти інвестування	Обсяг інвестування, грн
Проектні роботи та супровід проекту	4401046
Будівництво комплексу та його інфраструктури	17542804
Купівля обладнання та його монтаж	18276213
Купівля племінних тварин	10399687
Разом	50619749
Оборотний капітал	10436055
Всього	61055804

*Джерело: [285].

Таблиця 16 - Помісячний план вкладання коштів у будівництво молочного комплексу на 400 корів (в основні засоби), грн.*

Показники	жов.15	лист.15	груд.15	січ.16	лют.16	бер.16	квіт.16	трав.16
Проектні роботи та супровід Реконструкція споруд	1959636,82	1959636,82	979818,41	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
комплексу	4286705,6	6430058,3	4286705,6	4286705,6	2143352,8	0,0	0,0	0,0
Купівля обладнання та його монтаж	0,0	4386291,0	6579436,5	4386291,0	4386291,0	2193145,5	0,0	0,0
Купівля тварин	0,0	0,0	0,0	0,0	2079937,3	0,0	2079937,3	0,0
Разом	6246342,4	12775986,1	11845960,5	8672996,6	8609581,1	2193145,5	2079937,3	0,0

Продовження таблиці 16

Показники	чер.16	лип.16	сер.16	вер.16	жов.16	лист.16	груд.16	Всього
Проектні роботи та супровід	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	4899092,06
Реконструкція споруд комплексу	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	21433527,8
Купівля обладнання та його монтаж	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	21931455,0
Купівля тварин	2079937,3	0,0	2079937,3	0,0	2079937,3	0,0	2079937,3	12479624,0
Разом	2079937,3	0,0	2079937,3	0,0	2079937,3	0,0	2079937,3	60743698,8

*Джерело: [285].

4.2.2 Прогноз Звіту про прибутки і збитки та руху грошових коштів

Таблиця 17 - Поквартальний та річний Звіт про прибутки та збитки, грн*

Показники	лют.16	трав.16	серп.16	лист.16	лют.17	трав.17	серп.17	лист.17
Виручка від реалізації молока (з ПДВ) Виручка від реалізації тварин на вирощування і забій (з ПДВ)	0	278386	1115558	2089738	3240404	4384612	4091456	4031200
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	0	0	50487	0	0	0	371995	0
1. Виручка всього (з ПДВ)	0	278386	1166045	2292432	3556607	4700815	4779654	4529644
2. ПДВ	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	0	278386	1166045	2292432	3556607	4700815	4779654	4529644
Заробітна плата	8032	40729	97892	160307	214520	248455	256867	261890
Нарахування на заробітну плату	2988	15151	36416	59634	79801	92425	95555	97423
Паливо і мастильні матеріали	6065	23931	46626	73286	87968	98918	105149	108871
Засоби захисту тварин	1444	9283	25438	42538	57658	67623	69093	69971
Корми	53116	276925	654575	1053632	1339482	1532780	1577152	1602964
Електроенергія	2153	18488	56519	95959	137741	162884	165140	166486
В одопостачання	1659	8214	19512	32291	43298	50542	51991	52838
Послуги автотранспорту	1833	7235	14095	22155	26338	29616	31482	32596
Витрати на ремонт	5466	21567	42020	66047	79279	89147	94763	98116
Амортизація	284331	426497	426497	426497	426497	426497	426497	426497
Інші прямі витрати	1440	5684	11074	17406	20692	23267	24733	25608
Страхові платежі	22222	33333	33333	33333	27500	27500	27500	27500
Загальновиробничі витрати 4.Собівартість реалізованої продукції, всього	9582	22196	37197	53294	65307	73278	75248	76406
5.Валовий прибуток (+), збиток (-)	400332	909235	1501194	2136378	2606081	2922933	3001169	3047167
Витрати на збут	-400332	-630849	-335149	156055	950527	1777882	1778485	1482478
Адміністративні витрати	0	2784	11660	22924	35566	47008	47833	45296
6.Всього витрат	11343	26361	44386	63779	79131	89003	91382	92690
7.Прибуток (+), збиток (-) від операційної діяльності, грн.	411676	938380	1557240	2223081	2720778	3058944	3140383	3185153
8.Чистий прибуток (+), збиток (-)	-411676	-659993	-391195	69351	835829	1641872	1639271	1344492
	-411676	-659993	-391195	69351	835829	1641872	1639271	1344492

Продовження таблиці 17

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Виручка від реалізації молока (з ПДВ)	17092851	17776565	18487628	19227133	19996218	20796067	21627910
Виручка від реалізації тварин на вирощування і забій (з ПДВ)	3366327	4451265	4629316	4814488	5007068	5207350	5415645
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	484235	498762	513725	529136	545011	561361	578202
1. Виручка всього (з ПДВ)	20943413	22726592	23630668	24570758	25548297	26564778	27621756
2. ПДВ	0	0	0	0	0	1715956	2109162
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	20943413	22726592	23630668	24570758	25548297	24848822	25512594
Заробітна плата	1143263	1220468	1293697	1371318	1453597	1540813	1633262
Нарахування на заробітну плату	425294	454014	481255	510130	540738	573183	607573
Паливо і мастильні матеріали	476779	501990	522070	542952	564670	587257	610748
Засоби захисту тварин	293857	304093	313216	322612	332290	342259	352527
Корми	6809331	7065848	7277824	7496158	7721043	7952675	8191255
Електроенергія	714709	759899	805493	853823	905052	959355	1016917
В одопостачання	226340	237074	246557	256419	266676	277343	288436
Послуги автотранспорту	141377	147421	151844	156399	161091	165924	170901
Витрати на ремонт	429682	452403	470499	489319	508892	529247	550417
Амортизація	1705987	1705987	1705987	1705987	1705987	1705987	1705987
Інші прямі витрати	111069	115817	119292	122871	126557	130353	134264
Страхові платежі	97778	85556	73333	61111	48889	36667	24444
Загальновиробничі витрати	323245	335095	345148	355502	366167	377152	388467
4. Собівартість реалізованої продукції, всього	12898710	13385666	13806213	14244602	14701650	15178215	15675199
5. Валовий прибуток (+), збиток (-)	8044703	9340927	9824455	10326155	10846646	9670607	9837395
Витрати на збут	209529	216690	225357	234372	243746	253496	263636
Адміністративні витрати	396424	414869	431463	448722	466671	485337	504751
6. Всього витрат	13504663	14017224	14463034	14927696	15412067	15917049	16443586
7. Прибуток (+), збиток (-) від операційної діяльності, грн.	7438750	8709368	9167635	9643062	10136229	8931773	9069008
8. Чистий прибуток (+), збиток (-)	7438750	8709368	9167635	9643062	10136229	8931773	9069008

Продовження таблиці 17

Показники	2025 р.	2026 р.	2027 р.	2028 р.	2029 р.	2030 р.
Виручка від реалізації молока (з ПДВ)						
Виручка від реалізації тварин на вирощування і забій (з ПДВ)	22493026	23392747	24328457	25301595	26313659	27366205
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	5632270	5857561	6091864	6335538	6588960	6852518
1. Виручка всього (з ПДВ)	595548	613414	631817	650771	670294	690403
2. ПДВ	28720844	29863722	31052137	32287904	33572913	34909127
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	2206972	2308976	2415342	2526246	2641869	2762401
Заробітна плата	26513872	27554747	28636795	29761658	30931043	32146726
Нарахування на заробітну плату	1731258	1835133	1945241	2061956	2185673	2316813
Паливо і мастильні матеріали	644028	682670	723630	767048	813070	861855
Засоби захисту тварин	635177	660585	687008	714488	743068	772790
Корми	363103	373996	385216	396772	408675	420936
Електроенергія	8436992	8690102	8950805	9219329	9495909	9780787
В одопостачання	1077932	1142608	1211164	1283834	1360864	1442516
Послуги автотранспорту	299974	311973	324452	337430	350927	364964
Витрати на ремонт	176028	181309	186749	192351	198122	204065
Амортизація	572434	595331	619145	643910	669667	696453
Інші прямі витрати	1705987	1705987	1705987	1705987	1705987	1705987
Страхові платежі	138292	142441	146714	151115	155649	160318
Загальновиробничі витрати	12222	12222	12222	12222	12222	12222
4. Собівартість реалізованої продукції, всього	400121	412125	424488	437223	450340	463850
5. Валовий прибуток (+), збиток (-)	16193548	16746481	17322820	17923665	18550173	19203556
Витрати на збут	10320324	10808266	11313975	11837993	12380871	12943169
Адміністративні витрати	274182	285149	296555	308417	320754	333584
6. Всього витрат	524941	545939	567776	590487	614107	638671
7. Прибуток (+), збиток (-) від операційної діяльності, грн	16992671	17577568	18187151	18822570	19485033	20175811
8. Чистий прибуток (+), збиток (-)	9521201	9977178	10449644	10939089	11446011	11970914
	9521201	9977178	10449644	10939089	11446011	11970914

*Джерело: [285].

Таблиця 18 - Поквартальний та річний прогноз Звіту про рух коштів, грн*

Показники	лист.15	лют.16	трав.16	серп.16	лист.16	лют.17	трав.17	серп.17	лист.17
Виручка від реалізації молока (з ПДВ)	0	0	278386	1115558	2089738	3240404	4384612	4091456	4031200
Виручка від реалізації тварин на вирощування і забій (з ПДВ)	0	0	0	0	202694	316203	316203	316203	498445
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	0	0	0	50487	0	0	0	371995	0
1. Виручка всього (з ПДВ)	0	0	278386	1166045	2292432	3556607	4700815	4779654	4529644
2. ПДВ	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	0	0	278386	1166045	2292432	3556607	4700815	4779654	4529644
Заробітна плата	0	8032	40729	97892	160307	214520	248455	256867	261890
Нарахування на заробітну плату	0	2988	15151	36416	59634	79801	92425	95555	97423
Паливо і мастильні матеріали	0	7278	28718	55951	87943	105562	118701	126179	130645
Засоби захисту тварин	0	1733	11140	30526	51046	69190	81147	82911	83965
Корми	0	63740	332310	785490	1264358	1607378	1839336	1892583	1923557
Електроенергія	0	2584	22186	67823	115151	165289	195461	198167	199783
Водопостачання	0	1991	9857	23414	38749	51958	60650	62389	63406
Послуги автотранспорту	0	2200	8682	16914	26586	31606	35540	37778	39115
Витрати на ремонт	0	6559	25881	50424	79256	95134	106976	113715	117740
Інші прямі витрати	0	1728	6821	13288	20887	24830	27921	29680	30730
Загальновиробничі витрати	0	11498	26636	44637	63952	78369	87934	90297	91687
Витрати на збут	0	0	3341	13993	27509	42679	56410	57399	54356
Адміністративні витрати	0	13612	31633	53263	76535	94958	106803	109658	111227
Купівля тварин	0	2079937	4159875	2079937	4159875	0	0	0	0
Проектні роботи та супровід	4899092	0	0	0	0	0	0	0	0
Реконструкція споруд комплексу	15003469	6430058	0	0	0	0	0	0	0
Купівля обладнання та його монтаж	10965728	10965728	0	0	0	0	0	0	0
2. Витрати коштів, грн.	30868289	19599666	4722958	3369967	6231788	2661273	3057760	3153179	3205524
3. Грошовий потік, грн.	-30868289	-19599666	-4444572	-2203923	-3939355	895334	1643055	1626475	1324120
4. Забогованість (-), наявність Коштів (+), грн.	-30868289	-50467955	-54912526	-57116449	-61055804	-60160470	-58517415	-56890940	-55566820

Продовження таблиці 18

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Виручка від реалізації молока (з ПДВ)	17092851	17776565	18487628	19227133	19996218	20796067	21627910
Виручка від реалізації мяса (з ПДВ)	3366327	4451265	4629316	4814488	5007068	5207350	5415645
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	484235	498762	513725	529136	545011	561361	578202
1. Виручка всього (з ПДВ)	20943413	22726592	23630668	24570758	25548297	26564778	27621756
2. ПДВ	0	0	0	0	0	1715956	2109162
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	20943413	22726592	23630668	24570758	25548297	24848822	25512594
Заробітна плата	1143263	1220468	1293697	1371318	1453597	1540813	1633262
Нарахування на заробітну плату	425294	454014	481255	510130	540738	573183	607573
Паливо і мастильні матеріали	572135	602388	626483	651543	677605	704709	732897
Засоби захисту тварин	352628	364911	375859	387134	398749	410711	423032
Корми	8171197	8479018	8733389	8995390	9265252	9543209	9829506
Електроенергія	857650	911879	966592	1024587	1086063	1151226	1220300
В одопостачання	271608	284488	295868	307703	320011	332811	346124
Послуги автотранспорту	169652	176905	182212	187679	193309	199108	205082
Витрати на ремонт	515619	542883	564599	587183	610670	635097	660501
Інші прямі витрати	133282	138981	143150	147445	151868	156424	161117
Загальновиробничі витрати	387894	402114	414177	426603	439401	452583	466160
Витрати на збут	251434	260028	270429	281246	292496	304195	316363
Адміністративні витрати	475709	497842	517756	538466	560005	582405	605701
Купівля тварин	0	0	0	0	0	0	0
Проектні роботи та супровід	0	0	0	0	0	0	0
Реконструкція споруд комплексу	0	0	0	0	0	0	0
Купівля обладнання та його монтаж	0	0	0	0	0	0	0
2. Витрати коштів, грн.	13727366	14335921	14865465	15416427	15989762	16586475	17207618
3. Грошовий потік, грн.	7216047	8390671	8765203	9154331	9558534	8262347	8304976
4. Забогованість (-), наявність коштів (+), грн	-48350773	-39960102	-31194899	-22040569	-12482034	-4219687	4085288

Продовження таблиці 18

Показники	2025 р.	2026 р.	2027 р.	2028 р.	2029 р.	2030 р.
Виручка від реалізації молока (з ПДВ)	22493026	23392747	24328457	24407002	24484785	24561043
Виручка від реалізації мяса (з ПДВ)	5632270	5857561	6091864	6112170	6132476	6152782
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	595548	613414	631817	631817	631817	631817
1. Виручка всього (з ПДВ)	28720844	29863722	31052137	31150989	31249078	31345642
2. ПДВ	2206972	2308976	2415342	2423896	2432323	2440495
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	26513872	27554747	28636795	28727093	28816755	28905146
Заробітна плата	1731258	1835133	1945241	1954967	1964694	1974420
Нарахування на заробітну плату	644028	682670	723630	727248	730866	734484
Паливо і мастильні матеріали	762213	792701	824410	827158	829906	832654
Засоби захисту тварин	435723	448795	462259	463414	464570	465726
Корми	10124391	10428123	10740966	10767819	10794671	10821524
Електроенергія	1293518	1371129	1453397	1460664	1467931	1475198
Водопостачання	359968	374367	389342	390640	391938	393235
Послуги автотранспорту	211234	217571	224098	224659	225219	225779
Витрати на ремонт	686921	714398	742974	745450	747927	750403
Інші прямі витрати	165950	170929	176057	176497	176937	177377
Загальновиробничі витрати	480145	494549	509386	510659	511933	513206
Витрати на збут	329018	342179	355866	357052	358238	359424
Адміністративні витрати	629929	655126	681331	683603	685874	688145
Страхові платежі	0	0	0	0	0	0
Витрати з обслуговування лізингу	0	0	0	0	0	0
Виплата відсотків	0	0	0	0	0	0
Купівля тварин	0	0	0	0	0	0
Проектні роботи та супровід	0	0	0	0	0	0
Реконструкція споруд комплексу	0	0	0	0	0	0
Купівля обладнання та його монтаж	0	0	0	0	0	0
2. Витрати коштів, грн.	17854297	18527670	19228956	19289829	19350702	19411575
3. Грошовий потік, грн.	8659575	9027076	9407839	9437264	9466053	9493572
4. Забогованість (-), наявність коштів (+), грн.	12744863	21771940	31179779	40617043	50083096	59576668

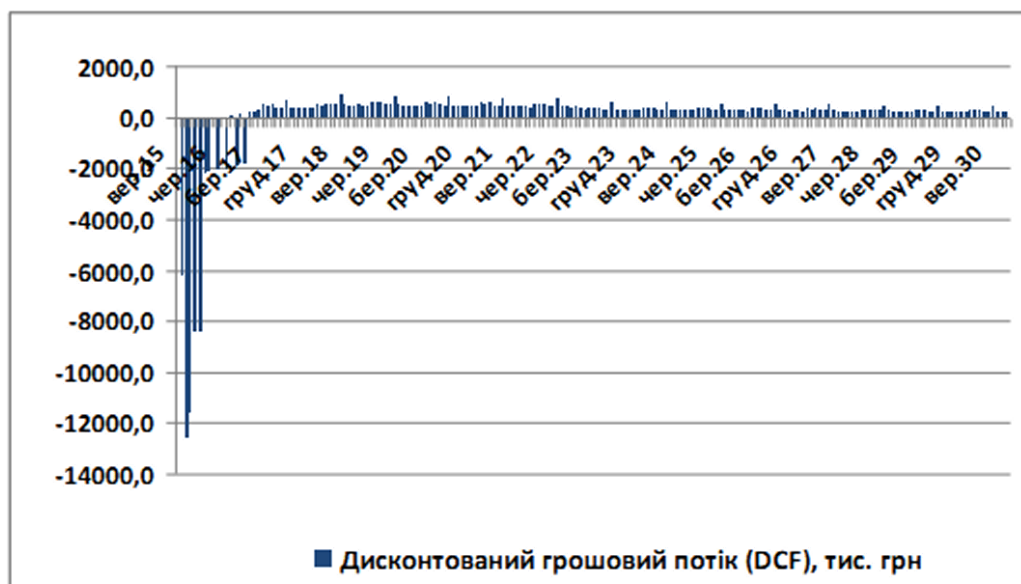
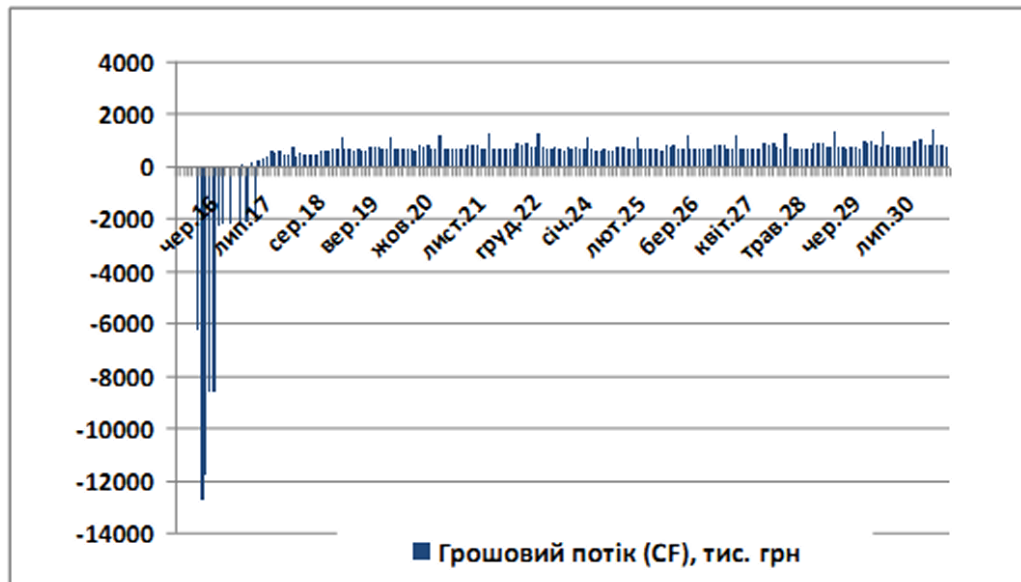
*Джерело: [285].

4.2.3 Розрахунок грошових потоків і ефективності

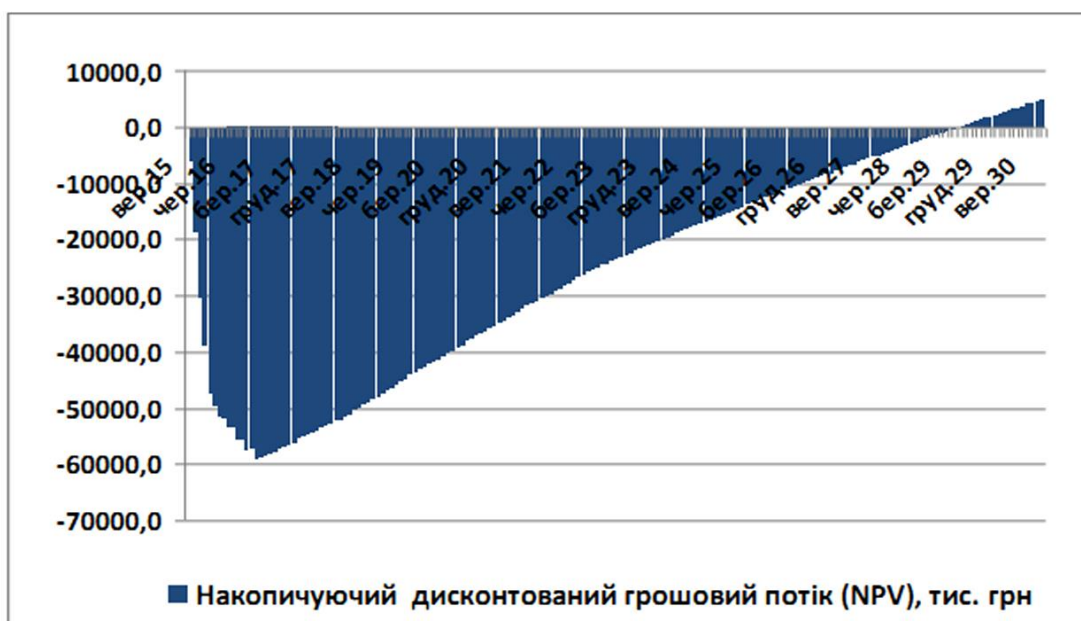
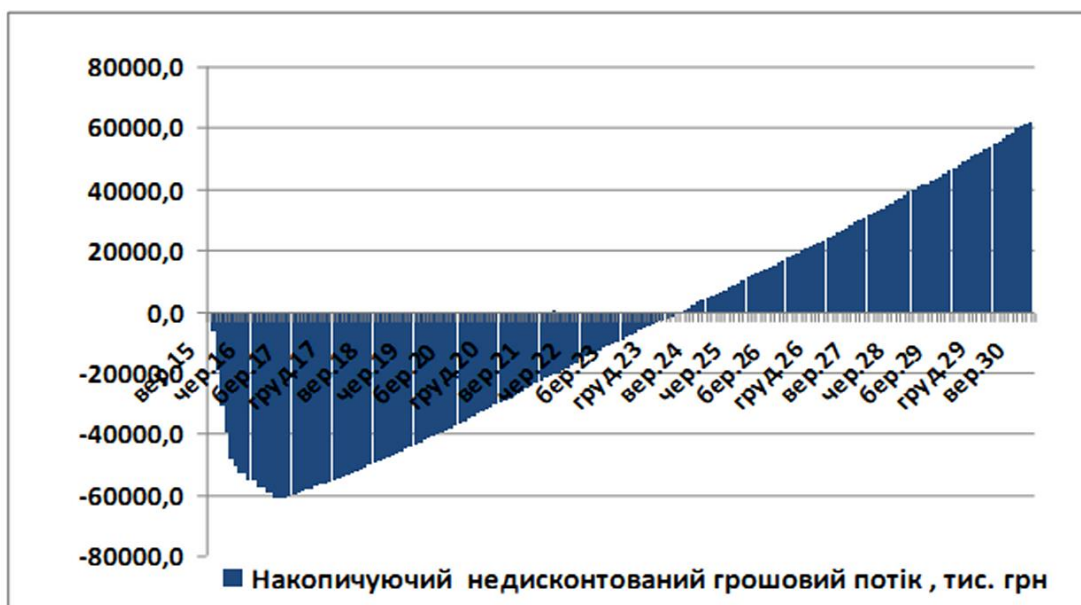
Розрахунок інвестиційних показників проводився виходячи із суми вкладень в проект - 61,06 млн грн.

Дисконтна ставка - 8 % річних.

Динаміка чистого і дисконтного грошового потоку, на основі якого були проведені інвестиційні розрахунки, представлена на рисунках.

*Джерело: [285].

*Джерело: [285].

У таблиці 19 представлені результати аналізу інвестиційної ефективності проекту. Розрахунок проводився за період з вересня 2015 р. по - грудень 2030 р. - 15 років і 4 місяці. Розрахунки показників ефективності приведені на кінець 2030 року.

Таблиця 19 - Показники ефективності інвестиційного проекту*

Показник	Значення	
	за умови невідшкодування коштів на будівництво	за умови відшкодування коштів 50% вартості будівництва і 25% вартості обладнання
Період розрахунку, міс.	184	184
Період окупності проекту (PP), міс.	106	82
Дисконтований період окупності проекту (DPP), міс.	166	118
Внутрішня норма рентабельності (IRR), %	9,25	13,65
Індекс прибутковості (PI) (184 місяці)	1,09	1,33

*Джерело: [285].

Задовільні інтегральні показники ефективності, фінансова спроможність, аналіз ризиків методом експертних оцінок, перелік заходів щодо мінімізації існуючих ризиків, результат аналізу чутливості підтверджують можливість успішної реалізації розглянутого проекту.

5. ПРОЕКТНІ РИЗИКИ

Основну загрозу для ефективної реалізації проекту можуть нести наступні події:

1. Падіння ціни продажу продукції.
2. Ріст собівартості продукції:
 - а) ріст вартості корму;
 - б) ріст вартості енергоносіїв.
3. Падіння виробничих показників по продуктивності тварин.
4. Можливість захворювань тварин, епідемій.

Основний вплив на ефективність проекту може зробити падіння ціни на продукцію, що буде реалізовуватися. Незважаючи на те, що ціна на молоко вищого ґатунку коливається залежно від сезону, у середньому в даний час вона складає 5,2 - 5,8 грн за 1 кг. Ціна варіюється залежно від якості молока, обсягу і циклічності поставок.

Завдяки високій технології та самостійному виробництву кормів на підприємстві є додаткові можливості виробляти молоко високої якості, що забезпечить ціну продажу на рівні вище за середньої. Незважаючи на це в розрахунках враховувалася середня ціна реалізації залежно від сезону - 5,2 - 5,5 грн/ кг.

Ризик росту собівартості продукції можливий, насамперед, за рахунок росту вартості її кормової частини, тому що в цьому проекті вона займає близько 50%. Однак він мінімізований за рахунок наявності власної кормової бази, що знижує вартість корму.

Значний ріст собівартості за рахунок росту цін на енергоносії також малоймовірний, тому що частка цих витрат у загальній структурі невисока.

Ризик падіння доходів за рахунок зниження показника надою молока на одну корову в даному бізнес-плані мінімізований, так у розрахунках приймався песимістичний варіант продуктивності тварин - 7500 кг молока в рік, що не є високим показником при використанні запровадженої технології.

на комплексі та можливості контролювати якість і склад кормів. Таким чином, працюючи на новому обладнанні в цілком реконструйованій фермі реально досягти значно більш високих результатів.

Ризик занесення інфекції на ферму можливий у будь-якому господарстві світу і мінімізується, в основному, за рахунок виваженого санітарного менеджменту.

У зв'язку з цим планується введення чіткого санітарного режиму. Обов'язкове проходження санітарної обробки при відвідуванні ферми усім відвідувачам без винятку, мінімізація кількості осіб, що відвідують ферму,

санітарна обробка транспорту при в'їзді на територію, контроль якості кормів, постійний ветеринарний контроль поголів'я, високе якість обслуговування тварин.

Додаток Л*

Основні показники обґрунтування інвестиційного проекту будівництва молочно-товарної ферми на 400 корів

Мета інвестиційного проекту - будівництво молочно-товарної ферми на 400 корів для підвищення економічної ефективності виробництва продукції скотарства та забезпечення населення регіону високоякісною молочною продукцією.

**Таблиця 1 - Показники економічної ефективності діяльності
новозбудованого молочного комплексу на 400 корів**

Показники	Значення
Реалізація продукції, т:	
молоко (в заліковій масі)	2954,1
тварини на вирощування та забій (жива маса)	110,9
гній	9323
Ціна 1т продукції (з ПДВ), грн:	
молока	5349,6
тварини на вирощування та забій (жива маса)	36558,5
гною	50,0
Виручка, тис. грн	20322,22
Повна собівартість 1т продукції, грн:	
молока	3166,68
тварини на вирощування та забій (жива маса)	32908,04
гною	42,60
Собівартість реалізованої продукції, тис.грн	13012,2
ПДВ, тис. грн	1426,65
Виручка після виплати ПДВ, тис. грн	18895,57
Прибуток, тис. грн	5883,36
Рівень рентабельності, %	45,21

Таблиця 2 - Інвестиційні витрати на будівництво молочної ферми

Об'єкти реконструкції та будівництва	Вартість, грн
Проектні роботи та супровід	7331975
Навіси для корів	9050619
Доїльно-молочні блоки	2944756
Телятники	6039300
Система збирання гною флеш-флюм	710238
Галереї сумарно	638231
Лагуни для зберігання гною	2321932
Силосні траншеї	3687775
Інженерні мережі, благоустрій тощо	3832793
Разом	36557619

Таблиця 3 - Інвестиційні витрати проекту

Об'єкти інвестування	Обсяг інвестування, грн
Проектні роботи та супровід проекту	7331975
Будівництво комплексу та його інфраструктури	29225644
Купівля обладнання та його монтаж	18276213
Купівля племінних тварин	10399687
Разом	65233518
Оборотний капітал	13441342
Всього	78674860

*Джерело: [285].

Таблиця 4 - Помісячний план вкладання коштів у будівництво молочного комплексу на 400 корів (в основні засоби з ПДВ), грн*

Показники	жов.15	лист.15	груд.15	січ.16	лют.16
Проектні роботи та супровід	1959636,8	1959636,8	979818,4	0,0	0,0
Будівництво споруд комплексу	7794010,1	11691015,1	7794010,1	7794010,1	3897005,0
Купівля обладнання та його монтаж	0,0	4386291,0	6579436,5	4386291,0	4386291,0
Купівля тварин	0,0	0,0	0,0	0,0	2079937,3
Разом	9753646,9	18036943,0	15353265,0	12180301,1	10363233,4

Продовження таблиці 4

Показники	бер.16	квіт.16	трав.16	чер.16	лип.16	сер.16
Проектні роботи та супровід	0,0	0,0	0,00	0,00	0,00	0,00
Будівництво споруд комплексу	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Купівля обладнання та його монтаж	2193145,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Купівля тварин	0,0	2079937,3	0,0	2079937,3	0,0	2079937,3
Разом	2193145,5	2079937,3	0,0	2079937,3	0,0	2079937,3

Продовження таблиці 4

Показники	вер.16	жов.16	лист.16	груд.16	Всього
Проектні роботи та супровід	0,00	0,00	0,00	0,00	4899092,06
Будівництво споруд комплексу	0,0	0,0	0,0	0,0	38970050,5
Купівля обладнання та його монтаж	0,0	0,0	0,0	0,0	21931455,0
Купівля тварин	0,0	2079937,3	0,0	2079937,3	12479624,0
Разом	0,0	2079937,3	0,0	2079937,3	78280221,5

*Джерело: [285].

Таблиця 5 - Річний Звіт про прибутки та збитки, грн [285]

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Виручка від реалізації молока (з ПДВ)	3483682	15747672	17092851	17776565	18487628	19227133	19996218	20796067
Виручка від реалізації продукції вирощування (жива маса) (з ПДВ)	202694	1447054	3366327	4451265	4629316	4814488	5007068	5207350
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	50487	371995	484235	498762	513725	529136	545011	561361
1. Виручка всього (з ПДВ)	3736863	17566721	20943413	22726592	23630668	24570758	25548297	26564778
2. ПДВ	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	3736863	17566721	20943413	22726592	23630668	24570758	25548297	26564778
Заробітна плата	306959	981732	1143263	1220468	1293697	1371318	1453597	1540813
Нарахування на заробітну плату	114189	365204	425294	454014	481255	510130	540738	573183
Паливо і мастильні матеріали	149908	400906	476779	501990	522070	542952	564670	587257
Засоби захисту тварин	78704	264344	293857	304093	313216	322612	332290	342259
Корми	2038248	6052378	6809331	7065848	7277824	7496158	7721043	7952675
Електроенергія	173120	632251	714709	759899	805493	853823	905052	959355
В одопостачання	61676	198670	226340	237074	246557	256419	266676	277343
Послуги автотранспорту	45319	120033	141377	147421	151844	156399	161091	165924
Витрати на ремонт	184188	492582	585805	616781	641453	667111	693795	721547
Амортизація	1861497	2030724	2030724	2030724	2030724	2030724	2030724	2030724
Інші прямі витрати	35603	94300	111069	115817	119292	122871	126557	130353
Страхові платежі	122222	110000	97778	85556	73333	61111	48889	36667
Загальновиробничі витрати	131285	302316	336184	348473	358927	369695	380786	392209
4. Собівартість реалізованої продукції, всього	5302918	12045441	13392509	13888159	14315683	14761324	15225909	15710309
5. Валовий прибуток (+), збиток (-)	-1566055	5521280	7550904	8838433	9314985	9809434	10322387	10854469
Витрати на збут	37369	175703	209529	216690	225357	234372	243746	253496
Адміністративні витрати	156542	366641	412041	431172	448418	466355	485009	504410
6. Всього витрат	5496829	12587786	14014079	14536020	14989459	15462051	15954665	16468215
7. Прибуток (+), збиток (-) від операційної діяльності, грн.	-1759966	4978935	6929334	8190572	8641209	9108707	9593632	10096563

Продовження таблиці 5

Показники	2024 р.	2025 р.	2026 р.	2027 р.	2028 р.	2029 р.	2030 р.
Виручка від реалізації молока (з ПДВ)	21627910	22493026	23392747	24328457	25301595	26313659	27366205
Виручка від реалізації продукції вирощування (жива маса) (з ПДВ)	5415645	5632270	5857561	6091864	6335538	6588960	6852518
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	578202	595548	613414	631817	650771	670294	690403
1. Виручка всього (з ПДВ)	27621756	28720844	29863722	31052137	32287904	33572913	34909127
2. ПДВ	733810	2158053	2258132	2362498	2471322	2584783	2703067
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	26887946	26562791	27605590	28689639	29816583	30988130	32206059
Заробітна плата	1633262	1731258	1835133	1945241	2061956	2185673	2316813
Нарахування на заробітну плату	607573	644028	682670	723630	767048	813070	861855
Паливо і мастильні матеріали	610748	635177	660585	687008	714488	743068	772790
Засоби захисту тварин	352527	363103	373996	385216	396772	408675	420936
Корми	8191255	8436992	8690102	8950805	9219329	9495909	9780787
Електроенергія	1016917	1077932	1142608	1211164	1283834	1360864	1442516
В одопостачання	288436	299974	311973	324452	337430	350927	364964
Послуги автотранспорту	170901	176028	181309	186749	192351	198122	204065
Витрати на ремонт	750409	780425	811642	844108	877872	912987	949507
Амортизація	2030724	2030724	2030724	2030724	2030724	2030724	2030724
Інші прямі витрати	134264	138292	142441	146714	151115	155649	160318
Страхові платежі	24444	12222	12222	12222	12222	12222	12222
Загальновиробничі витрати	403975	416095	428578	441435	454678	468318	482368
4. Собівартість реалізованої продукції, всього	16215436	16742251	17303982	17889467	18499820	19136209	19799865
5. Валовий прибуток (+), збиток (-)	10672510	9820540	10301608	10800172	11316763	11851921	12406194
Витрати на збут	263636	274182	285149	296555	308417	320754	333584
Адміністративні витрати	524586	545570	567392	590088	613692	638239	663769
6. Всього витрат	17003659	17562002	18156523	18776110	19421928	20095202	20797217
7. Прибуток (+), збиток (-) від операційної діяльності, грн	9884288	9000789	9449067	9913529	10394655	10892928	11408842

Таблиця 6 - Поквартальний та річний прогноз Звіту про рух коштів, грн*

Показники	лист.15	лют.16	трав.16	серп.16	лист.16	лют.17	трав.17	серп.17	лист.17
Виручка від реалізації молока (з ПДВ)	0	0	278386	1115558	2089738	3240404	4384612	4091456	4031200
Виручка від реалізації продукції вирощування (з ПДВ)	0	0	0	0	202694	316203	316203	316203	498445
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	0	0	0	50487	0	0	0	371995	0
1. Виручка всього (з ПДВ)	0	0	278386	1166045	2292432	3556607	4700815	4779654	4529644
2. ПДВ	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	0	0	278386	1166045	2292432	3556607	4700815	4779654	4529644
Заробітна плата	0	8032	40729	97892	160307	214520	248455	256867	261890
Нарахування на заробітну плату	0	2988	15151	36416	59634	79801	92425	95555	97423
Паливо і мастильні матеріали	0	7278	28718	55951	87943	105562	118701	126179	130645
Засоби захисту тварин	0	1733	11140	30526	51046	69190	81147	82911	83965
Корми	0	63740	332310	785490	1264358	1607378	1839336	1892583	1923557
Електроенергія	0	2584	22186	67823	115151	165289	195461	198167	199783
Водопостачання	0	1991	9857	23414	38749	51958	60650	62389	63406
Послуги автотранспорту	0	2200	8682	16914	26586	31606	35540	37778	39115
Витрати на ремонт	0	8942	35285	68745	108054	129701	145845	155033	160520
Інші прямі витрати	0	1728	6821	13288	20887	24830	27921	29680	30730
Загальновиробничі витрати	0	13249	29413	47646	67234	81868	91544	93970	95397
Витрати на збут	0	0	3341	13993	27509	42679	56410	57399	54356
Адміністративні витрати	0	15684	34921	56825	80420	99140	111118	114048	115663
Страхові платежі	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Витрати з обслуговування лізингу	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Виплата відсотків	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Купівля тварин	0	2079937	4159875	2079937	4159875	0	0	0	0
Проектні роботи та супровід	4899092	0	0	0	0	0	0	0	0
Реконструкція споруд комплексу	27279035	11691015	0	0	0	0	0	0	0
Купівля обладнання та його монтаж	10965728	10965728	0	0	0	0	0	0	0
2. Витрати коштів, грн.	43143855	24866829	4738427	3394860	6267752	2703521	3104554	3202561	3256450
3. Грошовий потік, грн.	-43143855	-24866829	-4460041	-2228816	-3975319	853086	1596261	1577094	1273194
4. Заборгованість (-), наявність коштів (+), грн.	-43143855	-68010684	-72470725	-74699540	-78674860	-77821774	-76225512	-74648419	-73375225

Продовження таблиці 6

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Виручка від реалізації молока (з ПДВ)	17092851	17776565	18487628	19227133	19996218	20796067	21627910
Виручка від реалізації продукції вирощування (жива маса) (з ПДВ)	3366327	4451265	4629316	4814488	5007068	5207350	5415645
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	484235	498762	513725	529136	545011	561361	578202
1. Виручка всього (з ПДВ)	20943413	22726592	23630668	24570758	25548297	26564778	27621756
2. ПДВ	0	0	0	0	0	0	733810
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	20943413	22726592	23630668	24570758	25548297	26564778	26887946
Заробітна плата	1143263	1220468	1293697	1371318	1453597	1540813	1633262
Нарахування на заробітну плату	425294	454014	481255	510130	540738	573183	607573
Паливо і мастильні матеріали	572135	602388	626483	651543	677605	704709	732897
Засоби захисту тварин	352628	364911	375859	387134	398749	410711	423032
Корми	8171197	8479018	8733389	8995390	9265252	9543209	9829506
Електроенергія	857650	911879	966592	1024587	1086063	1151226	1220300
Водопостачання	271608	284488	295868	307703	320011	332811	346124
Послуги автотранспорту	169652	176905	182212	187679	193309	199108	205082
Витрати на ремонт	702966	740138	769743	800533	832554	865856	900491
Інші прямі витрати	133282	138981	143150	147445	151868	156424	161117
Загальновиробничі витрати	403420	418167	430712	443634	456943	470651	484771
Витрати на збут	251434	260028	270429	281246	292496	304195	316363
Адміністративні витрати	494449	517406	538102	559626	582011	605292	629503
Страхові платежі	0	0	0	0	0	0	0
Витрати з обслуговування лізингу	0	0	0	0	0	0	0
Виплата відсотків	0	0	0	0	0	0	0
Купівля тварин	0	0	0	0	0	0	0
Проектні роботи та супровід	0	0	0	0	0	0	0
Реконструкція споруд комплексу	0	0	0	0	0	0	0
Купівля обладнання та його монтаж	0	0	0	0	0	0	0
2. Витрати коштів, грн.	13948980	14568792	15107491	15667968	16251195	16858189	17490020
3. Грошовий потік, грн.	6994433	8157800	8523177	8902789	9297102	9706589	9397926
4. Заборгованість (-), наявність коштів (+), грн.	-66380792	-58222992	-49699815	-40797025	-31499923	-21793335	-12395409

Продовження таблиці 6

Показники	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Виручка від реалізації молока (з ПДВ)	22493026	23392747	24328457	24407002	24484785	24561043
Виручка від реалізації продукції вирошування (жива маса) (з ПДВ)	5632270	5857561	6091864	6112170	6132476	6152782
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	595548	613414	631817	631817	631817	631817
1. Виручка всього (з ПДВ)	28720844	29863722	31052137	31150989	31249078	31345642
2. ПДВ	2158053	2258132	2362498	2370878	2379132	2387131
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	26562791	27605590	28689639	28780111	28869946	28958511
Заробітна плата	1731258	1835133	1945241	1954967	1964694	1974420
Нарахування на заробітну плату	644028	682670	723630	727248	730866	734484
Паливо і мастильні матеріали	762213	792701	824410	827158	829906	832654
Засоби захисту тварин	435723	448795	462259	463414	464570	465726
Корми	10124391	10428123	10740966	10767819	10794671	10821524
Електроенергія	1293518	1371129	1453397	1460664	1467931	1475198
Водопостачання	359968	374367	389342	390640	391938	393235
Послуги автотранспорту	211234	217571	224098	224659	225219	225779
Витрати на ремонт	936510	973971	1012929	1016306	1019682	1023059
Інші прямі витрати	165950	170929	176057	176497	176937	177377
Загальновиробничі витрати	499314	514293	529722	531046	532370	533695
Витрати на збут	329018	342179	355866	357052	358238	359424
Адміністративні витрати	654684	680871	708106	710466	712826	715187
Страхові платежі	0	0	0	0	0	0
Витрати з обслуговування лізингу	0	0	0	0	0	0
Виплата відсотків	0	0	0	0	0	0
Купівля тварин	0	0	0	0	0	0
Проектні роботи та супровід	0	0	0	0	0	0
Реконструкція споруд комплексу	0	0	0	0	0	0
Купівля обладнання та його монтаж	0	0	0	0	0	0
2. Витрати коштів, грн.	18147809	18832731	19546022	19607935	19669848	19731761
3. Грошовий потік, грн.	8414982	8772859	9143618	9172176	9200098	9226750
4. Заборгованість (-), наявність коштів (+), грн.	-3980427	4792432	13936050	23108225	32308323	41535074

*Джерело: [285].

Таблиця 7 - Показники ефективності інвестиційного проекту*

Показник	Значення	
	за умови невідшкодування коштів на будівництво	за умови відшкодування коштів 50% вартості будівництва і 25% вартості обладнання
Період розрахунку, міс.	184	184
Період окупності проекту (PP), міс.	126	98
Внутрішня норма рентабельності (IRR), %	5,88	9,82
Індекс прибутковості (PI)	0,86	1,1

*Джерело: [285].

Додаток М*

Основні показники обґрунтування інвестиційного проекту реконструкції молочно-товарної ферми на 800 корів

Мета інвестиційного проекту - реконструкція молочно-товарної ферми на 800 корів для підвищення економічної ефективності виробництва продукції скотарства та забезпечення населення регіону високоякісною молочною продукцією.

Основні виробничі ділянки:

2. Молочний комплекс на 800 корів, що включає в себе:

- виробничу зону для утримання корів;
- виробничу зону для утримання ремонтного молодняку великої рогатої худоби;
- молочно-доїльні блоки з обладнанням;
- споруди для зберігання кормів;
- лагуни для зберігання гною.

Обсяг реалізації продукції молочного комплексу в рік:

- 5 908,2 т молока в заліковій масі;
- 221,7 т продукції вирощування великої рогатої худоби в живій масі.

Загальна сума інвестицій у проект становить:

- 119,42 млн грн

У тому числі: проектні роботи, супровід, реконструкція ферми та її інфраструктури:

- 42,50 млн грн

комплект обладнання та його монтаж для молочного комплексу:

- 35,84 млн грн купівля тварин;
- 20,80 млн грн

витрати на оборотний капітал:

- 20,28 млн грн

*Джерело: [285].

**Таблиця 1 - Основні показники наявності та руху поголів'я великої рогатої худоби
на молочному комплексі на 800 корів (після виходу на повну потужність)***

Групи тварин	Поголів'я на початок року		Прибуде		Вибуде						Поголів'я на кінець року		Середньо річне поголів'я	Середньо-добовий приріст, г	Річний приріст, ц
			приплід та з молодших груп		в старші групи		на реалізацію		інше вибуття						
	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц			
Корови	800	4400,0	200	1100,0			200	1100,0			800	4400,0	800	х	х
Телиці до 1 місяців	32	12,8	400	120,0	360	180			40	10,0	32	12,9	32	600	70,1
Бички до 1 місяців	32	12,8	400	120,0	360	180,0			40	10,0	32	18,7	32	650	75,9
Телиці 1- 6 місяців	146	150,8	360	180,0	353	551,8			7	11,3	146	141,1	146	700	373,4
Бички 1- 6 місяців	146	150,8	360	180,0			353	551,8	7	11,3	146	141,1	146	700	373,4
Телиці 6-12 місяців	175	378,5	353	551,8	353	970,3					175	376,3	175	650	416,3
Телиці 12-18 місяців	175	620,7	353	970,3	200	864,99	153	565,4			175	641,0	175	750	480,3
Нетелі	128	630,4	200	865,0	200	1100					128	629,0	128	500	233,6
Всього	1635	6356,8	2625,6	4087,1	1825,6	3847,1	706	2217,1	94	42,5	1635	6360,2	1635	664	2023,0

*Джерело: [285].

Таблиця 2 - Річна потреба в кормах, воді та їх вартість для молочного комплексу (після виходу на повну потужність), т*

Групи тварин	Ячмінь	Пшениця	Кукурудза	Шрот	Сіно	Сінаж	Солома	Силос	Зелена маса	Молоко	ЗЦМ	Сіль	Комбі корм	Премікс	Вартість кормів, тис. грн
Корови	593,9	366,2	432,7	375,8	392,4	2489,3	0,0	5139,2	10760,2	0,0	0,0	33,3	0,0	34,2	9290,0
Телиці до 1 місяців	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0	46,7	23,4	0,1	3,9	0,0	212,0
Бички до 1 місяців	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0	46,7	29,2	0,1	3,9	0,0	223,0
Телиці 1- 6 місяців	6,4	6,4	8,0	8,0	92,3	26,7	0,0	126,4	133,3	78,4	76,8	0,8	24,0	0,5	735,4
Бички 1 - 6 місяців	6,4	6,4	8,0	8,0	92,3	26,7	0,0	128,0	133,3	80,0	80,0	0,8	24,0	0,5	747,0
Телиці 6-12 місяців	12,8	12,8	12,8	12,8	160,1	112,1	32,0	400,3	525,2	0,0	0,0	1,8	0,0	1,9	510,0
Телиці 12-18 місяців	12,8	12,8	12,8	12,8	160,1	144,1	64,0	704,5	928,7	0,0	0,0	2,4	0,0	2,6	693,6
Нетелі	14,0	9,3	9,3	9,3	149,5	140,2	46,7	560,6	999,8	0,0	0,0	2,3	0,0	2,3	616,4
Разом	646,4	413,9	483,7	426,8	1049,1	2939,0	142,8	7059,0	13480,5	251,9	209,4	41,6	55,7	42,0	13027,4
Ціна 1 т (без ПДВ), грн	1840,5	1854,6	1819,7	4911,8	606,1	393,7	131,1	329,7	146,4	3112,5	1891,2	1375,6	3056,0	10263,0	х
Витрати на корми та воду, тис. грн	1189,7	767,7	880,2	2096,2	635,9	1157,0	18,7	2327,4	1974,1	783,9	396,0	57,2	170,3	431,6	12885,7

*Джерело: [285].

Таблиця 3 - Штатний розпис по молочному комплексу на 800 корів*

Категорії працівників	Кількість	Місячний оклад, грн.	Місячний фонд оплати праці, грн.	Річний фонд оплати праці, грн.
Головний зоотехнік	1	9292	9292	111504
Головний лікар ветеринарної медицини	1	9292	9292	111504
Технік штучного осіменіння I-ої категорії	1	4984	4984	59808
Фельдшер ветеринарної медицини	1	4984	4984	59808
Оператор машинного доїння	8	4509	36072	432864
Тваринник (3-6 розряду)	2	5236	12973	155671
Енергетик	3	4023	13157	157882
Тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва	3	5016	16404	196852
Тваринник (3-5 розряду)	2	3927	9700	116401
Лаборант 2 розряду	2	4380	8760	105120
Тваринник 5 розряду	3	3927	10933	131193
Тваринник 3 розряду	2	3477	5686	68227
Всього	30		142236	1706834

*Джерело: [285].

Таблиці 4 - Калькуляція собівартості продукції молочного комплексу*

Показники	Річні витрати, грн	Витрати, що віднесені на:		
	всього	молоко	продукція вирощування	гній
Заробітна плата	1706834	1131054	419250	156530
Нарахування на заробітну плату	634942	422061	155961	56920
Паливо і мастильні матеріали	892535	594476	248253	49805
Засоби захисту тварин	556576	448000	108576	0
Корми	12932504	9290008	3642496	0
Електроенергія	1276052	1057270	161862	56920
В одопостачання	421515	339538	81978	0
Послуги автотранспорту	269822	160223	66909	42690
Витрати на ремонт	783354	525991	219654	37709
Амортизація	3333732	2573758	636884	123089
Інші прямі витрати	191818	49988	20875	120955
Страхові платежі	118966	77898	32530	8538
Загальновиробничі витрати	597992	380678	158971	58343
Разом прямих витрат	23716642	17050943	5954200	711499
Витрати на збут	385273	263625	110090	11558
Адміністративні витрати	719488	492314	205590	21585
Усього витрат	24821403	17806881	6269880	744642
Вихід продукції: одиниці виміру	х	т	т	т
Прямі витрати на одиницю		6000	226,3	18646,4
продукції, грн	х	2841,82	26311,37	38,16
Повна собівартість одиниці				
продукції, грн	х	2967,81	27706,35	39,93

*Джерело: [285].

Таблиці 5 - Основні показники ефективності діяльності молочного комплексу на 800 корів*

Показники	Значення
Реалізація продукції, т:	
молоко (в заліковій масі)	5908,2
тварини на вирощування та забій (жива маса)	221,7
гній	18646
Ціна 1т продукції (з ПДВ), грн:	
молока	5349,6
тварини на вирощування та забій (жива маса)	36558,5
гною	50,0
Виручка, тис. грн	40644,44
Повна собівартість 1т продукції, грн:	
молока	2967,81
тварини на вирощування та забій (жива маса)	31083,57
гною	39,93
Собівартість реалізованої продукції, тис.грн	24444,9
ПДВ, тис. грн	2944,89
Виручка після виплати ПДВ, тис. грн	37699,55
Прибуток, тис. грн	13254,66
Рівень рентабельності, %	54,22

*При розрахунках використані початкові ціни на ресурси та продукцію без врахування інфляційних процесів [285].

Таблиця 6 - Інвестиційні витрати на технологічне обладнання ДеЛаваль для молочної ферми на 800 корів (без ПДВ)*

Найменування	Вартість обладнання, євро	Вартість обладнання, грн
Індустріальний доїльний зал КАСКАД	251986	6444032
Система керування стадом Альпро	128232	3279270
Вакуумна система (резерв)	3772	96461
Система для сортування	12406	317267
Ворота для підганяння, Usher	13751	351649
Система охолодження молока	75529	1931495
Танки охолоджувачі	59846	1530454
Танк охолоджувач для нетоварного молока	1268	32433
Кормозмішувачі	34477	881690
Доїльне обладнання для родильного відділення	55509	1419536
Вентиляційні шахти	52481	1342103
Штори для корівників, накопичувача, галерей до ДМБ, родильного відділення	126718	3240567
Поїлки в корівниках	31763	812276
Поїлка DC 2 с підігрів у родильних боксах	1107	28313
Матраци	154123	3941385
Стійлові роздільники для боксів	148077	3786769
Автоматичні ванни обробки копит	8063	206184
Кормороздавачі	178825	4573100
Інше обладнання	63649	1627686
Разом	1401582	35842669

Курс: 1 євро = 25,57 грн

*Джерело: [285].

Таблиця 7 - Інвестиційні витрати на реконструкцію молочної ферми*

Об'єкти реконструкції та будівництва	Вартість, грн
Проектні роботи та супровід	8522955
Навіси для корів	10520770
Доїльно-молочні блоки	3423092
Телятники	7020303
Система збирання гною флеш-флюм	825607
Галереї сумарно	741903
Лагуни для зберігання гною	2699099
Силосні траншеї	4286804
Інженерні мережі, благоустрій тощо	4455379
Разом	42495912

*Джерело: [285].

Таблиця 8 - Інвестиційні витрати проекту*

Об'єкти інвестування	Обсяг інвестування, грн
Проектні роботи та супровід проекту	8522955
Будівництво комплексу та його інфраструктури	33972957
Купівля обладнання та його монтаж	35842669
Купівля племінних тварин	20799373
Разом	99137955
Оборотний капітал	20278968
Всього	119416922

*Джерело: [285].

**Таблиця 9 - Помісячний план вкладання коштів (з ПДВ) у реконструкцію
молочного комплексу на 800 корів (в основні засоби), грн***

Показники	жов.15	лист.15	груд.15	січ.16	лют.16
Проектні роботи та супровід					
Реконструкція споруд	3741124,84	3741124,84	1870562,42	0,00	0,00
комплексу					
Купівля обладнання та його	8328456,5	12492684,7	8328456,5	8328456,5	4164228,2
монтаж					
Купівля тварин	0,0	8602240,6	12903360,9	8602240,6	8602240,6
Разом	0,0	0,0	0,0	16930697,1	4159874,7
	12069581,3	24836050,2	23102379,8		16926343,5

*Джерело: [285].

Продовження таблиці 9

Показники	бер.16	квіт.16	трав.16	чер.16	лип.16	сер.16
Проектні роботи та супровід						
	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Реконструкція споруд						
комплексу						
Купівля обладнання та	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
його монтаж	4301120,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Купівля тварин	0,0	4159874,7	0,0	4159874,7	0,0	4159874,7
Разом	4301120,3	4159874,7	0,0	4159874,7	0,0	4159874,7

Продовження таблиці 9

Показники	вер.16	жов.16	лист.16	груд.16	Всього
Проектні роботи та супровід					
	0,0	0,0	0,0	0,0	9352812,1
Реконструкція споруд					
комплексу Купівля					
обладнання та					
	0,0	0,0	0,0	0,0	41642282,5
його монтаж	0,0	0,0	0,0	0,0	43011203,0
Купівля тварин	0,0	4159874,7	0,0	4159874,7	24959248,0
Разом	0,0	4159874,7	0,0	4159874,7	118965545,6

Таблиця 10 - Поквартальний та річний Звіт про прибутки та збитки, грн [285]

Показники	лют.16	трав.16	серп.16	лист.16	лют.17	трав.17	серп.17	лист.17
Виручка від реалізації молока (з ПДВ)	0	556772	2231116	4179476	6480808	8769224	8182912	8062399
Виручка від реалізації продукції Вирощування (з ПДВ)	0	0	0	405389	632407	632407	632407	996889
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	0	0	100973	0	0	0	753002	0
1. Виручка всього (з ПДВ)	0	556772	2332089	4584865	7113215	9401631	9568321	9059289
2. ПДВ	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	0	556772	2332089	4584865	7113215	9401631	9568321	9059289
Заробітна плата	13378	67840	163052	267014	359973	421815	435826	438875
Нарахування на заробітну плату	4977	25237	60656	99329	133910	156915	162127	163261
Паливо і мастильні матеріали	12129	47863	93251	146572	178302	204931	217394	220107
Засоби захисту тварин	2889	18566	50876	85076	115875	136919	139859	140499
Корми	106233	553850	1309150	2107263	2699480	3127108	3215853	3226445
Електроенергія	4307	36976	113039	191918	276337	328337	332847	333828
Водопостачання	3318	16428	39023	64582	87243	103025	105924	106324
Послуги автотранспорту	3667	14469	28191	44310	53384	61357	65089	65901
Витрати на ремонт	10646	42008	81844	128643	156491	179863	190801	193182
Амортизація	555622	833433	833433	833433	833433	833433	833433	833433
Інші прямі витрати	2607	10286	20041	31501	37951	43619	46272	46849
Страхові платежі	22222	33333	33333	33333	27500	27500	27500	27500
Загальновиробничі витрати	18714	43341	72606	103991	128220	145391	149218	149818
4. Собівартість реалізованої продукції, всього	760709	1743632	2898497	4136965	5088098	5770214	5922143	5946021
5. Валовий прибуток (+), збиток (-)	-760709	-1186860	-566408	447900	2025117	3631417	3646178	3113268
Витрати на збут	0	5568	23321	45849	71132	94016	95756	90593
Адміністративні витрати	22155	51476	86655	124484	155400	176612	181239	181801
6. Всього витрат	782863	1800676	3008472	4307298	5314630	6040842	6199138	6218415
7. Прибуток (+), збиток (-) від операційної діяльності, грн.	-782863	-1243904	-676383	277567	1798585	3360788	3369183	2840874
Витрати по відсотках	0	0	0	0	0	0	0	0
8. Чистий прибуток (+), збиток (-)	-782863	-1243904	-676383	277567	1798585	3360788	3369183	2840874

Продовження таблиці 10

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Виручка від реалізації молока (з ПДВ)	34185702	35553130	36975256	38454266	39992437	41592134
Виручка від реалізації продукції вирошування (жива маса) (з ПДВ)	6732654	8902530	9258631	9628977	10014136	10414701
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	971564	1000711	1030732	1061654	1093504	1126309
1. Виручка всього (з ПДВ)	41889920	45456371	47264619	49144897	51100076	53133144
2. ПДВ	0	0	0	0	0	4050399
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	41889920	45456371	47264619	49144897	51100076	49082745
Заробітна плата	1904270	2032866	2154838	2284128	2421176	2566447
Нарахування на заробітну плату	708388	756226	801600	849696	900678	954718
Паливо і мастильні матеріали	953558	1003980	1044139	1085905	1129341	1174515
Засоби захисту тварин	587713	608186	626431	645224	664581	684518
Корми	13618662	14131697	14555648	14992317	15442087	15905349
Електроенергія	1429417	1519799	1610986	1707646	1810104	1918711
В одопостачання	452680	474147	493113	512838	533351	554685
Послуги автотранспорту	282753	294842	303687	312798	322182	331847
Витрати на ремонт	836913	881167	916414	953070	991193	1030841
Амортизація	3333732	3333732	3333732	3333732	3333732	3333732
Інші прямі витрати	201011	209605	215893	222370	229041	235912
Страхові платежі	97778	85556	73333	61111	48889	36667
Загальновиробничі витрати	630334	653442	673045	693236	714033	735454
4. Собівартість реалізованої продукції, всього	25037210	25985244	26802860	27654071	28540388	29463396
5. Валовий прибуток (+), збиток (-)	16852710	19471128	20461759	21490826	22559688	19619348
Витрати на збут	419089	433379	450714	468743	487493	506992
Адміністративні витрати	773352	809327	841700	875368	910382	946798
6. Всього витрат	26229651	27227950	28095274	28998182	29938263	30917186
7. Прибуток (+), збиток (-) від операційної діяльності, грн.	15660269	18228422	19169345	20146715	21161813	18165558

Продовження таблиці 10

Показник	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Виручка від реалізації молока (з ПДВ) Виручка від реалізації продукції	43255819	44986052	46785494	48656914	50603191	52627318	54732411
вирощування (з ПДВ)	10831289	11264541	11715122	12183727	12671076	13177919	13705036
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	1160098	1194901	1230748	1267671	1305701	1344872	1385218
1. Виручка всього (з ПДВ)	55247207	57445494	59731365	62108312	64579967	67150109	69822665
2. ПДВ	4238649	4434986	4639736	4853238	5075843	5307916	5549835
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	51008557	53010507	55091628	57255073	59504124	61842193	64272830
Заробітна плата	2720434	2883660	3056679	3240080	3434485	3640554	3858987
Нарахування на заробітну плату	1012001	1072721	1137085	1205310	1277628	1354286	1435543
Паливо і мастильні матеріали	1221495	1270355	1321169	1374016	1428976	1486136	1545581
Засоби захисту тварин	705054	726205	747992	770431	793544	817351	841871
Корми	16382510	16873985	17380204	17901611	18438659	18991819	19561573
Електроенергія	2033833	2155863	2285215	2422328	2567668	2721728	2885031
В одопостачання	576873	599947	623945	648903	674859	701854	729928
Послуги автотранспорту	341803	352057	362619	373497	384702	396243	408130
Витрати на ремонт	1072075	1114958	1159556	1205938	1254176	1304343	1356516
Амортизація	3333732	3333732	3333732	3333732	3333732	3333732	3333732
Інші прямі витрати	242990	250280	257788	265522	273487	281692	290143
Страхові платежі	24444	12222	12222	12222	12222	12222	12222
Загальновиробничі витрати	757518	780244	803651	827761	852593	878171	904516
4. Собівартість реалізованої продукції, всього	30424761	31426228	32481857	33581350	34726732	35920129	37163774
5. Валовий прибуток (+), збиток (-)	20583797	21584279	22609772	23673724	24777392	25922064	27109056
Витрати на збут	527272	548363	570298	593109	616834	641507	667168
Адміністративні витрати	984670	1024056	1065019	1107619	1151924	1198001	1245921
6. Всього витрат							
7. Прибуток (+), збиток (-) від операційної діяльності, грн.	31936702	32998648	34117173	35282079	36495490	37759637	39076863
	19071855	20011860	20974455	21972995	23008634	24082556	25195967

Таблиця 11 - Поквартальний та річний прогноз Звіту про рух коштів, грн*

Показники	лист.15	лют.16	трав.16	серп.16	лист.16	лют.17	трав.17	серп.17	лист.17
Виручка від реалізації молока (з ПДВ)	0	0	556772	2231116	4179476	6480808	8769224	8182912	8062399
Виручка від реалізації продукції вирощування (з ПДВ)	0	0	0	0	405389	632407	632407	632407	996889
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	0	0	0	100973	0	0	0	753002	0
1. Виручка всього (з ПДВ)	0	0	556772	2332089	4584865	7113215	9401631	9568321	9059289
2. ПДВ	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	0	0	556772	2332089	4584865	7113215	9401631	9568321	9059289
Заробітна плата	0	13378	67840	163052	267014	359973	421815	435826	438875
Нарахування на заробітну плату	0	4977	25237	60656	99329	133910	156915	162127	163261
Паливо і мастильні матеріали	0	14555	57435	111902	175887	213962	245917	260873	264128
Засоби захисту тварин	0	3467	22279	61052	102091	139050	164303	167831	168599
Корми	0	127479	664621	1570980	2528716	3239376	3752530	3859024	3871734
Електроенергія	0	5168	44372	135647	230301	331605	394004	399416	400594
Водопостачання	0	3982	19714	46828	77498	104692	123630	127108	127589
Послуги автотранспорту	0	4400	17363	33829	53172	64061	73629	78106	79081
Витрати на ремонт	0	12775	50410	98213	154371	187789	215835	228962	231818
Інші прямі витрати	0	3128	12344	24049	37801	45541	52343	55526	56219
Загальновиробничі витрати	0	22457	52009	87128	124789	153864	174469	179061	179781
Витрати на збут	0	0	6681	27985	55018	85359	112820	114908	108711
Адміністративні витрати	0	26586	61771	103985	149381	186480	211935	217486	218161
Виплата відсотків	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Купівля тварин	0	4159875	8319749	4159875	8319749	0	0	0	0
Проектні роботи та супровід	9352812	0	0	0	0	0	0	0	0
Реконструкція споруд комплексу	29149598	12492685	0	0	0	0	0	0	0
Купівля обладнання та його монтаж	21505602	21505602	0	0	0	0	0	0	0
2.Витрати коштів, грн.	60008011	38400513	9421826	6685180	12375119	5245660	6100145	6286255	6308551
3.Грошовий потік, грн.	-60008011	-38400513	-8865053	-4353091	-7790254	1867555	3301485	3282066	2750738
4. Заборгованість (-), наявність коштів (+), грн.	-60008011	-98408524	-107273577	-111626669	-119416922	-117549367	-114247882	-110965816	-108215079

Продовження таблиці 11

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Виручка від реалізації молока (з ПДВ) Виручка від реалізації продукції	34185702	35553130	36975256	38454266	39992437	41592134	43255819
вирощування (з ПДВ)	6732654	8902530	9258631	9628977	10014136	10414701	10831289
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	971564	1000711	1030732	1061654	1093504	1126309	1160098
1. Виручка всього (з ПДВ)	41889920	45456371	47264619	49144897	51100076	53133144	55247207
2. ПДВ	0	0	0	0	0	4050399	4238649
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	41889920	45456371	47264619	49144897	51100076	49082745	51008557
Заробітна плата	1904270	2032866	2154838	2284128	2421176	2566447	2720434
Нарахування на заробітну плату	708388	756226	801600	849696	900678	954718	1012001
Паливо і мастильні матеріали	1144270	1204776	1252967	1303086	1355209	1409417	1465794
Засоби захисту тварин	705256	729823	751717	774269	797497	821422	846065
Корми	16342394	16958036	17466777	17990780	18530504	19086419	19659011
Електроенергія	1715301	1823758	1933184	2049175	2172125	2302453	2440600
В одопостачання	543217	568977	591736	615405	640021	665622	692247
Послуги автотранспорту	339304	353811	364425	375358	386618	398217	410163
Витрати на ремонт	1004296	1057401	1099697	1143685	1189432	1237009	1286490
Інші прямі витрати	241213	251526	259072	266844	274850	283095	291588
Загальновиробничі витрати	756401	784130	807654	831884	856840	882545	909022
Витрати на збут	502907	520055	540857	562492	584991	608391	632727
Адміністративні витрати	928022	971192	1010040	1050441	1092459	1136157	1181604
Виплата відсотків	0	0	0	0	0	0	0
Купівля тварин	0	0	0	0	0	0	0
Проектні роботи та супровід	0	0	0	0	0	0	0
Реконструкція споруд комплексу	0	0	0	0	0	0	0
Купівля обладнання та його монтаж	0	0	0	0	0	0	0
2. Витрати коштів, грн.	26835238	28012577	29034564	30097242	31202400	32351913	33547745
3. Грошовий потік, грн.							
4. Заборгованість (-), наявність коштів (+), грн.	15054682	17443795	18230056	19047655	19897676	16730832	17460812
	-93160397	-75716602	-57486547	-38438892	-18541217	-1810385	15650427

Продовження таблиці 11

Показник	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Виручка від реалізації молока (з ПДВ) Виручка від реалізації продукції	44986052	46785494	48656914	48814005	48969570	49122086
виращування (з ПДВ)	11264541	11715122	12183727	12224340	12264952	12305564
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	1194901	1230748	1267671	1267671	1267671	1267671
1. Виручка всього (з ПДВ)	57445494	59731365	62108312	62306015	62502193	62695321
2. ПДВ	4434986	4639736	4853238	4870411	4887329	4903739
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	53010507	55091628	57255073	57435604	57614864	57791582
Заробітна плата	2883660	3056679	3240080	3256280	3272481	3288681
Нарахування на заробітну плату	1072721	1137085	1205310	1211336	1217363	1223389
Паливо і мастильні матеріали	1524426	1585403	1648819	1654315	1659811	1665307
Засоби захисту тварин	871447	897590	924518	926829	929140	931452
Корми	20248782	20856245	21481933	21535637	21589342	21643047
Електроенергія	2587036	2742258	2906794	2921328	2935862	2950395
В одопостачання	719937	748734	778684	781279	783875	786471
Послуги автотранспорту	422468	435142	448197	449317	450438	451558
Витрати на ремонт	1337949	1391467	1447126	1451950	1456773	1461597
Інші прямі витрати	300335	309346	318626	319422	320219	321016
Загальновиробничі витрати	936292	964381	993313	995796	998279	1000762
Витрати на збут	658036	684357	711731	714104	716476	718849
Адміністративні витрати	1228868	1278022	1329143	1333574	1338004	1342435
Виплата відсотків	0	0	0	0	0	0
Купівля тварин	0	0	0	0	0	0
Проектні роботи та супровід	0	0	0	0	0	0
Реконструкція споруд комплексу	0	0	0	0	0	0
Купівля обладнання та його монтаж	0	0	0	0	0	0
2. Витрати коштів, грн.	34791957	36086710	37434272	37551168	37668063	37784959
3. Грошовий потік, грн.	18218551	19004918	19820802	19884437	19946801	20006623
4. Заборгованість (-), наявність коштів (+), грн.	33868978	52873896	72694698	92579134	112525935	132532558

*Джерело: [285].

Розрахунок інвестиційних показників проводився виходячи із суми вкладень в проект - 118,97 млн грн*

Дисконтна ставка - 8 % річних.

Динаміка чистого і дисконтного грошового потоку, на основі якого були проведені інвестиційні розрахунки, представлена на рисунках.

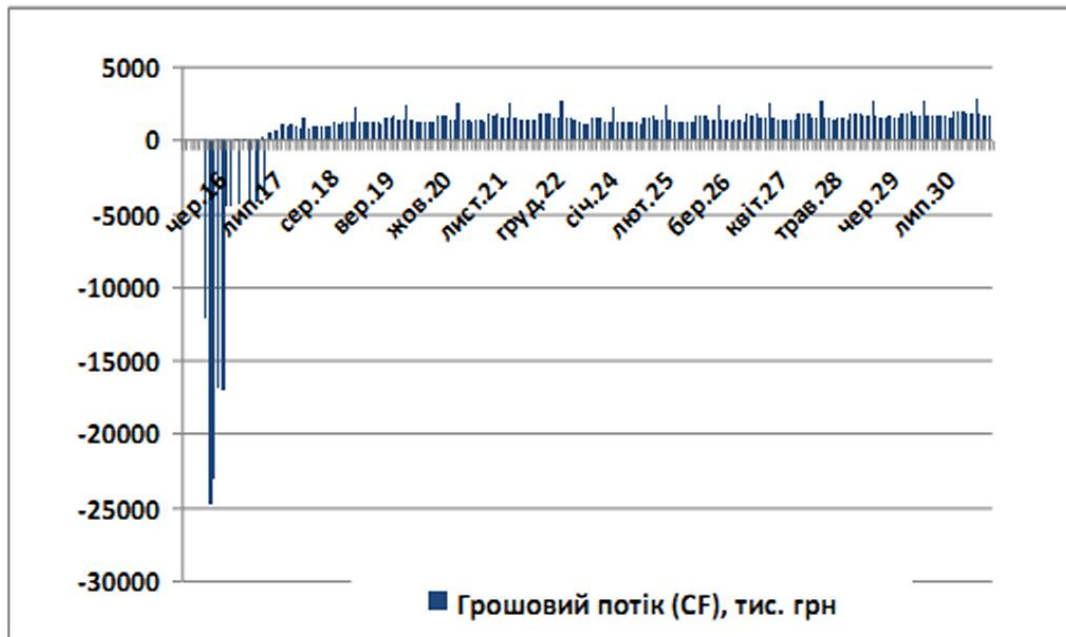

Рис. 1 – Грошовий потік по проекту

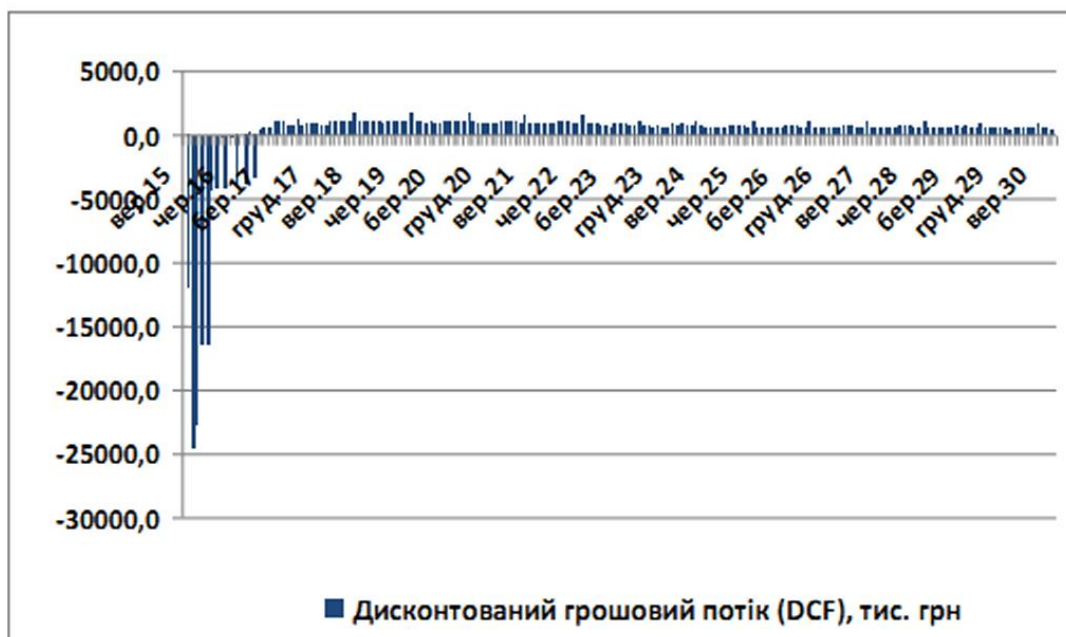

Рис. 2 – Дисконтований грошовий потік по проекту

*Джерело: [285].

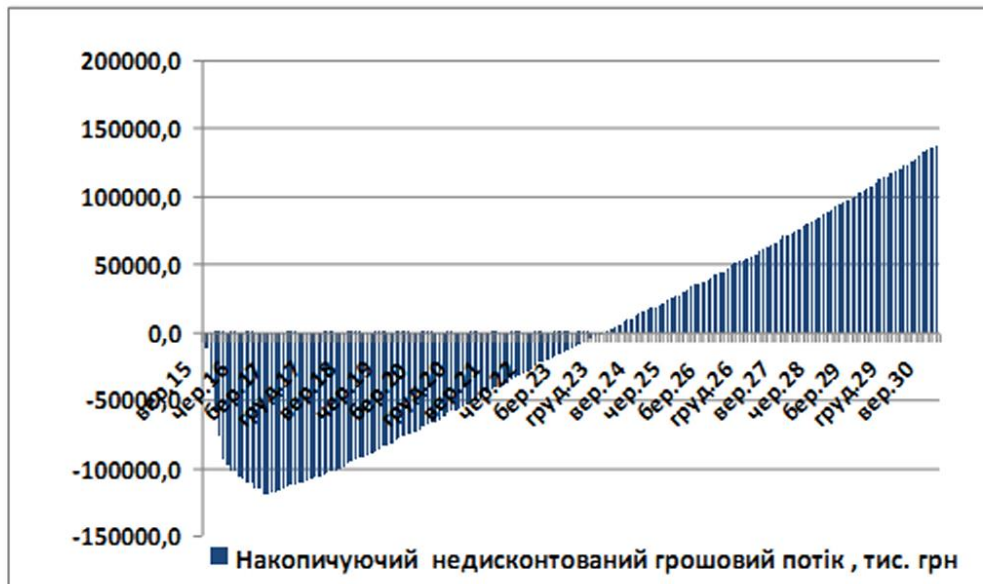

Рис. 3 – Накопичуючий недисконтований грошовий потік по проекту

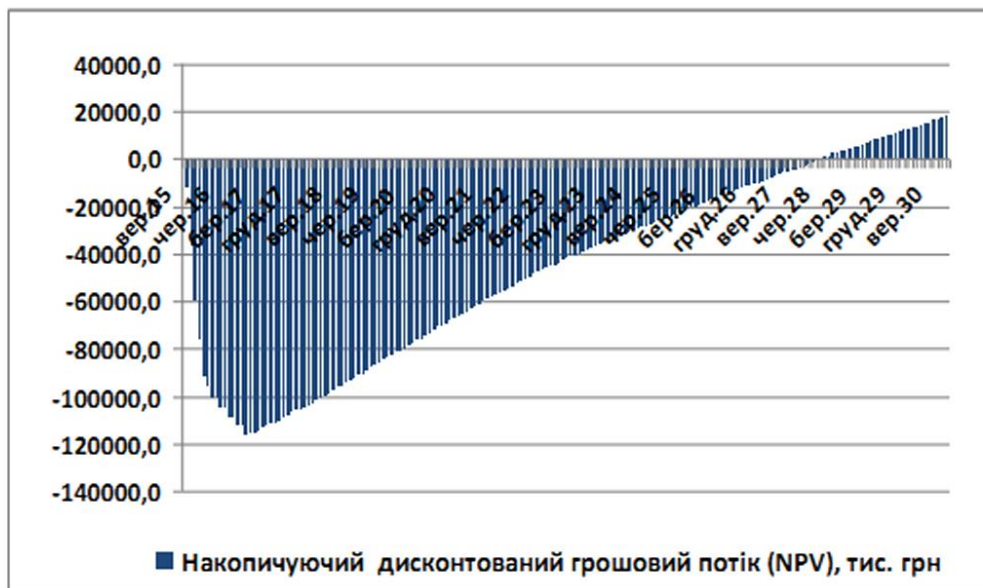

Рис. 4 – Накопичуючий дисконтований грошовий потік по проекту

*Джерело: [285].

Розрахунки показників ефективності приведені на кінець 2030 року.

Таблиця 12 - Показники ефективності інвестиційного проекту*

Показник	Значення	
	за умови невідшкодування коштів на будівництво	за умови відшкодування коштів 50% вартості будівництва і 25% вартості обладнання
Період розрахунку, міс.	184	184
Період окупності проекту (PP), міс.	102	79
Внутрішня норма рентабельності (IRR), %	10,24	14,72
Індекс прибутковості (PI) (184 місяці)	1,16	1,40

*Джерело: [285].

Основні показники обґрунтування інвестиційного проекту реконструкції молочно-товарної ферми на 1200 корів

Мета інвестиційного проекту - реконструкція молочно-товарної ферми на 1200 корів для підвищення економічної ефективності виробництва продукції скотарства та забезпечення населення регіону високоякісною молочною продукцією.

Основні виробничі ділянки:

3. Молочний комплекс на 1200 корів, що включає в себе:

- виробничу зону для утримання корів;
- виробничу зону для утримання ремонтного молодняку великої рогатої худоби;
- молочно-доїльні блоки з обладнанням;
- споруди для зберігання кормів;
- лагуни для зберігання гною.

Обсяг реалізації продукції молочного комплексу в рік:

- 8 862,4 т молока в заліковій масі;
- 332,6 т продукції вирощування великої рогатої худоби в живій масі.

Загальна сума інвестицій у проект становить:

- 176,50 млн грн

У тому числі: проектні роботи, супровід, реконструкція ферми та її інфраструктури:

- 62,17 млн грн

комплект обладнання та його монтаж для молочного комплексу:

- 53,23 млн грн купівля тварин;
- 31,20 млн грн

витрати на оборотний капітал:

- 29,90 млн грн

*Джерело: [285].

Таблиця 1 - Основні показники наявності та руху поголів'я великої рогатої худоби на молочному комплексі на 1200 корів (після виходу на повну потужність)*

Групи тварин	Поголів'я на початок року		Прибуде		Вибуде						Поголів'я на кінець року		Середньо річне поголів'я	Середньо-добовий приріст, г	Річний приріст, ц
			приплід та з молодших груп		в старші групи		на реалізацію		інше вибуття						
	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц			
Корови	1200	6600,0	300	1650			300	1650			1200	6600	1200	х	х
Телиці до 1 місяців	48	19,2	600	180,0	540	270			60	15,0	48	19,3	48	600	105,1
Бички до 1 місяців	48	19,2	600	180,0	540	270,0			60	15,0	48	28,1	48	650	113,9
Телиці 1- 6 місяців	219	226,2	540	270,0	529	827,7			11	16,9	219	211,7	219	700	560,1
Бички 1 - 6 місяців	219	226,2	540	270,0			529	827,7	11	16,9	219	211,7	219	700	560,1
Телиці 6-12 місяців	263	567,8	529	827,7	529	1455,4					263	564,4	263	650	624,4
Телиці 12-18 місяців	263	931,1	529	1455,4	300	1297,5	229	848,0			263	961,5	263	750	720,5
Нетелі	192	945,6	300	1297,5	300	1650					192	943,5	192	500	350,4
Всього	2453	9535,3	3938,4	6130,6	2738,4	5770,6	1058	3325,7	142	63,8	2453	9540,2	2453	664	3034,5

*Джерело: [285].

Таблиця 2 - Річна потреба в кормах, воді та їх вартість для молочного комплексу (після виходу на повну потужність), т*

Групи тварин	Ячмінь	Пше ниця	Куку рудза	Шрот	Сіно	Сінаж	Солома	Силос	Зелена маса	Молоко	ЗЦМ	Сіль	Комбі корм	Премікс	Вартість кормів, тис. грн
Корови	890,9	549,3	649,1	563,7	588,7	3734,0	0,0	7708,8	16140,3	0,0	0,0	49,9	0,0	51,2	13935,0
Телиці до 1 місяців	0,0	0,0	0,0	0,0	1,8	0,0	0,0	0,0	0,0	70,1	35,0	0,1	5,8	0,0	318,0
Бички до 1 місяців	0,0	0,0	0,0	0,0	1,8	0,0	0,0	0,0	0,0	70,1	43,8	0,1	5,8	0,0	334,5
Телиці 1- 6 місяців	9,6	9,6	12,0	12,0	138,4	40,0	0,0	189,6	200,0	117,6	115,2	1,2	36,0	0,8	1103,2
Бички 1 - 6 місяців	9,6	9,6	12,0	12,0	138,4	40,0	0,0	192,0	200,0	120,0	120,0	1,2	36,0	0,8	1120,5
Телиці 6-12 місяців	19,2	19,2	19,2	19,2	240,2	168,1	48,0	600,4	787,8	0,0	0,0	2,7	0,0	2,9	765,0
Телиці 12-18 місяців	19,2	19,2	19,2	19,2	240,2	216,2	96,1	1056,7	1393,0	0,0	0,0	3,7	0,0	3,8	1040,5
Нетелі	21,0	14,0	14,0	14,0	224,3	210,2	70,1	841,0	1499,7	0,0	0,0	3,5	0,0	3,5	924,6
Разом	969,5	620,9	725,6	640,2	1573,6	4408,5	214,2	10588,6	20220,8	377,8	314,1	62,4	83,6	63,1	19541,2
Ціна 1 т (без ПДВ), грн	1840,5	1854,6	1819,7	4911,8	606,1	393,7	131,1	329,7	146,4	3112,5	1891,2	1375,6	3056,0	10263,0	х
Витрати на корми та воду, тис. грн	1784,5	1151,5	1320,3	3144,3	953,8	1735,5	28,1	3491,2	2961,1	1175,9	594,0	85,8	255,4	647,3	19328,6

*Джерело: [285].

Таблиця 3 - Штатний розпис по молочному комплексу на 1200 корів*

Категорії працівників	Кількість	Місячний оклад, грн.	Місячний фонд оплати праці, грн.	Річний фонд оплати праці, грн.
Головний зоотехнік	1	9292	9292	111504
Головний лікар ветеринарної медицини	1	9292	9292	111504
Технік штучного осіменіння І-ої категорії	1	4984	4984	59808
Фельдшер ветеринарної медицини	1	4984	4984	59808
Оператор машинного доїння	12	4509	54108	649296
Тваринник (3-6 розряду)	4	5236	19459	233507
Енергетик	5	4023	19735	236823
Тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва	5	5016	24606	295278
Тваринник (3-5 розряду)	4	3927	14550	174601
Лаборант 2 розряду	3	4380	13140	157680
Тваринник 5 розряду	4	3927	16399	196790
Тваринник 3 розряду	2	3477	8528	102341
Всього	43	x	199078	2388938

*Джерело: [285].

Таблиці 4 - Калькуляція собівартості продукції молочного комплексу*

Показники	Річні витрати, грн	Витрати, що віднесені на:		
	всього	молоко	продукція вирощування	гній
Заробітна плата	2388938	1569222	587219	232498
Нарахування на заробітну плату	888685	585695	218445	84545
Паливо і мастильні матеріали	1338802	892230	372595	73977
Засоби захисту тварин	834864	672000	162864	0
Корми	19398757	13935012	5463745	0
Електроенергія	1914078	1586741	242793	84545
В одопостачання	632273	509306	122966	0
Послуги автотранспорту	404733	240777	100548	63408
Витрати на ремонт	1153936	774496	323429	56011
Амортизація	4930060	3806379	940853	182828
Інші прямі витрати	277648	69124	28866	179657
Страхові платежі	175917	115149	48086	12682
Загальновиробничі витрати	888232	565444	236130	86658
Разом прямих витрат	35226922	25321575	8848540	1056808
Витрати на збут	577909	395437	165135	17337
Адміністративні витрати	1068867	731378	305423	32066
Усього витрат	36873699	26448390	9319098	1106211
Вихід продукції: одиниці виміру значення	x	т 9000	т 339,4	т 27969,6
Прямі витрати на одиницю продукції, грн	x	2813,51	26067,56	37,78
Повна собівартість одиниці продукції, грн	x	2938,71	27453,81	39,55

*Джерело: [285].

Таблиці 5 - Основні показники ефективності діяльності молочного комплексу на 1200 корів*

Показники	Значення
Реалізація продукції, т:	
молоко (в заліковій масі)	8862,4
тварини на вирощування та забій (жива маса)	332,6
гній	27970
Ціна 1т продукції (з ПДВ), грн:	
молока	5349,6
тварини на вирощування та забій (жива маса)	36558,5
гною	50,0
Виручка, тис. грн	60966,67
Повна собівартість 1т продукції, грн:	
молока	2938,71
тварини на вирощування та забій (жива маса)	30831,04
гною	39,55
Собівартість реалізованої продукції, тис.грн	36325,4
ПДВ, тис. грн	4427,91
Виручка після виплати ПДВ, тис. грн	56538,76
Прибуток, тис. грн	20213,36
Рівень рентабельності, %	55,65

**При розрахунках використані початкові ціни на ресурси та продукцію без врахування інфляційних процесів [285].*

Таблиця 6 - Інвестиційні витрати на технологічне обладнання ДеЛаваль для молочної ферми на 1200 корів (без ПДВ)*

Найменування	Вартість обладнання , євро	Вартість обладнання, грн
Індустріальний доїльний зал КАСКАД	374236	9570345
Система керування стадом Альпро	190443	4870203
Вакуумна система (резерв)	5602	143259
Система для сортування	18425	471188
Ворота для підганання, Usher	20422	522250
Система охолодження молока	112171	2868556
Танки охолоджувачі	88881	2272951
Танк охолоджувач для нетоварного молока	1884	48168
Кормозмішувачі	51204	1309441
Доїльне обладнання для родильного відділення	82439	2108221
Вентиляційні шахти	77942	1993222
Штори для корівників, накопичувача, галерей до ДМБ, родильного відділення	188195	4812723
Поїлки в корівниках	47173	1206350
Поїлка DC 2 с підігрів у родильних боксах	1644	42048
Матраци	228895	5853542
Стійлові роздільники для боксів	219916	5623915
Автоматичні ванни обробки копит	11974	306214
Кормороздавачі	265582	6791733
Інше обладнання	94528	2417356
Разом	2081558	53231687

Курс: 1 євро = 25,57 грн

**Джерело: [285].*

Таблиця 7 - Інвестиційні витрати на реконструкцію молочної ферми на 1200 корів*

Об'єкти реконструкції та будівництва	Вартість, грн
Проектні роботи та супровід	12468079
Навіси для корів	15390646
Доїльно-молочні блоки	5007581
Телятники	10269876
Система збирання гною флеш-флюм	1207765
Галереї сумарно	1085316
Лагуни для зберігання гною	3948464
Силосні траншеї	6271089
Інженерні мережі, благоустрій тощо	6517694
Разом	62166509

*Джерело: [285].

Таблиця 8 - Інвестиційні витрати проекту реконструкції молочної ферми на 1200 корів*

Об'єкти інвестування	Обсяг інвестування, грн
Проектні роботи та супровід проекту	12468079
Будівництво комплексу та його інфраструктури	49698430
Купівля обладнання та його монтаж	53231687
Купівля племінних тварин	31199060
Разом	146597256
Оборотний капітал	29903626
Всього	176500882

*Джерело: [285].

**Таблиця 9 - Помісячний план вкладання коштів (з ПДВ) у
реконструкцію молочного комплексу на 800 корів (в основні засоби),
грн.***

Показники	жов.15	лист.15	груд.15	січ.16	лют.16
Проектні роботи та супровід					
Реконструкція споруд					
комплексу	5344464.1	5344464.1	2672232,0	0,0	0,0
Купівля обладнання та його					
монтаж	12247730.1	18371595,2	12247730,1	12247730,1	6123865,1
Купівля тварин					
Разом	0,0	12775604,9	19163407,3	12775604,9	12775604,9
	0,0	0,0	0,0	0,0	6239812,0
	17592194.2	36491664.1	34083369,5	25023335,0	25139281.9

*Джерело: [285].

Продовження таблиці 9

Показники	бер.16	квіт.16	трав.16	чер.16	лип.16	сер.16
Проектні роботи та супровід						
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Реконструкція споруд						
комплексу	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Купівля обладнання та його						
монтаж	6387802,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Купівля тварин	0,0	6239812,0	0,0	6239812,0	0,0	6239812,0
Разом	6387802,4	6239812,0	0,0	6239812,0	0,0	6239812,0

Продовження таблиці 9

Показники	вер.16	жов.16	лист.16	груд.16	Всього
Проектні роботи та супровід	0,0	0,0	0,0	0,0	13361160,2
Реконструкція споруд					
комплексу	0,0	0,0	0,0	0,0	61238650,7
Купівля обладнання та					
його монтаж	0,0	0,0	0,0	0,0	63878024,3
Купівля тварин	0,0	6239812,0	0,0	6239812,0	37438872,0
Разом	0,0	6239812,0	0,0	6239812,0	175916707,2

Таблиця 10 - Поквартальний та річний Звіт про прибутки та збитки, грн [285]

Показники	лют.16	трав.16	серп.16	лист.16	лют.17	трав.17	серп.17	лист.17
Виручка від реалізації молока (з ПДВ)	0	835159	3346674	6269214	9721212	13153836	12274368	12093599
Виручка від реалізації продукції Вирощування (з ПДВ)	0	0	0	608083	948610	948610	948610	1495334
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	0	0	151460	0	0	0	1134009	0
1. Виручка всього (з ПДВ)	0	835159	3498134	6877297	10669822	14102446	14356988	13588933
2. ПДВ	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	0	835159	3498134	6877297	10669822	14102446	14356988	13588933
Заробітна плата	18724	94952	228213	373721	505070	594107	613717	615503
Нарахування на заробітну плату	6965	35322	84895	139024	187886	221008	228303	228967
Паливо і мастильні матеріали	18194	71794	139877	219859	268635	310945	329640	331343
Засоби захисту тварин	4333	27849	76315	127614	174091	206216	210626	211027
Корми	159349	830776	1963725	3160895	4059478	4721436	4854554	4849925
Електроенергія	6460	55465	169558	287877	414934	493789	500554	501171
Водопостачання	4978	24643	58535	96873	131188	155509	159856	159810
Послуги автотранспорту	5500	21704	42286	66466	80430	93098	98695	99205
Витрати на ремонт	15682	61881	120562	189500	231541	268008	284122	285590
Амортизація	821677	1232515	1232515	1232515	1232515	1232515	1232515	1232515
Інші прямі витрати	3773	14889	29008	45595	55175	63865	67705	68055
Страхові платежі	22222	33333	33333	33333	27500	27500	27500	27500
Загальновиробничі витрати	27707	64267	107783	154438	190853	217187	222867	222938
4. Собівартість реалізованої продукції, всього	1115565	2569389	4286607	6127709	7559296	8605184	8830654	8833548
5.Валовий прибуток (+), збиток (-)	-1115565	-1734230	-788473	749588	3110526	5497262	5526334	4755385
Витрати на збут	0	8352	34981	68773	106698	141024	143680	135889
Адміністративні витрати	32800	76332	128648	184894	231335	263844	270713	270563
6.Всього витрат	1148365	2654073	4450236	6381377	7897329	9010052	9245047	9240001
7.Прибуток (+), збиток (-) від операційної діяльності, грн.	-1148365	-1818914	-952102	495920	2772493	5092394	5111941	4348932
Витрати по відсотках	0	0	0	0	0	0	0	0
8.Чистий прибуток (+), збиток (-)	-1148365	-1818914	-952102	495920	2772493	5092394	5111941	4348932

Продовження таблиці 10

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Виручка від реалізації молока (з ПДВ)	51278554	53329696	55462883	57681399	59988655	62388201
Виручка від реалізації продукції вирошування (жива маса) (з ПДВ)	10098981	13353795	13887947	14443465	15021203	15622051
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	1458893	1502660	1547740	1594172	1641997	1691257
1. Виручка всього (з ПДВ)	62836427	68186151	70898570	73719035	76651855	79701509
2. ПДВ	0	0	0	0	435804	6088811
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	62836427	68186151	70898570	73719035	76216052	73612698
Заробітна плата	2665276	2845264	3015980	3196939	3388755	3592080
Нарахування на заробітну плату	991483	1058438	1121944	1189261	1260617	1336254
Паливо і мастильні матеріали	1430337	1505970	1566209	1628857	1694011	1761772
Засоби захисту тварин	881570	912278	939647	967836	996871	1026777
Корми	20427993	21197545	21833471	22488475	23163130	23858024
Електроенергія	2144126	2279698	2416480	2561468	2715157	2878066
В одопостачання	679021	711221	739670	769256	800027	832028
Послуги автотранспорту	424130	442263	455531	469197	483273	497771
Витрати на ремонт	1232832	1298021	1349942	1403939	1460097	1518501
Амортизація	4930060	4930060	4930060	4930060	4930060	4930060
Інші прямі витрати	290954	303393	312495	321870	331526	341472
Страхові платежі	97778	85556	73333	61111	48889	36667
Загальновиробничі витрати	936269	970595	999713	1029704	1060596	1092413
4. Собівартість реалізованої продукції, всього	37131827	38540302	39754474	41017975	42333007	43701884
5. Валовий прибуток (+), збиток (-)	25704600	29645849	31144096	32701061	33883044	29910814
Витрати на збут	628649	650069	676072	703115	731239	760489
Адміністративні витрати	1148885	1202331	1250424	1300441	1352458	1406557
6. Всього витрат	38909361	40392701	41680970	43021530	44416705	45868929
7. Прибуток (+), збиток (-) від операційної діяльності, грн.	23927066	27793449	29217600	30697505	31799347	27743769

Продовження таблиці 10

Показник	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Виручка від реалізації молока (з ПДВ) Виручка від реалізації продукції	64883729	67479078	70178241	72985371	75904786	78940977	82098616
вирощування (з ПДВ)	16246934	16896811	17572683	18275591	19006614	19766879	20557554
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	1741995	1794254	1848082	1903525	1960630	2019449	2080033
1. Виручка всього (з ПДВ)	82872657	86170144	89599007	93164486	96872030	100727305	104736203
2. ПДВ	6371665	6666668	6974308	7295095	7629557	7978240	8341714
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	76500992	79503476	82624699	85869391	89242474	92749065	96394489
Заробітна плата	3807605	4036061	4278225	4534918	4807014	5095434	5401160
Нарахування на заробітну плату	1416429	1501415	1591500	1686990	1788209	1895502	2009232
Паливо і мастильні матеріали	1832243	1905532	1981754	2061024	2143465	2229203	2318371
Засоби захисту тварин	1057581	1089308	1121987	1155647	1190316	1226026	1262807
Корми	24573764	25310977	26070307	26852416	27657988	28487728	29342360
Електроенергія	3050750	3233795	3427823	3633492	3851501	4082592	4327547
В одопостачання	865309	899921	935918	973355	1012289	1052780	1094892
Послуги автотранспорту	512704	528085	543928	560246	577053	594365	612196
Витрати на ремонт	1579241	1642410	1708107	1776431	1847488	1921388	1998243
Амортизація	4930060	4930060	4930060	4930060	4930060	4930060	4930060
Інші прямі витрати	351716	362267	373135	384329	395859	407735	419967
Страхові платежі	24444	12222	12222	12222	12222	12222	12222
Загальновиробничі витрати	1125186	1158941	1193710	1229521	1266407	1304399	1343531
4. Собівартість реалізованої продукції, всього	45127032	46610997	48168675	49790651	51479872	53239434	55072588
5. Валовий прибуток (+), збиток (-)	31373960	32892479	34456024	36078741	37762602	39509631	41321901
Витрати на збут	790908	822545	855446	889664	925251	962261	1000751
Адміністративні витрати	1462819	1521332	1582185	1645472	1711291	1779743	1850933
6. Всього витрат							
7. Прибуток (+), збиток (-) від операційної діяльності, грн.	47380759	48954873	50606306	52325787	54116414	55981437	57924272
	29120233	30548603	32018393	33543604	35126060	36767628	38470217

Таблиця 11 - Поквартальний та річний прогноз Звіту про рух коштів, грн*

Показники	лист.15	лют.16	трав.16	серп.16	лист.16	лют.17	трав.17	серп.17	лист.17
Виручка від реалізації молока (з ПДВ)	0	0	835159	3346674	6269214	9721212	13153836	12274368	12093599
Виручка від реалізації продукції вирощування (з ПДВ)	0	0	0	0	608083	948610	948610	948610	1495334
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	0	0	0	151460	0	0	0	1134009	0
1. Виручка всього (з ПДВ)	0	0	835159	3498134	6877297	10669822	14102446	14356988	13588933
2. ПДВ	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	0	0	835159	3498134	6877297	10669822	14102446	14356988	13588933
Заробітна плата	0	18724	94952	228213	373721	505070	594107	613717	615503
Нарахування на заробітну плату	0	6965	35322	84895	139024	187886	221008	228303	228967
Паливо і мастильні матеріали	0	21833	86153	167852	263830	322362	373134	395567	397611
Засоби захисту тварин	0	5200	33419	91578	153137	208909	247459	252751	253233
Корми	0	191219	996931	2356471	3793074	4871374	5665724	5825465	5819910
Електроенергія	0	7752	66558	203470	345452	497921	592547	600665	601405
Водопостачання	0	5973	29571	70242	116247	157426	186610	191827	191771
Послуги автотранспорту	0	6600	26045	50743	79759	96516	111717	118434	119046
Витрати на ремонт	0	18818	74257	144675	227400	277849	321610	340946	342708
Інші прямі витрати	0	4528	17867	34810	54715	66210	76638	81246	81666
Загальновиробничі витрати	0	33248	77120	129339	185326	229023	260625	267441	267525
Витрати на збут	0	0	10022	41978	82528	128038	169229	172416	163067
Адміністративні витрати	0	39360	91599	154377	221873	277602	316612	324855	324676
Виплата відсотків	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Купівля тварин	0	6239812	12479624	6239812	12479624	0	0	0	0
Проектні роботи та супровід	13361160	0	0	0	0	0	0	0	0
Реконструкція споруд комплексу	42867056	18371595	0	0	0	0	0	0	0
Купівля обладнання та його монтаж	31939012	31939012	0	0	0	0	0	0	0
2. Витрати коштів, грн.	88167228	56910641	14119439	9998455	18515709	7826186	9137021	9413634	9407089
3. Грошовий потік, грн.	-88167228	-56910641	-13284280	-6500322	-11638412	2843636	4965425	4943353	4181844
4. Заборгованість (-), наявність коштів (+), грн.	-88167228	-145077869	-158362149	-164862470	-176500882	-173657246	-168691821	-163748468	-159566624

Продовження таблиці 11

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Виручка від реалізації молока (з ПДВ) Виручка від реалізації продукції	51278554	53329696	55462883	57681399	59988655	62388201	64883729
виращування (з ПДВ)	10098981	13353795	13887947	14443465	15021203	15622051	16246934
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	1458893	1502660	1547740	1594172	1641997	1691257	1741995
1. Виручка всього (з ПДВ)	62836427	68186151	70898570	73719035	76651855	79701509	82872657
2. ПДВ	0	0	0	0	435804	6088811	6371665
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	62836427	68186151	70898570	73719035	76216052	73612698	76500992
Заробітна плата	2665276	2845264	3015980	3196939	3388755	3592080	3807605
Нарахування на заробітну плату	991483	1058438	1121944	1189261	1260617	1336254	1416429
Паливо і мастильні матеріали	1716404	1807164	1879450	1954628	2032814	2114126	2198691
Засоби захисту тварин	1057884	1094734	1127576	1161403	1196246	1232133	1269097
Корми	24513591	25437054	26200166	26986171	27795756	28629628	29488517
Електроенергія	2572951	2735637	2899776	3073762	3258188	3453679	3660900
В одопостачання	814825	853465	887604	923108	960032	998433	1038371
Послуги автотранспорту	508956	530716	546637	563036	579927	597325	615245
Витрати на ремонт	1479398	1557625	1619930	1684727	1752116	1822201	1895089
Інші прямі витрати	349144	364072	374994	386244	397831	409766	422059
Загальновиробничі витрати	1123523	1164714	1199656	1235645	1272715	1310896	1350223
Витрати на збут	754379	780083	811286	843737	877487	912586	949090
Адміністративні витрати	1378662	1442797	1500508	1560529	1622950	1687868	1755383
Виплата відсотків	0	0	0	0	0	0	0
Купівля тварин	0	0	0	0	0	0	0
Проектні роботи та супровід	0	0	0	0	0	0	0
Реконструкція споруд комплексу	0	0	0	0	0	0	0
Купівля обладнання та його монтаж	0	0	0	0	0	0	0
2. Витрати коштів, грн.	39926476	41671763	43185507	44759191	46395433	48096977	49866698
3. Грошовий потік, грн.							
4. Заборгованість (-), наявність коштів (+), грн.	22909951	26514388	27713063	28959845	29820619	25515722	26634293
	-136656672	-110142284	-82429221	-53469377	-23648758	1866964	28501257

*Джерело: [285].

Продовження таблиці 11

Показник	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Виручка від реалізації молока (з ПДВ) Виручка від реалізації продукції	67479078	70178241	72985371	73221007	73454355	73683128
вирощування (з ПДВ)	16896811	17572683	18275591	18336509	18397428	18458347
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	1794254	1848082	1903525	1903525	1903525	1903525
1. Виручка всього (з ПДВ)	86170144	89599007	93164486	93461041	93755308	94044999
2. ПДВ	6666668	6974308	7295095	7320899	7346322	7370982
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	79503476	82624699	85869391	86140142	86408986	86674018
Заробітна плата	4036061	4278225	4534918	4557593	4580268	4602942
Нарахування на заробітну плату	1501415	1591500	1686990	1695425	1703860	1712295
Паливо і мастильні матеріали	2286639	2378104	2473229	2481473	2489717	2497961
Засоби захисту тварин	1307170	1346385	1386776	1390243	1393710	1397177
Корми	30373173	31284368	32222899	32303456	32384013	32464571
Електроенергія	3880554	4113387	4360190	4381991	4403792	4425593
В одопостачання	1079905	1123102	1168026	1171919	1175813	1179706
Послуги автотранспорту	633702	652713	672295	673976	675656	677337
Витрати на ремонт	1970893	2049728	2131717	2138823	2145929	2153035
Інші прямі витрати	434721	447762	461195	462348	463501	464654
Загальновиробничі витрати	1390730	1432452	1475425	1479114	1482802	1486491
Витрати на збут	987054	1026536	1067597	1071156	1074714	1078273
Адміністративні витрати	1825598	1898622	1974567	1981149	1987731	1994312
Виплата відсотків	0	0	0	0	0	0
Купівля тварин	0	0	0	0	0	0
Проектні роботи та супровід	0	0	0	0	0	0
Реконструкція споруд комплексу	0	0	0	0	0	0
Купівля обладнання та його монтаж	0	0	0	0	0	0
2. Витрати коштів, грн.	51707614	53622884	55615825	55788665	55961506	56134347
3. Грошовий потік, грн.	27795862	29001815	30253567	30351477	30447480	30539671
4. Заборгованість (-), наявність коштів (+), грн.	56297120	85298935	115552501	145903978	176351458	206891130

Розрахунок інвестиційних показників проводився виходячи із суми вкладень в проект - 176,50 млн грн.

Дисконтна ставка - 8 % річних.

Динаміка чистого і дисконтного грошового потоку, на основі якого були проведені інвестиційні розрахунки, представлена на рисунках.

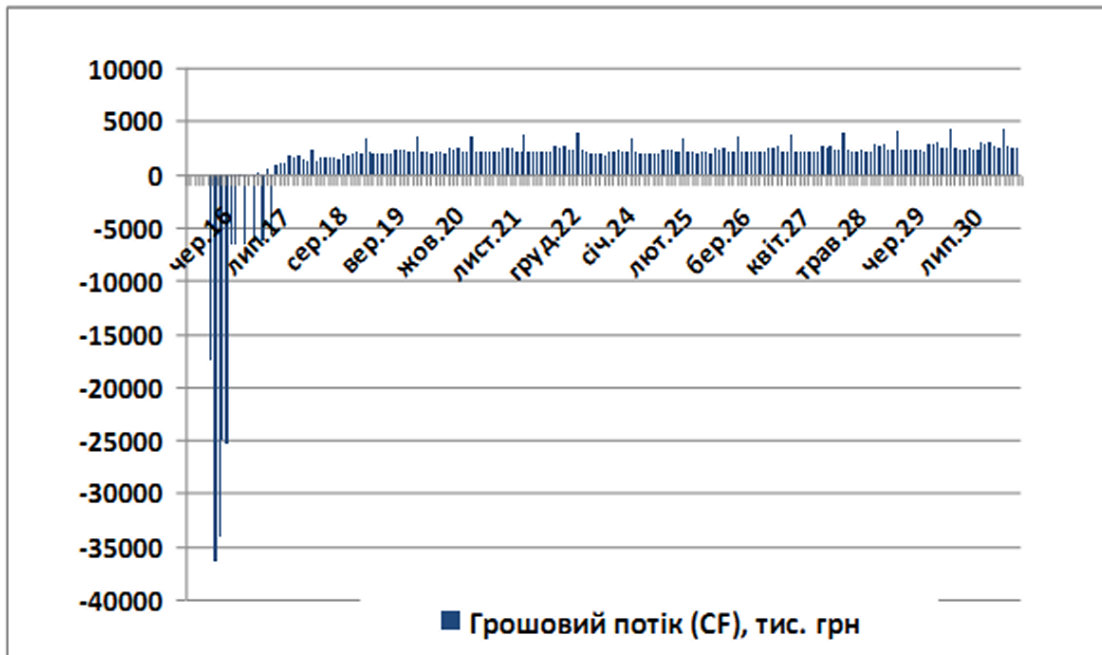

Рис. 1 – Грошовий потік по проекту

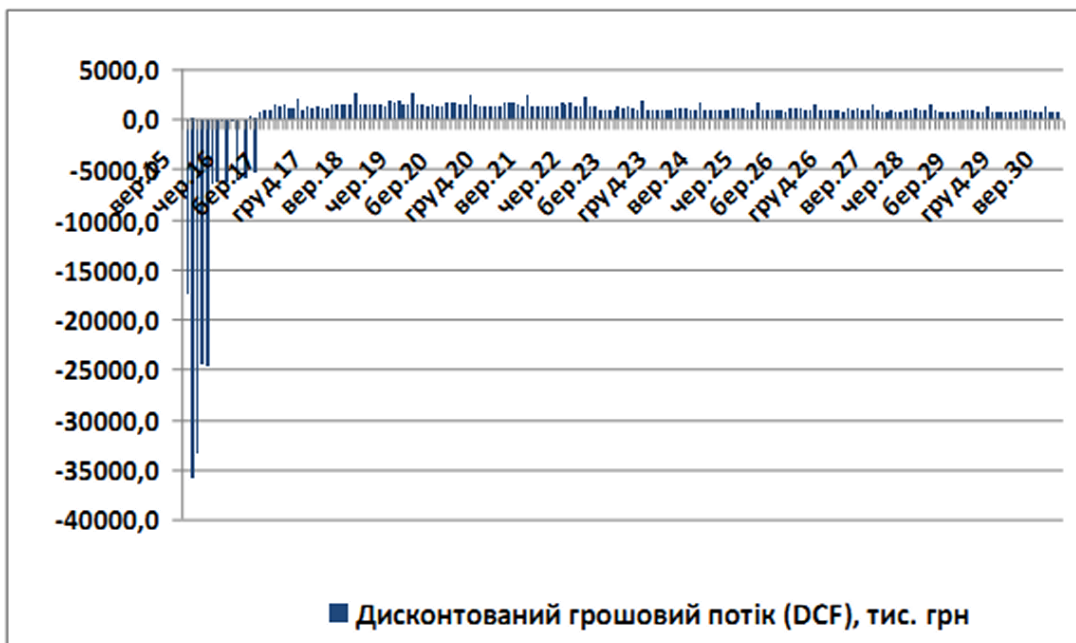

Рис. 2 – Дисконтований грошовий потік по проекту

*Джерело: [285].

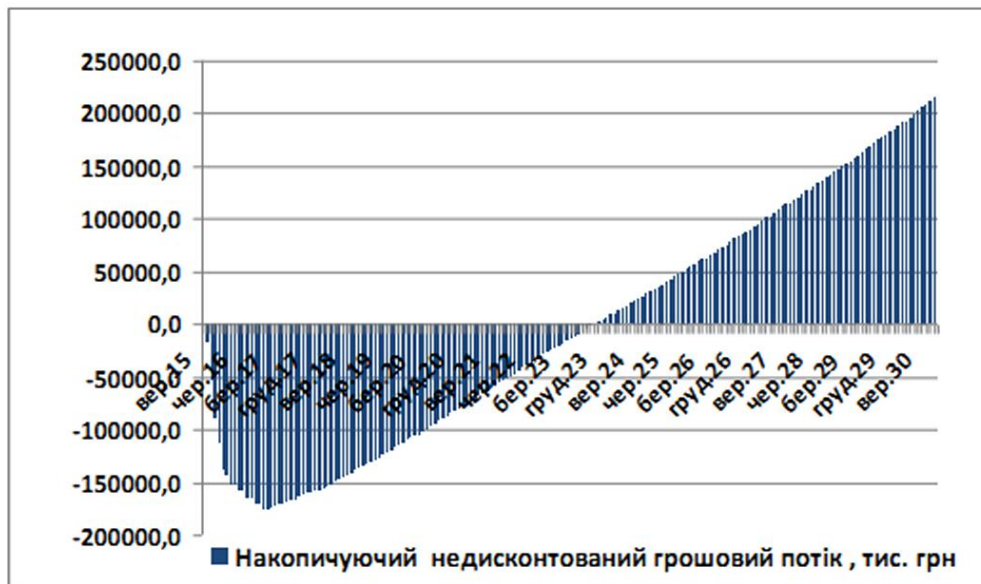

Рис. 3 – Накопичуючий недисконтований грошовий потік по проекту

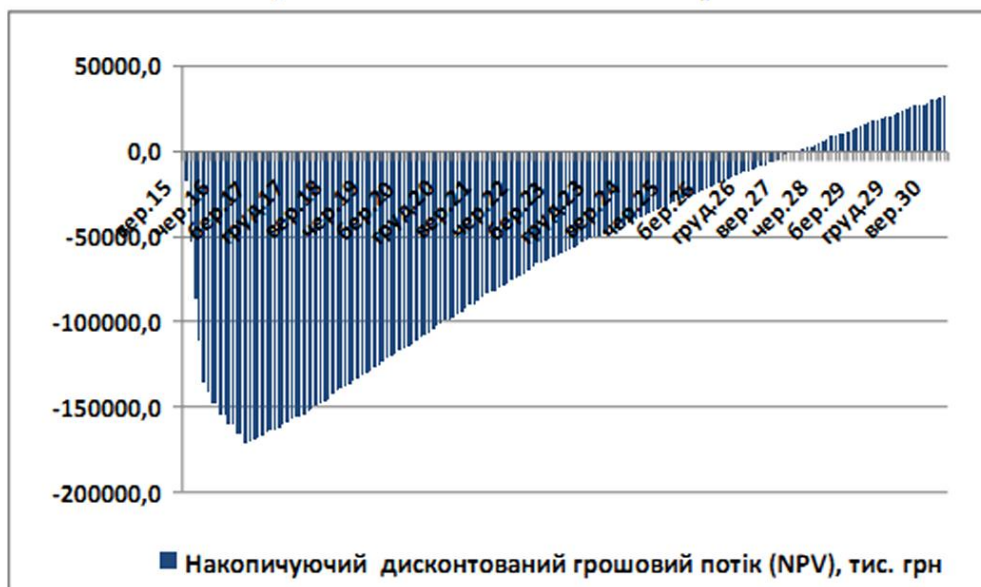

Рис. 4 – Накопичуючий дисконтований грошовий потік по проекту

*Джерело: [285].

Розрахунки показників ефективності приведені на кінець 2030 року.

Таблиця 12 - Показники ефективності інвестиційного проекту*

Показник	Значення	
	за умови невідшкодування коштів на будівництво	за умови відшкодування коштів 50% вартості будівництва і 25% вартості обладнання
Період розрахунку, міс.	184	184
Період окупності проекту (PP), міс.	99	78
Внутрішня норма рентабельності (IRR), %	10,70	15,19
Індекс прибутковості (PI) (184 місяці)	1,19	1,43

*Джерело: [285].

Інвестиційний проект будівництва племінної ферми на 800 корів

РЕЗЮМЕ

Мета інвестиційного проекту - будівництво нової племінної ферми на 800 корів для забезпечення підприємств племінними нетелями а населення - високоякісною молочною продукцією.

Основні виробничі ділянки:

4. Молочний комплекс на 800 корів, що включає в себе:

- виробничу зону для утримування корів;
- виробничу зону для утримання молодняку великої рогатої худоби;
- молочно-доїльні блоки з обладнанням;
- споруди для зберігання кормів;
- лагуни для зберігання гною.

Обсяг реалізації продукції племінної ферми в рік:

- 6696,0 т молока в заліковій масі;
- 148,5 т м'яса в живій масі (вибракувані корови та бички 6 міс. віку);
- 193 гол. нетелів (115,1 т живої маси)
- 17382,4 т гною.

Загальна сума інвестицій у проект становить:

- 220,768 млн грн

У тому числі: проектні роботи, будівництво комплексу та його інфраструктури:

- 92,513 млн грн

комплект обладнання та його монтаж для молочного комплексу:

- 43,437 млн грн купівля тварин;
- 47,736 млн грн

витрати на оборотний капітал:

- 37,081 млн грн

Інвестиції спрямовані на проектні роботи, будівництво нових виробничих приміщень і споруд та об'єктів інфраструктури, купівлю племінних нетелей, обладнання та його монтаж молочного комплексу. Оборотні кошти передбачені на поточні витрати (корми, енергоносії, заробітну плату персоналу тощо) на період від пуску племінної ферми до виходу її на повну потужність.

*Джерело: [285].

Джерела фінансування: Фінансування проекту буде здійснюватися за рахунок як власних коштів.

Початок проекту: вересень 2015 року.

Початок реалізації основної готової продукції: листопад 2016 року

Строк введення молочного комплексу на повну потужність: січень 2017 року.

Показники економічної ефективності діяльності молочного комплексу на 800 корів*

Показники	Значення
Реалізація продукції, т:	
молоко (в заліковій масі)	6696,0
племінна худоба	115,1
худоба на вирощування та забій (жива маса)	148,5
гній	17382
Ціна 1т продукції (з ПДВ), грн:	
молока	5349,6
племінна худоба (жива маса)	78000,0
худоба на вирощування та забій (жива маса)	37298,4
гною	50,0
Виручка, тис. грн	51204,36
Повна собівартість 1т продукції, грн:	
молока	3014,56
племінна худоба	56856,50
худоба на вирощування та забій (жива маса)	29568,90
гною	39,25
Собівартість реалізованої продукції, тис.грн	31136,6
ПДВ, тис. грн	3417,67
Виручка після виплати ПДВ, тис. грн	47786,69
Прибуток, тис. грн	16650,09
Рівень рентабельності, %	53,47

Основні показники ефективності інвестиційного проекту представлені при ставці дисконтування 8% і періоді розрахунку 15 років і 4 місяці.

*Джерело: [285].

Показники ефективності інвестиційного проекту*

Показник	Значення	
	за умови невідшкодування коштів на будівництво	за умови відшкодування коштів 50% вартості будівництва і 25% вартості обладнання
Період розрахунку, міс.	184	184
Період окупності проекту (PP), міс.	107	86
Дисконтований період окупності проекту (DPP), міс.	164	122
Внутрішня норма рентабельності (IRR), %	9,44	13,61
Індекс прибутковості (PI) (184 місяці)	1,10	1,33

*Джерело: [285].

1 ВИРОБНИЧИЙ ПЛАН

1.1 Комплектація стада

Молочний комплекс буде комплектуватися голштинською чорно-рябою великою рогатою худобою.

Цей вибір обумовлюється численними перевагами даної породи над іншими вітчизняними на світовими породами молочного спрямування.

У світовій практиці голштинська порода являється лідером з молочної продуктивності.

Голштинська порода поділяється на два види:

1. голштинська червоно-ряба порода, яка характеризується більшою стабільністю в продуктивності, але меншими надоями молока.
2. голштинська чорно-ряба порода володіє найбільшим генетичним потенціалом.

Завдяки таким характеристикам, ця порода являється основною у країнах Європи та Північної Америки.

Чорно-рябі голштини забезпечують надої за лактацію на рівні 6,5 - 9 тис. літрів. Так, в Ізраїлі за хороших умов утримання нормальними надоями за лактацію вважаються 12-14 тис. літрів. Однак, слід зауважити, такі рекордсменки по продуктивності практично не виставляються на продаж, а залишаються в селекційних центрах для подальшої репродукції. Як вихід, для нарощення продуктивності по стаду пропонується закупати ембріонів (вартість яких на світовому ринку від 100 до 500 доларів за можливості приживлення 45-50% та ймовірності народження бичка або телички 1:1) та спермопродукцію (20-60 гривень за дозу) від бугаїв оцінених по якості нащадків.

Купівля вітчизняних корів молочних порід на даний момент в Україні фактично не можлива. Нажаль, жодний з селекційних центрів не спроможний забезпечити молочний комплекс на 800 голів нетелями. Українська чорно-ряба та українська червоно-ряба породи були створені на основі закордонних голштинських порід і поступаються за продуктивністю вхідним породам.

Аналізуючи світовий ринок продажу нетелів голштинської породи, можна зробити висновок, що родоначальниками ліній практично у всіх імпортерів являються бугаї канадського походження.

За фенотиповими якостями можна зробити висновки, що корови американського походження характеризуються найвищими надоями (до 12 000 кг), але малим вмістом жиру в молоці та слабкою конституцією, довічне утримання яких не можливе через «більш слабе» здоров'я.

Представники канадської селекції характеризуються еталонною конституцією, гарними надоями на рівні від 6500 кг за першу лактацію, 8000 кг за другу при жирності 3,8 % та вмістом білка 3,2%. При цьому таких корів можна утримувати довічно (у 12 років вони ще приходять в охоту та нормально розтелюються).

Голанські та німецькі нетелі за продуктивністю не поступаються канадським, адже мають спільних предків.

Продуктивність теличок з усіх країн знаходиться на рівні 80% від рівня видатної родоначальниці.

Цінова політика за голову нетелі коливається на рівні:

- країни Північної Америки від 2 500 євро;
- країни Європи від 1850 євро.

На території України працюють фірми-експортери великої рогатої худоби голштинської породи, згідно нашого запиту свою пропозицію надіслала компанія Agro Trade, яка експортує велику рогату худобу з країн Північної Америки та Європи, контактний телефон 0503108609, 0673205054.

Комплектація стада буде проводитись за таким механізмом: у племінних селекційних центрах будуть закуплені нетелі голштинської чорно-рябої породи до 24 місячного віку, на 3-6 місяці тільності, при живій масі 450-500 кг. До кожної нетелі додається супровідна документація, в тому числі ветеринарне свідоцтво та паспорт.

Тварини доставлятимуться спеціально обладнаним автотранспортом відповідно до санітарно-ветеринарних вимог по 32-34 голови у кожному фургоні. По прибутті в господарство тварини будуть проходити 30 денний карантин під час якого від них братимуться проби крові на визначення ризику наявності туберкульозу, бруцельозу, сибірської язви, лейкозу, постійно буде проводитися термометрія.

Таким чином буде укомплектовано молочний комплекс на 800 голів, який може здобути згідно законодавства України статус племінного репродуктора, який визначається спеціальною комісією і затверджується Міністерством аграрної політики та продовольства.

1.2 Ветеринарний захист на комплексі

На молочному комплексі для забезпечення санітарного благополуччя будуть створюватись умови суворої ізоляції від сторонніх людей.

Ферма розташована з врахуванням санітарних розривів, весь автотранспорт, що заїжджає на територію проходить через дезбар'єри. Для гостей ферми виділяється спецодяг та спецвзуття. Стороннім особам вхід заборонено, це контролюється охороною.

Для персоналу ферми передбачається спец одяг, який видається людям чистим кожного дня. Для цього на комплексі запроєктована кімната для прання. Кожен працівник зобов'язаний перед початком роботи прийняти душ та мати дві пари взуття (в одній для переміщення на фермі, а в другій - по виробничим боксам).

На молочному комплексі постійно здійснюватиметься контроль на наявність туберкульозу, лейкозу та бруцельозу, в разі виявлення захворювань ферма закриватиметься на карантин, що тягне за собою додаткові збитки.

З метою профілактики та недопущення хвороб тварин, охорони людей від інфекційних та інвазійних захворювань, спільних для людей і тварин, на даній молочно-товарній фермі обумовлений комплекс спеціальних заходів,

до яких належить дезінфекція, дегельмінтизація, дезінвазія, дезінсекція, дератизація, та інші типові поточні ветеринарно-санітарні заходи. Найважливішим заходом являється дезінсекція, її проводитимуть як профілактичну, поточну і заключну.

Профілактичну дезінфекцію будуть проводити після здачі ферми або окремого її об'єкту в експлуатацію, перед заповненням тваринами, а надалі періодично відповідно з технологією виробництва для попередження накопичення та знищення збудників захворювань.

Поточну дезінфекцію планується проводити у ветеринарних умовах, в разі виникнення заразних захворювань тварин і небезпеці розповсюдження хвороби за межі господарства.

Заключну дезінфекцію заплановано проводити після ліквідації можливого інфекційного захворювання, перед зняттям з карантину з метою повної ліквідації вогнища інфекції.

Дезінфекції підлягають приміщення для тварин, обладнання, інвентар, предмети догляду за тваринами, повітря приміщень, територія підприємства, розвантажувально-навантажувальні майданчики, ветеринарно-санітарні об'єкти, транспортні засоби, доїльні установки, спецодяг, гній, гноївка та стічні води.

При використанні підстилки дезінфекцію будуть проводити після вивезення старої підстилки і завезенні нової.

Крім планової профілактичної дезінфекції щомісяця в санітарні дні буде проводитись механічне очищення виробничих, побутових та допоміжних приміщень, виробничого обладнання і території підприємства.

Забруднені стіни, перегородки і стовпи будуть мити гарячою водою, дезінфікують 1,5-2 %-м розчином кальцинованої соди або зольним лугом та білять вапном. Перед дезінфекцією приміщення звільняють від тварин, прибирають гній, залишки кормів, підстилку.

Одночасно з дезінфекцією приміщень будуть знезаражувати також вигульні майданчики, де перебувають тварини.

Періодично буде проводитись аерозольна дезінфекція під час якої приміщення буде звільнено від тварин та загерметизоване.

Для знезараження повітря в родильних відділеннях, профілакторіях, манежах, молочних, бактеріологічних лабораторіях будуть запроектовані бактерицидні опромінювані. На всіх виходах і входах розмічатимуться дезкилимки.

Решта ветеринарно-санітарних заходів буде розроблено головним ветеринарним лікарем району з врахуванням територіальних особливостей, за підписом головного ветеринарного лікаря та районної ветеринарної інспекції.

1.3 Виробничі потужності

Основні показники наявності та руху поголів'я великої рогатої худоби на молочному комплексі на 800 корів після виходу на повну потужність

представлені в табл. 1 і 2. Таке поголів'я забезпечує одержання 6800 т молока та 255,2 т продукції вирощування за рік (табл. 3,4).

Таблиця 1 - Розрахунок обороту стада*

Вихідні дані	од.виміру	Значення
Поголів'я фуражних корів	голів	800
Міжотельний період	днів	390
Тривалість лактації	днів	330
Тривалість сухостійного періоду	днів	60
Вік першого отелення	місяців	26
Рівень вибракування	%	20
Сезонність отелень	місяців	12
Розрахунок скотомісць		
Дійні корови		
Новотільні (нетоварне молоко)	місць	15
Хворі, мастит (нетоварне молоко)	місць	40
Здорові дійні корови	місць	623
Разом	місць	678
Сухостійні корови		
Підготовка до запуску	місць	17
У запуску	місць	62
Підготовка до отелення	місць	41
Родильне відділення	місць	4
Разом	місць	124
Молодняк	вікові групи	місяці
Телята	до 2 міс.	2
Телята 1 період	2,0-6,4	4,4
Телиці 2 період	6,4-9,7	3,3
Телиці 3 період	9,7-14,0	4,4
Телиці 4 період	14,0-16,2	2,2
Нетелі	16,2-25,0	8,8
Нетелі перед отеленням	25,0-26,0	1
Родильне відділення та зона обслуговування		
Бокси для отелення	місць	9
Бокси для хворих корів	місць	9
Стійла в зоні обслуговування	місць	9

*Джерело: [285].

Таблиця 2 - Основні показники наявності та руху поголів'я великої рогатої худоби молочного комплексу на 800 корів (після виходу на повну потужність)*

Групи тварин	Поголів'я на початок року		Прибуде		Вибуде						Поголів'я на кінець року		Середньо річне поголів'я	Середньо-добовий приріст, г	Річний приріст, ц
			приплід та з молодших груп		в старші групи		на реалізацію		інше вибуття						
	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц	гол.	жива маса, ц			
Корови	800	4400,0	160	880,0			160	880,0			800	4400,0	800	х	х
Телиці до 1 місяців	32	12,8	400	120,0	360	180			40	10,0	32	18,7	32	650	75,9
Бички до 1 місяців	32	12,8	400	120,0	360	180,0			40	10,0	32	21,1	32	670	78,3
Телиці 1- 6 місяців	146	158,6	360	180,0	353	589,3			7	12,0	146	147,9	146	770	410,7
Бички 1 - 6 місяців	146	161,9	360	180,0			353	605,4	7	12,0	146	151,2	146	800	426,7
Телиці 6-12 місяців	175	413,2	353	589,3	353	1072,2					175	410,6	175	750	480,3
Бички 6-12 місяців	0	0,0		605,4	0	0,0					0	605,4	0	780	0,0
Телиці 12-18 місяців	175	674,4	353	1072,2	353	1639,6					175	593,7	175	760	486,7
Бички 12-18 місяців	0	0,0	0	0,0			0	0,0			0	0,0	0	850	0,0
Нетелі	176	934,1	353	1639,6	160	880,0	193	1150,5			176	896,5	176	550	353,3
Всього	1683	6767,8	2738	5387	1938	4541,2	706	2635,9	94	44,1	1683	7245,2	1683	717	2312,0

*Джерело: [285].

Таблиця 3 - Розрахункова потужність молочного комплексу по виходу валової та товарної продукції, т*

Показники	За місяць (в середньому)	Всього за рік
Середній надій на корову, кг	708	8500
Виробництво продукції: т		
молоко (в натурі)	566,67	6 800
продукція вирощування (жива маса)	21,3	255,2
гній	1448,5	17382,4
Реалізація продукції:		
молоко (в заліковій масі)	558,0	6696,0
племінна худоба,	9,6	115,1
худоба на вирощування і забій (жива	12,4	148,5
гній	1448,5	17382,4

*Джерело: [285].

Таблиця 4 - Розподіл надою молока на комплексі по місяцях року, %*

Місяці року											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
7,85	7,77	7,62	8,99	9,07	9,30	8,61	8,54	8,38	8,08	7,93	7,85

*Джерело: [285].

1.4 Обсяги та структура кормів

Річна потреба кормів для молочного комплексу після виходу його на повну потужність складає: концентрованих кормів - 2188,9 т, сіна - 1106,9 т, сінажу - 3557,3 т, силосу - 8240,2 т.

При розрахунку потреби в кормах для молочного комплексу враховувались врожайність кормових культур та ціни на фураж, які склалися в лісостеповій зоні України. Необхідні обсяги та структура кормів представлені в табл. 5.

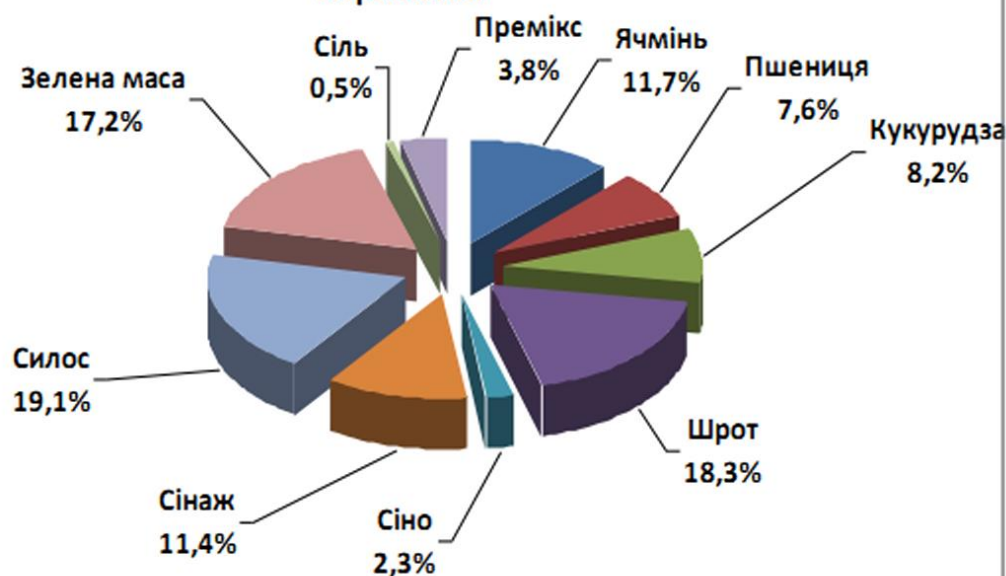
Таблиця 5 - Річна потреба в кормах, воді та їх вартість для молочного комплексу (після виходу на повну потужність), т*

Групи тварин	Ячмінь	Пшениця	Кукурудза	Шрот	Сіно	Сінаж	Солома	Силос	Зелена маса	Молоко	ЗЦМ	Сіль	Комбікорм	Премікс	Вартість кормів, тис. грн
Корови	670,1	433,6	473,0	394,2	394,2	3055,1	0,0	6110,1	12375,0	0,0	0,0	39,4	0,0	39,4	10561,80
Телиці до 1 місяців	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0	46,7	23,4	0,1	3,9	0,0	211,97
Бички до 1 місяців	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0	46,7	29,2	0,1	3,9	0,0	223,01
Телиці 1- 6 місяців	6,4	6,4	8,0	8,0	92,3	26,7	0,0	126,4	133,3	78,4	76,8	0,8	24,0	0,5	735,44
Бички 1 - 6 місяців	6,4	6,4	8,0	8,0	92,3	26,7	0,0	128,0	133,3	80,0	80,0	0,8	24,0	0,5	747,00
Телиці 6-12 місяців	12,8	12,8	12,8	12,8	160,1	112,1	32,0	400,3	525,2	0,0	0,0	1,8	0,0	1,9	509,99
Бички 6-12 місяців	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,00
Телиці 12-18 місяців	12,8	12,8	12,8	12,8	160,1	144,1	64,0	704,5	928,7	0,0	0,0	2,4	0,0	2,6	693,64
Бички 12-18 місяців	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,00
Нетелі	19,3	12,8	12,8	12,8	205,6	192,7	64,2	770,9	1374,7	0,0	0,0	3,2	0,0	3,2	847,54
Разом	727,8	484,9	527,5	448,7	1106,9	3557,3	160,3	8240,2	15470,2	251,9	209,4	48,6	55,7	48,2	14530,38
Ціна 1 т (без ПДВ), грн	1840,5	1854,6	1819,7	4911,8	606,1	393,7	131,1	329,7	146,4	3112,5	1891,2	1375,56	3056	10263	х
Витрати на корми, тис. грн	1339,60	899,26	959,93	2203,76	670,89	1400,40	21,02	2716,88	2265,46	783,90	395,97	66,82	170,26	494,49	14388,65

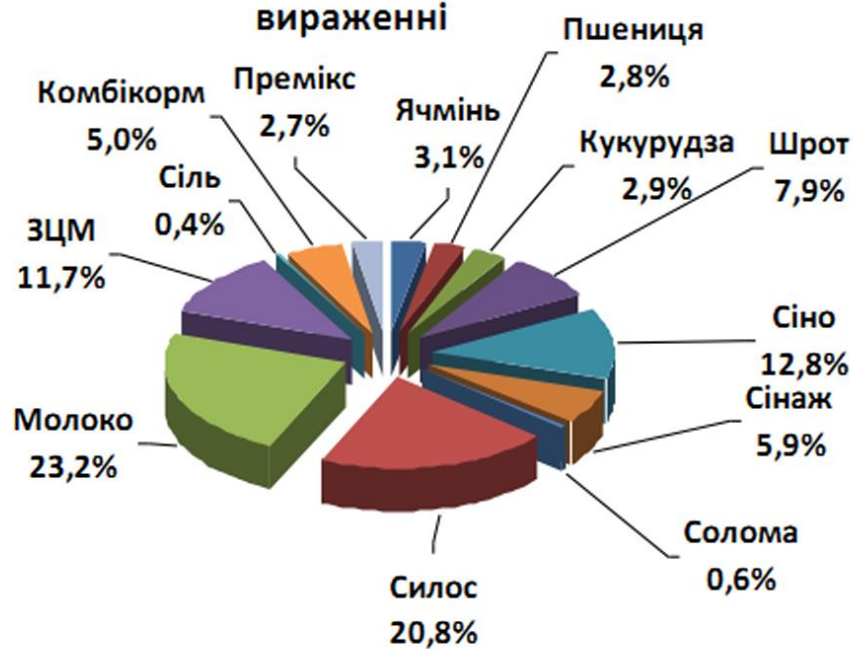
Витрати на корми, всього -14388,6 тис. грн

*Джерело: [285].

Структура кормів для молочного стада у вартісному вираженні

Структура кормів для молодняку ВРХ у вартісному вираженні

2. ПЕРСОНАЛ

Для роботи на комплексі планується штат, який буде становити 35 осіб з щомісячним фондом оплати праці - 169921 грн (без нарахувань).

Таблиця 6 - Штатний розпис по молочному комплексу на 800 корів*

Категорії працівників	Кількість	Місячний оклад, грн.	Місячний фонд оплати праці, грн.	Річний фонд оплати праці, грн.
Керуючий фермою	1	8828	8828	105936
Головний зоотехнік	1	9292	9292	111504
Головний лікар ветеринарної медицини	1	9292	9292	111504
Технік штучного осіменіння I-ої категорії	1	4984	4984	59808
Фельдшер ветеринарної медицини	1	4984	4984	59808
Оператор машинного доїння	8	4509	36072	432864
Тваринник (3-6 розряду)	4	5236	22033	264397
Енергетик	4	4023	16929	203145
Тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва	3	5016	16886	202630
Тваринник (3-5 розряду)	3	3927	13220	158638
Лаборант 2 розряду	2	4380	8760	105120
Тваринник 5 розряду	2	3927	6937	83240
Тваринник 3 розряду	3	3477	11705	140460
Всього	35		169921	2039055

*Джерело: [285].

В розрахунках передбачено щорічне підвищення заробітних плат працівникам комплексу на 6%.

3. ПЛАН МАРКЕТИНГУ

Так як в Україні існує дефіцит якісної молочної сировини, проблеми з реалізацією молока на комплексі не буде. З огляду на тенденції кон'юнктури ринку на молочну сировину при розробленні бізнес-плану приймалася середня ціна, яка склалася на молоко вищого ґатунку (табл.7).

Таблиця 7 - Ціна на молоко*

Показник	Місяці року											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Ціна 1 кг молока, грн	5,50	5,50	5,50	5,30	5,17	5,17	5,17	5,17	5,30	5,50	5,50	5,50

*Джерело: [285].

Водночас, проектна технологія виробництва молока дає можливість отримувати молоко ґатунку «екстра», ціна на яке на 10-15% вища за молоко вищого ґатунку.

Щорічно передбачається продавати 353 голови бичків віком 6 місяців на комплекс з вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби за ціною 45,0 грн за 1 кг живої маси та 160 корів за ціною 32,0 грн за 1 кг живої маси на м'ясокомбінат.

4. ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ ПРОЕКТУ

4.1. Прогноз доходів і витрат проекту

4.1.1 Доходи проекту

Доходи проекту складаються з надходжень від реалізації молока, нетелей, худоби на вирощування та забій і гною (табл.8).

Таблиця 8 - Розрахунок надходжень коштів по молочному комплексу після виходу на повну потужність*

Продукція	Обсяг реалізації продукції, т	Ціна 1т продукції (з ПДВ), грн	Виручка, тис. грн
Молоко			
Племінна худоба (жива маса)	6696,0	5349,6	35820,82
Худоба на вирощування та забій (жива маса)	115,1	78000,0	8974,10
Гній	148,5	37298,4	5540,32
Разом	17382,4	50,0	869,12
	х	х	51204,36

*Джерело: [285].

Основна частина виручки - майже 70,0% надходитиме від реалізації молока. Виручка від реалізації племінних тварин складе 17,5%, а від реалізації худоба на вирощування та забій - 10,8%. Незначна частина коштів буде надходити від продажу гною (1,7%). Середня ціна реалізації молока складає 5,35 грн (з ПДВ) за 1 кг .

4.1.2. Витрати проекту

Витрати на виробництво продукції молочного скотарства групуються за такими статтями : 1) витрати на оплату праці; 2) нарахування на оплату праці; 3) корми; 4) засоби захисту тварин; 5) роботи та послуги (електро-, водопостачання тощо); 6) витрати на ремонт необоротних активів; 7) інші витрати на утримання основних засобів (амортизація); 8) загальновиробничі та інші витрати. Крім виробничих витрат для визначення повної собівартості реалізованої продукції та визначення рівня рентабельності розраховують непрямі витрати (витрати на збут та адміністративні витрати).

Витрати на оплату праці працівникам молочного комплексу визначені на основі штатного розпису (табл. 6).

Нарахування на соціальні заходи включають обов'язкові нарахування до Фонду державного страхування, до Пенсійного фонду, соціального захисту населення, Фонду сприяння зайнятості населення і прийняті на рівні 37,2% від фонду оплати праці.

Витрати на засоби захисту тварин визначалися за нормативами їх витрат:

600,0 грн у розрахунку на 1 корову в рік, 150,0 грн на голову молодняка ВРХ (табл. 9).

Таблиця 9 - Витрати на ветеринарні заходи*

Групи тварин	Поголів'я тварин	Витрати, грн	
		на 1 голову	всього
Корови	800	600	480000
Молодняк ВРХ	883	150	132480
Разом	1683	х	612480

*Джерело: [285].

Витрати електроенергії та тепла визначалися за нормами їх використання (відповідно 643,0 кВтгод. і 90,0 кВтгод. на корову і 1 голову молодняку ВРХ в рік) та ціни 1 кВтгодини - 2,28 грн (табл.10).

Таблиця 10 - Річні витрати на електроенергію*

Групи тварин	Постійне поголів'я	Витрати електроенергії на одну голову, кВт.год	Вартість 1 квт.год, грн	Річні витрати на електроенергію, грн
Корови	800	643	2,28	1172832,0
Молодняк ВРХ	883	90	2,28	181232,64
Всього	1683	х	2,28	1354064,64

*Джерело: [285].

Витрати на воду розраховувалися згідно відомчих норм технологічного проектування за нормою її використання на 1 постійну голову на добу та -ціни 1 м³ - 10,2 грн. (Скотарські підприємства (комплекси, ферми, малі ферми): ВНТП - АПК-02.05. - К.: Мінагрополітики, 2005. - 98с.).

Витрати на корми визначалися на основі добових раціонів годівлі великої рогатої худоби різних вікових груп, постійного поголів'я тварин та ціни 1 т кормів (табл. 5). При розрахунку добових раціонів враховувалися науково обґрунтовані норми годівлі тварин різних вікових груп та різної продуктивності. В структурі витрат молочного комплексу корми займають найбільшу частину - 53,4%.

Амортизацію основних засобів виробництва розраховували виходячи із термінів їх використання. Витрати на ремонт будівель, споруд і обладнання визначалися на рівні 1,0% їх балансової вартості.

До загально виробничих та інших матеріальних витрат відносяться: 1) витрати на спецодяг, спецвзуття та інші малоцінні та швидкозношувані предмети; 2) витрати на утримання пункту штучного осіменіння; 3) платежі за обов'язкове страхування тварин; 4) платежі за розміщення відходів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та інші види шкідливого впливу в межах лімітів.

У структурі виробничих витрат на виробництво продукції молочного скотарства загальновиробничі та інші витрати займають 1,8 -2,8% (Формування нормативних витрат і доходів та баланси сільськогосподарської

Основні показники ефективності діяльності племінної ферми на 800 корів представлені в табл.12.

Таблиця 12 - Основні показники ефективності діяльності племінної ферми на 800 корів *

Показники	Значення
Реалізація продукції, т:	
молоко (в заліковій масі)	6696,0
племінна худоба	115,1
худоба на вирощування та забій (жива маса)	148,5
гній	17382
Ціна 1т продукції (з ПДВ), грн:	
молока	5349,6
племінна худоба (жива маса)	78000,0
худоба на вирощування та забій (жива маса)	37298,4
гною	50,0
Виручка, тис. грн	51204,36
Повна собівартість 1т продукції, грн:	
молока	3014,56
племінна худоба	56856,50
худоба на вирощування та забій (жива маса)	29568,90
гною	39,25
Собівартість реалізованої продукції, тис.грн	31136,6
ПДВ, тис. грн	3417,67
Виручка після виплати ПДВ, тис. грн	47786,69
Прибуток, тис. грн	16650,09
Рівень рентабельності, %	53,47

**При розрахунках використані початкові ціни на ресурси та продукцію без врахування інфляційних процесів [285].*

4.1.3. Фінансування проекту

Фінансування проекту буде здійснюватися за рахунок власних коштів. Фінансування проекту почнеться з вересня 2015 року. Спочатку інвестиції необхідні для покриття інвестиційних витрат в основні засоби (183,687 млн. грн), а також на оборотні засоби (37,081 млн грн.) на початок роботи комплексу до одержання грошових надходжень від реалізації продукції.

4.2. Розрахунок ефективності інвестицій

4.2.1 Інвестиційні потреби проекту

Інвестиційні потреби проекту в закупівлю основних засобів складаються із вартості проектних робіт, будівництва нових приміщень та споруд, вартості обладнання та витрат на його монтаж та вартості племінних нетелей.

Вартість обладнання, яке планується закупити у фірми ДеЛаваль подана в таблиці 13.

Розрахунок витрат на проектні роботи, будівництво нових приміщень та споруд комплексу представлений в таблиці 14

Загальна сума інвестиційних витрат по проекту подана в таблиці 15.

**Таблиця 13 - Інвестиційні витрати на технологічне обладнання
ДеЛаваль для молочної ферми на 800 корів***

Найменування	Вартість обладнання, євро	Вартість обладнання, грн
Індустріальний доїльний зал КАСКАД	291666	7458772
Система керування стадом Альпро	148424	3795656
Вакуумна система (резерв)	4366	111651
Система для сортування	14360	367224
Ворота для підганання,	15916	407021
Охолодження молока	87422	2235646
Танки охолоджувачі	69271	1771456
Охолодження молока	26073	666773
Танк охолоджувач	5539	141645
Танк охолоджувач	3977	101697
Танк охолоджувач для нетоварного молока	1468	37540
Кормозмішувачі	39907	1020530
Доїльне обладнання для родильного відділення	64250	1643070
Вентиляційні шахти	60745	1553442
Штори для корівників, накопичувача, галерей до ДМБ, родильного відділення	146673	3750861
Поїлки	36765	940182
Поїлка у родильних боксах	1282	32772
Матраци	178393	4562035
Стійлові роздільники для боксів	171394	4383071
Автоматичні ванни обробки копит	9332	238652
Кормороздавачі	206985	5293225
Трактори	22862	584660
Автомобілі	17812	455496
Інше обладнання	73671	1884000
Разом	1698552	43437079

Курс валют: 1євро = 25,57 грн

*Джерело: [285].

Таблиця 14 - Інвестиційні витрати на будівництво молочної ферми на 800 корів та ремонтний молодняк*

Об'єкти будівництва	Вартість, грн
Проектні роботи	11943339
Навіси для корів	24951020
Доїльно-молочні блоки	8118194
Телятники	16649326
Система збирання гною флеш-флюм	1958006
Галереї сумарно	1759494
Лагуни для зберігання гною	6401173
Силосні траншеї	10166569
Інженерні мережі, благоустрій тощо	10566360
Разом	92513481

*Джерело: [285].

Таблиця 15 - Інвестиційні витрати проекту*

Об'єкти інвестування	Вартість, грн
Проектні роботи та супровід проекту	11943338,8
Будівництво комплексу та його інфраструктури	80570142,7
Купівля обладнання та його монтаж	43437079,2
Купівля племінних тварин	47736266,7
Разом	183686827,3
Оборотний капітал	37080986,7
Всього	220767814,0

*Джерело: [285].

Таблиця 16 - Помісячний план вкладання коштів у будівництво молочного комплексу на 800 корів (в основні засоби з ПДВ), грн*

Показники	жов.15	лист.15	груд.15	січ.16	лют.16	бер.16	квіт.16	трав.16	чер.16
Проектні роботи та супровід Реконструкція споруд	5732803	5732803	2866401	0	0	0	0	0	0
комплексу									
Купівля обладнання та його	19336834	29005251	19336834	19336834	9668417	0	0	0	0
монтаж	0	10424899	15637349	10424899	10424899	5212450	0	0	0
Купівля тварин	0	0	0	0	9547253	0	9547253	0	9547253
Разом	25069637	45162953	37840584	29761733	29640569	5212450	9547253	0	9547253

Продовження таблиці 16

Показники	лип.16	сер.16	вер.16	жов.16	лист.16	груд.16	Всього
Проектні роботи та супровід	0	0	0	0	0	0	14332007
Реконструкція споруд комплексу	0	0	0	0	0	0	96684171
Купівля обладнання та його монтаж	0	0	0	0	0	0	52124495
Купівля тварин	0	9547253	0	9547253	0	9547253	57283520
Разом	0	9547253	0	9547253	0	9547253	220424193

*Джерело: [285].

4.2.2 Прогноз Звіту про прибутки і збитки та руху грошових коштів

Таблиця 17 - Поквартальний та річний Звіт про прибутки та збитки, грн*

Показники	лют.16	трав.16	серп.16	лист.16	лют.17	трав.17	серп.17	лист.17
Виручка від реалізації молока (з ПДВ)	0	631009	2528598	4736740	7344916	9938454	9273967	9137386
Виручка від реалізації племінних тварин і тварин на відгодівлю	0	0	0	443232	691442	691442	691442	691442
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	0	0	95418	0	0	0	686624	0
1. Виручка всього (з ПДВ)	0	631009	2624016	5179972	8036358	10629896	10652034	9828828
2. ПДВ	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	0	631009	2624016	5179972	8036358	10629896	10652034	9828828
Заробітна плата	15716	79696	191546	313675	422879	495529	511988	518068
Нарахування на заробітну плату	5846	29647	71255	116687	157311	184337	190459	192721
Паливо і мастильні матеріали	12404	48945	95360	149887	182334	209565	222311	227019
Засоби захисту тварин	3333	20653	55627	92780	125778	148476	151868	153122
Корми	114152	671214	1711046	2796883	3684298	4300520	4395881	4424898
Електроенергія	4560	39008	119113	202201	291069	345822	350598	352362
Водопостачання	3318	16428	39023	64582	87243	103025	105924	106842
Послуги автотранспорту	4181	16498	32143	50522	60868	69959	74213	75785
Витрати на ремонт	17948	70823	137984	216883	263833	303237	321679	328492
Амортизація	825244	1237866	1237866	1237866	1237866	1237866	1237866	1237866
Інші прямі витрати	2564	10119	19715	30988	37334	42909	45519	46483
Страхові платежі	22222	33333	33333	33333	27500	27500	27500	27500
Загальновиробничі витрати	26241	58263	96478	137097	170512	193529	197844	199273
4. Собівартість реалізованої продукції, всього	1057730	2332493	3840489	5443384	6748824	7662274	7833649	7890431
5. Валовий прибуток (+), збиток (-)	-1057730	-1701484	-1216473	-263413	1287534	2967621	2818384	1938397
Витрати на збут	0	6310	26240	51800	80364	106299	106587	98288
Адміністративні витрати	31065	69164	115002	163856	206231	234522	239689	241147
6. Всього витрат	1088795	2407967	3981731	5659039	7035419	8003095	8179925	8229866
7. Прибуток (+), збиток (-) від операційної діяльності, грн.	-1088795	-1776958	-1357715	-479068	1000939	2626800	2472109	1598962
8. Чистий прибуток (+), збиток (-)	-1088795	-1776958	-1357715	-479068	1000939	2626800	2472109	1598962

*Доходи і витрати планувалися виходячи з щорічної інфляції 6%. Так, в розрахунках передбачено щорічне зростання ціни на живу масу молодняку ВРХ на 4%, витрат на корми на 3,0%, на енергоносії - 6%, оплату праці - 6%, запасні частини і матеріали - 4% тощо [285].

Продовження таблиці 17

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Виручка від реалізації молока (з ПДВ) Виручка від реалізації племінних	38743796	40293548	41905290	43581501	45324761	47137752	49023262
тварин і тварин на відгодівлю	17724603	28213605	29342149	30515835	31736468	33005927	34326164
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	901792	928846	956711	985413	1014975	1045424	1076787
1. Виручка всього (з ПДВ)	57370191	69435999	72204150	75082749	78076205	81189103	84426213
2. ПДВ	0	0	0	0	0	2459115	7469679
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	57370191	69435999	72204150	75082749	78076205	78729989	76956534
Заробітна плата	2279427	2428547	2574259	2728715	2892438	3065984	3249943
Нарахування на заробітну плату	847947	903419	957624	1015082	1075987	1140546	1208979
Паливо і мастильні матеріали	1007320	1056821	1099094	1143058	1188780	1236331	1285784
Засоби захисту тварин	647446	669273	689352	710032	731333	753273	775871
Корми	18798558	19444841	20028186	20629031	21247902	21885339	22541900
Електроенергія	1518045	1612713	1709475	1812044	1920767	2036013	2158173
В одопостачання	461295	482210	501498	521558	542421	564117	586682
Послуги автотранспорту	333038	346044	356425	367118	378132	389476	401160
Витрати на ремонт	1457570	1529198	1590366	1653980	1720139	1788945	1860503
Амортизація	4951462	4951462	4951462	4951462	4951462	4951462	4951462
Інші прямі витрати	204270	212248	218615	225174	231929	238887	246053
Страхові платежі	97778	85556	73333	61111	48889	36667	24444
Загальновиробничі витрати	844810	873605	899813	926807	954612	983250	1012748
4. Собівартість реалізованої продукції, всього	33448965	34595936	35649504	36745173	37884790	39070290	40303703
5. Валовий прибуток (+), збиток (-)	23921226	34840063	36554646	38337576	40191415	39659698	36652831
Витрати на збут	573878	672404	699300	727272	756363	786617	818082
Адміністративні витрати	1036856	1084802	1128194	1173322	1220255	1269065	1319828
6. Всього витрат							
7. Прибуток (+), збиток (-) від операційної діяльності, грн	35059699	36353142	37476998	38645767	39861408	41125973	42441613
	22310493	33082857	34727152	36436982	38214797	37604016	34514922

8. Чистый прибуток (+), збиток (-)	22310493	33082857	34727152	36436982	38214797	37604016	34514922
------------------------------------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------

Продовження таблиці 17

Показники	2025 р.	2026 р.	2027 р.	2028 р.	2029 р.	2030 р.
Виручка від реалізації молока (з ПДВ) Виручка від реалізації племінних	50984192	53023560	55144502	57350283	59644294	62030066
тварин і тварин на відгодівлю	35699211	37127179	38612266	40156757	41763027	43433548
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	1109091	1142363	1176634	1211933	1248291	1285740
1. Виручка всього (з ПДВ)	87792494	91293103	94933403	98718973	102655612	106749354
2. ПДВ	7807994	8160769	8528594	8912082	9311872	9728626
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	79984500	83132334	86404809	89806891	93343740	97020728
Заробітна плата	3444940	3651636	3870734	4102978	4349157	4610107
Нарахування на заробітну плату	1281518	1358409	1439913	1526308	1617886	1714960
Паливо і мастильні матеріали	1337216	1390704	1446332	1504186	1564353	1626927
Засоби захисту тварин	799147	823122	847816	873250	899448	926431
Корми	23218157	23914701	24632142	25371107	26132240	26916207
Електроенергія	2287664	2424924	2570419	2724644	2888123	3061410
В одопостачання	610149	634555	659938	686335	713788	742340
Послуги автотранспорту	413195	425590	438358	451509	465054	479006
Витрати на ремонт	1934923	2012320	2092813	2176525	2263586	2354130
Амортизація	4951462	4951462	4951462	4951462	4951462	4951462
Інші прямі витрати	253435	261038	268869	276935	285243	293800
Страхові платежі	12222	12222	12222	12222	12222	12222
Загальновиробничі витрати	1043130	1074424	1106657	1139856	1174052	1209274
4. Собівартість реалізованої продукції, всього	41587157	42935108	44337675	45797318	47316615	48898276
5. Валовий прибуток (+), збиток (-)	38397343	40197226	42067134	44009573	46027125	48122452
Витрати на збут	850805	884838	920231	957040	995322	1035135
Адміністративні витрати	1372621	1427526	1484627	1544012	1605772	1670003
6. Всього витрат	43810583	45247471	46742533	48298370	49917710	51603413
7. Прибуток (+), збиток (-) від операційної діяльності, грн	36173916	37884863	39662276	41508520	43426030	45417314
8. Чистий прибуток (+), збиток (-)	36173916	37884863	39662276	41508520	43426030	45417314

Таблиця 18 - Поквартальний прогноз Звіту про рух коштів, грн*

Показники	лист.15	лют.16	трав.16	серп.16	лист.16	лют.17	трав.17	серп.17	лист.17
Виручка від реалізації молока									
Виручка від реалізації племінних тварин і тварин на відгодівлю	0	0	631009	2528598	4736740	7344916	9938454	9273967	9137386
Виручка від реалізації гною	0	0	0	95418	0	0	0	686624	0
1. Виручка всього (з ПДВ)	0	0	631009	2624016	5179972	8036358	10629896	10652034	9828828
2. ПДВ	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Виручка, всього без ПДВ	0	0	631009	2624016	5179972	8036358	10629896	10652034	9828828
Заробітна плата	0	15716	79696	191546	313675	422879	495529	511988	518068
Нарахування на заробітну плату	0	5846	29647	71255	116687	157311	184337	190459	192721
Паливо і мастильні матеріали	0	14885	58734	114432	179864	218800	251478	266773	272423
Засоби захисту тварин	0	4000	24784	66752	111336	150934	178171	182242	183746
Корми	0	136982	805456	2053255	3356259	4421157	5160624	5275057	5309878
Електроенергія	0	5472	46809	142936	242641	349283	414987	420718	422835
Водопостачання	0	3982	19714	46828	77498	104692	123630	127108	128210
Послуги автотранспорту	0	5017	19797	38571	60627	73042	83950	89056	90942
Витрати на ремонт	0	21538	84987	165581	260260	316600	363884	386014	394190
Інші прямі витрати	0	3077	12143	23658	37186	44800	51491	54623	55780
Загальновиробничі витрати	0	31489	69916	115773	164516	204615	232235	237413	239127
Витрати на збут	0	0	7572	31488	62160	96436	127559	127904	117946
Адміністративні витрати	0	37278	82997	138002	196627	247477	281427	287626	289377
Купівля тварин	0	9547253	19094507	9547253	19094507	0	0	0	0
Проектні роботи та супровід	14332007	0	0	0	0	0	0	0	0
Реконструкція споруд комплексу									
Купівля обладнання та його монтаж	67678920	29005251	0	0	0	0	0	0	0
	26062248	26062248	0	0	0	0	0	0	0
2. Витрати коштів, грн.	108073174	64900035	20436760	12747331	24273843	6808026	7949303	8156981	8215243
3. Грошовий потік, грн.									
4. Заборгованість (-), наявність коштів (+), грн.	-108073174	-64900035	-19805751	-10123316	-19093871	1228332	2680593	2495052	1613585
	-108073174	-172973209	-192778960	-202902275	-221996146	-220767814	-218087221	-215592169	-213978583

Продовження таблиці 18

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Виручка від реалізації молока (з ПДВ) Виручка від реалізації племінних	38743796	40293548	41905290	43581501	45324761	47137752	49023262
тварин і тварин на відгодівлю	17724603	28213605	29342149	30515835	31736468	33005927	34326164
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	901792	928846	956711	985413	1014975	1045424	1076787
1. Виручка всього (з ПДВ)	57370191	69435999	72204150	75082749	78076205	81189103	84426213
2. ПДВ	0	0	0	0	0	2459115	7469679
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	57370191	69435999	72204150	75082749	78076205	78729989	76956534
Заробітна плата	2279427	2428547	2574259	2728715	2892438	3065984	3249943
Нарахування на заробітну плату	847947	903419	957624	1015082	1075987	1140546	1208979
Паливо і мастильні матеріали	1208783	1268185	1318913	1371669	1426536	1483597	1542941
Засоби захисту тварин	776935	803128	827222	852039	877600	903928	931046
Корми	22558269	23333809	24033823	24754838	25497483	26262407	27050280
Електроенергія	1821655	1935255	2051370	2174453	2304920	2443215	2589808
В одопостачання	553553	578652	601798	625870	650905	676941	704019
Послуги автотранспорту	399645	415253	427710	440542	453758	467371	481392
Витрати на ремонт	1749084	1835037	1908439	1984776	2064167	2146734	2232603
Інші прямі витрати	245124	254697	262338	270208	278315	286664	295264
Загальновиробничі витрати	1013772	1048326	1079776	1112169	1145534	1179900	1215297
Витрати на збут	688653	806885	839160	872726	907636	943941	981699
Адміністративні витрати	1244227	1301763	1353833	1407986	1464306	1522878	1583793
Купівля тварин	0	0	0	0	0	0	0
Проектні роботи та супровід	0	0	0	0	0	0	0
Реконструкція споруд комплексу	0	0	0	0	0	0	0
Купівля обладнання та його монтаж	0	0	0	0	0	0	0
2. Витрати коштів, грн.	35387075	36912955	38236266	39611073	41039583	42524106	44067063
3. Грошовий потік, грн.	21983116	32523043	33967884	35471676	37036622	36205882	32889472
4. Заборгованість (-), наявність коштів (+), грн.	-191995467	-159472424	-125504540	-90032864	-52996242	-16790360	16099111

Продовження таблиці 18

Показники	2025 р.	2026 р.	2027 р.	2028 р.	2029 р.	2030 р.
Виручка від реалізації молока (з ПДВ) Виручка від реалізації племінних	50984192	53023560	55144502	55322539	55498846	55671697
тварин і тварин на відгодівлю	35699211	37127179	38612266	38740974	38869682	38998389
Виручка від реалізації гною (з ПДВ)	1109091	1142363	1176634	1176634	1176634	1176634
1. Виручка всього (з ПДВ)	87792494	91293103	94933403	95240147	95545162	95846720
2. ПДВ	7807994	8160769	8528594	8559098	8589314	8618953
3. Виручка (дохід), всього без ПДВ	79984500	83132334	86404809	86681049	86955849	87227767
Заробітна плата	3444940	3651636	3870734	3890088	3909442	3928795
Нарахування на заробітну плату	1281518	1358409	1439913	1447113	1454312	1461512
Паливо і мастильні матеріали	1604659	1668845	1735599	1741384	1747170	1752955
Засоби захисту тварин	958977	987746	1017379	1019922	1022466	1025009
Корми	27861788	28697642	29558571	29632467	29706364	29780260
Електроенергія	2745196	2909908	3084503	3099925	3115348	3130770
В одопостачання	732179	761466	791925	794565	797205	799844
Послуги автотранспорту	495834	510709	526030	527345	528660	529975
Витрати на ремонт	2321908	2414784	2511375	2519746	2528118	2536489
Інші прямі витрати	304122	313245	322643	323449	324256	325063
Загальновиробничі витрати	1251756	1289309	1327988	1331308	1334628	1337948
Витрати на збут	1020967	1061805	1104277	1107958	1111639	1115320
Адміністративні витрати	1647145	1713031	1781552	1787490	1793429	1799367
Купівля тварин	0	0	0	0	0	0
Проектні роботи та супровід	0	0	0	0	0	0
Реконструкція споруд комплексу	0	0	0	0	0	0
Купівля обладнання та його монтаж	0	0	0	0	0	0
2. Витрати коштів, грн.	45670987	47338535	49072489	49222762	49373035	49523308
3. Грошовий потік, грн.	34313513	35793799	37332321	37458287	37582814	37704459
4. Заборгованість (-), наявність коштів (+), грн.	50412624	86206423	123538744	160997031	198579845	236284304

*Джерело: [285].

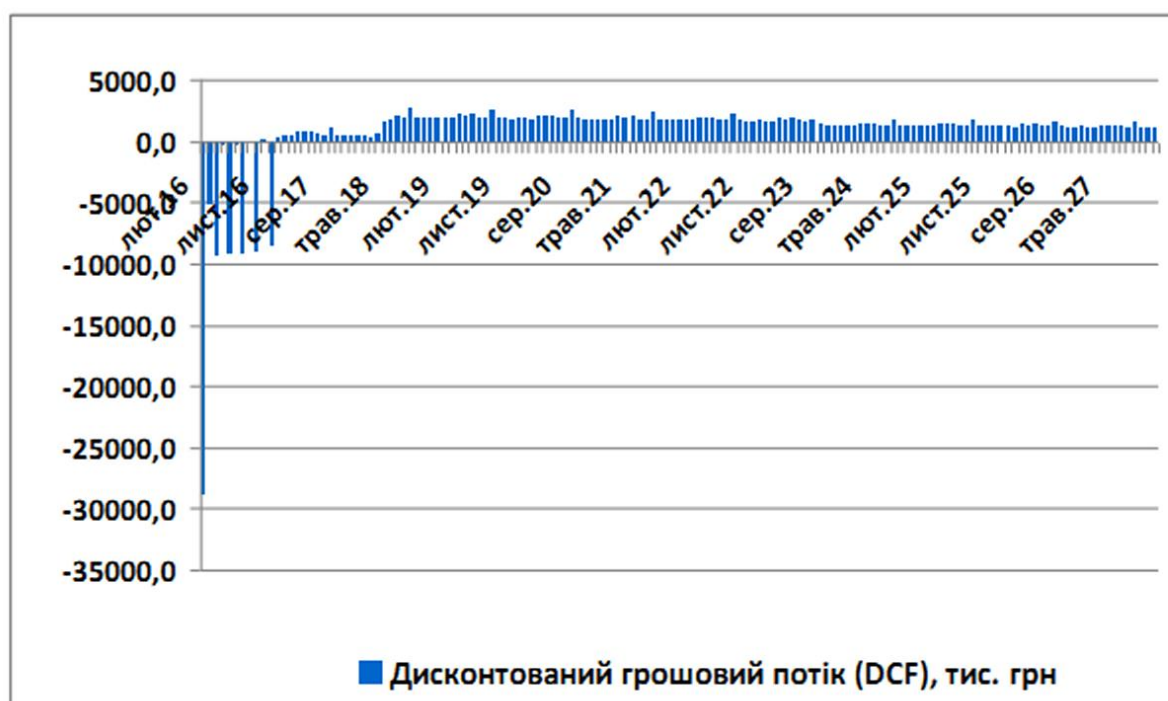
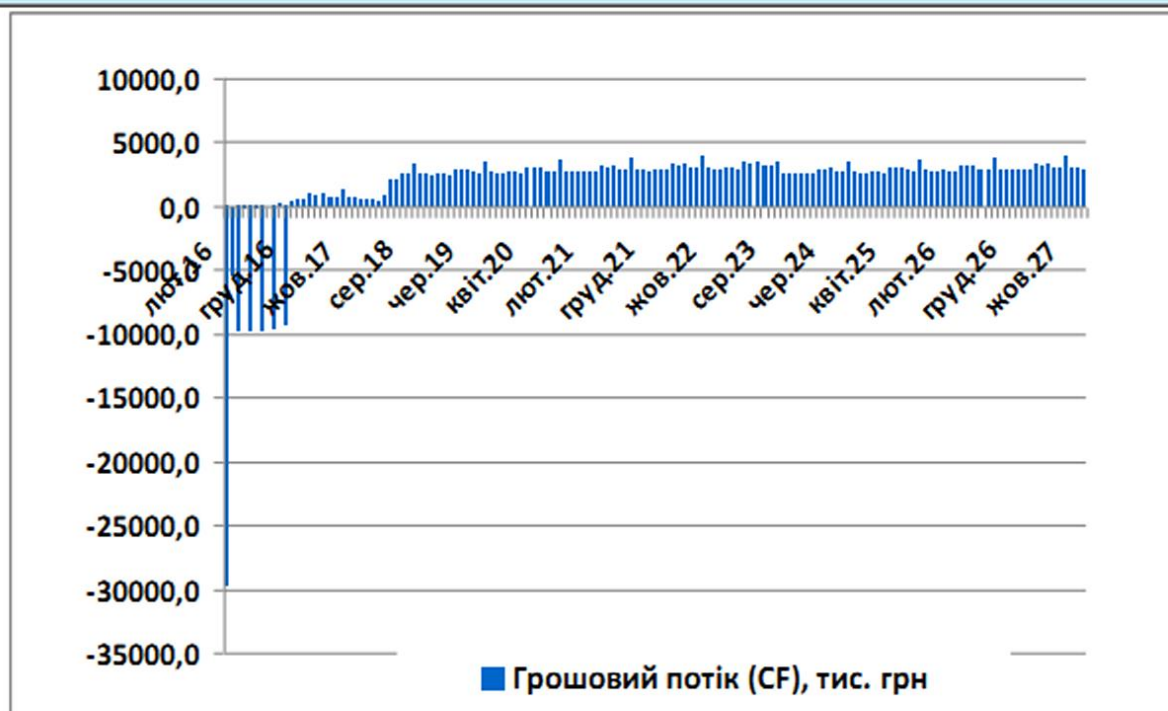
4.2.3. Розрахунок грошових потоків і ефективності

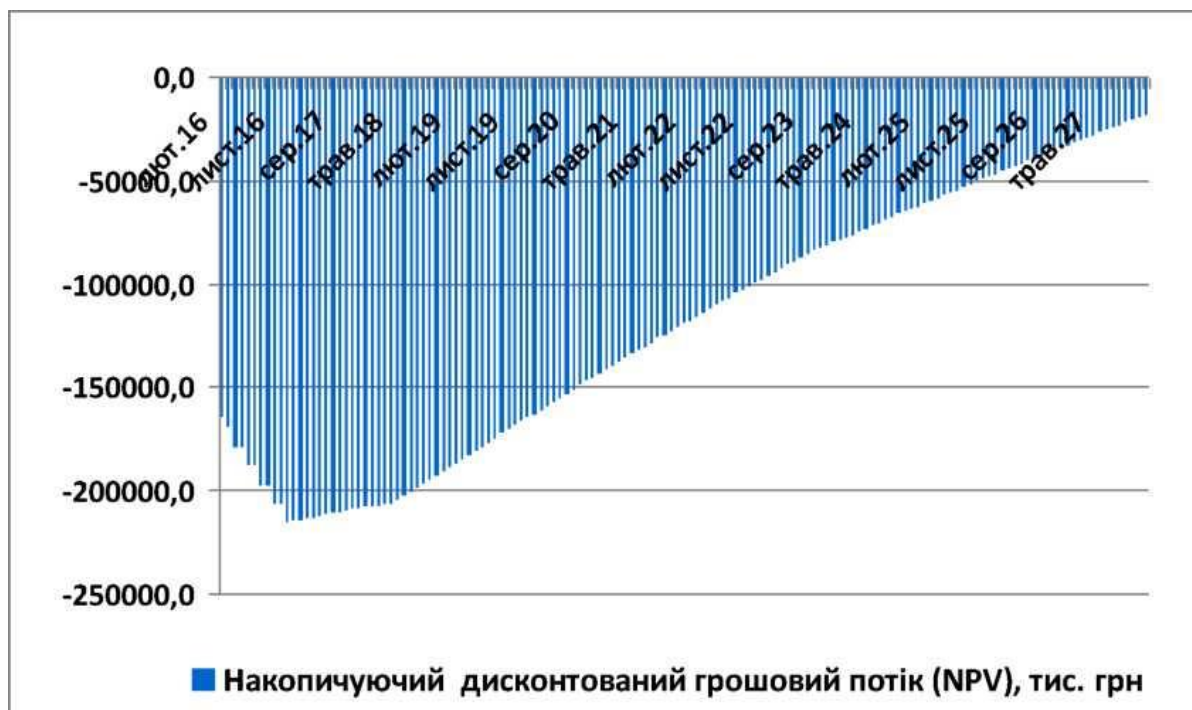
Розрахунок інвестиційних показників проводився виходячи із суми вкладень в проект - 220,768 млн грн.

Дисконтна ставка - 8 % річних.

Період розрахунку - 184 місяці.

Динаміка чистого і дисконтного грошового потоку, на основі якого були проведені інвестиційні розрахунки, представлена на рисунках.

*Джерело: [285].

У таблиці 19 представлені результати аналізу інвестиційної ефективності проекту.

Розрахунок проводився за період з вересня 2015 р. по - грудень 2030 р.

- 15 років і 4 місяці. Розрахунки показників ефективності приведені на кінець 2030 року.

Таблиця 19 - Показники ефективності інвестиційного проекту*

Показник	Значення	
	за умови невідшкодування коштів на будівництво ферми	за умови відшкодування коштів 50% вартості будівництва і 25% вартості обладнання
Період розрахунку, міс.	184	184
Період окупності проекту (PP), міс. Дисконтований період окупності проекту (DPP), міс.	107	86
Внутрішня норма рентабельності (IRR), %	164	122
Індекс прибутковості (PI) (184 місяці)	9,44	13,61
	1,10	1,33

*Джерело: [285].

Задовільні інтегральні показники ефективності, фінансова спроможність, аналіз ризиків методом експертних оцінок, перелік заходів щодо мінімізації існуючих ризиків, результат аналізу чутливості підтверджують ймовірність успішної реалізації розглянутого проекту.

У разі прийняття рішення урядом про відшкодування підприємству 50% вартості будівництва комплексу і 25% вартості обладнання показники ефективності інвестиційного проекту значно поліпшаться.

5. ПРОЕКТНІ РИЗИКИ

Основну загрозу для ефективної реалізації проекту можуть нести наступні події:

1. Падіння ціни продажу продукції.
2. Ріст собівартості продукції:
 - а) ріст вартості корму;
 - б) ріст вартості енергоносіїв.
3. Падіння виробничих показників по продуктивності тварин.
4. Можливість захворювань тварин, епідемій.

Основний вплив на ефективність проекту може зробити падіння ціни на продукцію, що буде реалізовуватися. Незважаючи на те, що ціна на молоко вищого ґатунку коливається залежно від сезону, у середньому в даний час вона складає 5,5 - 5,80 грн за 1 кг. Ціна варіюється залежно від якості молока, обсягу і циклічності постачань.

Завдяки високій технології та самостійному виробництву кормів на підприємстві є додаткові можливості виробляти молоко високої якості, що забезпечить ціну продажу на рівні вище за середньої. Незважаючи на це в розрахунках враховувалася середня ціна реалізації залежно від сезону - 5,5-5,8 грн / кг.

Ризик росту собівартості продукції можливий, насамперед, за рахунок росту вартості її кормової частини, тому що в цьому проекті вона займає близько 54%. Однак він мінімізований за рахунок наявності власної кормової бази, що знижує вартість корму.

Значний ріст собівартості за рахунок росту цін на енергоносії також малоймовірний, тому що частка цих витрат у загальній структурі невисока

Ризик падіння доходів за рахунок зниження показника надою молока на одну корову в даному бізнес-плані мінімізований, так у розрахунках приймався песимістичний варіант продуктивності тварин - 8500 кг молока в рік, що не є високим показником при використанні запровадженої технології на комплексі та можливості контролювати якість і склад кормів. Таким чином, працюючи на новому обладнанні в цілком новій фермі реально досягти значно більш високих результатів.

Ризик занесення інфекції на ферму можливий у будь-якому господарстві світу і мінімізується, в основному, за рахунок виваженого санітарного менеджменту.

У зв'язку з цим планується введення чіткого санітарного режиму. Обов'язкове проходження санітарної обробки при відвідуванні ферми усім відвідувачам без винятку, мінімізація кількості осіб, що відвідують ферму, санітарна обробка транспорту при в'їзді на територію, контроль якості кормів, постійний ветеринарний контроль поголів'я, високе якість обслуговування тварин.

Результати класифікації

Опис	Прибуток на 1 ц, грн	Поголів'я, голів	Надій від однієї корови, кг	Витрати на одну голову, грн	Ціна 1 ц, грн	Питома вага виручки від реалізації молока у загальній виручці від реалізації с.-г. продукції, %	Товарність, %	Кількість об'єктів
<u>Середні</u>								
Кластер 1	39,0	370	5369	18773	421,5	22,2	91,5	684
Кластер 2	51,4	607	7071	31417	446,8	30,1	93	171
Кластер 3	-30,0	182	2609	9528	383,4	17,6	82,8	723
<u>Дисперсія</u>								
Кластер 1	98,7	474,1	890,9	5360,4	49,1	20,4	11	0
Кластер 2	91,5	809	4642,4	17311,5	47,6	20,1	12,5	0
Кластер 3	171,3	699,5	917,4	4511,5	122	21,7	17,7	0
<u>Варіація</u>								
Кластер 1	253,3	128,3	16,6	28,6	11,7	92	12	0
Кластер 2	178,1	133,2	51,2	55,1	10,7	66,8	13,4	0
Кластер 3	570,5	384	35,2	47,3	31,8	123,6	21,4	0

Розрахунок моделі. Кластер -1.

Назва статистичного показника	Y	X2	X3	X4	X5	X6
<u>Кількість об'єктів - 684</u>						
<u>Середні</u>	38,9633	5368,9113	18773,0224	421,4627	21,9122	91,5010
<u>Середні квадратичні</u>	98,7089	890,8855	5360,3794	49,1138	19,9487	10,9938
<u>Стандартна похибка середнього</u>	3,7742	34,0639	204,9592	1,8779	0,7628	0,4204
<u>Коефіцієнти варіації</u>	253,3379	16,5934	28,5536	11,6532	91,0395	12,0149
<u>Кореляційна матриця</u>	1,0000	0,1696	-0,4664	0,2976	0,1531	0,0517
	0,1696	1,0000	0,5347	0,1566	0,1258	0,0830
	-0,4664	0,5347	1,0000	0,2128	0,0448	0,1367
	0,2976	0,1566	0,2128	1,0000	0,1730	0,1497
	0,1531	0,1258	0,0448	0,1730	1,0000	0,1179
	0,0517	0,0830	0,1367	0,1497	0,1179	1,0000
<u>Коефіцієнт множинної кореляції</u>	0,7842					
<u>Стандартна похибка коефіцієнта кореляції</u>						
<u>Критична межа коефіцієнта кореляції</u>	0,1950	0,2300	0,2540	0,3210		
<u>Рівняння регресії</u>	-368,9466	0,0616	-0,0157	0,7529	0,2448	0,5411
<u>Стандартна помилка коефіцієнтів рівняння</u>	28,6845	0,0031	0,0005	0,0500	0,1211	0,2187
<u>Критична межа коефіцієнтів рівняння</u>	12,8622	19,5744	29,7446	15,0453	2,0220	2,4743
<u>Граничне значення Т-коэф.</u>	1,9600					
<u>Коефіцієнти еластичності</u>		8,4949	-7,5781	8,1439	0,1377	1,2707
<u>Коефіцієнт Фішера</u>	216,5300					
<u>Граничне значення F</u>	2,2600					
<u>Часткові коефіцієнти кореляції</u>		0,6009	-0,7524	0,5003	0,0774	0,0946
<u>Вірогідна границя часткових коефіцієнтів</u>		0,1950	0,2300	0,2540	0,3210	
<u>кореляції</u>						

Розрахунок моделі. Кластер -2.

Назва статистичного показника	Y	X2	X3	X4	X5
<u>Кількість об'єктів - 171</u>					
<u>Середні</u>	51,3972	7071,0217	31417,0075	446,8481	28,8363
<u>Середні квадратичні</u>	91,5353	4642,4463	17311,4972	47,6168	20,4173
<u>Стандартна похибка середнього</u>	6,9999	355,0167	1323,8433	3,6413	1,5613
<u>Коефіцієнти варіації</u>	178,0940	51,1789	55,1023	10,6561	70,8043
<u>Кореляційна матриця</u>	1,0000	0,0663	-0,1512	0,2131	0,3083
	0,0663	1,0000	0,8897	-0,0494	-0,1701
	-0,1512	0,8897	1,0000	0,0757	-0,1730
	0,2131	-0,0494	0,0757	1,0000	0,3580
	0,3083	-0,1701	-0,1730	0,3580	1,0000
<u>Коефіцієнт множинної кореляції</u>	0,6100				
<u>Стандартна похибка коефіцієнта кореляції</u>					
<u>Критична межа коефіцієнта кореляції</u>	0,1950	0,2300	0,2540	0,3210	
<u>Рівняння регресії</u>	-231,4047	0,0224	-0,0061	0,5469	0,9010
<u>Стандартна помилка коефіцієнтів рівняння</u>	57,7406	0,0028	0,0007	0,1327	0,3031
<u>Критична межа коефіцієнтів рівняння</u>	4,0077	8,1492	8,1417	4,1208	2,9730
<u>Граничне значення Т-коеф.</u>	1,9600				
<u>Коефіцієнти еластичності</u>		3,9613	-3,7194	4,7548	0,5055
<u>Коефіцієнт Фішера</u>	24,5929				
<u>Граничне значення F</u>	2,4100				
<u>Часткові коефіцієнти кореляції</u>		0,5345	-0,5342	0,3046	0,2248
<u>Вірогідна границя часткових коефіцієнтів кореляції</u>		0,1950	0,2300	0,2540	0,3210

Розрахунок моделі. Кластер -3.

Назва статистичного показника	Y	X1	X2	X3	X4	X6
<u>Кількість об'єктів - 723</u>						
<u>Середні</u>	-30,0337	165,5090	2642,3187	9528,1012	383,4267	82,8714
<u>Середні квадратичні</u>	171,3406	464,8662	953,4825	4511,5084	122,0009	17,7208
<u>Стандартна похибка середнього</u>	6,3722	17,2886	35,4604	167,7848	4,5373	0,6590
<u>Коефіцієнти варіації</u>	570,4943	280,8706	36,0851	47,3495	31,8186	21,3835
<u>Кореляційна матриця</u>	1,0000	0,2148	0,2576	-0,3389	0,3745	0,0988
	0,2148	1,0000	0,2108	0,0654	0,5949	0,0580
	0,2576	0,2108	1,0000	0,6397	0,2633	0,2063
	-0,3389	0,0654	0,6397	1,0000	0,1784	0,1499
	0,3745	0,5949	0,2633	0,1784	1,0000	0,0379
	0,0988	0,0580	0,2063	0,1499	0,0379	1,0000
<u>Коефіцієнт множинної кореляції</u>	0,7864					
<u>Стандартна похибка коефіцієнта кореляції</u>						
<u>Критична межа коефіцієнта кореляції</u>	0,1950	0,2300	0,2540	0,3210		
<u>Рівняння регресії</u>	-330,3856	0,0488	0,1297	-0,0333	0,5856	0,7075
<u>Стандартна помилка коефіцієнтів рівняння</u>	24,2290	0,0107	0,0056	0,0011	0,0411	0,2282
<u>Критична межа коефіцієнтів рівняння</u>	13,6359	4,5632	23,1476	29,0039	14,2455	3,1004
<u>Граничне значення Т-коэф.</u>	1,9600					
<u>Коефіцієнти еластичності</u>		0,2688	-11,4149	10,5734	-7,4757	-1,9522
<u>Коефіцієнт Фішера</u>	232,3785					
<u>Граничне значення F</u>	2,2600					
<u>Часткові коефіцієнти кореляції</u>		0,1680	0,6540	-0,7348	0,4697	0,1150
<u>Вірогідна границя часткових коефіцієнтів кореляції</u>		0,1950	0,2300	0,2540	0,3210	

Прогнозування для кластера 1

Показник	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	Приріст прибутку на 1 ц
Середнє значення	39,0		5369	18773	421,5	21,9	91,5	
Середні квадратичні відхилення	98,7		891	5360	49,1	19,9	11,0	
Стандартна помилка середнього	3,8		34,1	205,0	1,9	0,8	0,4	
Верхня межа середнього			5434	19164	425,0	23,4	92,3	
Нижня межа середнього			5304	18382	417,9	20,5	90,7	
	39,0		5369	18773	421,5	21,9	91,5	
	43,2		5434	18773	421,5	21,9	91,5	4,2
	45,4		5369	18382	421,5	21,9	91,5	6,4
	41,9		5369	18773	425,0	21,9	91,5	2,9
	39,6		5369	18773	421,5	23,4	91,5	0,6
	39,7		5369	18773	421,5	21,9	92,3	0,7
	52,9		5434	18382	425,0	23,4	92,3	13,9

Прогнозування для кластера 2

Показник	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	Приріст прибутку на 1 ц
Середнє значення	51,4		7071	31417	446,8	28,8		
Середні квадратичні відхилення	98,7		4642	17311	47,6	20,4		
Стандартна помилка середнього	3,8		355,0	1323,8	3,6	1,6		
Верхня межа середнього			7767	34012	454,0	31,9		
Нижня межа середнього			6375	28822	439,7	25,8		
	51,4		7071	31417	446,8	28,8		
	66,1		7767	31417	446,8	28,8		14,7
	66,3		7071	28822	446,8	28,8		14,9
	54,4		7071	31417	454,0	28,8		3,0
	53,3		7071	31417	446,8	31,9		1,9
	88,6		7767	28822	454,0	31,9		37,2

Прогнозування для кластера 3

Показник	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	Приріст прибутку на 1 ц
Середнє значення	-30,0	166	2642	9528	383,4		82,9	-30,0
Середні квадратичні відхилення	171,3	465	953	4512	122,0		17,7	171,3
Стандартна помилка середнього	6,4	17,3	35,5	167,8	4,5		0,7	6,4
Верхня межа середнього		199	2712	9857	392,3			-17,5
Нижня межа середнього		132	2573	9199	374,5			-42,5
	-31,5	166	2642	9528	383		82,9	-1,7
	-20,9	199	2642	9528	383		82,9	9,0
	-18,9	166	2712	9528	383		82,9	11,0
	-24,7	166	2642	9199	383		82,9	5,2
	-29,0	166	2642	9528	392		82,9	0,9
	-5,4	166	2642	9528	383		84,2	24,4

Додаток Ц

**Формування пропозиції молока в господарствах
України на 2020 рік**

Рік	Валове виробництво молока, тис. тонн		Формування пропозиції молока тис. тонн	
	с.-г. підприємства	господарства населення	с.-г. підприємства	господарства населення
2011	2246	8840	2134	4332
2012	2535	8842	2408	4333
2013	2583	8906	2454	4364
2014	2648	8485	2516	4158
2015	2669	7946	2536	3894
2016	2775	8169	2636	4003
2017	2881	8393	2737	4113
2018	2987	8617	2838	4222
2019	3093	8841	2938	4332
2020	3199	9065	2976	4442

Наукове видання

Ільчук Микола Максимович,
доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри
організації агробізнесу НУБіП України,

Пашенко Оксана Василівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії НУБіП України

Андросович Іван Іванович,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри організації агробізнесу НУБіП України

РОЗВИТОК РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Монографія

В авторській редакції
Технічний редактор А. М. Артеменко
Комп'ютерна верстка А. В. Ващенко

Підписано до друку 05.12.2016. Формат 60х84 1/16.
Папір офсетний. Друк цифровий. Ум. друк. арк. 30.
Тираж 300 прим.

Віддруковано в Видавництві «Аграр Медіа Груп»
04080, м. Київ-80, вул. Новоконстантинівська, 4-А
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців ДК № 3651 від 22.12.2009 р.

Розвиток ринку молока та молочної продукції в Україні : Монографія / Ільчук М.М., Пащенко О.В., Андросович І.І. – К. : ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2016. – 428 с.

ISBN

У монографії викладено теоретичні, методологічні та практичні засади розвитку ринку молока та молочної продукції, обґрунтовано основні напрями підвищення конкурентоспроможності продукції, запропоновано напрями удосконалення економічних взаємовідносин між учасниками ринку молока, вивчений досвід функціонування європейського ринку молока та його використання в Україні. Обґрунтовані економічні показники ринку молока та молочної продукції на перспективу розвитку.

Розраховано на слухачів магістерських програм економічних спеціальностей, аспірантів, науковців, керівників і спеціалістів агропромислового виробництва.

УДК 338.439.62:637.12

ББК 65.9

I 45

Для нотаток

Для нотаток